

**UJEDINJENE
NACIJE**

Međunarodni sud za krivično gonjenje
lica odgovornih za teška kršenja
međunarodnog humanitarnog prava
počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije
od 1991. godine

Predmet br. IT-01-42-T
Datum: 31. januar 2005.
Original: engleski

PRED PRETRESNIM VEĆEM II

U sastavu: sudija Kevin Parker, predsedavajući
sudija Krister Thelin
sudija Christine Van Den Wyngaert

Sekretar: g. Hans Holthuis

Presuda od: 31. januara 2005.

TUŽILAC

protiv

PAVLA STRUGARA

PRESUDA

Tužilaštvo:

gđa Susan Somers
g. Philip Weiner

Odbrana:

g. Goran Rodić
g. Vladimir Petrović

SADRŽAJ

I. UVOD	1
II. RAZMATRANJA U VEZI S OCENOM DOKAZA	3
III. KONTEKST U KOJEM JE DOŠLO DO NAPADA OD 6. DECEMBRA 1991.....	5
A. OPŠTI KONTEKST	5
B. DUBROVNIK PRE OKTOBRA 1991. GODINE	7
1. Šire područje Dubrovnika, grad Dubrovnik i Stari grad	7
2. Hrvatske snage u Dubrovniku	8
3. Snage JNA u okolini Dubrovnika	8
C. BORBENE OPERACIJE U OKOLINI DUBROVNIKA PRE OKTOBRA 1991. GODINE	9
1. Blokada JNA od strane hrvatskih snaga	9
2. Mobilizacija hrvatskih snaga i snaga JNA	9
3. Direktiva JNA da se blokira Dubrovnik	10
D. BORBENA DEJSTVA U OKOLINI DUBROVNIKA U OKTOBRU 1991. GODINE	12
E. GRANATIRANJE DUBROVNIKA U OKTOBRU 1991. GODINE	14
F. OKTOBARSKI PREGOVORI I PREKID VATRE	15
G. BORBENA DEJSTVA U OKOLINI DUBROVNIKA POČETKOM NOVEMBRA 1991. GODINE	16
H. GRANATIRANJE STAROG GRADA U NOVEMBRU 1991.	18
I. PREGOVORI I PREKID VATRE U NOVEMBRU	23
IV. NAPAD OD 6. DECEMBRA 1991.....	25
A. PLANIRANJE NAPADA – DOGAĐAJI PRE 6. DECEMBRA 1991.	25
B. NAPAD NA STARI GRAD 6. DECEMBRA 1991. – ISKUSTVA DUBROVČANA	34
C. NAPAD NA DUBROVAČKI STARI GRAD 6. DECEMBRA 1991 – NAPADAČI	41
D. DOGAĐAJI 6. DECEMBRA 1991.	43
E. ULOGA OPTUŽENOG – ODNOSI IZMEĐU OPTUŽENOG, ADMIRALA JOKIĆA I GENERALA KADIJEVIĆA.....	58
F. KAKO JE DOŠLO DO TOGA DA SE GRANATIRA STARI GRAD?	73
1. Razmere štete	73
2. Da li su oštećenja namerno nanele hrvatske snage ili subjekti?	74
3. Da li su snage JNA djelovale samo po hrvatskim vojnim položajima?	75
V. NADLEŽNOST PO ČLANU 3 STATUTA	94
A. POSTOJANJE ORUŽANOG SUKOBA I NEKSUS IZMEĐU DELA OPTUŽENOG I ORUŽANOG SUKOBA....	94
B. ČETIRI USLOVA IZ PREDMETA <i>TADIĆ</i>	95
1. Ubistvo i okrutno postupanje	95
2. Napadi na civile i civilne objekte.....	96
(a) Napadi na civile.....	96
(b) Napadi na civilne objekte.....	97
3. Uništavanje i razaranje imovine, uključujući kulturna dobra	99
VI. OPTUŽBE	103
A. ZLOČINI PROTIV OSOBA (TAČKE 1 I 2).....	103
1. Ubistvo (tačka 1).....	103
(a) Pravo.....	103
(b) Zaključci.....	105
(i) Tonči Skočko	105
(ii) Pavo Urban	108
2. Okrutno postupanje (tačka 2).....	110
(a) Pravo.....	110

(b) Nalazi	110
(i) Ivo Vlašica	111
(ii) Mato Valjalo	113
B. NAPADI NA CIVILE I CIVILNE OBJEKTE (TAČKE 3 I 5).....	115
1. Pravo	115
2. Nalazi	118
C. ZLOČINI PROTIV IMOVINE, UKLJUČUJUĆI KULTURNA DOBRA (TAČKE 4 I 6).....	122
1. Pravna regulativa o pustošenju koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 4)	122
2. Pravna regulativa o uništavanju ili hotimičnom nanošenju štete kulturnim dobrima (tačka 6).....	124
3. Nalazi o tački 4 i tački 6	128
VII. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST OPTUŽENOG.....	134
A. NAREĐIVANJE	134
1. Pravo	134
2. Nalazi	135
3. Zaključak.....	139
B. POMAGANJE I PODRŽAVANJE	139
1. Pravo	139
2. Nalazi	140
3. Zaključak.....	142
C. KOMANDNA ODGOVORNOST	142
1. Pravo	142
(a) Odnos nadređeni-podređeni	143
(b) Element svesti: nadređeni je znao ili je bilo razloga da zna	145
(c) Neophodne i razumne mere.....	146
2. Nalazi	149
(a) Odnos nadređeni-podređeni	149
(i) Komandna struktura.....	149
(ii) Efektivna kontrola	152
a. Da li je optuženi imao materijalnu mogućnost da spreči napad na Stari grad 6. decembra 1991. godine?	153
b. Da li je optuženi imao materijalnu mogućnost da kazni počinioce?	156
(iii) Zaključak	159
(b) Element svesti: da li optuženi znao ili je bilo razloga da zna da su njegovi podređeni počinili zločine ili se spremaju da ih poćine?	159
(c) Mere sprećavanja i kaćnjavanja	162
(i) Mere sprećavanja	162
(ii) Mere kaćnjavanja.....	171
3. Zaključak.....	176
VIII. KUMULATIVNE OSUĐUJUĆE PRESUDE	177
A. TREBA LI DA POSTOJE KUMULATIVNE OSUĐUJUĆE PRESUDE?	177
B. UPOREDNA ODGOVORNOST PREMA ČLANU 7(1) I ČLANU 7(3) STATUTA	179
IX. ODMERAVANJE KAZNE	180
A. TEŽINA KRIVIČNOG DELA	180
B. OTEŽAVAJUĆE I OLAKŠAVAJUĆE OKOLNOSTI	182
C. OPŠTA PRAKSA NA SUDOVIMA BIVŠE JUGOSLAVIJE	185
D. URAĆUNAVANJE VREMENA PROVEDENOG U PRITVORU	186
X. DISPOZITIV	187
PRILOG I: UNIŠTENE I OŠTEĆENE ZGRADE I OBJEKTI.....	189

PRILOG II: GLOSAR	197
PRILOG III: MAPE I FOTOGRAFIJE.....	203
PRILOG IV: ISTORIЈAT POSTUPKA.....	204
A. PRETPRETRESNI POSTUPAK.....	204
1. Optužnica i prvo stupanje pred sud.....	204
2. Istorijat optužnica.....	204
3. Razdvajanje postupaka i izjašnjavanje o krivici	205
4. Nalog za privremeno puštanje na slobodu	206
5. Početak suđenja i poništavanje naloga za privremeno puštanje optuženog na slobodu	206
6. Sastav Pretresnog veća.....	207
B. PRETRESNI POSTUPAK.....	207
1. Pregled	207
2. Pitanja vezana za svedoke.....	207
3. Pitanja dokaza	208
4. Pristup dokumentima	209
5. Zdravstveno stanje optuženog.....	210
6. Odluka na osnovu pravila 98bis.....	210
7. Odlazak na lice mesta	211

I. UVOD

1. Optuženi Pavle Strugar, penzionisani general-pukovnik tadašnje Jugoslovenske narodne armije (u daljem tekstu: JNA), tereti se u Optužnici za zločine navodno počinjene u periodu od 6. do 31. decembra 1991. tokom vojne kampanje JNA u Dubrovniku i okolini, Hrvatska, vođene oktobra, novembra i decembra 1991. godine.

2. U poslednjoj verziji Optužnice navodi se da su tokom protivpravnog napada JNA na Stari grad u Dubrovniku 6. decembra 1991. dve osobe poginule, a dve¹ teže ranjene i da je u Starom gradu oštećen veliki broj zgrada od istorijskog i kulturnog značaja, uključujući ustanove namenjene, između ostalog, religiji, umetnosti i nauci. Ti navodi izneti su u prilog šest tačaka kojima se optuženi tereti za kršenja zakona i običaja ratovanja prema članu 3 Statuta Međunarodnog suda, i to za ubistvo, okrutno postupanje, napade na civile, pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom, napade na civilne objekte i razaranje ustanova namenjenih, između ostalog, religiji, umetnosti i nauci. Optuženi se tereti za individualnu krivičnu odgovornost prema članu 7(1) Statuta jer je navodno naredio, pomagao i podržavao činjenje gorenavedenih zločina, kao i za odgovornost nadređenog prema članu 7(3) Statuta za zločine koje su počinili njegovi potčinjeni. Prema navodima, odgovornost optuženog proističe iz njegove tadašnje funkcije komandanta Druge operativne grupe (u daljem tekstu: 2. OG). Među snagama koje su 6. decembra 1991. protivpravno granatirale Stari grad, navodno su bile snage 3/472. mtbr (u daljem tekstu: 3/472. mtbr), pod komandom kapetana Vladimira Kovačevića. Bataljon kojim je komandovao kapetan Kovačević bio je u to vreme direktno podređen Devetom vojnopomorskom sektoru (u daljem tekstu: 9. VPS), pod komandom admirala Miodraga Jokića, a 9. VPS je, s druge strane, bio deo 2. OG, kojom je komandovao optuženi.²

3. Iako se Optužnica odnosi samo na napad na srednjovekovni Stari grad, dokazi ukazuju na to da JNA tog dana nije granatirala samo Stari grad i da je ljudskih žrtava i oštećenja imovine bilo i na širem području grada Dubrovnika i u njegovim modernijim delovima koji se nalaze uz Stari grad, ali izvan istorijskih zidina.

4. Veće želi da primeti da se admiral Jokić izjasnio krivim po šest tačaka u kojima se tereti za kršenje zakona i običaja ratovanja prema članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta, po pitanju napada na

¹ U Trećoj izmenjenoj optužnici se navodi da su teže povređene tri osobe. U odluci na osnovu pravila 98bis, Pretresno veće je zaključilo da nema dovoljno dokaza da se zadrži optužba iz tačke 2, za okrutno postupanje u vezi s Nikolom Jovićem.

² Optužnica, par. 3 i 12.

Dubrovnik 6. decembra 1991. Ovaj Međunarodni sud ga je potom osudio na sedam godina zatvora.³
Predmet protiv kapetana Kovačevića, koji je takođe optužen za taj napad, još nije počeo.

³ Presuda o kazni u predmetu *Jokić*. Trenutno se vodi žalbeni postupak po toj Presudi. Admiral Jokić, kapetan Kovačević, optuženi i četvrti navedeni optuženi najpre su u februaru 2001. zajedno optuženi za kršenja zakona i običaja ratovanja počinjena tokom navodnih napada na Dubrovnik u periodu od 1. oktobra do 31. decembra 1991. Optužbe protiv četvrte osobe povučene su u julu 2001, a predmeti protiv ostale trojice su na posletku razdvojeni.

II. RAZMATRANJA U VEZI S OCENOM DOKAZA

5. U ovoj presudi Veće mora da donese odluku o nevinosti ili krivici optuženog po svakoj od šest tačaka Optužnice. Član 21(3) Statuta predviđa da svaki optuženi ima pravo na prezumpciju o nevinosti. Usled te prezumpcije teret dokazivanja krivice optuženog počiva na Tužilaštvu, i to tokom celog suđenja. Da bi se nekom optuženom izrekla osuđujuća presuda, ta krivica se mora dokazati van razumne sumnje.⁴ Shodno tome, Veće je stvari pristupilo tako što je po svakoj od tačaka odlučivalo da li se na osnovu celokupnog relevantnog dokaznog materijala van razumne sumnje uverilo da je ustanovljen svaki element datog zločina i vidovi odgovornosti navedeni u Optužnici. Kao što je uobičajeno u krivičnim predmetima, pri utvrđivanju da li je ustanovljen neki element tačke često je neophodno izvesti zaključke iz činjenica utvrđenih na osnovu dokaza. Pritom je Veće brižljivo razmatralo da li se razuman zaključak zasnovan na tim činjenicama kosi s navodom o krivici optuženog. U slučaju da je tako, optuženi na osnovu tereta i standarda dokazivanja mora biti oslobođen optužbi po toj tački.⁵

6. Od Veća se očekuje da odvaga i oceni dokaze obe strane u postupku. Usled prirode ovog predmeta Veće je pri odlučivanju o relativno malom broju pitanja bilo suočeno s velikom količinom dokaza, koji su bili protivrečni i nedosledni. Kad je reč o nekim od pitanja, zadatak Veća je bio otežan time što neki svedoci čija je uloga bila suštinska nisu bili pozvani da svedoče, te time što nisu pronađeni izvesni relevantni podaci i dokumenti.

7. Pri oceni dokaza Veće je imalo na umu da je veliki broj godina koji je protekao od tih događaja verovatno uticao na tačnost i pouzdanost sećanja svedoka, što je razumljivo. Međutim, Veće je uvereno da u nekim slučajevima svedočenja koja je saslušalo nisu bila sasvim istinita. Na primer, nakon svedočenja izvesnih svedoka iz redova JNA Veće je imalo jasan utisak da su nastojali da svoje učešće u događajima 6. decembra 1991. minimalizuju ili ga prikažu u drugačijem svetlu. Slično tome, neki hrvatski svedoci, mada ponekad verovatno nehotice, izgleda da su štetu nanetu tog konkretnog dana prikazivali većom, ili da nisu pravili razliku između tadašnjih oštećenja i oštećenja nanetih tokom prethodnih granatiranja u oktobru i novembru 1991. ili tokom zemljotresa do kojeg je ranije došlo. Drugi su pak nastojali da minimalizuju meru u kojoj su hrvatske vojne snage bile prisutne u Dubrovniku. Pored toga, što je još gore, Veće je bilo primorano da zaključi da su i neki usmeni i dokumentarni dokazi bili namerno fabrikovani ili lažni. Usled tih faktora, prihvatanje ili odbacivanje

⁴ Relevantan deo pravila 87(A) glasi: “[...] Optuženi se može proglasiti krivim samo kad se većina pretresnog veća uverila da je krivica dokazana van svake razumne sumnje.”

⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 458.

svedočenja nekih svedoka, bilo u celini ili delimično, najvećim delom je zavisilo od toga kako je Veće tokom svedočenja procenilo lični kredibilitet datog svedoka. Veće je zaključilo da su opšti podaci o okolnostima ključnih događaja i sâm razvoj tih događaja ponekad bili od značajne pomoći pri utvrđivanju toga šta je od svih tih protivrečnih usmenih i dokumentarnih dokaza istina o nekom konkretnom pitanju.

8. Veće takođe ističe da se tokom suđenja dešavalo da usmeno svedočenje nekog svedoka nije isto kao izjava koju je prethodno dao. Iako je zbog toga valjalo detaljno ispitati kredibilitet tog svedoka, Veće takođe prihvata već izražen stav drugih pretresnih veća da je “sasvim prirodno za krivični postupak da se svjedoku na suđenju mogu postaviti pitanja različita od onih u prethodnim razgovorima i da se on na sudu može sjetiti dodatnih detalja kad ga se o njima konkretno upita.”⁶ Svedoku se takođe može dogoditi da nešto zaboravi ili da se zbuni. Veće je to uzelo u obzir pri oceni težine koju valja pridati svakom takvom pojedinačnom svedočenju.

9. Bilo je slučajeva gde je o nekoj pravno relevantnoj činjenici svedočio samo jedan svedok. Naravno, pravno posmatrano, svedočenje samo jednog svedoka o pravno relevantnoj činjenici ne zahteva potkrepljivanje.⁷ Međutim, u takvim slučajevima Veće je s izuzetnom pažnjom razmatralo dokaze takvog svedoka pre nego bi što se oslonilo na njih.

10. Uprkos ovim okolnostima, nakon brižljivog razmatranja i vaganja svih dokaza, Veće je bilo u mogućnosti da donese zaključke o činjenicama u ovom predmetu koji su bili dovoljni da po svakoj od tačaka ustanovi nevinost, odnosno krivicu optuženog. Međutim, Veće nije uspeo da reši sva osporavana činjenična pitanja. Zbog prirode predmeta i dokaza to je u nekim slučajevima bilo nemoguće ili suviše složeno. Kao što će se videti, Veće je neke dokaze prihvatilo bez obzira na protivrečne ili nedosledne dokaze. Veće je povremeno odbacivalo dokaze iako su postojali drugi, dosledni dokazi. Veće bi se ponekad uverilo da treba da prihvati samo deo iskaza nekog svedoka, a da ostale delove odbaci. U takvim slučajevima to je učinjeno imajući u vidu druge dokaze po datom pitanju i isključivo nakon veoma brižljivog razmatranja i svedoka i dokaza.

11. Naposljetku, Veće podseća na član 21(4)(g) Statuta koji predviđa da nijedan optuženi ne može biti primoran da svedoči protiv samog sebe. Optuženi u ovom predmetu odlučio je da ne svedoči na suđenju. Naravno, njegovoj odluci Veće nije pridalo nikakvu dokaznu vrednost.

⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 10; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 21.

⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 62.

III. KONTEKST U KOJEM JE DOŠLO DO NAPADA OD 6. DECEMBRA 1991.

A. Opšti kontekst

12. Veće će se sada pozabaviti širim kontekstom u kojem je došlo do navodnog protivpravnog napada na Stari grad u Dubrovniku.

13. Tokom 1991. godine u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (u daljem tekstu: SFRJ) odigrao se niz događaja koji su se završili raspadom savezne države od šest republika.⁸ Počelo je tako što su Republika Slovenija i Republika Hrvatska tražile nezavisnost.⁹ U događaje u SFRJ naposljetku se uključila međunarodna zajednica, naročito tadašnja Evropska zajednica (u daljem tekstu: EZ) i Ujedinjene nacije (u daljem tekstu: UN).¹⁰ Dalje u tekstu navedeni su neki važniji datumi i događaji, bilo na osnovu opisa iz dokaza u ovom predmetu, bilo kao opšte poznate istorijske činjenice. Ovaj kratak pregled predstavlja važan kontekst datog predmeta.¹¹

14. Savezne vlasti su 1991. zvanično imale kontrolu nad oružanim snagama SFRJ – JNA i Teritorijalnom odbranom (u daljem tekstu: TO).¹² JNA i TO bili su podređeni Vrhovnoj komandi Predsedništva SFRJ.¹³ U to vreme, savezni sekretar za narodnu odbranu¹⁴ bio je general Kadrijević, a njegov zamenik bio je admiral Brovet.¹⁵

15. Dana 25. aprila 1991. održan je referendum o nezavisnosti Hrvatske.¹⁶ Rezultati referenduma su pokazali da Hrvatska ne želi da ostane deo SFRJ kao jedinstvene države, već da želi da postane nezavisna, s mogućnošću stupanja u savez s drugim republikama.¹⁷ Dana 25. juna 1991. hrvatski Sabor

⁸ Dokazni predmet br. P20, separator 9 (Mišljenje br. 1 Badinterove komisije). U sastavu SFRJ bilo je šest republika: Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Makedonija, Slovenija i Srbija.

⁹ Vidi dole, par. 15. Deklaracija o nezavisnosti Skupštine Republike Slovenije, 15. jun 1991.

¹⁰ Rezolucija br. 713 Saveta bezbednosti UN (1991) od 25. septembra 1991; Rezolucija br. 721 Saveta bezbednosti UN (1991) od 27. novembra 1991; Rezolucija br. 724 Saveta bezbednosti UN (1991) od 15. decembra 1991; Deklaracija EZ o situaciji u Jugoslaviji, usvojena na Vanrednom ministarskom zasjedanju u okviru Evropske političke saradnje (EPC) u Hagu, 5. jula 1991. (EC Press Release P. 61/91); Memorandum o razumevanju o posmatračkoj misiji u Jugoslaviji, 13. jul 1991. Review of International Affairs, tom XLII (5. oktobar - 5. novembar 1991), str. 21.

¹¹ U ovom odeljku, Veće je formalno primilo na znanje opšte poznate činjenice na osnovu pravila 94(A) Pravilnika, koje predviđa sledeće: "Pretresno veće neće tražiti dokazivanje opštepoznatih činjenica nego će ih formalno primiti na znanje".

¹² JNA je skraćenica za Jugoslovensku narodnu armiju.

¹³ Dokazni predmet br. P204 (Izveštaj veštaka Milovana Zorca). Za rukovođenje i komandovanje oružanim snagama bio je zadužen savezni sekretar za narodnu odbranu u skladu s ovlašćenjima koja mu je odredilo Predsedništvo SFRJ. U slučaju odsustva saveznog sekretara, zamenjivao ga je načelnik Generalštaba.

¹⁴ Koji se naziva i ministrom odbrane.

¹⁵ Admiral Jokić, T. 3869-3870; 4111-4113.

¹⁶ Dokazni predmet br. P20, separatori 2, 3 i 4; Ljerka Alajbeg, T. 672-674.

¹⁷ Ljerka Alajbeg, T. 672-674.

je ratifikovao te rezultate donevši ustavnu odluku o suverenitetu i nezavisnosti Hrvatske.¹⁸ Savezna vlada Jugoslavije osporila je i referendum i odluku o nezavisnosti.¹⁹ Tokom leta 1991. funkcionisanje saveznih vlasti bilo je ometeno tim događajima. Hrvatska je proglasila nezavisnost 8. oktobra 1991.²⁰

16. Krajem avgusta 1991. JNA je zauzela Kijevo (hrvatsko selo okruženo teritorijom pod srpskom kontrolom) i krenula ka Vukovaru, hrvatskom gradu u istočnoj Slavoniji koja se graniči sa Republikom Srbijom. Hrvatska je potom opsela kasarne i druge objekte JNA širom svoje teritorije.²¹ Zatim je JNA opkolila Vukovar i bombardovala ga dva meseca, dok nije pao u novembru 1991. godine.²² Opsada Vukovara od strane JNA postala je simbol hrvatske borbe za nacionalno oslobođenje i privukla je pažnju međunarodne zajednice.

17. Usled sve većih napetosti u Hrvatskoj i rata koji je bio na pomolu u Republici Bosni i Hercegovini, od lorda Carringtona, kojeg je imenovao predsednik Saveta ministara inostranih poslova EZ, holandski ministar inostranih poslova Hans van den Broek,²³ zatraženo je da posreduje u postizanju sveukupnog mirovnog rešenja u Jugoslaviji.²⁴ Za vreme dok je EZ predsedavala Holandija, na tom području je angažovana Posmatračka misija Evropske zajednice (u daljem tekstu: PMEZ).²⁵ Lord Carrington je predsedavao prvom sednicom mirovne konferencije u Hagu, 7. septembra 1991, kojoj su prisustvovali predsednici šest jugoslovenskih republika.²⁶ Dana 8. novembra 1991. na sastanku na vrhu EZ u Rimu predloženo je da se protiv Jugoslavije uvedu trgovinske sankcije, uključujući embargo na trgovinu naftom.²⁷ Kada je generalni sekretar UN imenovao Cyrusa Vancea, bivšeg američkog državnog sekretara, za ličnog izaslanika generalnog sekretara UN u Jugoslaviji,

¹⁸ Ljerka Alajbeg, T. 672-674; Nikola Samardžić, T. 970.

¹⁹ Ljerka Alajbeg, T. 671; T 2829. Dana 5. decembra 1991. hrvatski Sabor je objavio da više ne priznaje vlasti u Beogradu: "U skladu s odlukom Sabora Republike Hrvatske od 8. listopada 1991. godine kojom je određen legitimitet i legalitet svim tijelima bivše SFRJ Sabor Republike Hrvatske ne priznaje i odbacuje djelovanja Ante Markovića, predsjednika bivše savezne vlade, i Budimira Lončara, ministra u toj vladi, koja imaju ili bi mogla imati bilo kakve posljedice za Republiku Hrvatsku". Dokazni predmet br. P20, separator 8, odluka od 5. decembra 1991, par. 8. Vidi i Ljerku Alajbeg, T. 2830-2831.

²⁰ Ljerka Alajbeg, T. 2796-2797; dokazni predmet br. P20, separator 7.

²¹ Vidi dole, par. 26 i 27.

²² Ministar Rudolf je tokom svog svedočenja izjavio da je Vukovar pao do 28. novembra 1991, T. 5476-5477. Paul Davies je posvedočio da je u Vukovaru bilo borbi velikih razmera, T. 573.

²³ Admiral Jokić, T. 4522-4528.

²⁴ Deklaracija povodom svečanog otvaranja Konferencije o Jugoslaviji, Palata mira, Hag, 7. septembar 1991.

²⁵ Memorandum o razumevanju o Posmatračkoj misiji u Jugoslaviji, 13. jul 1991. (Review of International Affairs, tom XLII (5. oktobar - 5. novembar 1991), str. 21. EZ je u Hrvatskoj formirala Posmatračku misiju Evropske zajednice (PMEZ) u cilju postizanja prekida vatre između strana kako bi se okončala opsada kasarni JNA, Per Hvalkof, T. 2236.

²⁶ Deklaracija povodom svečanog otvaranja Konferencije o Jugoslaviji, Palata mira, Hag, 7. septembar 1991. Nikola Samardžić je govorio o sastanku predsednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana i predsednika Republike Crne Gore Momira Bulatovića tokom te konferencije u Hagu, T. 1185-1188.

²⁷ Deklaracija EZ o stavljanju van snage sporazuma o trgovinskim odnosima i saradnji s Jugoslavijom, Rim, 8. novembar 1991. Prethodno su 25. septembra 1991. UN protiv cele bivše Jugoslavije uvele embargo na naoružanje. Vidi Rezoluciju br. 713 Saveta bezbednosti UN (1991) od 25. septembra 1991.

uloga vođe mirovnog procesa prebačena je sa EZ na UN. Plan Cyrusa Vancea plan bio je da se u Hrvatskoj angažuju mirovne snage UN.²⁸

18. Evropska zajednica je pozvala sve jugoslovenske republike da, ukoliko žele, do 24. decembra 1991. zatraže priznavanje. Te njihove zahteve bi zatim razmatrala arbitražna komisija, takozvana Badinterova komisija, koja bi do 15. januara 1992. donela odluku da li te republike ispunjavaju uslove za priznavanje od strane EZ. Iako je Badinterova komisija bila mišljenja da Hrvatska ne ispunjava uslove za priznavanje,²⁹ EZ ju je ipak priznala 15. januara 1992.³⁰

B. Dubrovnik pre oktobra 1991. godine

1. Šire područje Dubrovnika, grad Dubrovnik i Stari grad

19. Šire područje opštine Dubrovnik prostire se duž otprilike 120 kilometara obale južne Dalmacije u sadašnjoj Hrvatskoj.³¹ Na jugu se graniči s Crnom Gorom, a na istoku s Bosnom i Hercegovinom.³² Grad Dubrovnik obuhvata područje od Sustjepana na severozapadu do Orsule na jugoistoku, i uključuje i ostrvo Lokrum, jugoistočno od Starog grada.³³

20. Deo Dubrovnika poznat kao Stari grad obuhvata otprilike 13,38 hektara okruženih srednjovekovnim gradskim zidinama. S jedne strane Starog grada nalazi se Jadransko more, a s druge strme padine. Te padine vode ka planini Srđ, dominantnom topografskom obeležju grada Dubrovnika koje se nadvija nad Stari grad.³⁴

21. Dubrovački Stari grad obiluje izuzetnim arhitektonskim znamenitostima, uključujući palate, crkve i javne zgrade.³⁵ Grad je prvi put postao poznat u 13. veku, kao značajan trgovinski centar,³⁶ od kada datiraju i najstarije zgrade u Starom gradu.³⁷ Fortifikacije kojima je opasan Stari grad, čija je izgradnja počela u 12. veku, a završena sredinom 17. veka, smatraju se jednim od najlepših primeraka gradskog utvrđenja u Evropi.³⁸ Demilitarizacija tog istorijskog područja bila je jedan od preduslova da

²⁸ Takozvani Vanceov mirovni plan o mirovnoj operaciji UN u Jugoslaviji podnet je Savetu bezbednosti UN kao prilog Izveštaju generalnog sekretara Boutrosa Boutrosa Ghalija Savetu bezbednosti UN (UN Doc S/23280, Annex).

²⁹ Ljerka Alajbeg, T. 689-691. Vidi Mišljenje br. 5, dokazni predmet br. P20, separator 9. Ustavom Hrvatske nije bila na odgovarajući način regulisana zaštita nacionalnih manjina, Ljerka Alajbeg, T. 690.

³⁰ Ljerka Alajbeg, T. 686. Izvestan broj država, među kojima su Vatikan, Letonija, Estonija i San Marino, priznao je Hrvatsku kao nezavisnu državu pre nego što je to učinila EZ, Ljerka Alajbeg, T. 685.

³¹ Dokazni predmet br. P14 (Izveštaj veštaka dr Johna Allcocka), str. 1.

³² John Allcock, T. 527-528; vidi Prilog III A.

³³ Termini "grad" i "mesto" koriste se u ovoj Presudi u istom značenju.

³⁴ John Allcock, T. 467-470; vidi Prilog III C i III D.

³⁵ Dokazni predmet br. P14, str. 6.

³⁶ Dokazni predmet br. P14, str. 2.

³⁷ Dokazni predmet br. P14, str. 3.

³⁸ Dokazni predmet br. P14, str. 5.

se Stari grad 1979. godine proglasi svetskom kulturnom baštinom UNESCO.³⁹ Stari grad je jedinstven po tome što se u njemu još uvek živi. Zapravo, procenjeno je da je 1991. Stari grad imao između 7.000 i 8.000 stanovnika.⁴⁰ Unutar gradskih zidina Stari grad je prilično gusto naseljen. Njegove palate, nanizane duž uskih ulica Starog grada i u kojima je ranije stanovala po jedna plemićka porodica, podeljene su na više stanova. Glavna ulica je Stradun, koji preseca Stari grad od istoka prema zapadu.⁴¹

2. Hrvatske snage u Dubrovniku

22. Republika Hrvatska nije imala sopstvene oružane snage.⁴² Otprilike u martu 1991. Hrvatska je formirala Zbor narodne garde (u daljem tekstu: ZNG) kao deo MUP (tj. policije).⁴³ U Dubrovniku je bila stacionirana jedna brigada ZNG, i to 116. brigada, koja je kasnije postala 163. brigada.⁴⁴ U Dubrovniku su bile prisutne i hrvatske paravojne snage, koje su zajedno s pripadnicima ZNG i MUP učestvovala u borbenim operacijama u Dubrovniku od oktobra do decembra 1991.⁴⁵

3. Snage JNA u okolini Dubrovnika

23. Snage JNA stacionirane na području Dubrovnika bile su pod komandom 2. OG, formacije na nivou armije, formirane sredinom septembra 1991. koja je postojala i 1992. Zajedno s drugim jedinicama, 9. VPS bio je direktno podređen 2. OG tokom čitavog tog perioda, od oktobra do decembra 1991. i dela 1992. godine. Od 25. oktobra do 20. novembra 1991. 472. mtbr bila je podređena 9. VPS, a tada je, uz izuzetak trećeg bataljona, prešla pod direktnu komandu 2. OG. Međutim, 3/472. mtbr je od 20. novembra 1991. i dalje bio direktno podređen 9. VPS.⁴⁶ Druga OG je direktno odgovarala saveznom sekretaru za narodnu odbranu.⁴⁷

24. Optuženi je imenovan za komandanta 2. OG 12. oktobra 1991. i ostao je na tom položaju i tokom dela 1992. Admiral Jokić je preuzeo komandu nad 9. VPS 7. oktobra 1991. i ostao na tom položaju i tokom dela 1992. Kapetan Kovačević bio je komandant 3/472. mtbr 25. oktobra 1991. kao i tokom dela 1992.⁴⁸

25. U periodu od oktobra do decembra 1991. u jedinicama JNA stacioniranim na području Dubrovnika bio je značajan broj rezervista i dobrovoljaca. Pošto su hrvatski vojnici 1991. napustili

³⁹ Dokazni predmet br. P14, str. 16.

⁴⁰ Vidi i inače svedočenje Johna Allcocka, T. 461-464.

⁴¹ John Allcock, T. 472.

⁴² TO je zapravo činila deo snaga SFRJ, admiral Jokić, T. 4604-4607.

⁴³ Ministar Rudolf, T. 5730-5731.

⁴⁴ Admiral Jokić, T. 4607-4618.

⁴⁵ Admiral Jokić, T. 4613.

⁴⁶ Vidi dole, par. 383.

⁴⁷ Dokazni predmet br. P204, str. 7 i 28.

⁴⁸ Vidi dole, par. 386.

JNA, jedinice su mobilisane na brzinu, i prvenstveno su ih činili vojnici iz Crne Gore i Hercegovine, među kojima je bio veliki postotak rezervista koji nisu prošli celokupnu obuku iz svoje oblasti.⁴⁹ Dana 19. septembra 1991. komandant 472. mtbr, pukovnik Nojko Marinović, napustio je svoju komandu, priključio se hrvatskoj strani u Dubrovniku i preuzeo rukovođenje hrvatskom odbranom grada. Njegov odlazak je negativno uticao na moral vojnika JNA, jer su se plašili mogućnosti da hrvatskim snagama dostavi obaveštajne podatke.⁵⁰

C. Borbene operacije u okolini Dubrovnika pre oktobra 1991. godine

1. Blokada JNA od strane hrvatskih snaga

26. U avgustu 1991. hrvatske snage su, u skladu s odlukom hrvatskog rukovodstva, započele opsadu kasarni i drugih objekata JNA u toj republici.⁵¹ Obustavljena je dostava električne energije i vode, a telefonske veze su prekinute.⁵² Tokom opsade kasarni JNA hrvatske snage su zaplenile oružje JNA.⁵³

27. Izvršen je napad na kasarnu 9. VPS JNA u Pločama, tokom kojeg je bilo poginulih vojnika. Napadi su izvršeni i u Šibeniku, Zadru, Puli i Splitu. Blokirani su i garnizon Divulje i luka Lora.⁵⁴ Pored toga, tokom tog perioda snage ZNG su kod Prevlake i u Konavlima napadale vojne konvoje JNA koji su išli iz Boke ka Trebinju.⁵⁵

2. Mobilizacija hrvatskih snaga i snaga JNA

28. Dokazi govore o tome da su leta 1991. hrvatske snage premeštene na granicu s Crnom Gorom, na područje Konavala, i ka Bosni i Hercegovini, u Rijeku Dubrovačku, Brgat i Mokošicu.⁵⁶

29. U septembru 1991. otpočela su neprijateljstva između JNA i hrvatskih snaga na južnom delu hrvatskog priobalja. JNA je polako napredovala ka Dubrovniku i primorala hrvatske snage da se

⁴⁹ Admiral Jokić, T. 3840-3841; T. 3863-3867; T. 4421; kapetan Pepić, T. 7473-7475; potpukovnik Stojanović, T. 7792-7793.

⁵⁰ Potpukovnik Pavičić, T. 6893-6894; poručnik Lemal, T. 7336-7337; 7385; admiral Jokić, T. 4390.

⁵¹ Objekti i pripadnici JNA u Hrvatskoj napadani su i pre avgusta, na primer, u maju 1991. Ispred sedišta vojnopomorske oblasti u Splitu došlo je do incidenta tokom kojeg je jedan vojnik zadavljen i ubijen u tenku: admiral Jokić, T. 4370.

⁵² Admiral Jokić, T. 4372-4375; Slobodan Novaković, T. 6810-6813; potpukovnik Đurašić, T. 6954; Adrien Stringer, T. 309.

⁵³ Admiral Jokić, T. 4372-4375.

⁵⁴ Admiral Jokić, T. 4372-4375.

⁵⁵ Admiral Jokić, T. 4433-4434.

⁵⁶ Kapetan Negodić, T. 5150; vidi Prilog III A.

povuku iz dubrovačkog zaleđa.⁵⁷ Na selo Bani, u neposrednoj blizini granice s Crnom Gorom, i selo Dubravka svakodnevno su ispaljivane minobacačke granate.⁵⁸

30. Istovremeno su jedinice JNA iz Pule, Splita i Šibenika premeštene ka Dubrovniku (to jest u Kumbor i Tivat, na području Boke Kotorske u Crnoj Gori).⁵⁹ Dana 27. septembra tri patrolna čamca 9. VPS izvučena su iz Pule i premeštena u Boku.⁶⁰ Vojna oprema i materijal, ljudstvo i garnizoni, koji su mahom pripadali 9. VPS, premeštani su i pregrupisavani s teritorije Republike Hrvatske u luke Zelenika i Bar u Crnoj Gori.⁶¹

3. Direktiva JNA da se blokira Dubrovnik

31. Dana 30. septembra 1991, u skladu s direktivom Generalštaba SFRJ, tadašnji komandant 2. OG general-potpukovnik Jevrem Cokić, izdao je potčinjenim jedinicama naređenje da blokiraju Dubrovnik.⁶² Naređenje je predviđalo sledeći raspored snaga:⁶³

[...] Većim delom snaga preći u napad glavnim snagama na pravcima: Ljubinje – Zavala – Slano; s. Ljubovo – Ivanica – Čibači i Grab – Dubravka – Molunat, a pomoćnim snagama obezbediti objekte i aerodrom Mostar u dolini Neretve, sa ciljem: uz avio, artiljerijsku i brodsku podršku jednovremenim i energičnim dejstvom razbiti snage na pravcima napada i izbiti na obalu, preseći jadransku magistralu na više mesta na odseku Slano – Prevlaka, blokirati sa kopna i mora Dubrovnik, aerodrom Čilipi i Prevlaku i onemogućiti manevar snaga neprijatelja, a zatim, obezbeđujući se sa pravca Ploče, pristupiti uništenju i razoružavanju okruženih snaga neprijatelja i biti u gotovosti za dalja ofanzivna dejstva u zapadnu Hercegovinu.⁶⁴

32. U to vreme, u sastavu 2. OG bile su sledeće jedinice: 37. korpus, 472. mtbr (bez 4. bataljona i borbene grupe 1), 1. brigada TO 3. partizanske divizije i 9. VPS s 4. bataljonom 472. mtbr (u daljem tekstu: 4/472. mtbr). Sve te jedinice imale su određen zadatak u toj operaciji.⁶⁵

33. Zadatak 37. korpusa bio je da izvrši napad pravcem Ljubinje – Ravno – Slano, te zauzme i odbrani aerodrom i objekte u rejonu Mostar i dolini Neretve. Da bi se taj zadatak izvršio trebalo je obezbediti nesmetano korišćenje aerodroma, izbiti na obalu, preseći magistralu i stići do uvale Slano,

⁵⁷ Nikola Samardžić, T. 997-1000; T. 1268-1271.

⁵⁸ Kapetan Negodić, T. 5164-5165.

⁵⁹ Kapetan Drljan, T. 7689-7690.

⁶⁰ Kapetan Drljan, T. 7685-7686.

⁶¹ Potpukovnik Đurašić, T. 6954-6955.

⁶² Dana 29. septembra 1991. komandant Jevrem Cokić izdao je predlog odluke za napad i uputio ga na odobrenje načelniku Generalštaba SFRJ general-pukovniku Blagoju Adžiću, (dokazni predmet br. D44). Prema ustanovljenoj proceduri, Generalštab je trebalo da odobri direktivu, nakon čega je komandant 2. OG trebalo da izda naređenje svim potčinjenim jedinicama u skladu s naredbom Generalštaba. Admiral Jokić je izjavio da je 30. septembra 1991. izdata još jedna direktiva, slične sadržine i ciljeva, zadataka i naređenja kao što su oni navedeni u dokaznom predmetu br. D44, T. 4441-4443.

⁶³ Admiral Jokić, T. 4436-4437; dokazni predmet br. D44.

⁶⁴ Dokazni predmet br. D44, par. 1.

⁶⁵ Admiral Jokić, T. 4438.

izolovati Dubrovnik i sprečiti manevre i intervencije neprijatelja iz pravca Ploča. Pored toga, trebalo je napasti deo snaga brdskog bataljona u rejonu Čapljina.⁶⁶

34. 472. mtbr sa jednim bataljonom brigade TO Titograd bili su raspoređeni na liniji Taleža – selo Zaplanik – Zaton i Ljubovo – Ivanica – Čibača. Zadatak im je bio da preseku magistralu u rejonima Zaton i Čibača, blokiraju Dubrovnik i odseku aerodrom Čilipi. Zatim bi, obezbeđujući bokove, sprečili intervenciju ka Dubrovniku i pristupili razbijanju i razoružavanju neprijateljskih snaga.⁶⁷

35. Zadatak 1. brigade TO 3. partizanske divizije bio je da izvrši napad s linije selo Ograde – selo Grab duž opšteg pravca Grab – selo Dubravka – Pločice. Trebalo je preseći magistralu u rejonima Poljice i Mikulići, blokirati aerodrom Čilipi s istočne strane i uspostaviti neposredan dodir s 4/472. mtbr, a zatim pristupiti razbijanju neprijateljskih snaga u rejonu Gruda. Objekat Sutorina i Prevlaka su već bili pod kontrolom JNA.⁶⁸

36. Zadatak 9. VPS sa 4/472. mtbr bio je da kopnenim snagama u sadejstvu s brigadom TO Titograd razbije snage neprijatelja i ovlada Prevlakom, a snagama na moru vrši kontrolu ulaska u Bokokotorski zaliv, spreči manevre i dejstva neprijatelja i vrši podršku broskom artiljerijom snaga na kopnu i, naposljetku, bude u gotovosti za izvršenje pomorskog desanta ukoliko se ukaže potreba.⁶⁹

37. Brigada TO Titograd (bez 1. bataljona) trebalo je da obrazuje rezervu 2. OG u rejonu Trebinje i bude u gotovosti za uvođenje u napad na pravcima Trebinje – Dubrovnik i Trebinje – Čilipi.⁷⁰

38. U direktivi je konkretno navedeno da će komandno mesto 2. OG biti u rejonu Kifino Selo i da će istureno komandno mesto 2. OG biti u Trebinju.⁷¹ Naređeno je da se s početkom napada izvrši blokada luke Dubrovnik, tako da se spreči prilaz svim civilnim i stranim brodovima koji bi mogli da izvrše napad.⁷²

39. Prema rečima admirala Jokića, cilj pomorske blokade Dubrovnika za koju je izdato naređenje 30. septembra 1991. bio je da se spreči naoružavanje hrvatskih snaga u Dubrovniku. Izvedena je na temelju embarga UN na naoružanje koji je važio za celu bivšu Jugoslaviju.⁷³ Prema rečima jednog drugog svedoka, mobilizacija snaga JNA oko Dubrovnika ukazivala je na to da je JNA bila spremna da

⁶⁶ Admiral Jokić, T. 4439; dokazni predmet br. D44, par. 2 (a).

⁶⁷ Admiral Jokić, T. 4439; dokazni predmet br. D44, par. 2 (b).

⁶⁸ Admiral Jokić, T. 4439-4440; dokazni predmet br. D44, par. 2 (c).

⁶⁹ Admiral Jokić, T. 4440; dokazni predmet br. D44, par. 2 (d).

⁷⁰ Admiral Jokić, T. 4440; dokazni predmet br. D44, par. 2 (e).

⁷¹ Admiral Jokić, T. 4440; dokazni predmet br. D44, par. 5.

⁷² Admiral Jokić, T. 4441; dokazni predmet br. D44, par. 6 (c).

⁷³ Admiral Jokić, T. 3823-3825.

otpočne borbena dejstva na tom području.⁷⁴ Adrien Stringer je posvedočio da je Dubrovnik bio blokiran, tako da je snabdevanje bilo onemogućeno.⁷⁵

D. Borbena dejstva u okolini Dubrovnika u oktobru 1991. godine

40. Prema rečima svedoka Nikole Samardžića, 1. oktobra 1991, na sastanku u sedištu vlade u Crnoj Gori, optuženi je objavio je Crna Gora napadnuta. Nikola Samardžić je posvedočio da su predsednik Crne Gore Momir Bulatović i optuženi govorili o otprilike 30.000 “ustaša”,⁷⁶ spremnih da napadnu Boku Kotorsku u Crnoj Gori. Ispostavilo se da ni navodi o napadu ni brojka od 30.000 nisu tačni. Zbog tog “napada” je Ministarstvo unutrašnjih poslova Jugoslavije pristalo da vojsci stavi na raspolaganje TO i jedinice specijalne policije kao pojačanje u operacijama na granici s Hrvatskom.⁷⁷ Izdata je naredba da se 2. oktobra 1991. izvrši mobilizacija posebne jedinice milicije, jačine ojačane pešadijske čete. Zadatak te jedinice bio je da izvršava “borbene zadatke oružanih snaga u ratnom sukobu na granici između Crne Gore i Republike Hrvatske” i da, zajedno s jedinicama JNA i TO, “izvršava specifične vojno-policijske zadatke, prema planu upotrebe koji će donijeti Operativna komanda na dubrovačkom ratištu.”⁷⁸ U skladu s tom naredbom, ministar unutrašnjih poslova Crne Gore Pavle Bulatović izdao je još jednu naredbu da se “jedinica popuni od pripadnika Specijalnog voda Posebne policije i milicionarima CB /Centra bezbednosti/ Titograd, CB Nikšić i CB Bar.”⁷⁹ Prema rečima svedoka Nikole Samardžića, kad je sastanak završen bilo je jasno da će JNA povesti kampanju osvajanja Dubrovnika i njegove teritorije.⁸⁰

41. Dana 1. oktobra 1991. JNA je iz Crne Gore napala područje oko grada Dubrovnika.⁸¹ Meta napada bio je magistralni put.⁸² Jedan ratni brod JNA gađao je područje tik iznad Zlatnog Potoka (južno od Starog grada). Kasnije su dve letilice JNA gađale Srđ, dok se iz ratnih brodova kod Lokruma pucalo na Lokrum i Bosanku.⁸³

42. Istovremeno su dva ratna broda JNA otplovila od ostrva Mljet do ostrva Lapad prolazom između Lopuda i Orašca. S njih je otvorena vatra na kamione i ostala vozila koji su odlazili iz Slanog

⁷⁴ Potpukovnik Đurašić, T. 6954.

⁷⁵ Adrien Stringer, T. 310.

⁷⁶ “Ustaša” je termin s negativnom konotacijom i koristio se za nezavisne vojne formacije Nezavisne države Hrvatske tokom Drugog svetskog rata. Ta reč je 1991. poprimila veliku težinu. Crnogorski političari su 1991. počeli da je koriste kad je reč o celom hrvatskom stanovništvu, Nikola Samardžić, T. 970. Odbrana smatra da je u zvaničnoj terminologiji saveznog sekretara za narodnu odbranu i načelnika Generalštaba SFRJ prihvaćeno da reč “ustaša” treba koristiti za hrvatske paravojne jedinice. Vidi završni podnesak odbrane, par. 58.

⁷⁷ Nikola Samardžić, T. 992-993.

⁷⁸ Dokazni predmet br. P27.

⁷⁹ Dokazni predmet br. P28, par. 2; Nikola Samardžić, T. 995-997.

⁸⁰ Nikola Samardžić, T. 983-984.

⁸¹ Kapetan Negodić, T. 5155.

⁸² Mato Valjalo, T. 1998-1999; vidi i kapetana Negodića, T. 5155.

⁸³ Mato Valjalo, T. 2053; T. 2082.

putem za Dubrovnik.⁸⁴ Dana 3. ili 4. oktobra 1991, kad je palo Slano, brodovi su se povukli, a put je blokiran.⁸⁵

43. Dana 5. oktobra 1991. komanda pomorskog sektora JNA blokirala je celo područje jadranske obale.⁸⁶ Ta pomorska blokada ukinuta je 11. oktobra 1991. naredbom komande VPO (vojnopomorska oblast). Međutim, blokada Dubrovnika je i dalje trajala i brodovima nije bila dozvoljena neometana plovidba, već su morali da izveštavaju o svojem kretanju.⁸⁷

44. U periodu od 23. do 26. oktobra 1991. JNA je izvodila borbena dejstva na području istočno i severoistočno od grada Dubrovnika. Dana 23. oktobra 1991. optuženi je izdao "Naređenje za dalja dejstva," kojim je 9. VPS, 472. mtbr i njoj potčinjenim jedinicama naređeno da stupe u borbena dejstva protiv ciljeva na području Dubrovnika duž pravca Ivanica, Donji Brgat i Dubrava.⁸⁸ Uz naređenje je priložen plan artiljerijskog dejstva koji je predložio načelnik Štaba 2. OG i odobrio optuženi, u kojem se navodi koja će dejstva izvršiti artiljerijske jedinice s kopna, iz vazduha i s mora. U naređenju nisu zabranjeni napadi na Stari grad u Dubrovniku.⁸⁹

45. Otprilike 15. oktobra, 3. četa 3/472. mtbr učestvovala je u borbenim dejstvima duž pravca Brgat – Bosanka.⁹⁰ Borbe su se vodile i između 3/472. mtbr raspoređenog u Ivanici i hrvatskih snaga na Brgatu.⁹¹ Hrvatske snage su pucale na jedinice JNA iz sela Gornjeg Brgata, Donjeg Brgata i Martinovića.⁹²

46. Dana 23. i 24. oktobra 1991, 3/472. mtbr i 4/472. mtbr porazili su hrvatske snage duž puta Trebinje – Dubrovnik.⁹³ Dana 24. oktobra 9. VPS zauzeo je Kupare i područje Župe Dubrovačke.⁹⁴ Dana 24. ili 25. oktobra 1991, pešadija 3/5. mtbr (3/5. mtbr) zauzela je Dubac.⁹⁵ Dana 25. oktobra 1991, 4/472. mtbr doprla je do oboda grada Dubrovnika i zauzela Žarkovicu. Zauzimanjem Žarkovice JNA je obezbedila savršen borbeni položaj s kojeg se pružao pogled na grad.⁹⁶

⁸⁴ Nikola Jović, T. 2920-2921.

⁸⁵ Nikola Jović, T. 2923.

⁸⁶ Kapetan Drljan, T. 7686-7687.

⁸⁷ Kapetan Drljan, T. 7687-7689; dokazni predmet br. D105.

⁸⁸ Dokazni predmet br. P121; admiral Jokić, T. 3955-3958.

⁸⁹ Dokazni predmet br. P121.

⁹⁰ Potpukovnik Stojanović, T. 7795-7797.

⁹¹ Svedok B, T. 5048; kapetan Nešić, T. 8153.

⁹² Poručnik Lemal, T. 7340. Međutim, prema rečima poručnika Lemala, radilo se o izviđačkoj operaciji, pre nego operaciji čiji je cilj bio zauzimanje teritorije, T. 7395.

⁹³ Admiral Jokić, T. 4452-4455.

⁹⁴ Admiral Jokić, T. 4452-4455.

⁹⁵ Admiral Jokić, T. 4456.

⁹⁶ Admiral Jokić, T. 3445-3447; kapetan Negodić, T. 5252-5253. Vidi i dokazni predmet br. C1/2.

47. Dana 24. oktobra 1991, optuženi je izdao “Odluku za dalja dejstva”, upućenu svim jedinicama direktno potčinjenim 2. OG.⁹⁷ U odluci se navodi da su 9. VPS i 472. mtbr izbile na raskrnicu između sela Dubac i Čibača, Čelopeci i Zagrada, Bujići i Grbovce, te Martinovići i Makoš, i da su u gotovosti za dalja dejstva u pravcu Dubac, Bosanka, Gornji Brgat i Podgaj.⁹⁸ U odluci se jedinice dalje obaveštavaju o daljim planiranim aktivnostima i zadaju im se konkretni zadaci.

E. Granatiranje Dubrovnika u oktobru 1991. godine

48. Tokom borbenih dejstava u opštini Dubrovnik 1. oktobra 1991, granatiran je grad Dubrovnik.⁹⁹ Mnogi ljudi su se sklonili u dubrovačke hotele, samostane po Starom gradu i muzej Rupe.¹⁰⁰ Na grad su vršeni vazdušni napadi. Ti napadi nisu bili česti, ali su tokom granatiranja postajali sve intenzivniji.¹⁰¹ Avioni JNA su nadletali Stari grad u niskom letu, ali ga nisu gađali.¹⁰² Pogođena je trafo-stanica u Rijeci Dubrovačkoj, usled čega je Dubrovnik ostao bez struje i vode.¹⁰³ Situacija je ostala takva do nakon 6. decembra 1991. Veliki broj ljudi se uspaničio i počeo da pravi zalihe.¹⁰⁴

49. Dana 5. oktobra 1991, grad Dubrovnik je ponovo granatiran.¹⁰⁵ Granatiranje je počelo otprilike u 03:00 ili 04:00 sata.¹⁰⁶ Prema rečima Larsa Brolunda, činilo se da granatiranje dolazi s mora.¹⁰⁷ Međutim, tokom napada je najmanje jedna osoba, Milan Milišić, poginula od minobacačke granate od 120 mm, što je oružje kopnene vojske.¹⁰⁸

50. Dana 23 – 24. oktobra 1991. po prvi put je granatiran Stari grad.¹⁰⁹ Artiljerijska vatra JNA bila je usmerena ka Starom gradu, Lapadu, Gružu i Pločama.¹¹⁰ Granatiranje je počelo oko podne¹¹¹ i trajalo je otprilike jedan sat.¹¹² Do tada je stanovništvo smatralo da je u Starom gradu bezbedno, pošto je bio pod zaštitom UNESCO.¹¹³ Granatiranjem je oštećeno nekoliko zgrada u Starom gradu.¹¹⁴

⁹⁷ Dokazni predmet br. P119.

⁹⁸ Dokazni predmet br. P119, stavka 2.

⁹⁹ Slavko Grubišić, T. 1026-1027; Lucijana Peko, T. 1842; Zineta Ogresta, T. 3462-3463; vidi i Slobodana Vukovića, koji ne može tačno da se seti da li je bio poslednji dan septembra ili prvi dan oktobra 1991, T. 5819-5820.

¹⁰⁰ Đelo Jusić, T. 3057-3058.

¹⁰¹ Slobodan Vuković, T. 5819-5820.

¹⁰² Slobodan Vuković, T. 5819-5870; u vezi s tim da se činilo da je napad mahom bio izvršen iz vazduha vidi Lucijanu Peko, T. 1842.

¹⁰³ Lucijana Peko, T. 1842; Đelo Jusić, T. 1359-1360.

¹⁰⁴ Đelo Jusić, T. 1360.

¹⁰⁵ Lars Brolund, T. 847.

¹⁰⁶ Slavko Grubišić, T. 1080.

¹⁰⁷ Lars Brolund, T. 847.

¹⁰⁸ Lucijana Peko, T. 1843.

¹⁰⁹ Ivo Grbić, T. 1347-1348; Ivan Mustać, T. 1461.

¹¹⁰ Kapetan Negodić, T. 5164.

¹¹¹ Ivan Mustać, T. 1461-1462.

¹¹² Lucijana Peko, T. 1845-1846.

¹¹³ Đelo Jusić, T. 1358-1359; Lucijana Peko, T. 1843-1844.

F. Oktobarski pregovori i prekid vatre

51. Sve vreme trajanja oktobarskih borbenih operacija bili su u toku pregovori između sukobljenih strana i predstavnika međunarodne zajednice. Dana 22. oktobra 1991. holandski ambasador u Jugoslaviji Johannes H. W. Fietelaars sastao se s admiralom Brovetom¹¹⁵ u jugoslovenskom Ministarstvu odbrane i izrazio zabrinutost u vezi s granatiranjem Dubrovnika. Tokom tog sastanka admiral Brovet je uveravao ambasadora Fietelaarsa da će Dubrovnik biti pošteđen, budući da je JNA na tom području već postigla svoje ciljeve.

52. Dana 26. oktobra 1991, JNA je misiji EZ i predstavnicima Dubrovnika uputila dopis naslovljen: "Predlozi za normalizaciju života u Dubrovniku i obezbeđenje sigurnosti grada Dubrovnika". Dopis se sastojao od jedanaest tačaka koje je trebalo sprovesti do 27. oktobra 1991. u 20:00 časova. U okviru tih tačaka predloženo je sledeće: da JNA i PMEZ demilitarizuju Dubrovnik; da strani plaćenici i pripadnici hrvatskih snaga u Dubrovniku (to jest, ZNG i MUP Dubrovnik) koji nisu stanovnici Dubrovnika napuste grad i da se s javnih mesta u Dubrovniku uklone stranačka obeležja. U tekstu se, između ostalog, garantuje da JNA neće ulaziti u Dubrovnik i da će se pridržavati potpunog prekida vatre u Dubrovniku.¹¹⁶ Istog dana je stupio na snagu privremeni prekid vatre koji je trajao do 8. novembra 1991. Uprkos prekidu vatre,¹¹⁷ tokom tog perioda bilo je dosta vojnih provokacija obeju strana.¹¹⁸ Obe strane su koristile tešku artiljerijsku vatru, usled čega su obe imale gubitaka u ljudstvu.¹¹⁹

53. Prema rečima svedoka Pera Hvalkofa, 28. oktobra 1991. ambasador Bondioli¹²⁰ se u ime PMEZ sastao s optuženim i generalom Vukovićem u Meljinama u Crnoj Gori. Sastanku je prisustvovao i admiral Jokić. Dvojica generala su uveravala PMEZ da će se prekid vatre poštovati i da će pripadnici PMEZ imati slobodu kretanja.¹²¹ Istog dana optuženi je Briselu uputio poruku u kojoj objašnjava da "plan od jedanaest tačaka" od 26. oktobra 1991. nije ultimatum Dubrovniku.¹²²

¹¹⁴ Granatiranjem su oštećeni: (a) atrijum palače Sponza (Ivan Mustać, T. 1462); (b) krov muzeja Rupe (Lucijana Peko, T. 1847; Ivo Grbić, T. 1349-1350); i zgrade s obe strane Boškovićeve ulice (Lucijana Peko, T. 1848-1849; Ivo Grbić, T. 1349-1350); vidi i Delu Jusića, koji je potvrdio da je oštećena jedna od zgrada u toj ulici, T. 1358-1359. Moguće je da je bilo oštećenja i na drugim zgradama. Vidi dole, par. 318-319.

¹¹⁵ Admiral Brovet bio je zamenik saveznog sekretara za narodnu odbranu (to jest, zamenik ministra odbrane): Admiral Jokić, T. 3869-3870.

¹¹⁶ Dokument s tih jedanaest tačaka predložili su kao dokaz i Tužilaštvo i odbrana i uvršćen je u dokazni spis kao dokazni predmet br. P123, odnosno dokazni predmet br. D52. U svom Završnom podnesku odbrana osporava verodostojnost dokaznog predmeta br. P123 i ističe da je taj dokument deo prepiske između komande VPS Boka i Kriznog štaba Dubrovnik, a ne dokument koji je optuženi uputio Kriznom štabu Dubrovnik, Završni podnesak odbrane, par. 209-210.

¹¹⁷ Admiral Jokić, T. 4622-4623.

¹¹⁸ Admiral Jokić, T. 4624.

¹¹⁹ Admiral Jokić, T. 4624.

¹²⁰ Ambasador Bondioli bio je šef regionalnog centra PMEZ za Dalmaciju, ambasador Fietelaars, T. 4265-4266.

¹²¹ Per Hvalkof, T. 2138.

¹²² Per Hvalkof, T. 2258.

Ambasador Bondioli je admirala Jokića nazvao “tvrdokornim”, a za optuženog je rekao da je samo “vojno lice”, pošto nije učestvovao u razgovoru i činilo se da samo izvršava naređenja.¹²³

54. Dana 29. oktobra 1991, delegacija koju su činili ambasadori Italije, Grčke, Velike Britanije, Holandije i SAD sastala se u Tivtu s admiralom Jokićem. Admiral Jokić je rekao delegaciji da su borbeno dejstva JNA na Dubrovnik odgovor na provokacije hrvatskih snaga.¹²⁴ Istog dana ta delegacija se sastala s hrvatskim zvaničnicima i šefom PMEŽ, i obišla mesta u Dubrovniku oštećena tokom napada.¹²⁵ Delegacija se potom vratila u Tivat na dalje pregovore s admiralom Jokićem. Admiral Jokić ih je uveravao da je JNA na tom području postigla svoje teritorijalne ciljeve i da je njen jedini preostali cilj razoružavanje hrvatskih snaga.¹²⁶ Admiral Jokić je još jednom pružio garancije da Dubrovnik neće biti razaran.¹²⁷

55. Dana 1. novembra 1991, nekoliko ambasadora EZ sastalo se u Beogradu s admiralom Brovetom. Sastanak je sazvan kako bi EZ izrazila svoju zabrinutost zbog opsade Dubrovnika. Prema rečima ambasadora Fietelaarsa, admiral Brovet je ostavio utisak da ne haje za zabrinutost EZ za civilno stanovništvo Dubrovnika pod opsadom.¹²⁸ Admiral Brovet je objasnio da JNA ne može da se povuče dok se ne postigne političko rešenje.¹²⁹

G. Borbeno dejstva u okolini Dubrovnika početkom novembra 1991. godine

56. Uprkos onome što je krajem oktobra rečeno ambasadorima, snage JNA su u novembru 1991. nastavile da napreduju ka Dubrovniku. U novembru 1991. aktivnosti JNA bile su usmerene na područje Dupca, Brgata, Gornjeg Brgata, Donjeg Brgata i Žarkovice.¹³⁰

57. Otprilike od 7. do 10. novembra 1991. protivoklopna četa 3/472. mtbr na čelu s kapetanom Nešićem dobila je naređenje da stupi u borbeno dejstva u cilju zauzimanja sela Bosanka i okolnih kota.¹³¹ U borbenim operacijama zauzimanja Bosanke takođe je učestvovala 107. obalna artiljerijska grupa (u daljem tekstu: 107. OAG). Borbe su trajale par dana i tokom njih je na snage JNA otvarana vatra s područja Strinčijere, usled čega su imale žrtava.¹³² U toj operaciji je učestvovala i TO Herceg

¹²³ Ambasador Fietelaars, T. 4265-4266.

¹²⁴ Ambasador Fietelaars, T. 4171-4175.

¹²⁵ Ambasador Fietelaars, T. 4176.

¹²⁶ Ambasador Fietelaars, T. 4182; T 4253.

¹²⁷ Ambasador Fietelaars, T. 4257.

¹²⁸ Ambasador Fietelaars, T. 4187-4188.

¹²⁹ Ambasador Fietelaars, T. 4186-4190.

¹³⁰ Cilj artiljerije 9.VPS bili su Bosanka i Srđ, admiral Jokić, T. 4458. Vidi i dokazni predmet br. D57 i dokazni predmet br. D58.

¹³¹ Kapetan Nešić, T. 8154-8155.

¹³² Kapetan Pepić, T. 7475-7477; 7479-7481; dokazni predmet br. D101 i br. D102. Vidi i kapetana Nešića, T. 8155.

Novi, koja je 8. novembra 1991. pretrpela gubitke,¹³³ kao i 1. vod 3. čete 3/472. mtbr na čelu s poručnikom Pešićem.¹³⁴

58. Dana 9. novembra 1991. komanda 9. VPS izdala je naređenje za napad svojim jedinicama, među kojima su bili i 472. mtbr uključujući 3/472. mtbr i 3/5. mtbr.¹³⁵ U naređenju je navedeno da je “neprijatelj” “organizovao odbranu Dubrovnika grupišući glavne snage u širem rejonu Lapada, Petke, Babinog Kuka i Lazareta” kao i “sistemom zaposedanja utvrđenja, kuća i bunkera u rejonima sjeverni rub sela Bosanka, Srđ, Strinčijera, šuma Dubrava, Mokošica, Rožat, Komolac, Luncijata.”¹³⁶ U naređenju stoji da jedinice moraju uzvratiti i “ovladati širim rejonom Dubrave i Rijeke Dubrovačke, izbiti na liniju Žarkovica – Srđ – Strinčijera – Gradci – Komolac – Rijeka Dubrovačka i uspostaviti potpunu blokadu Dubrovnika s kopna i mora i primorati neprijatelja na predaju.” Gorenavedenim jedinicama naređeno je da taj cilj ostvare na sledeći način:

Snagama 1/472. mtbr i 2/472. mtbr podržavati napad 3/5. pmtbr. Snagama 3/472. mtbr, u sadejstvu sa MO TO, 16. gmo¹³⁷ i ostalim snagama 9. VPS iz rejonu: s. Bosanka – Mulin do (k. 334) – Strinčijera (k. 412) i do 16:00 časova izbiti na liniju: Srđ (tt 403) – Strinčijera (tt 412) – Gradci (k.353) sa ciljem: razbiti snage neprijatelja u širem rejonu Srđ – Dubrave. Po izbijanju na naređene linije utvrditi se na liniji Žarkovica (tt 315) – Srđ (tt 403) – Strinčijera (tt 412) – Gradci (k. 353) i uspostaviti potpunu blokadu sa kopna Dubrovnika i Gruža i južne strane Rijeke Dubrovačke.¹³⁸

Do 05.00 časova jedinicu dovesti u rejon borbenih dejstava, organizovati veze i izvršiti sve neophodne pripreme za napad.

Gotovost: 06.00 časova 10.11.91. god.

59. U cilju daljeg sprovođenja naređenja o napadu od 9. novembra 1991, komanda 9. VPS je 11. novembra 1991. izdala borbeno naređenje kojim su jedinicama pod njenom komandom dodeljeni konkretni zadaci za taj dan. Komandi 2. OG je skrenuta pažnja na to naređenje.¹³⁹ U naređenju je, između ostalog, 472. mtbr naloženo da nastavi s napadom na pravcu Rožat-Prijevor-Dračevo selo i da granatira objekat Srđ i rejon Komolac.¹⁴⁰ Zadatak 3/472. mtbr bio je da se usredsredi na pravac Gruška Glava – Srđ,¹⁴¹ a 3/5. mtbr da nastavi blokadu naselja Nova i Stara Mokošica i da minobacačima od

¹³³ Slobodan Novaković, T. 6817-6822.

¹³⁴ Poručnik Pešić, T. 7921-7922.

¹³⁵ Vidi dokazni predmet br. D57. Naređenje je potpisao admiral Jokić. Potpukovnik Pavičić je takođe posvedočio da je otprilike 8. ili 9. novembra admiral Jokić došao na komandno mesto 1/472. mtbr i da je nakon sastanka s komandantima četa tog bataljona izdao naređenje za zauzimanje puta Mokošica - Komolac i zaseoka Rožat: potpukovnik Pavičić, T. 6906-6909.

¹³⁶ Luncijata i Nuncijata su nazivi koji se odnose na isto mesto, te se u ovoj Presudi koriste u istom značenju.

¹³⁷ 16. GMO je Odred granične milicije Boka, jedinica u sastavu 9. VPS.

¹³⁸ Oznake “k” i “tt” su kartografske oznake kojima se u metrima označava visina kote konkretnih navedenih mesta.

¹³⁹ Dokazni predmet br. P118.

¹⁴⁰ Dokazni predmet br. P118, stavka 1.

¹⁴¹ Dokazni predmet br. P118, stavka 1.

120 mm podržava napad 3/472. mtbr, nanoseći udare na širem rejonu Luncijate i da sprečava pothranjivanje snaga s Luncijate prema Srđu.¹⁴²

60. Napad za koji je izdato naređenje 9. novembra 1991. predstavljao je ozbiljnu akciju kojom bi JNA praktično obezbedila dubrovačko zaleđe i kontrolisala vrhove duž uzvisina iznad Dubrovnika, uključujući Srđ. Taj napad izveden je na širokom frontu, uz podršku mornarice i avijacije, i trajao je do 13. novembra 1991. Ciljevi su ostvareni, osim što JNA nije uspela da osvoji Srđ, uprkos intenzivnim i dugotrajnim napadima kopnenih snaga uz podršku mornarice i avijacije.

H. Granatiranje Starog grada u novembru 1991.

61. Početkom novembra 1991. JNA je zabranila napade na Stari grad u Dubrovniku u nekoliko svojih naređenja, kao što je naređenje Generalštaba JNA od 14. oktobra 1991. kojim se zabranjuje napad na kulturna dobra,¹⁴³ naređenje optuženog sadržano u “Odluci za dalja dejstva” od 24. oktobra 1991, kojim se strogo zabranjuju napadi na grad Dubrovnik¹⁴⁴ i gorepomenuto naređenje admirala Jokića od 11. novembra 1991, u kojem se izričito zabranjuju napadi na dubrovački Stari grad.¹⁴⁵ U potonjem naređenju je jedinicama izričito zabranjeno da otvaraju vatru na Stari grad, osim u slučajevima da odatle bude otvarana vatra opasna po život.¹⁴⁶ Komandantima je bilo dozvoljeno da uzvrate vatru samo u ekstremnim situacijama, ukoliko jedinice budu izložene vatri ili pretrpe veće gubitke.¹⁴⁷

62. Uprkos takvim naređenjima, 9, 10, 11. i 12. novembra 1991. u okviru operacija JNA za koje je izdato naređenje od 9. novembra, granatiran je Dubrovnik, uključujući Stari grad. Sa sigurnošću je utvrđeno da je Dubrovnik, a naročito Stari grad, ponovo granatiran tokom tog perioda u novembru.¹⁴⁸ Pri utvrđivanju lokacije, trajanja i intenziteta novembarskog granatiranja, Veće se, između ostalog, oslonilo na iskaz britanskog novinara Paula Daviesa i izveštaje posmatrača PMEŽ, predočene putem Pera Hvalkofa. Veće konstatuje da je učestalo granatiranje Dubrovnika počelo 9. novembra 1991. i praktično se završilo 12. novembra 1991, mada je 13. novembra bilo pojedinačnih incidenata. U protestnoj noti upućenoj optuženom 9. novembra, Per Hvalkof, tadašnji šef Regionalnog centra PMEŽ u Splitu kaže sledeće: “Naši posmatrački timovi u Dubrovniku jutros su prijavili da JNA granatira

¹⁴² Dokazni predmet br. P118, stavka 2.

¹⁴³ Dokazni predmet br. P116.

¹⁴⁴ Dokazni predmet br. P119, stavka 3.

¹⁴⁵ Dokazni predmet br. P118.

¹⁴⁶ Dokazni predmet br. P118, admiral Jokić, T 3925. U drugom naređenju, koje je optuženi kao komandant 2. OG izdao 9. VPS 13. novembra 1991, nakon borbenih dejstava od 8. do 13. novembra 1991, jedinicama je takođe naređeno da ne otvaraju vatru na Stari grad u Dubrovniku, a jedinicama izloženim neprijateljskoj vatri da se povuku: dokazni predmet br. D47, stavka 4.

¹⁴⁷ Admiral Jokić, T. 3922-3925.

¹⁴⁸ Ivo Grbić, T. 1352-1354; Ivo Vlašić, T. 3320; T. 3326; Lucijana Peko, T. 1847-1848; kapetan Negodić, T. 5257-5262.

Dubrovnik sa kopna i mora od pre 09:00 časova. Ulažem oštar protest zbog ovog teškog kršenja prekida vatre, za koji zahtevam da se odmah ponovo uspostavi.”¹⁴⁹ Paul Davies je takođe posvedočio da je granatiranje počelo 9. novembra 1991.¹⁵⁰ Nastavilo se i 10. novembra,¹⁵¹ kad je prvi put napadnut sâm Stari grad. U jednom izveštaju PMEZ od tog dana zabeležena je “žestoka artiljerijska vatra” s kopna (Žarkovica) i s mora.¹⁵² U njemu se naročito ističe sledeće: “Ispaljeno je nekoliko projektila iz minobacača, iz topova i najmanje pet protivtenkovskih raketa na zidine Starog grada i staru luku. Obavešteni smo da su neki projektili pogodili unutrašnji deo Starog grada.”¹⁵³ Istog dana su Paul Davies i njegov tim, dok su vršili istragu o navodnim dejstvima po Starom gradu, čuli, kako se njima činilo, kako je Stari grad pogođen iz minobacača. Rečeno im je da je već tri puta otvarana takva vatra.¹⁵⁴ Pokazana su im oštećenja na franjevačkom kompleksu u Starom gradu, između ostalog na crkvi i samostanu.¹⁵⁵

63. Dana 11. novembra 1991. napad na Dubrovnik se intenzivirao.¹⁵⁶ Tokom tog, mnogo opsežnijeg napada na Dubrovnik, veliki broj granata pao je veoma blizu Starog grada, kao i unutar njega.¹⁵⁷ Paul Davies i njegov tim su snimili granatiranje od 11. novembra 1991. Prema njegovom svedočenju, granatiranje je tog dana bilo tako jako da su on i njegov tim mogli da utvrde pravilnost kojom su se pojavljivali najpre buka, potom putanja granate i mesto na koje je pala.¹⁵⁸ Jedan posmatrač PMEZ je u svom izveštaju od 11. novembra naveo da se uveče videlo da gore stara luka i deo grada unutar zidina.¹⁵⁹

64. Granatiranje se nastavilo i 12. novembra. Posmatrači PMEZ su javili da je ujutro bilo sporadičnog granatiranja, koje se popodne intenziviralo. Oni su primetili i “da vatra i dalje gori u gradu”, mada nije jasno da li se to odnosi na Stari grad.¹⁶⁰ Paul Davies je posvedočio da je, za razliku od granatiranja prethodnih dana, tog dana napad bio usmeren na Stari grad.¹⁶¹ Taj napad na Stari grad opisao je kao “nameran” i “dugotrajan”.¹⁶² Sa svojim timom je snimio posledice dejstva između 15 i 17 vođenih raketa, iako je izjavio da je tokom napada na Stari grad 12. novembra 1991. verovatno

¹⁴⁹ Dokazni predmet br. P61, separator 10. Vidi i dokazni predmet br. P61, separator 23, str. 5.

¹⁵⁰ Paul Davies, T. 577.

¹⁵¹ Vidi, između ostalog, protestnu notu Pera Hvalkofa od 10. novembra 1991. u kojoj kaže da JNA i dalje žestoko granatira Dubrovnik.

¹⁵² Dokazni predmet br. P61, separator 22.

¹⁵³ Dokazni predmet br. P61, separator 22 (naglasak izostavljen).

¹⁵⁴ Paul Davies, T. 588.

¹⁵⁵ Paul Davies, T. 588. Prema rečima kapetana Negodića, usled granatiranja oštećeno je 45 bogomolja, T. 5259. Ivo Grbić je posvedočio da su tokom napada oštećeni i utvrđenje Lovrijenac i privatni brodovi u luci, T. 1352-1354; T. 1454. Moguće je da su oštećenja pretrpele i druge zgrade. Vidi dole, par. 318-319.

¹⁵⁶ Paul Davies, T. 589; T. 3600.

¹⁵⁷ Paul Davies, T. 589.

¹⁵⁸ Paul Davies, T. 591.

¹⁵⁹ Dokazni predmet br. P61, separator 22.

¹⁶⁰ Dokazni predmet br. P61, separator 22.

¹⁶¹ Paul Davies, T. 597-598.

ukupno upotrebljeno između 30 i 100 takvih raketa.¹⁶³ Vođene rakete padale su na zidine Starog grada, brodove ukotvljene u zaštićenom delu luke Starog grada, kao i na lokacije unutar Starog grada.¹⁶⁴ Na osnovu dokaza je utvrđeno da je granatiranje Starog grada 12. novembra bilo intenzivno.¹⁶⁵

65. Dana 13. novembra 1991. posmatrači PMEZ su javili da je dejstava bilo samo “sporadično, tokom jutra” i da se situacija smirivala počev od 12:00 časova.¹⁶⁶ Paul Davies je izjavio da je tog dana uspeo nakratko da ode u Stari grad i vidi štetu. O tome je izjavio sledeće:

Dosta oštećenja, posledica granatiranja. Na zidinama Starog grada još uvek su se mogli videti zaglavljeni projektili koji nisu eksplodirali, bilo ih je i u delovima luke gde su pali. Bila je vidljiva i šteta koju su prouzrokovali oni koji jesu eksplodirali, videlo se da su pogodili zidove i puteve, da su pogodili kuće i prouzrokovali oštećenja i požare, i da su pogodili automobile, usled čega su se ovi zapalili i bili uništeni. Većina brodova ukotvljenih u maloj luci ispred Starog grada je zapaljena i potopljena.¹⁶⁷

66. Dokazi govore o tome da je JNA u novembru 1991. napala Dubrovnik ratnim brodovima, avijacijom i artiljerijom.¹⁶⁸ Nema naznaka o učešću pešadije. Artiljerija JNA je delovala s raznih lokacija, uključujući Žarkovicu.¹⁶⁹ Paul Davies je posvedočio da su se “na vrhu Žarkovice videle cevi artiljerijskog oruđa.”¹⁷⁰ On je izjavio da je “u vreme granatiranja bilo moguće snimiti ih i videti trzaj cevi, dim koji se iz njih izvijao kad se ispali granata, a nekoliko sekundi kasnije bi se u Dubrovniku čula eksplozija.”¹⁷¹ Prema proceni Paula Daviesa, napad JNA početkom novembra 1991. bio je koordinisani napad kopnenih snaga (to jest artiljerije), mornarice i avijacije.¹⁷²

67. JNA je koristila vođene rakete. Na osnovu oštećenja Starog grada koja je video 13. novembra 1991, Paul Davies je zaključio da je vatra otvarana s južne strane Dubrovnika.¹⁷³ Projektili koje je video kako su preko mora ispaljivani ka Starom gradu bili su ispaljeni s iste te strane.¹⁷⁴ Kapetan Nešić, čiji je bataljon bio stacioniran na Žarkovici,¹⁷⁵ samo oko 2.300 metara južno od Starog grada,

¹⁶² Paul Davies, T. 597.

¹⁶³ Paul Davies, T. 599.

¹⁶⁴ Paul Davies, T. 600.

¹⁶⁵ Paul Davies je naveo da je sa svojim timom tog dana izbrojao 1.000 eksplozija, nakon čega su prestali da ih beleže. Paul Davies, T. 607.

¹⁶⁶ Dokazni predmet br. P61, separator 22.

¹⁶⁷ Paul Davies, T. 606.

¹⁶⁸ Paul Davies, T. 594-595, T. 607. Prema rečima admirala Jokića, u vreme napada 9. VPS sastojao se od 16. odreda granične milicije, 69. raketne baze, divizije PBO 337. mornaričke pozadinske baze, 107. OAG, dve pokretne artiljerijske baterije od 85 i 130 milimetara i štapske jedinice. U sastavu 2. OG mahom su bile kopnene snage i nekoliko jedinica mornarice unutar 9. VPS; ona nije imala sopstvenu vazduhoplovnu jedinicu, ali je, prema rečima admirala Jokića, “imala podršku 97. avio-brigade.” Admiral Jokić je istakao i da su “delovi te brigade dejstvovali po zahtevu [...] komandanta 2. OG”: admiral Jokić, T. 4397-98, T. 3823.

¹⁶⁹ Paul Davies, T. 594; T. 607; Ivo Vlašica je izjavio da je u novembru 1991. opazio snage JNA na Žarkovici, T. 3317. Vidi Prilog III E.

¹⁷⁰ Paul Davies, T. 583.

¹⁷¹ Paul Davies, T. 583.

¹⁷² Paul Davies, T. 594-595.

¹⁷³ Paul Davies, T. 607.

¹⁷⁴ Paul Davies, T. 593; T. 600; T. 3565-3566.

¹⁷⁵ Kapetan Nešić, T. 8158.

potvrdio je da je Stari grad od 10. novembra pa bar do 12. novembra 1991. granatiran vođenim raketama tipa “Maljutka” ili projektilima. Prema njegovom svedočenju, njegova jedinica je tokom tog perioda gađala hrvatske vatrene položaje,¹⁷⁶ iako postoje očigledni razlozi za rezervu u vezi s tim, kao i s drugim aspektima njegovog svedočenja o kojima će kasnije biti reči. Prema rečima kapetana Nešića, hrvatske snage su iz Starog grada gađale bataljon na Žarkovici. On tvrdi da su hrvatske snage otvarale minobacačku vatru s mitraljeskog položaja u luci i kod Vrata od Pila.¹⁷⁷

68. U periodu od oktobra do decembra 1991. između sukobljenih strana je postojala značajna nejednakost u naoružanju. Tokom tog perioda hrvatske snage bile su znatno nadjačane, naročito po pitanju artiljerije.¹⁷⁸ JNA je raspolagala teškom i lakom artiljerijom, tenkovima, avijacijom i brodovima. Hrvatske snage nisu imale ni avijaciju ni ratne brodove¹⁷⁹ i raspolagale su samo lakim naoružanjem, puškama, pištoljima i manjim brojem drugog naoružanja koje nije bilo naročito efikasno. To naoružanje je uključivalo pokretne jedinice zvane “Čarli” (to jest, vozila s montiranim minobacačima ili malokalibarskim topovima).¹⁸⁰ Te pokretne jedinice su omogućavale hrvatskim snagama da brzo menjaju lokacije i pridu bliže ciljevima.¹⁸¹ Veće želi da istakne da se u ovoj Presudi ne bavi pitanjima, kojima je tokom izvođenja dokaza posvećeno izvesno vreme, a to je pitanje da li rakete i minobacači manjeg kalibra, kao i veći mitraljezi, spadaju u artiljeriju ili pešadijsko naoružanje. U ovoj Presudi, reč “artiljerija” će često podrazumevati takvo naoružanje.

69. Zbog blokade Dubrovnika s kopna i mora od strane JNA, hrvatske snage nisu imale ni dovoljno municije. Mogli su da popunjavaju zalihe samo noću, kad bi gliserima koji bi uspeali da probiju pomorsku blokadu bila dovožena municija.¹⁸² Kao što su pripadnici hrvatskih snaga na Srđu rekli Paulu Daviesu, zbog nejednakosti sukobljenih strana u naoružanju hrvatske snage nisu mogle da iniciraju napade, već su samo uzvraćale na napade snaga JNA.¹⁸³ Valja istaći da je admiral Jokić u svom svedočenju izjavio da Dubrovnik nije bio naoružan “ni blizu toliko da predstavlja opasnost za blokadne snage” na tom području.¹⁸⁴

70. Isto tako, JNA je bila zauzela sve uzvisine osim Srđa. To je išlo u prilog njenoj artiljeriji, a na štetu dometa naoružanja hrvatskih snaga. Paul Davies se seća da su hrvatske snage u više navrata

¹⁷⁶ Kapetan Nešić, T. 8203. On je posvedočio da je s komandantom bataljona razgovarao o količini municije korišćene tokom tog perioda i o ciljevima.

¹⁷⁷ Kapetan Nešić, T. 8157-8158. Dokazni predmet br. D19 je mapa na kojoj je kapetan Nešić obeležio hrvatske vatrene položaje.

¹⁷⁸ Kapetan Negodić, T. 5355.

¹⁷⁹ Paul Davies, T. 595.

¹⁸⁰ Paul Davies, T. 583-585; T. 601; T. 3561; T. 3567-3568.

¹⁸¹ Paul Davies, T. 601; T. 3555-3556.

¹⁸² Paul Davies, T. 585-586.

¹⁸³ Paul Davies, T. 585-586.

¹⁸⁴ Admiral Jokić, T. 3974.

pokušale da granatiraju artiljerijske položaje JNA, ali bez uspeha. Međutim, jednom prilikom su hrvatske snage uspele granatom da pogode vrh Žarkovice.¹⁸⁵ Paul Davies je snimio dejstvo eksplozije na Žarkovici. Nakon detonacije Paul Davies je snimio pet osoba na zidinama Starog grada, od kojih su dve bile u uniformi i naoružane.¹⁸⁶

71. Kad je reč o odbrambenim položajima hrvatskih snaga u novembru 1991, utvrđeno je da ih je bilo i nepokretnih i pokretnih. Prema rečima kapetana Negodića koji je komandovao hrvatskom artiljerijom, u gradu Dubrovniku je bilo nepokretnih minobacačkih položaja, mada nijedan nije bio u Starom gradu. Na primer, bilo je položaja kod zgrade SDK severozapadno od Starog grada, u Bogišića parku ka zapadu i u četvrti Lazareti na istoku, neposredno pored Starog grada, kao i u Lapadu i Solitudu dalje ka zapadu. Te lokacije su izabrane jer nisu bile u vidokrugu snaga JNA.¹⁸⁷ Hrvatske snage su imale položaje i na Srđu¹⁸⁸ i dejsstvovala su kod luke Gruž.¹⁸⁹ Imali su položaje i u blizini hotela "Belvedere"¹⁹⁰ i hotela "Argentina",¹⁹¹ jer su se ti hoteli nalazili blizu položaja JNA na Žarkovici.¹⁹² Hrvatske snage su koristile i gorepomenute pokretne minobacačke jedinice.¹⁹³ Taktika hrvatskih snaga bila je da se pokretnom minobacačkom jedinicom približe cilju, otvore vatru na njega i sklone se kako bi izbegli uzvratnu vatru JNA.¹⁹⁴ Pokretne minobacačke jedinice su se tako kretale po novijim delovima Dubrovnika i oko njih.¹⁹⁵

72. U novembru 1991. u Starom gradu nije bilo artiljerije hrvatskih snaga.¹⁹⁶ Međutim, u izveštajima JNA s početka novembra navode se slučajevi pucnjave sa zidina i kula Starog grada. Međutim, u tim izveštajima ne stoji da su hrvatske snage bile raspoređene po zidinama i kulama Starog grada i tokom ostatka novembra.¹⁹⁷ Izvestan broj svedoka je izjavio da u novembru iz Starog grada nije otvarana vatra.¹⁹⁸ Moglo se videti kako se po Starom gradu kreću pojedinci naoružani lakim naoružanjem, kao što su pištolji, ali nije bilo odbrambenih položaja.¹⁹⁹

¹⁸⁵ Paul Davies, T. 601; T. 3590-3592.

¹⁸⁶ Paul Davies, T. 3563.

¹⁸⁷ Kapetan Negodić, T. 5342-5344.

¹⁸⁸ Paul Davies, T. 583-586.

¹⁸⁹ Paul Davies, T. 3588-3589.

¹⁹⁰ Paul Davies, T. 3598.

¹⁹¹ Paul Davies, T. 3555-3556.

¹⁹² Paul Davies, T. 603.

¹⁹³ Paul Davies, T. 3590-3592; T. 3555-3556.

¹⁹⁴ Paul Davies, T. 629-630; T. 3555-3556. Vidi i Slobodana Novakovića, T. 6872.

¹⁹⁵ Potpukovnik Pavičić, T. 6900-6901; poručnik Lemal, T. 7356; Paul Davies, T. 3569-3570.

¹⁹⁶ Paul Davies, T. 627-628.

¹⁹⁷ Admiral Jokić, T. 4963-4973.

¹⁹⁸ Paul Davies, T. 603; kapetan Negodić, T. 5260-5261.

¹⁹⁹ Paul Davies, T. 3601.

I. Pregovori i prekid vatre u novembru

73. Nakon novembarskog napada i dugotrajnog granatiranja Dubrovnika, 13. novembra 1991. je stupio na snagu još jedan prekid vatre.²⁰⁰ Ipak, ni jedna strana ga se nije pridržavala. Svaki put kad bi prekid bio prekršen, vodila se rasprava o tome koja je strana to izazvala. Te rasprave su se pominjale u svedočenjima, ali se na osnovu njih ne može doneti nikakav sud. U evidenciji JNA je zabeleženo da je hrvatska strana kršila prekid i da su obe strane negodovala zbog kršenja od strane one druge.²⁰¹ Veće će se ponovo baviti ovim pitanjem u vezi s događajima od 5. i 6. decembra 1991.

74. S tim u vezi, Veće želi da ukaže na još jedno naređenje, koje je ovog puta optuženi u svojstvu komandanta 2. OG 18. novembra 1991. izdao 9.VPS. U njemu se jedinicama naređuje da ne otvaraju vatru na dubrovački Stari grad i da se jedinice izložene neprijateljskoj vatri povuku u zaklon.²⁰² Značajno je vreme kad je izdato ovo naređenje, jer su tada počeli pregovori o rešenju situacije u vezi s Dubrovnikom.

75. Od sredine novembra do početka decembra 1991. JNA, hrvatska Vlada, Krizni štab Dubrovnika i PMEZ ponovo su stupili u pregovore kako bi postigli sporazum o trajnom prekidu vatre.²⁰³ Dokazi ukazuju na to da su glavni pregovarači JNA bili admiral Jokić²⁰⁴ i pukovnik Svičević,²⁰⁵ štapski oficir 2. OG. Jedan od glavnih pregovarača hrvatske Vlade bio je Davorin Rudolf, ministar pomorstva u Vladi Hrvatske.²⁰⁶

76. Nakon granatiranja Dubrovnika u novembru 1991, posmatrači PMEZ povukli su se iz Dubrovnika iz razloga bezbednosti.²⁰⁷ Dana 19. novembra 1991. ministar kulture Francuske Bernard Kouchner, pukovnik Svičević i predstavnici Dubrovnika potpisali su još jedan sporazum koji je, između ostalog, predviđao povlačenje oružanih snaga obeju strana iz Dubrovnika i predaju naoružanja.²⁰⁸ Dana 23. novembra 1991. u Ženevi je potpisan dalji sporazum, kojim se poziva na безусловan prekid vatre i povlačenje snaga JNA iz Dubrovnika. Među potpisnicima su bili Franjo Tuđman, Slobodan Milošević, general Kadijević i Cyrus Vance.²⁰⁹

²⁰⁰ Admiral Jokić, T. 4803; vidi nešto opštije svedočenje kapetana Nešića o tome da je prekid vatre bio na snazi od novembra do 5. decembra, T. 8217.

²⁰¹ Potpukovnik Stojanović, T. 7804; vidi i kapetana Nešića, koji je konkretno naveo da je svakodnevno bilo provokacija hrvatskih strana koje su koristile manje naoružanje s prigušivačima, T. 8163; poručnik Lemal, T. 7359.

²⁰² Dokazni predmet br. D47, stavka 4.

²⁰³ Dokazni predmeti br. P61 i br. D90.

²⁰⁴ Dokazni predmet br. P61, separator 26.

²⁰⁵ Pukovnik Svičević, T. 7064-7065. Vidi i Pera Hvalhofa, T. 2180.

²⁰⁶ Ministar Rudolf, T. 5476-5477.

²⁰⁷ Paul Davies, T. 608.

²⁰⁸ Per Hvalkof, T. 2178; pukovnik Svičević je izjavio i da je ministar Kouchner takođe prisustvovao drugim pregovorima tokom novembra i decembra 1991, T. 7072-7074.

²⁰⁹ Ženevski sporazum, 23. novembar 1991. (UN Doc. S/23239, Annex).

77. Dana 25. novembra 1991. postignut je Memorandum o razumevanju. JNA su predstavljali pomorski i vojni komandanti za područje Dubrovnika: admiral Jokić i general Damjanović.²¹⁰ Hrvatsku stranu su predstavljali gradonačelnik Dubrovnika i drugi zvaničnici. Sastanku je prisustvovao i ministar Kouchner. Sporazum je, između ostalog, predviđao povratak PMEZ u Dubrovnik.²¹¹

78. Dana 28. novembra 1991. predsednik Vlade Hrvatske g. Gregurić imenovao je ministra Rudolfa i još dvojicu ministara za predstavnike Vlade Hrvatske na daljim pregovorima o Dubrovniku. Glavni ciljevi pregovora bili su prestanak neprijateljstava i povlačenje JNA iz Splita. JNA je garantovala da tokom pregovora neće biti borbenih dejstava.²¹² Nakon posete Splitu 4. decembra 1991, ministar Rudolf i druga dvojica ministara brodom su doputovali u Dubrovnik da se sastanu s dvojicom predstavnika grada, gradonačelnikom Dubrovnika g. Poljanićem i predsjednikom Izvršnog vijeća Dubrovnika g. Zikićem.²¹³ Prisustvovali su i posmatrači PMEZ.²¹⁴ Ministar Rudolf je istog dana stupio u kontakt s oficirom JNA za vezu kapetanom Jeremićem i dogovorio se da pregovori otpočnu sutradan, 5. decembra 1991. u Cavtatu.²¹⁵

²¹⁰ Per Hvalkof, T. 2182.

²¹¹ Per Hvalkof, T. 2182; dokazni predmet br. P61, separator 28.

²¹² Ministar Rudolf, T. 5485-5486.

²¹³ Ministar Rudolf, T. 5746 ; Adrien Paul Stringer, T. 415.

²¹⁴ Ministar Rudolf, T. 5746.

²¹⁵ Ministar Rudolf, T. 5491-5492.

IV. NAPAD OD 6. DECEMBRA 1991.

A. Planiranje napada – događaji pre 6. decembra 1991.

79. Dana 3. decembra 1991. optuženi je, kao komandant 2. OG, prisustvovao sastanku na najvišem nivou s visokim oficirima JNA u Generalštabu u Beogradu.²¹⁶ Za JNA i vladu u Beogradu, to je bilo vreme donošenja važnih strateških odluka. Kao što se kratko navodi na drugim mestima u ovom obrazloženju, događaji koji za njih bili od političkog i vojnog značaja odvijali su se kako na teritoriji bivše Jugoslavije, tako i na drugim mestima.²¹⁷ Tada je blokada Dubrovnika od strane JNA trajala već nekoliko nedelja, tokom kojih je JNA značajno napredovala na terenu, čime je čvrsto stegla obruč oko Dubrovnika. Treba, međutim, napomenuti da je Dubrovnik bio samo jedno od mnogih spornih pitanja između Beograda i Zagreba. Pogrešno bi bilo misliti da se pitanje Dubrovnika razmatralo izolovano bilo u obe prestonice, bilo od strane JNA. Posebno je važna činjenica da su najviši predstavnici Hrvatske i Srbije u Ženevi potpisali sporazum o bezuslovnom prekidu vatre i povlačenju snaga JNA iz Hrvatske, koji još nije bio sproveden.²¹⁸

80. Delegacija hrvatskih ministara na čelu s ministrom Rudolfom, koja je u Dubrovnik došla 4. decembra 1991, trebalo je da pregovara s JNA kako bi se razrešio problem blokade Dubrovnika.²¹⁹ Izgleda da je 3. decembra 1991. u Beogradu optuženi zadužen da vodi pregovore s hrvatskim ministrima.²²⁰ Na kraju je, međutim, optuženi to zaduženje preneo na svog neposrednog potčinjenog, admirala Jokića, komandanta 9. VPS.²²¹

81. Stoga se 5. decembra 1991. admiral Jokić sastao s hrvatskim ministrima ne bi li pregovorima došli do rešenja. Prema svedočenju admirala, ostvaren je veliki napredak i na kraju sastanka ostalo je samo jedno pitanje koje je stajalo na putu postizanju sporazuma o prekidu vatre, naime, da li će se na brodove koji dovoze zalihe i ljude u Dubrovnik pripadnici JNA ukrcavati radi inspekcije na moru, kako je predlagao admiral, ili po usidravanju, kako su predlagali Hrvati.²²² Admiral Jokić je posvedočio da ga je brinulo to da bi pripadnici mornarice JNA bili u opasnosti ako bi se inspekcija vršila u luci.²²³ Prema njegovom svedočenju, na kraju sastanka odlučeno je da se pregovori nastave 6. decembra 1991. ujutro, pa se, pošto se predviđalo da će to jedino preostalo pitanje biti rešeno, načelno očekivalo da će biti potpisan sporazum o prekidu vatre²²⁴ i da će prekid vatre stupiti na snagu

²¹⁶ Admiral Jokić, T. 4030-4033.

²¹⁷ Vidi gore, par. 13-18.

²¹⁸ Ženevski sporazum, 23. novembar 1991. (UN Doc. S/23239. Annex).

²¹⁹ Ministar Rudolf, T. 5491-5492; Per Hvalkof, T. 2183.

²²⁰ Admiral Jokić, T. 4030-4031.

²²¹ Admiral Jokić, T. 4031-4034; Ministar Rudolf, T. 5589-5591.

²²² Admiral Jokić, T. 4038-4039; Ministar Rudolf, T. 5596-5597.

²²³ Admiral Jokić, T. 4038.

²²⁴ Admiral Jokić, T. 4038-4039.

6. decembra 1991. u 12:00 časova.²²⁵ Ostale odredbe sporazuma, kako je načelno dogovoreno, nisu predviđale da se brdo Srđ prepusti JNA.

82. Admiral Jokić je posvedočio da je 5. decembra 1991, posle sastanka s hrvatskim ministrima, izvestio optuženog u Trebinju.²²⁶ Prema svedočenju admirala Jokića, optuženi nije bio zabrinut zbog odredbi predloženog sporazuma o prekidu vatre i smatrao je da o jedinom preostalom pitanju treba da odluči admiral, pošto je reč o pomorskom pitanju.²²⁷ Admiral Jokić je posvedočio da se optuženi saglasio s tim da prekid vatre treba da stupi na snagu 6. decembra 1991. u 12:00 časova, pošto se predviđalo da se sledećeg jutra s hrvatskim ministrima može postići konačni dogovor.²²⁸ Admiral Jokić je izjavio da je posle tog sastanka u Trebinju obavestio svoje više štabne oficire o tome da je prekid vatre predviđen za 12:00 časova.²²⁹ Iako nema dokaza koji opovrgavaju taj admiralov iskaz, odbrana tvrdi da ne treba da se prihvati da je bilo kontakta između optuženog i admirala Jokića,²³⁰ pošto ni u jednom dokumentu JNA u spisu nije evidentirana takva komunikacija. S tim u vezi, Veće smatra da ne bi trebalo da iznenađuje da su admiral i optuženi mogli neposredno da razgovaraju, bez evidencije u knjigama, posebno ako je admiral otišao kod optuženog da lično podnese raport. Naprotiv, Veće smatra da bi zaista bilo iznenađujuće da admiral Jokić nije optuženom raportirao o toku tako važnih pregovora, koje je vodio u ime optuženog, posebno pošto je bio planiran prekid vatre. Veće stoga konstatuje da admiral Jokić 5. decembra 1991, posle sastanka s hrvatskim ministrima, jeste raportirao optuženom. Iz više razloga koji će biti obrazloženi u ovoj presudi, Veće, međutim, ima rezerve u pogledu toga o čemu se razgovaralo kada je admiral podneo raport.

83. Dana 6. decembra 1991. nije održan sastanak s hrvatskim ministrima. Prvobitno je pomeren za kasnije tog dana, a zatim je, prevashodno zato što je u toku napada na Dubrovnik uništen trajekt koji je trebalo da preveze hrvatske ministre na mesto sastanka i zato što je admiralu Jokiću naloženo da 6. decembra 1991. poslepodne ode za Beograd, odložen za 7. decembar 1991.²³¹ Iako iz svedočenja admirala Jokića proističe da su na pregovorima 5. decembra 1991. razrešena sva pitanja između JNA i hrvatske strane, izuzev pitanja toga da li će JNA vršiti inspekciju brodova na moru ili nakon što se usidre u Dubrovniku,²³² ta verzija zapravo preterano ulepšano prikazuje stanje pregovora u trenutku kada su 5. decembra 1991. odgođeni. Ministar Rudolf je naveo dva preostala nerešena pitanja, inspekciju brodova i ukidanje pomorske blokade.²³³ On je takođe izjavio da je admiral Jokić na

²²⁵ Admiral Jokić, T. 4040.

²²⁶ Admiral Jokić, T. 4039.

²²⁷ Admiral Jokić, T. 4039; 4715.

²²⁸ Admiral Jokić, T. 4040.

²²⁹ Admiral Jokić, T. 4040.

²³⁰ Završni podnesak odbrane, par. 277; Admiral Jokić, T. 4859-4863.

²³¹ Ministar Rudolf, T. 5559-5561; dokazni predmet br. P162.

²³² Admiral Jokić, T. 4038-4039.

²³³ Ministar Rudolf, T. 5752-5753.

pregovorima 5. decembra 1991. predložio demilitarizaciju Dubrovnika u zamenu za ukidanje blokade i povlačenje snaga JNA izvan vatrenog dometa,²³⁴ ali da tada nije postignut dogovor o tome. Neka pitanja koja su bila predmet pregovora rešena su 5. decembra 1991, pre svega pitanja prekida vatre, ponovnog otvaranja puteva i obnavljanja svakodnevnih funkcija.²³⁵ Međutim, ostala pitanja su ostala nerazrešena. Dana 6. decembra 1991, admiral Jokić je ministru Rudolfu poslao poruku, u kojoj je predložio da se pregovori nastave 7. decembra 1991. u 12:00 časova i načelno naveo pitanja koja treba da budu obuhvaćena sporazumom.²³⁶ Obuhvaćena su bila i pitanja razrešena 5. decembra 1991, ali je admiral Jokić takođe pristao na to da se brodovi mogu pregledati u luci Gruž u Dubrovniku. Admiral je, međutim, ponovio predlog da se blokada Dubrovnika ukine u zamenu za evakuaciju pripadnika hrvatskih oružanih snaga u gradu.²³⁷

84. Dana 7. decembra 1991. razgovori su nastavljani u Cavtatu. Potpisan je sporazum.²³⁸ U taj sporazum ušla je odredba o inspekciji brodova u luci Gruž.²³⁹ Čini se, međutim, da nije bilo moguće rešiti pitanja ukidanja blokade i demilitarizacije Dubrovnika, pa je nađen kompromis. Taj sporazum je izrazio nameru obeju strana da će “postupno smanjivati oružane snage i sredstva. O tome će se strane uzajamno dogovarati i obavještavati o načinu i putovima smanjivanja oružanih snaga u gradu Dubrovniku i njegovu okruženju”.²⁴⁰ Iz toga je očigledno da su, u trenutku odlaganja pregovora 5. decembra 1991, ostala nerešena pitanja od dalekosežnog političkog značaja. Veće ne može da to uskladi sa svedočenjem admirala Jokića da je 5. decembra 1991. ostalo nerešeno JEDINO pitanje inspekcije brodova, koje je optuženi smatrao isključivo pomorskim pitanjem, te je, primivši izveštaj admirala Jokića uveče 5. decembra 1991, to pitanje prepustio admiralu da ga on rešava.²⁴¹

85. Dana 5. decembra 1991. odigrali su se i drugi relevantni događaji. Kasno popodne održan je sastanak na isturenom komandnom mestu 9. VPS u Kuparima, blizu Žarkovice. Veće prihvata svedočenje da su tom sastanku prisustvovali kapetan bojnog broda Zec, koji je bio načelnik štaba admirala Jokića, oficir za operativna pitanja 9. VPS kapetan Kozarić, pomoćnik komandanta zadužen za moral 9. VPS potpukovnik Žarković, komandant 107. OAG potpukovnik Stamenov i privremeni komandant 3/5. mtbr potpukovnik Jovanović. Takođe mu je prisustvovao komandant 3/472. mtbr kapetan Kovačević, koji je obezbedio jurišne jedinice za napad na Srđ sledećeg jutra.²⁴² Treći bataljon 472. motorizovane brigade imao je bateriju minobacača od 120 mm raspoređenu u dubini kopna kod

²³⁴ Ministar Rudolf, T. 5592-5595.

²³⁵ Ministar Rudolf, T. 5753.

²³⁶ Dokazni predmet br. P162, str. 20.

²³⁷ Dokazni predmet br. P162, str. 20, stavke 4 i 7.

²³⁸ Ministar Rudolf, T. 5718-5720. Vidi takođe dokazni predmet br. P61, separator 38.

²³⁹ Dokazni predmet br. P61, separator 38, član 3.

²⁴⁰ Dokazni predmet br. P61, separator 38, član 2.

²⁴¹ Admiral Jokić, T. 4039.

²⁴² Potpukovnik Jovanović, T. 8079-8080; 8132.

Dubrovnika, na području Uškoplja.²⁴³ Svaka od njegovih četa imala je i po četiri minobacača kalibra 82 mm.²⁴⁴ Svi koji su prisustvovali sastanku u Kuparima bili su viši štapski oficiri 9. VPS ili komandanti jedinica 9. VPS, koje su tada bile pod neposrednom komandom admirala Jokića, kao i pod komandom optuženog kao nadređenog, pošto je 9. VPS bio deo 2. OG kojom je optuženi komandovao.²⁴⁵

86. Potpukovnik Jovanović je u svom iskazu rekao da je admiral Jokić i sâm prisustvovao tom sastanku, tokom kojeg je kapetan Kovačević izneo probleme koje njegovi vojnici imaju s hrvatskim snagama koje su držale Srđ i predložio da njegovi vojnici brzom akcijom zauzmu Srđ sledećeg jutra.²⁴⁶ To je trebalo da se ostvari pre predviđenog prekida vatre u 12:00 časova. Prema borbenom planu koji je izložio kapetan Kovačević, podršku teške artiljerije trebalo je da obezbede haubice 107. OAG u Čilipima, kao i teški minobacači kalibra 120mm 3/472. mtbr u Uškoplju i 3/5. mtbr u Osojniku.²⁴⁷

87. Admiral Jokić izričito poriče da je prisustvovao tom sastanku. On je naveo svoje kretanje tokom poslepodneva i večeri 5. decembra 1991, koje nije uključivalo boravak u Kuparima radi tog sastanka.²⁴⁸ Tačno je da se, kao što tvrdi odbrana, prikaz njegovog kretanja dat prilikom svedočenja u određenoj meri razlikuje od ranijih navoda datih prilikom razgovora koje su s njim obavili istražitelji Tužilaštva.²⁴⁹ Admiral to prihvata i objašnjava da je, toliko godina posle tog događaja, njegovo pamćenje na početku zakazalo i da je morao da koriguje svoje ranije izjave nakon što je imao priliku da pregleda beleške i s drugima porazgovara o tim događajima.²⁵⁰ Veće primećuje da ništa u spisu ne upućuje na to da je postojao zvanični zapisnik s tog sastanka. U svakom slučaju, takav zapisnik nije uvršten u spis, a izuzev potpukovnika Jovanovića, ni Tužilaštvo ni odbrana nisu pozvali kao svedoke nijednog od oficira za koje se tvrdi da su prisustvovali tom sastanku.

88. Potpukovnik Jovanović ima veliki lični interes da se utvrdi prisustvo admirala Jokića sastanku u Kuparima. Potpukovnik Jovanović je 5. decembra 1991, zanimljivo, privremeno postavljen za komandanta 3/5. mtbr, pošto je stvarnom komandantu odobreno privremeno odsustvo,²⁵¹ a po naređenju admirala Jokića, po kratkom postupku je razrešen tog privremenog komandovanja 6. decembra 1991. uveče.²⁵² Potpukovnik Jovanović je u svom iskazu rekao da mu nikada nije rečeno

²⁴³ Admiral Jokić, T. 3863-3864; 3980; dokazni predmet br. P132.

²⁴⁴ Admiral Jokić, T. 3840; 3980.

²⁴⁵ Vidi dole, par. 384-385.

²⁴⁶ Potpukovnik Jovanović, T. 8079-8080.

²⁴⁷ Potpukovnik Jovanović, T. 8079-8081.

²⁴⁸ Admiral Jokić, T. 8564-8572.

²⁴⁹ Završni podnesak odbrane, par. 302-304.

²⁵⁰ Admiral Jokić, T. 4860-63; 8576.

²⁵¹ Admiral Jokić, T. 8551-8552.

²⁵² Potpukovnik Jovanović, T. 8093-8098; vidi takođe dokazni predmet br. D65.

zašto je razrešen, ali da zna da to nema nikakve veze s granatiranjem Starog grada.²⁵³ Admiral Jokić je izjavio da je smenio potpukovnika Jovanovića jer je bez njegovog odobrenja pružio artiljerijsku podršku kapetanu Kovačeviću.²⁵⁴ Potpukovnik Jovanović na to uzvraća da je admiral Jokić bio prisutan prethodnog dana u Kuparima, kada je izložen borbeni plan, i iako nije dao izričito odobrenje za taj napad, svojim prisustvom i očiglednom saglasnošću pružio mu je svaki razlog da zaključi da je napad odobren.²⁵⁵ Pitanje da li je admiral Jokić bio na sastanku u Kuparima nije presudno za odluku Veća na ovom suđenju, iako je relevantno za odlučivanje o verodostojnosti svedoka. Ono ostaje nerešeno. No, bez obzira na to pitanje, Veće konstatuje da su kapetan bojnog broda Zec, koji je bio načelnik štaba admirala Jokića, i drugi viši štapski oficiri 9. VPS prisustvovali tom sastanku i da je na njemu utvrđen borbeni plan da se sledećeg jutra zauzme Srđ, koji je podrazumevao upotrebu minobacača i drugog artiljerijskog oruđa, po potrebi, za pružanje podrške napadu na Srđ.

89. Bez obzira na ovaj poslednji zaključak, zbog drugih dokaza o ulozi optuženog koji su razmotreni dalje u tekstu, Veće takođe želi da izrazi izričite rezerve prema iskazu potpukovnika Jovanovića da je na tom sastanku napad na Srđ za sledeće jutro predložio kapetan Kovačević, sa čime su se prisutni saglasili i utanačili planove za napad. Takav napad bi predstavljao veliku provokaciju i flagrantnu povreduvažeg prekida vatre, a u napad bi se krenulo baš u trenutku kad je admiral Jokić, kao zamenik optuženog, trebalo da pregovara o solidnijem rešenju dubrovačke krize. Sâmo svedočenje potpukovnika Jovanovića pokazuje da se na sastanku barem znalo za to da je u izgledu novi prekid vatre koji je trebalo da stupi na snagu sledećeg dana u 12:00 časova. Posebno ako se uzme u obzir priroda komandne strukture JNA, odmah iznenađuje činjenica da bi se, na nivou ovlašćenja kojima su raspolagali prisutni na sastanku, bez obzira na to da li je tamo bio admiral Jokić, takav napad uopšte razmatrao ili dogovarao na predlog jednog običnog komandanta bataljona, a bez konsultacije s komandantom operativnih snaga, to jest optuženim. Činjenica da je admiral Jokić tada upravo vodio pregovore samo potkrepljuje neverovatnoću ovoga što se tvrdi.

90. Znatno kasnije, uveče 5. decembra, komandire četa 3/472. mtbr pozvao je dežurni oficir veze na komandnom mestu 3/472. mtbr u Gornjem Brgatu.²⁵⁶ Zamoljeni su da dođu na sastanak u komandi kapetana Jeremića u Ivanici.²⁵⁷ Ubrzo pošto su se okupili, stigao je kapetan Kovačević, komandant 3/472. mtbr.²⁵⁸ Obavestio ih je da će jedinice 3/472. mtbr sledećeg dana preduzeti napad na Srđ i počeo raznim jedinicama da dodeljuje zadatke vezane za tu operaciju.²⁵⁹ Cilj je, rekao je, da se brzo zauzme

²⁵³ Potpukovnik Jovanović, T. 8097-8098; 8104.

²⁵⁴ Admiral Jokić, T. 8553.

²⁵⁵ Dokazni predmet br. D108.

²⁵⁶ Kapetan Nešić, T. 8164; potpukovnik Stojanović, T. 7821; poručnik Lemal, T. 7366.

²⁵⁷ Potpukovnik Stojanović, T. 7821; poručnik Lemal, T. 7366.

²⁵⁸ Poručnik Lemal, T. 7366; 7458-7459; kapetan Nešić, T. 8164.

²⁵⁹ Poručnik Lemal, T. 7368.

Srđ i taj položaj zadrži, kako bi se ostvarila kontrola nad okolnim terenom. Nije pomenut nikakav drugi cilj.²⁶⁰ Prisutni na sastanku potvrdili su da je kapetan Kovačević rekao da je plan napada na Srđ odobrila nadređena komanda.²⁶¹ Veće primećuje da to jasno podrazumeva barem komandanta 9. VPS, ali da bi isto tako moglo da podrazumeva komandanta 2. OG. Komandanti četa su se raspitivali o artiljerijskoj podršci za taj napad i rečeno im je da će tu podršku obezbediti četa minobacača od 120mm u Uškoplju,²⁶² kao i jedinice raspoređene u Čilipima (haubice kalibra 130mm) i jedinica potpukovnika Jovanovića, 3/5. mtbr, baziran u Osojniku (minobacači kalibra 120mm).²⁶³ Čete pod komandom prisutnih raspolagale su oruđima kao što su minobacači i topovi manjeg kalibra, kao i rakete.

91. Po mišljenju Veća, značajna je sadržina tog razgovora. Prvo, ona jasno potvrđuje istinitost iskaza da je kapetan Kovačević ranije prisustvovao sastanku u Kuparima, kojem su prisustvovali i komandanti haubičke baterije u Čilipima i 3/5. mtbr i na kojem je sačinjen borbeni plan za zauzimanje Srđa sledećeg dana. Drugo, pošto haubička baterija u Čilipima i 3/5. mtbr nisu bili pod komandom kapetana Kovačevića, učešće tih jedinica pokazuje da je plan za napad, kao i njegovo sprovođenje, iziskivao koordinisano planiranje na višem nivou od 3/472. mtbr. U ovom slučaju, sve ostale jedinice bile su pod komandom 9. VPS, admirala Jokića i, na sledećem nivou, 2. OG, tako da plan napada ide u prilog tezi o učešću tih dveju komandi ili, barem, o učešću komande 9. VPS. Treće, to pokazuje značaj artiljerijske podrške za takav napad. Potreba za takvom podrškom odmah se nametnula onima koji je trebalo da predvode kopnene jurišne snage na terenu, a predvideli su je i oni koji su napad planirali na višem nivou. Taj plan je predviđao upotrebu zavidnih artiljerijskih kapaciteta. Pored minobacača manjeg kalibra 82mm pridodatih svakoj četi 3/472. mtbr, tu su bile dve čete s minobacačima kalibra 120mm, protivoklopna četa na Žarkovici s raznovrsnim naoružanjem, uključujući bestrajne topove i rakete maljutka, topove ZIS i teške haubičke topove kalibra 130mm u Čilipima. Uz ograničene izuzetke, sva ta oruđa imala su sposobnost dejstvovanja vatrom po širem području Dubrovnika, uključujući Srđ i Stari grad. Izuzeci su bili minobacači kalibra 120mm 3/5. mtbr u Osojniku, koji nisu imali domet do Starog grada, i minobacači kalibra 120mm u Uškoplju, kojima nisu u dometu bila sva predgrađa i lokaliteti Dubrovnika na krajnjem severozapadu od Starog grada, mada su dve minobacačke baterije kalibra 120mm i minobacačka baterija kalibra 82mm u Strinčijeri u sadejstvu mogle da gađaju čitav Dubrovnik, uključujući Stari grad. U 3/472. mtbr bilo je i drugih minobacačkih baterija kalibra 82mm, ali u spisu se jasno ne navodi njihova lokacija. Tu je i pitanje dometa bestrajnih topova kalibra 82mm na Žarkovici. Ono se razmatra u nastavku ovog obrazloženja, gde se navodi zaključak Veća da su ti topovi mogli da gađaju Srđ i Stari grad sa Žarkovice.

²⁶⁰ Potpukovnik Stojanović, T. 7822-7824; kapetan Nešić, T. 8165-8166.

²⁶¹ Potpukovnik Stojanović, T. 7822; poručnik Lemal, T. 7367.

92. Posle sastanka u Ivanici, sa poručnikom Pešićem, stacioniranim u selu Bosanka, stupio je u kontakt njegov zapovednik, kapetan Stojanović, koji je prisustvovao tom sastanku. Poručniku Pešiću je dodeljen zadatak da sastavi mali odred koji će sledećeg jutra početi napad na Srđ.²⁶⁴ Poručnik Lemal, koji je bio na sastanku u Ivanici, dobio je zadatak da u napadu na Srđ predvodi drugi odred sa svog komandnog mesta u Strinčijeri.²⁶⁵ Ti odredi trebalo je da dobiju podršku dva tenka T-55, kao i raznih artiljerijskih baterija.²⁶⁶

93. Kapetan Pepić je bio u svojoj jedinici 5. decembra 1991. uveče, kada je od svog komandanta potpukovnika Stamenova, komandanta 107. OAG, primio naređenje da sledećeg jutra u 06:00 časova ode na osmatračnicu na Žarkovici. Kapetanu Pepiću je naređeno da pruži vatrenu podršku 3/472. mtbr prilikom zauzimanja kote Srđ. U tu svrhu trebalo je da bude prepotčinjen kapetanu Kovačeviću.²⁶⁷ Osmatračnicu na Žarkovici nisu uvek opsluživali pripadnici baterije kapetana Pepića – to se dešavalo samo kada se očekivao napad ili kada je trebalo preduzeti neku operaciju.²⁶⁸ Kapetan Pepić je izjavio da je njegov komandant, potpukovnik Stamenov, prisustvovao uobičajenom dnevnom brifingu komande 9. VPS u Kuparima i da je tamo dobio informaciju o napadu, koju je zatim preneo kapetanu Pepiću.²⁶⁹

94. U toku noći izvršene su dodatne pripreme za napad. Na sastanku u Ivanici, poručnik Lemal je zatražio opremu za zadatak, uključujući pancir jakne, plastični eksploziv i granate. Nju je nešto pre ponoći na njegov položaj u Strinčijeri dostavio načelnik štaba admirala Jokića, kapetan bojnog broda Zec,²⁷⁰ i taj dokaz je još jedna potvrda direktnog angažovanja štaba komande 9. VPS, posebno načelnika štaba. Pored toga, potpukovnik Stojanović je takođe tražio određenu opremu kako bi se poručniku Pešiću omogućilo da izvrši dodeljeni zadatak u okviru napada na Srđ. U toku noći, potpukovnika Stojanovića su pozvali telefonom i rekli da se javi na Žarkovicu, gde je podigao opremu koju je tražio.²⁷¹

95. Admiral Jokić je, kada je ponovo pozvan da svedoči u postupku pobijanja dokaza, izjavio da je 5. decembra 1991, pošto su završeni pregovori u Cavtatu, podneo raport 2. OG u Trebinju, gde je

²⁶² Potpukovnik Stojanović, T. 7847-7848.

²⁶³ Poručnik Lemal, T. 736.

²⁶⁴ Poručnik Pešić, T. 7897.

²⁶⁵ Poručnik Lemal, T. 7368-7369.

²⁶⁶ Potpukovnik Stojanović, T. 7800; 7849-7853; kapetan Nešić, T. 8166; poručnik Lemal, T. 7369; poručnik Pešić, T. 7897.

²⁶⁷ Kapetan Pepić, T. 7481-7482.

²⁶⁸ Kapetan Pepić, T. 7482.

²⁶⁹ Kapetan Pepić, T. 7490-7491.

²⁷⁰ Poručnik Lemal, T. 7369-7370.

²⁷¹ Potpukovnik Stojanović, T. 7825. Vidi takođe svedočenje kapetana Nešića, T. 8167. On se nalazio na Žarkovici i izjavio je da je potpukovnik Stojanović podigao deo opreme za svoje vojnike 5. decembra 1991. uveče.

optuženog obavestio o sporazumu postignutom s hrvatskim vlastima.²⁷² Prema njegovom svedočenju, optuženi je tada izdao naredbu da prekid vatre stupi na snagu 6. decembra 1991. u 12:00 časova.²⁷³ Admiral Jokić je telefonom o tome obavestio kapetana bojnog broda Zeca i naložio mu da naredi podređenim jedinicama da poštuju prekid vatre.²⁷⁴ Međutim, u spisu nema drugog svedočenja niti pismene evidencije ili beleške koji bi potvrdili da je optuženi 5. decembra 1991. zaista izdao takvo naređenje. S obzirom na to da je osnov za tu naredbu bio sporazum o prekidu vatre koji je tek trebalo da bude sklopljen, bilo bi čudno da je izdata definitivna naredba. Po svoj prilici, optuženi je nagovestio da je spreman da izda naredbu za takav prekid vatre ako se postigne sporazum, a admiral Jokić je svoje više oficire obavestio o tome, ili telefonom ili po povratku iz Trebinja u Kupare 5. decembra 1991. oko 17:00 časova. Iako je sve to verovatno, Veće ne može da donese konkretne zaključke. Zato će u razmatranje uključiti mogućnost da je optuženi 5. decembra 1991. zaista izdao naredbu o stupanju na snagu prekida vatre 6. decembra 1991. u 12:00 časova. Treba, međutim, napomenuti da je plan napada predviđao da Srđ bude zauzet pre 12:00 časova.

96. Iako je, po zaključku Veća, jasno da je napad na Srđ planiran i da su 5. decembra izvršene pripreme da on počne prvim pokretima trupa otprilike u 05:00 časova 6. decembra 1991, čini se da neki dokumenti JNA i neki kasniji izveštaji prikazuju drugačiju sliku. Prema njoj, napad je započeo sâm kapetan Kovačević, na svoju inicijativu, rano ujutro 6. decembra 1991, kao odgovor na “provokacije” hrvatskih branilaca na Srđu u noći između 5. i 6. decembra, što je dovelo do ranjavanja, pa čak i jedne pogibije, među vojnicima kapetana Kovačevića. U te dokumente spadaju i zabeleške u ratnom dnevniku 9. VPS, gde je zapisano da je kapetan Kovačević u toku te noći prijavio provokacije, da je na Srđ otvorio vatru iz minobacača kalibra 120mm i da je “sam odlučio da to bude”.²⁷⁵ Postoji i izveštaj o akciji admirala Jokića od 7. decembra 1991, u kojem piše da je kapetan Kovačević “izjavio [...] da mu tu akciju niko nije odobrio i da je 05.12.1991. godine od NŠ 9. VPS upozoren na apsolutni prekid vatre...”.²⁷⁶ Veće primećuje da je u tom izveštaju admiral Jokić tu priču još dodatno nakitio, dodavši da se kapetan Kovačević rukovodio opštim planom dejstva iz Borbene zapovesti od 9. novembra 1991, koja je obuhvatala cilj da se zauzme Srđ, ali taj cilj nije ostvaren do 6. decembra 1991.²⁷⁷ Po zaključku Veća, te beleške su izmišljene i lažne. Ti izveštaji namerno obmanjuju. Taj napad nije bio spontano izveden od strane kapetana Kovačevića 6. decembra 1991. Napad je 5. decembra 1991. potpuno unapred isplanirao i koordinisao štab 9. VPS, uključujući kapetana bojnog broda Zeca. Gubici koje su eventualno imale jedinice JNA pretrpljeni su posle

²⁷² Admiral Jokić, T. 8537; 8565.

²⁷³ Admiral Jokić, T. 4040-4041; 4053.

²⁷⁴ Admiral Jokić, T. 8568-8569; 8582-8583.

²⁷⁵ Dokazni predmet br. D96, str. 67.

²⁷⁶ Dokazni predmet br. D65.

²⁷⁷ Dokazni predmet br. D65.

početka napada, a ne pre njega, ali, u svakom slučaju, bez obzira na to da li je te noći bilo gubitaka, 5. decembra 1991. je planirano da se napad izvede 6. decembra 1991. ujutro.

97. Postavlja se pitanje da li su lažni izveštaji i beleške fabrikovani posle tog događaja ili su bili deo smišljenog plana koji je JNA trebalo da pruži glatko pokriće za njeno ponašanje. Neki izveštaji su sastavljeni posle samih događaja, dok druge beleške deluju kao da su pisane u to vreme, iako su fabrikovane. Admiral Jokić kaže da je to bio deo plana da ga obmanu. Iz razloga navedenih na drugim mestima u ovoj presudi, Veće ne odbacuje to objašnjenje bez daljeg, ali smatra da ono nije verovatno. Bez obzira na to da li je admiral Jokić obmanjivan, okolnosti pokazuju da je JNA namerno unosila lažne zabeleške kako bi pokazala da je napad spontano preduzeo kapetan Kovačević zbog hrvatskih “provokacija” u noći između 5. i 6. decembra 1991. Za to su bili potrebni vešto planiranje i koordinacija. Suprotno onome što se navodi u lažnim zabeleškama, Veće zaključuje da je kapetan Kovačević, preduzevši napad, izvršavao naređenja izdata prethodnog dana. To nije bila njegova spontana i nepromišljena akcija preduzeta 6. decembra 1991. ujutro.

98. Ta pitanja pružaju dalji povod da se razmotri svedočenje potpukovnika Jovanovića koji je rekao da je, na sastanku u Kugarima 5. decembra 1991. uveče, kapetan Kovačević predložio napad na osnovu ranijih provokacija hrvatskih snaga na Srđu. To je, očigledno, drugačija verzija od one koja stoji u gorenavedenim zabeleškama JNA koje su JNA davale opravdanje, odnosno da je reč o napadu koji je preduzeo komandant koji se oteo kontroli — kapetan Kovačević zvani “Rambo”— koji je postupio bez odobrenja i suprotno naređenjima. To je, štaviše, bila verzija koju je JNA, uključujući komandu 2. OG, zastupala u javnosti i u kontaktima s hrvatskim predstavnicima posle napada.²⁷⁸ Međutim, svedočenje potpukovnika Jovanovića protivreči toj priči. Ono, s druge strane, nudi izvesnu osnovu za argument odbrane da je 9. VPS, uključujući admirala Jokića, u stvari smislio i sproveo plan, bez znanja optuženog i suprotno njegovim naređenjima. U tom pogledu, Veće nalazi da taj aspekt svedočenja potpukovnika Jovanovića nije ništa više zadovoljavajući niti uverljiviji od drugih delova svedočenja razmotrenih i odbačenih na drugim mestima u ovoj presudi.²⁷⁹ Veće ne prihvata da je to svedočenje istinito.

²⁷⁸ Dokazni predmeti br. P61, separator 35; P162, str. 18.

²⁷⁹ Vidi dole, par. 161-169.

B. Napad na Stari grad 6. decembra 1991. – iskustva Dubrovčana

99. Znatno pre izlaska sunca, otprilike u 05:50 časova 6. decembra 1991, stanovnike Starog grada u Dubrovniku probudio je zvuk eksplozija. Počeo je artiljerijski napad. Trajao je gotovo čitavog dana, uz kratko, ali ne potpuno zatišje malo posle 11:15 časova. Napad je bio donekle sporadičan, posebno u toku popodneva. Na početku, paljba je uglavnom bila usredsređena, ali ne i ograničena, na područje oko kote Srđ, najznačajnije geografske kote Dubrovnika, udaljene gotovo kilometar severno od Starog grada. Na Srđu su se nalazili kamena tvrđava iz doba Napoleona, veliki kameni krst i komunikacioni toranj.²⁸⁰

100. Zineta Ogresta, sa stanom u ulici Od Sigurate br. 2 u Starom gradu, i Mato Valjalo, koji je boravio u stanu svog tasta u ulici Prijeko u Starom gradu,²⁸¹ videli su otprilike oko 06:00 časova kako na tvrđavu na brdu Srđ padaju granate.²⁸² Ivo Vlašica, koji je oko 05:00 časova krenuo pešice sa Babinog Kuka ka Starom gradu, prolazio je pored Boninova u 06:00 časova. Sa leve strane video je Srđ, gde je “počelo veliko granatiranje i počelo pucanje nevjerovatno velikim omjerom”.²⁸³ Posmatrači PMEZ, koji su se nalazili u hotelu "Argentina", udaljenom manje od kilometar jugoistočno od Starog grada, vodili su tog dana dnevnik događaja.²⁸⁴ Prva zabeleška, uneta u 06:00 časova, glasi: "Počelo granatiranje sa kopna i mora prema tvrđavi nedaleko od televizijskog tornja (Srđ) i luke." U dnevniku se navodi da je to granatiranje još trajalo u 06:40 časova.²⁸⁵ Veće primećuje da je taj navod o granatiranju s mora slabo potkrepljen drugim svedočenjima i da, ako je na početku i bilo određenog granatiranja s mora, o čemu se na osnovu dokaza u spisu ne može doneti zaključak, ono nije nastavljeno tokom tog dana. Glavnina dokaza ukazuje na to da je korišćena samo kopnena artiljerija JNA. Veće, međutim, prihvata da su granate na početku, između ostalog, padale u luku — to jest, luku u Starom gradu, kako su primetili posmatrači PMEZ. U radio dnevniku SFRJ jednog od brodova oko Dubrovnika evidentirani su energični protesti PMEZ i Kriznog štaba Dubrovnika zbog granatiranja u ranim jutarnjim časovima 6. decembra 1991.²⁸⁶ U 06:12 časova zabeleženo je da je PMEZ admiralu Jokiću uložio sledeći protest: “Oštro prosvjedujemo zbog bombardiranja nekoliko dijelova Dubrovnika

²⁸⁰ Dokazni predmet br. C1/1, str. 6 i 8; dokazni predmet br. C1/2.

²⁸¹ Dokazni predmet br. P54, kuća označena brojem 1.

²⁸² Zineta Ogresta, T. 3464-3465; Mato Valjalo, T. 2000-2001.

²⁸³ Ivo Vlašica, T. 3321. Colin Kaiser, predstavnik UNESCO koji je boravio u Starom gradu u Zavodu za zaštitu kulturne baštine prekoputa Dominikanskog samostana, takođe je izjavio da se u početku činilo da eksplozije dolaze iz pravca Srđa. Colin Kaiser, T. 2430-2432. Ivo Grbić, koji je živio u ulici Od Puča br. 16 u Starom gradu, pošto se probudio u 05:50 časova, sa svog prozora je bacio pogled ka brdu Srđ, gde je video “stalne eksplozije granata i jaki dim”. Ivo Grbić, T. 1357-1359.

²⁸⁴ Dokazni predmet br. P61, separator 30.

²⁸⁵ Dokazni predmet br. P61, separator 30.

²⁸⁶ Dokazni predmet br. P162, str. 10-11.

koje je započelo oko 06:00 6/12/91 i inzistiramo na trenutnom prekidu vatre.” Sličan protest Kriznog štaba Dubrovnika evidentiran je u sledećoj zabelešci i glasi: “Oštro prosvjeduemo zbog ničim izazvanog otvaranja jake topničke vatre jutros u 05:50 iz rejona Strinčijera i Dubrave po objektu Srđ, te tenkovske i minobacačke vatre po Dubrovniku.”²⁸⁷

101. Nekoliko ljudi nalazilo se u prodavnici Nikole Jovića u ulici Miha Pracata br. 11,²⁸⁸ koja je tog jutra, kao i obično, otvorena otprilike u 06:00 časova, kada su granate počele da padaju na Stari grad.²⁸⁹ Nikola Jović je opisao prizor u svojoj radnji tog jutra:

Prve granate koje su odjekivale tako blizu, u stvari mi nismo ni znali da su one padale na Stari Grad jer smo mi radili unutra, ali su se pucnji čuli sve bliže i bliže, i tako mušterije koje su dolazile u butigu sa zaprepaštenjem su govorile da su granate počele gađati po Stradunu, po fontani po..., ispred Crkve svetog Vlaha. A onda kasnije se to sve približavalo nama, bliže i bliže, i bilo je sve jače i jače. Tako da je u jednom momentu kada su bili najjači napadi, da je po pet šest, možda deset granata padalo u isto vrijeme po svim dijelovima grada, tako da je cijeli grad bio napadnut, Stari Grad.²⁹⁰

Ivo Vlašica, koji je imao dobar pregled iz svoje radnje u ulici Od Puča u Starom gradu, najpre je video kako je jedna granata pala na Stari grad otprilike između 06:30 i 07:00 časova 6. decembra.²⁹¹ Svedok A, koji je u to vreme potražio zaklon u kupatilu u svom stanu u Starom gradu,²⁹² posvedočio je da su granate počele da padaju “u neposrednoj blizini zgrade” počev od 06:00 časova nadalje. On je izjavio sledeće: “Od 6 sati je praktički svaki sekund, svaki drugi sekund padala granata na raznim mjestima u okviru starih zidina.”²⁹³ Veće smatra da je ovo subjektivan doživljaj, a ne tačan opis učestalosti granatiranja. S prozora svog stana u potkrovlju, koji je gledao na Stradun,²⁹⁴ svedok A je video kako građevinski materijal pada sa krovova i zgrada na Stradunu.²⁹⁵ On je prizore tog dana opisao kao svojevrsan pakao:

Eksplodije su bile stravične jer se eksplozija nastavljala na eksploziju. Zgrade su podrhtavale kao da je bio potres. Dim je bio svud okol, prašina se dizala. Blještalo je kroz otvoreni prozor. Jednostavno, bio je pakao.²⁹⁶

U 07:10 časova jedna granata eksplodirala je u potkrovlju kuće Ive Grbića u ulici Od Puča br. 16 u Starom gradu. Druga granata, koja je pala u 07:20 časova, izazvala je požar u potkrovlju.²⁹⁷

²⁸⁷ Dokazni predmet br. P162, str. 10-11.

²⁸⁸ Nikola Jović, T. 2926.

²⁸⁹ Nikola Jović, T. 2932-2933.

²⁹⁰ Nikola Jović, T. 2934-2935.

²⁹¹ Ivo Vlašica, T. 3310; 3321.

²⁹² Svedok A, T. 3624-3626.

²⁹³ Svedok A, T. 3626-3627.

²⁹⁴ Svedok A, T. 3625.

²⁹⁵ Svedok A, T. 3627.

²⁹⁶ Svedok A, T. 3627.

102. Posmatrači PMEZ, koji su se nalazili u hotelu "Argentina", evidentirali su prve udare po Starom gradu u 07:20 časova. U zabelešci od 07:25 časova piše: "Pet granata palo na Stari grad blizu luke i u luku. Stalna vatra iz artiljerije i [minobacača] još traje. [Još pogodaka u Starom gradu]." Zatim u 07:32 časova: "Najmanje 10-11 granata na Stari grad."²⁹⁸ Veće primećuje da se naziv *Old City* /Stari grad/ u dnevniku PMEZ odnosi na ono što Veće naziva *Old Town* /Stari grad/.

103. Kao što pokazuju protestne note i drugi dokazi, granatiranje je delom vršeno po stambenim četvrtima Dubrovnika, uključujući Stari grad, i po luci u Starom gradu praktično od samog početka napada, bez obzira na to što je prvobitno bilo prevashodno usredsređeno na Srđ. Međutim, težište napada kasnije je pomereno s brda Srđ na šire područje grada Dubrovnika, uključujući Stari grad. Na osnovu svedočenja Dubrovčana, teško je tačno utvrditi kada je došlo do pomeranja tog težišta. Kao što će kasnije biti pomenuto, drugi dokazi pokazuju da je do tog pomeranja težišta došlo otprilike u 08:00 časova.

104. U 08:00 časova, jedna granata pala je na ulicu ispred sâme prodavnice Nikole Jovića u ulici Miha Pracata u Starom gradu: "Uz jaku eksploziju, prasak, vrata se otvorila širom. Onda je nastao krš. Geleri su leteli u butigu. Pogodili su kasu, vrata... Nastala je prašina. U momentu nismo uopće znali gde se nalazimo."²⁹⁹ Nikola Jović je na sledeći način opisao vatru koju je ugledao kada je pala granata:

To je veliki jedan bljesak. To ne mogu ja opisati kada ta granata padne, kako to izgleda i meni koji sam to doživio prvi put. Kad nešto tako blizu tebe se dogodi, ne možeš da vjeruješ i ne znaš kako da se ponašaš u takvom trenutku jer to je bljesak i onda nastane jaka eksplozija i onda nastane prašina, dim tako da je to sve skupa dosta strašno.³⁰⁰

U zabeleški u dnevniku PMEZ u 08:45 časova, nakon što su zabeleženi prvi udari po Starom gradu, piše: "Do sada neprekidno granatiranje. Nekoliko granata prilično blizu hotela. Slomljena stakla itd."³⁰¹

105. Gospodin Benić je napravio zbirku video snimaka događaja u Dubrovniku 6. decembra 1991, koje je snimilo oko 15 domaćih i stranih snimatelja,³⁰² a koja je uvrštena u spis kao dokazni predmet u ovom predmetu.³⁰³ Neki snimci napravljeni tog dana nose datum snimanja, a na nekima je evidentirano i vreme. Stiće se utisak da je autor hteo da zadrži hronološki red prikazivanja događaja, ali, nema garancije da je to zaista i postignuto. Ti video snimci pokazuju vojna dejstva, uključujući artiljerijsku vatru na Srđ i njegovu okolinu, barem od 06:48 do 07:13 časova. Tog jutra, približno između 07:05

²⁹⁷ Ivo Grbić, T. 1360-1361.

²⁹⁸ Dokazni predmet br. P61, separator 30.

²⁹⁹ Nikola Jović, T. 2936-2937.

³⁰⁰ Nikola Jović, T. 2938.

³⁰¹ Dokazni predmet br. P61, separator 30.

³⁰² Ivo Grbić, T. 1422-1423. Gospodin Benić je bio novinar Televizije Dubrovnik.

³⁰³ Dokazni predmet br. P66.

časova i 07:13 časova, oglasile su se sirene za vazdušnu uzbunu odbrane Dubrovnika.³⁰⁴ Na naredna dva inserta, s oznakom "SAR", od kojih ni na jednom nije označeno vreme snimanja, vidi se dim koji se diže iz Starog grada i jedna eksplozija u Starom gradu (u blizini Dominikanskog samostana).³⁰⁵ Prvi snimak s oznakom vremena snimanja, na kojem se vidi dim koji dolazi iz Starog grada i čuju eksplozije, načinjen je u 07:47 časova.³⁰⁶

106. Veće primećuje da, iako se svedočenja razlikuju u pojedinostima ili vezano za vremena, to ne znači da su nepouzdana ili nužno oprečna. Svedoci koji su svedočili o tim događajima morali su da pokušaju da se sete šta su videli 13 godina ranije. Neki propusti u sećanju nesumnjivo su posledica toga što je proteklo toliko vremena. Možda je još značajnije to da su prvobitna zapažanja napravljena tokom jednog snažnog artiljerijskog napada. Za ljude koji su bili izloženi tom iskustvu uslovi su neminovno bili alarmantni. Jasno je da su svedoci, većinom, nastojali da se sklone tokom napada. Niko od onih koji su bili u Dubrovniku nije izlazio na neko mesto s koga bi se pružao dobar pregled. Naprotiv, oni su povremeno i na brzinu zapažali stvari tokom tog napada, tako da su njihova opažanja isprekidana i načelno ograničena na sužen lokalitet. Iskazi posmatrača PMEŽ govore da su oni morali da se sklanjaju mnogo puta tokom tog dana, tako da njihova evidentirana zapažanja ni u kom slučaju nisu potpuni prikaz događaja; dalje, oni su događaje posmatrali iz svog hotela na obali, udaljenog gotovo kilometar jugoistočno od Starog grada, a ne sa uzvišenja s koga se pruža dobar pogled.

107. Tačan obrazac granatiranja i krivulja njegovog intenziteta 6. decembra 1991. takođe se ne mogu precizno utvrditi. Kao što je gore navedeno, Veće se služilo dnevnikom događaja PMEŽ,³⁰⁷ koji, uprkos gorepomenutim pitanjima, pruža koristan prikaz i daje kakvu-takvu sliku učestalosti i intenziteta eksplozija tokom tog celog dana. Veće iz tog dnevnika događaja i drugih iskaza³⁰⁸ prihvata da je najintenzivnije granatiranje vršeno u jutarnjim časovima, od 09:00 do 09:30 i oko 11:00 časova. U relevantnim zabeleškama u dnevniku PMEŽ piše sledeće:

09:30 – 09:45:	Granatiranje Starog grada jačeg intenziteta. Granate uglavnom padaju na opštinu i "placu". Definitivno se vidi beli dim posle udara granata. Delovi nepoznate granate koja je pala ispred glavnog ulaza u hotel doneseni pre otprilike 30 minuta
09:45 – 10:00:	Svskog minuta se čuju udari između 10 i 15 granata [velikog kalibra]
10:10:	Šest granata na LOKRUM

³⁰⁴ Sirena se jasno čuje u insertu sa oznakom vremena 07:13 časova, ali ne i u prethodnom insertu na kojem piše da je snimljen u 07:05 časova. Vidi dokazni predmet br. P66 na 31.01 minuta. Vidi, takođe, dokazni predmet br. D108.

³⁰⁵ Dokazni predmet br. P66 na 31.14 i 31.16 minuta.

³⁰⁶ Dokazni predmet br. P66 na 31.20 minuta.

³⁰⁷ Dokazni predmet br. P61, separator 30.

³⁰⁸ Dokazni predmet br. P164, Izvešće o borbenim dejstvima neprijatelja dana 5. i 6. decembra 1991, Zapovjedništvo obrane općine Dubrovnik, gde piše sledeće: "Najžešća borba je vođena između 09.00 i 10.00 sati, kada je neprijatelj nastavio svim artiljerijskim oruđima djelovati po starom i novom gradu, kojom prilikom je starom gradu nanesena velika šteta."

10:15 – 10:45:	Nastavlja se granatiranje svih područja DUBROVNIKA [...].
10:45 – 11:00:	Sada pada 15 granata [velikog kalibra] svakog minuta, u intervalu od nekoliko minuta
11:00:	Sada stvarno gori u Starom gradu. Intenzitet granatiranja ponovo jenjava.
11:19:	Intenzitet granatiranja znatno se smanjio.

Kako su primetili posmatrači PMEZ, Veće konstatuje da je u kasnim jutarnjim časovima došlo do znatnog smanjenja učestalosti granatiranja. Neki dokazi ukazuju na to da se to desilo nešto posle 11:00 časova,³⁰⁹ kada su posmatrači PMEZ primetili da se usporava učestalost granatiranja. Međutim, oni su tačno naveli da je do znatnog pada učestalosti došlo u 11:19 časova. Ne radi se o tome da je granatiranje potpuno prestalo, već da se učestalost vatre znatno usporila. To zatišje, međutim, nije dugo trajalo, pa je granatiranje ponovo počelo pre 12:00 časova i nastavilo se, doduše više sporadično.

108. Otprilike u 11:30 časova, Nikola Jović i njegova sestra izašli su iz prodavnice u ulici Miha Pracata i, idući ulicom Od Puča, preko Straduna, izašli iz Starog grada kroz Vrata od Pila, prema Boninovu i svojoj kući u Gružu, što govori da je tada intenzitet granatiranja već bio znatno manji.³¹⁰ Ono je, međutim, nastavljeno, kako je opisano u vizuelnom dokaznom materijalu i usmenim svedočenjima. Na primer, zgrada u ulici Prijeko, u kojoj je boravila Lucijana Peko,³¹¹ pogođena je otprilike između 11:00 i 12:00 časova 6. decembra. Po njenom opisu, zgrada se zatresla, kao da je bio zemljotres.³¹² Ona i drugi stanari osećali su se potpuno nezaštićeni, pa su oko 13:00 časova, kada se intenzitet granatiranja malo smanjio, prešli u susednu zgradu koja je mogla da im pruži malo veću zaštitu.³¹³ I drugi stanovnici Starog grada su u tom periodu bili izloženi direktnim pogocima. Otprilike između 12:00 i 13:00 časova, jedan projektil je pogodio krov kuće svedoka A.³¹⁴ Kada mu se kasnije ukazala prilika da pogleda štetu, svedok A je video da su krov pogodila dva projektila različitih kalibara. Na sofi, direktno ispod mesta oštećenja, pronašao je repni stabilizator jedne minobacačke granate kalibra 120mm.³¹⁵ U dnevniku događaja PMEZ zabeleženo je sporadično granatiranje pre 12:00 časova, koje je izgleda bilo u pravcu Starog grada. Posmatrači su takođe zabeležili artiljerijsku vatru.

³⁰⁹ Colin Kaiser je u svom iskazu rekao da se oko 11:00 časova granatiranje smanjilo i gotovo prestalo, mada su granate povremeno ipak padale, T. 2433.

³¹⁰ Nikola Jović, T. 2948.

³¹¹ Lucijana Peko je s porodicom prešla 7. oktobra 1991. iz dubrovačkog predgrađa Sveti Jakov u kuću svoje prijateljice u ulici Prijeko u Starom gradu, T. 1841-1843. Porodica je odlučila da se preseli jer se smatralo da je Stari grad zaštićen i da neće napadnut, T. 1844.

³¹² Lucijana Peko, T. 1848-1849.

³¹³ Lucijana Peko, T. 1849.

³¹⁴ Svedok A, T. 3627-3628.

³¹⁵ Svedok A, T. 3633-3634.

109. Da se vratimo kompilaciji video snimaka napada. Oni pokazuju da su do 09:34 časova pogodoeni mnogi brodovi u luci Stari grad i da se iz njih, u vazduh iznad Starog grada, dizao crni dim.³¹⁶ Čini se da su to bili veći brodovi. Na jednom insertu, bez datuma i oznake vremena snimanja, koji se nalazi kasnije u hronologiji video zapisa, vidi se automobil koji se vozi Stradunom. Veće je mišljenja da taj insert ne odgovara vremenskom redosledu događaja na video materijalu i da je trebalo da bude ubačen ranije jer je na tom insertu upadljiv nedostatak oštećenja i šuta na Stradunu. To govori da je on snimljen ranije tog dana, što potvrđuju i drugi dokazi, na primer, svedočenje svedoka A koji je opisao oštećenja Straduna od 06:00 časova nadalje.³¹⁷ Video materijal sadrži i snimak na kojem je kao vreme snimanja navedeno 12:43 časova i na kojem se vidi da je do tada Stari grad pretrpeo znatna oštećenja. Uz ograničenja sadržana u ovim napomenama, Veće nalazi da taj video materijal pruža isprekidan pregled Starog grada za vreme napada i jasno pokazuje da su na mnogim lokacijama u njemu besneli žestoki požari.³¹⁸

110. Jedan svedok koji je tog dana bio u Starom gradu ocenjuje da je granatiranje definitivno prestalo već oko 15:00 časova.³¹⁹ Međutim, u dnevniku PMEŽ u zabeleški od 16:30 časova navodi se sledeće: “Granatiranje prekinuto 20 minuta”, posle čega su zabeležene barem četiri eksplozije (naveden položaj), a zatim se navodi da se prekid vatre uglavnom poštuje, ali da je nekoliko granata palo “severozapadno od ‘Hotela Argentina’”. Bilo je i drugih izveštaja o sporadičnom granatiranju rano uveče.³²⁰ U zabelešci od 19:15 časova u dnevniku PMEŽ navodi se da nema šta da se prijavi i “koliko je nama poznato, nije bilo granatiranja”. U belešci od 19:25 časova evidentiran je prestanak opšte opasnosti iznad Dubrovnika.³²¹ Veće konstatuje da se granatiranje primetno smanjilo od otprilike 15:00 časova, a uglavnom je prestalo malo posle 16:30 časova, odnosno da je granatiranje Dubrovnika 6. decembra 1991, uključujući Stari grad, trajalo preko deset i po sati.

111. Mora se napomenuti da, iako je u nekim iskazima bilo reči konkretno o granatiranju u Starom gradu, svedoci načelno nisu razlikovali granate koje su padale na Stari grad i granatiranje drugih delova Dubrovnika. Napad nipošto nije bio ograničen na Stari grad. Štaviše, posebno su žestoko granatirani delovi severozapadno od Starog grada i u blizini hotela severozapadno i jugoistočno od Starog grada. To su, kao i Stari grad, u načelu sve bile stambene četvrti.

112. Napad na Dubrovnik 6. decembra 1991, uključujući Stari grad, neminovno je uzrokovao žrtve među civilima. Iako je Veće čulo svedočenja o mnogo više žrtava granatiranja tog dana, Treća

³¹⁶ Dokazni predmet br. P66 (na 31:37 i 31:40).

³¹⁷ Vidi, na primer, svedočenje svedoka A, T. 3627.

³¹⁸ Dokazni predmet br. P66 (na 32:13).

³¹⁹ Colin Kaiser, T. 2432-2435.

³²⁰ Svedok A, T. 3633.

³²¹ Vidi, načelno, dokazni predmet br. P61, separator 30.

izmenjena optužnica tereti optuženog samo za smrt dva lica i teško povređivanje dva lica, za koje se navodi da su se desili u Starom gradu. Svedočenja koja se odnose na te konkretne žrtve detaljnije su razmotrena u daljem tekstu ove presude.³²² Može se, međutim, sa sigurnošću pretpostaviti da su čvrstina starih kamenih zdanja u Starom gradu i činjenica da su se mnogi njegovi stanovnici sklonili na za to određena mesta umnogome doprinele tome da ljudski gubici i povrede tog dana u Starom gradu budu minimalni. Civilni, verski i kulturni objekti, posebno u Starom gradu, takođe su pretrpeli teška oštećenja usled napada. Veće će pojedinoosti svedočenja koja se odnose na štetu nanetu imovini razmotriti u daljem tekstu ove presude.³²³

³²² Vidi dole, par. 243-259; 264-276.

³²³ Vidi dole, par. 313-330.

C. Napad na dubrovački Stari grad 6. decembra 1991 – napadači

113. Veće konstatuje da su 6. decembra 1991. jedinice 9. VPS JNA ponovo pokušale da zauzmu brdo Srđ, dominantnu geografsku kotu i jedini preostali položaj koji su držale hrvatske snage na brdima iznad Dubrovnika. Taj napad je počeo pod okriljem mraka, između 05:00 i 06:00 časova. Preduzele su ga dve male pešadijske jedinice 3/472. mtbr. Jedinica pod komandom poručnika Lemala približila se Srđu s njegovog obližnjeg komandnog mesta u Strinčijeri. Druga, pod komandom poručnika Pešića, približila se Srđu iz pravca sela Bosanka. Obe su imale blisku tenkovsku podršku. Napad je izvelo manje od 40 vojnika. I pored toga, hrvatski branioци na Srđu bili su ubedljivo brojčano nadmašeni.

114. Nešto pre 06:00 časova, više od pola sata pre svitanja, jedinice JNA otvorile su minobacačku i drugu artiljerijsku baražnu vatru na Srđ, s ciljem da nanesu štetu hrvatskim odbrambenim položajima, vatrom prikuju branioce i tako napadačima omogućе da se približe i detoniraju neke od odbrambenih mina koje su postavile hrvatske snage. Baražna artiljerijska vatra svakako je jasno pokazala kakve su namere JNA i, kada su se te dve jedinice u napadu približile Srđu, s njega je na njih otvorena odbrambena vatra. Posle nekog vremena, na snage napadača iz grada Dubrovnika otvorena je vatra iz hrvatskih minobacača kalibra 82mm i mitraljeza. Pošto je identifikovano odakle iz Dubrovnika Hrvati otvaraju vatru, JNA je na te izvore usmerila vatru iz minobacača i drugih artiljerijskih oruđa. Napadačke snage JNA pretrpele su gubitke, uključujući pogibiju jednog vojnika, a jedan tenk koji je pružao podršku pretrpeo je oštećenja i povučen je na udaljenost sa koje je mogao i dalje da tuče hrvatske odbrambene položaje, a da sâm bude pošteđen daljih napada.

115. Otprilike u 08:00 časova, napadačke snage su se dovoljno približile Srđu da je artiljerijska baražna vatra JNA postala opasna i za njih same. Baražna vatra na Srđ obustavljena je da bi vojnici mogli da nastave s napredovanjem. Oni su, međutim, i dalje bili izloženi minobacačkom napadu s hrvatskih položaja u Dubrovniku, kao i odbrambenoj vatri sa Srđa. Iako je određenog granatiranja Dubrovnika, uključujući Stari grad, bilo praktično od trenutka kada su baterije JNA počele da dejstvuju, čini se da je od trenutka kada je obustavljena artiljerijska baražna vatra JNA na Srđ, a to je bilo otprilike u 08:00 časova, na Dubrovnik, uključujući Stari grad, svom silinom usmerena vatra iz aktivnih minobacača i drugih artiljerijskih oruđa JNA, uključujući rakete ili projekte maljutka. Kako pokazuje svedočenje onih koji su bili u Dubrovniku, koje je razmotreno ranije, intenzitet napada na Dubrovnik rastao je i dostigao vrhunac otprilike između 09:00-09:30 i 11:00 časova. Izgleda da se to podudarilo s periodom kada su napadačke snage JNA ulagale očajničke napore da sa Srđa izbace hrvatske branioce.

116. Plan JNA bio je da brzo zauzmu Srđ, svakako pre 12:00 časova, kada je bilo predviđeno da stupi na snagu prekid vatre na tom području. Kapitulaciju hrvatskih branilaca na Srđu u toku jutra izgleda da je očekivao kapetan Kovačević, koji je imao neposrednu komandu nad napadajućim snagama i koordinisao artiljerijske i kopnene snage sa Žarkovice, položaja s kojeg je imao odličan pogled i na Srđ i na Dubrovnik, a posebno na Stari grad.

117. Do kapitulacije hrvatskih branilaca nije došlo. Bliska borba na Srđu bila je očajnička. Iako se na osnovu svedočenja ne može utvrditi tačno vreme, u jednoj fazi branioци su se povukli u podzemne hodnike tvrđave i zatražili da hrvatske snage otvore minobacačku vatru na snage JNA koje su okruživale tvrđavu. Pokušaji da se branioци izbace ili savladaju bili su neuspešni. Negde posle 14:00 časova, vojnicima JNA dozvoljeno je da se povuku sa Srđa. Povlačenje je takođe bilo teško i završeno je tek posle 15:00 časova.

118. Plan JNA da zauzme Srđ propao je. Pretrpljeni su gubici, pri čemu je pet pripadnika 3/472. mtbr poginulo, a sedam ranjeno. Artiljerija JNA nastavila je da tuče po Dubrovniku do posle 16:30 časova, mada primetno smanjenim intenzitetom posle 15:00 časova. Dubrovnik, uključujući Stari grad, bio je izložen artiljerijskom napadu više od deset i po sati. Iskustva Dubrovčana kratko su opisana u prethodnom tekstu u ovoj presudi. Učinak tog napada biće detaljnije razmotren kasnije.

119. Veće će sada detaljnije razmotriti iskaze koji se odnose na te događaje. Taj aspekt svedočenja posebno se odlikuje protivrečnostima i konfuzijom. Neosporno je da su godine koje su protekle od tih događaja uticale na tačnost i pouzdanost sećanja svedoka. Veće je, međutim, ubeđeno da neki iskazi koje je čulo, posebno oni vezani za JNA, nisu istiniti. Dalje, Veće se uverilo da je određeni broj tadašnjih izveštaja i beleški obmanjujući, i to namerno, i da oni ne odražavaju istinu. Suočeno s tim teškoćama, Veće nije moglo da se uveri šta je istinito u vezi s određenim brojem pitanja. Prema tome, neka pitanja su morala da ostanu bez zaključka.

D. Događaji 6. decembra 1991.

120. Veće je već dalo sažet opis samog toka napada na Srđ. Sada slede prikaz važnijih detaljnih svedočenja o tom napadu i zaključci Veća. Iz teksta je očigledno gde je namera da se između to dvoje povuče razlika.

121. Dana 6. decembra 1991, otprilike u 05:00 časova, pod okriljem mraka, poručnik Lemal se, predvodeći 20-25 ljudi, uputio ka Srđu iz Strinčijere,³²⁴ a poručnik Pešić sa 12-14 vojnika uputio se ka Srđu iz Bosanke.³²⁵

122. Otprilike u 06:00 časova, vojnici koji su napredovali prema Srđu primetili su da je iz topova ZIS JNA otvorena vatra na niže delove utvrđenja oko Srđa, gde su se ukopali hrvatski snajperisti,³²⁶ a, pored toga, na Srđ je usmerena baražna minobacačka vatra.³²⁷ Penjući se ka vrhu brda Srđ, poručnik Pešić i njegova grupa su morali da pređu preko kamenitog i brisanog prostora koji nije pružao prirodni zaklon, niti mogućnost maskiranja.³²⁸ Na oko 400 ili 500 metara od kote Srđ, poručnik Pešić i njegovi vojnici došli su na udar vatre. Ta vatra je poticala od dva minobacača kalibra 82mm, za koje je on rekao da su dejstvovali sa područja teniskih terena na Babinom kuku.³²⁹ Na tenk T-55, koji je podržavao grupu poručnika Pešića, u tom trenutku takođe je otvorena vatra s boka, iz pravca Dubrovnika.³³⁰ Pored toga što su bili izloženi vatri s položaja na širem području Dubrovnika, tukli su ih i sa Srđa dok su nastavljali da napreduju.³³¹ Tenk T-55 koji je pratio tu grupu ispalio je tri ili četiri granate na kotu Srđ tokom napredovanja.³³² Veće napominje da navodi o vatri iz pravca Dubrovnika, ili sa šireg područja Dubrovnika, nisu dokaz da je vatra otvarana iz Starog grada. Veće takođe primećuje da je očigledno pogrešno navedeno da je vatra otvarana s područja teniskih terena na Babinom Kuku; u drugim svedočenjima navodi se da je dolazila s područja teniskih terena kod hotela "Libertas". I hotel "Libertas" i Babin Kuk su dosta udaljeni od Starog grada, prema severozapadu.

123. Nešto pre 08:00 časova, poručnik Lemal se sa svojim ljudima nalazio na 600 metara od Srđa. Poručnik Lemal je ispalio raketu kojom je signalizirao da artiljerijska vatra JNA na Srđ treba da

³²⁴ Poručnik Lemal, T. 7368-7369; T. 7371.

³²⁵ Poručnik Pešić, T. 7897-7899; poručnik Lemal, T. 7371.

³²⁶ Poručnik Lemal, T. 7371. Po njegovim rečima, ti topovi ZIS trebalo je 6. decembra 1991. da se nalaze u rejonu Vlastice, T. 7349. Admiral Jokić je rekao da su topovi ZIS bili kod Uškoplja, T. 4020-4021. Poručnik Pešić je izjavio da je napad počeo oko 06:00 časova vatrom iz Uškoplja, T. 7898. Gađanje ciljeva na padinama Srđa može se jasno videti na kompilaciji video materijala od 06:48 do 06:51 časova 6. decembra 1991. Vidi dokazni predmet br. P66 (na 30:40-30:52).

³²⁷ Poručnik Lemal, T. 7371, 7413.

³²⁸ Poručnik Pešić, T. 7902.

³²⁹ Poručnik Pešić, T. 7898. Potpukovnik Stojanović je izjavio da je na grupu poručnika Pešića, dok su se kretali prema Srđu, s područja Dubrovnika otvorena vatra iz protivavionskih topova, T. 7827.

³³⁰ Poručnik Pešić, T. 7901-7902.

³³¹ Poručnik Pešić, T. 7912-7915.

³³² Poručnik Pešić, T. 7913.

prestane radi bezbednosti pešadijskih snaga.³³³ Poručnik Lemal je izjavio da je na prilazu Srđu poginuo jedan njegov vojnik³³⁴ i da je tenk koji je obezbeđivao podršku pogođen na putu od Strinčijere do Srđa.³³⁵ Tom tenku je naređeno da se povuče na položaj izvan dometa vatre, ali s kog je i dalje mogao da pruža podršku snagama.³³⁶

124. Jedinica poručnika Pešića bila je prva koja je stigla na kotu Srđ, neposredno pre 08:00 časova.³³⁷ On je preko radio veze tražio prekid artiljerijske vatre JNA na Srđ da bi se jurišnoj grupi omogućilo da nastavi napad.³³⁸ Poručnik Pešić i njegovi vojnici upustili su se u borbu prsa u prsa s hrvatskim vojnicima koji su ostali u tvrđavi.³³⁹ Hrvatski branioци su se na kraju povukli u, kako je to opisano, sistem podzemnih tunela ispod tvrđave na Srđu.³⁴⁰ Poručnik Pešić je pozvao hrvatske branioce da se predaju, ali su oni na to odgovorili ručnim bombama.³⁴¹ Posle otprilike 30 minuta borbe, poručnika Pešića je ranila jedna ručna bomba. Najpre ga je zamenio mlađi vodnik Miralem Tuka, a zatim kapetan Stojanović.³⁴² Odred poručnika Lemala stigao je na Srđ posle jedinice poručnika Pešića, u trenutku kada su se hrvatski branioци već povukli u podzemne tunele.³⁴³ Kada je JNA tako stekla kontrolu nad platoon Srđ, hrvatske snage su na nju otvorile žestoku minobacačku vatru.³⁴⁴ Poručnik Lemal je izjavio da je minobacačka vatra otvorena s područja Lapada, koji je takođe podalje od Starog grada, prema severozapadu. Vatra je na početku bila umerena, ali se intenzitet ubrzo povećao.³⁴⁵

125. Čim su njihovi vojnici prvi put napadnuti, starešine obeju jurišnih grupa zatražile su artiljerijsku podršku od komandanta, kapetana Kovačevića na Žarkovici, shodno borbenom planu koji im je prosleđen prethodne noći. Poručnik Pešić je tražio od svog pretpostavljenog da otvori vatru na položaje koji su predstavljali najveću opasnost.³⁴⁶ Komandant bataljona, kapetan Kovačević, odgovorio je da vatrena grupa s kote Uškoplje ne može da tuče područje Babinog Kuka jer joj je ono izvan dometa.³⁴⁷ Pored toga, poručnik Lemal je, kada je otkrio odakle dolazi vatra, putem radio veze stupio u kontakt s kapetanom Kovačevićem, tražeći od njega pomoć da se ta vatra neutrališe, pošto je

³³³ Poručnik Lemal, T. 7371-7372; 7413.

³³⁴ Poručnik Lemal, T. 7414.

³³⁵ Poručnik Lemal, T. 7372.

³³⁶ Poručnik Lemal, T. 7372.

³³⁷ Poručnik Pešić, T. 7912-7915.

³³⁸ Poručnik Pešić, T. 7912-7915.

³³⁹ Poručnik Pešić, T. 7912-7915.

³⁴⁰ Poručnik Pešić, T. 7912-7915.

³⁴¹ Poručnik Pešić, T. 7912-7915.

³⁴² Poručnik Pešić, T. 7912-7915.

³⁴³ Poručnik Lemal, T. 7413-7414.

³⁴⁴ Poručnik Lemal, T. 7373-7374.

³⁴⁵ Poručnik Lemal, T. 7374-7375.

³⁴⁶ Poručnik Pešić, T. 7902.

³⁴⁷ Poručnik Pešić, T. 7902-7903.

jedinica poručnika Lemala trpela gubitke.³⁴⁸ Kapetan Stojanović, koji je zamenio povređenog poručnika Pešića, takođe je tražio artiljerijsku podršku da se neutrališe ubitačna vatra na Srđ. On je u svom iskazu rekao da ta podrška uopšte nije pružena.³⁴⁹

126. Kao što je već navedeno, dejstva pešadije i artiljerije toga dana nadgledao je i koordinisao komandant 3/472. mtbr, kapetan Kovačević, koji se nalazio na osmatračnici na Žarkovici, maloj zaravni³⁵⁰ udaljenoj oko dva kilometra jugoistočno od Starog grada, s koje se pružao pogled na severozapad, dole na Stari grad i gore na kotu Srđ. Pored kapetana Kovačevića, sledeći viši oficiri bili su toga dana na Žarkovici i u različitim svojstvima pomagali u napadu: kapetan Jovica Nešić, komandant protivoklopne čete 3/472. mtbr,³⁵¹ čija jedinica se 6. decembra nalazila na Žarkovici,³⁵² i kapetan Pepić, koji je u 107. OAG bio komandant baterije kalibra 130mm.³⁵³ Dana 6. decembra, baterija iz sastava njegove jedinice koju su činile četiri haubice kalibra 130mm nalazila se na aerodromu Čilipi.³⁵⁴ On je trebalo da prenosi naređenja kapetana Kovačevića za otvaranje vatre i da koriguje vatru.³⁵⁵ U Čilipima su bile i haubice manjeg kalibra.³⁵⁶ Kapetan Drljan, oficir u štabu 9. VPS u Kuparima, misli da je stigao na Žarkovicu oko 08:00 časova i tamo ostao otprilike jedan sat,³⁵⁷ mada se kasnije poslepodne vratio.³⁵⁸ Po mišljenju Veća, značajno je da je kapetan bojnog broda Zec, načelnik štaba admirala Jokića, stigao, kako se navodi, otprilike oko 08:00 časova, mada, čini se, posle kapetana Drljana, i tamo ostao tokom čitave akcije tog dana.³⁵⁹ I drugi viši oficiri u štabu 9. VPS proveli su tog dana određeno vreme na Žarkovici.

127. Protivoklopna četa kapetana Nešića na Žarkovici³⁶⁰ imala je od septembra 1991. u naoružanju šest protivoklopnih bestrzajnih topova (82mm) i šest protivoklopnih raketnih bacača sa samonavođenjem 9K11 (maljutke).³⁶¹ Tu je bio i jedan minobacač i jedan top ZIS kalibra 76mm.³⁶² Bio je i najmanje jedan tenk, ali se na osnovu dokaza ne može doneti zaključak da li je on 6. decembra 1991. ostao na Žarkovici ili je upotrebljen za napad na Srđ. Svedok B je pomenuo i jedno protivavionsko oruđe, ali Veće ne može da prihvati kao utvrđenu činjenicu da je ono bilo na položaju

³⁴⁸ Poručnik Lemal, T. 7375-7376.

³⁴⁹ Potpukovnik Stojanović, T. 7831-832.

³⁵⁰ Kapetan Pepić, T. 7486-7489.

³⁵¹ Kapetan Nešić, T. 8150-8151.

³⁵² Kapetan Nešić, T. 8168; poručnik Lemal, T. 7348.

³⁵³ Kapetan Pepić, T. 7471-7474.

³⁵⁴ Kapetan Pepić, T. 7473-475.

³⁵⁵ Kapetan Pepić, T. 7514-7518.

³⁵⁶ Admiral Jokić, T. 4063-4064.

³⁵⁷ Kapetan Drljan, T. 7698-701.

³⁵⁸ Kapetan Drljan, T. 7718.

³⁵⁹ Kapetan Pepić, T. 7483-7484.

³⁶⁰ Kapetan Pepić, T. 7486. On je izjavio da su tog dana na Žarkovici bile maljutke i bestrzajni topovi, T. 7532.

³⁶¹ Kapetan Nešić, T. 8152.

³⁶² Kapetan Pepić, T. 7486.

6. decembra 1991.³⁶³ Na severnom delu male zaravni Žarkovica, više upereni ka Srđu i Bosanki, bili su bestrzajni topovi.³⁶⁴ Kapetan Pepić je izjavio da su tri ili četiri topa bila postavljena na zidinama koje opasuju zaravan Žarkovica, dok je jedan bio postavljen iza zidina i uperen da dejstvuje kroz otvor u zidinama. Na južnoj strani, upereni više prema gradu Dubrovniku, bili su bacači maljutka.³⁶⁵ Zavisno od dometa, što će biti razmotreno kasnije, i bestrzajni topovi i maljutke mogli su da tuku Srđ i bliže stambene četvrti Dubrovnika, uključujući Stari grad. I kapetan Nešić i kapetan Pepić delovali su s osmatračnice na južnoj strani zaravni, blizu bacača maljutka.³⁶⁶

128. Kapetan Nešić je izjavio da je napad na Srđ počeo oko 05:00 časova,³⁶⁷ ali se ne navodi izričito da li je mislio na vatru na Srđ sa Žarkovice ili na početak pešadijskog napredovanja ka Srđu. Ova druga mogućnost se podudara s ostalim svedočenjima i takav je i zaključak Veća. Kada su dejstva sa Žarkovice zaista počela, iz Dubrovnika se pokušalo da se uzvрати na vatru. Nekoliko granata (tri ili četiri) palo je blizu Žarkovice, iako nijedna nije pogodila položaj JNA.³⁶⁸ To je bilo jedino granatiranje od strane hrvatskih snaga koje je tog dana primećeno u blizini Žarkovice.³⁶⁹ Ubrzo posle toga, vatra sa hrvatskih vatrenih položaja počela je da se usredsređuje na Srđ,³⁷⁰ što je verovatno bio pokušaj da se odvрати pešadijski napad JNA na kotu. Kako su snage JNA koje su učestvovalе u napadu na Srđ bile izložene sve jačoj vatri, neki svedoci koji su bili na Žarkovici posvedočili su da je naoružanje na Žarkovici upotrebljeno za gađanje hrvatskih vatrenih položaja u Dubrovniku i njegovoj okolini kako bi se oni neutralisali.³⁷¹ Veće napominje da je u sastavu tog naoružanja izgleda bio i bestrzajni top.³⁷² Veće će kasnije navesti svoje nalaze vezane za te aspekte iskaza svedoka.³⁷³ Kapetan Nešić je u svom iskazu rekao da mu je kapetan Kovačević nekoliko puta u toku tog dana naredio da otkrije odakle dolazi vatra usmerena na Srđ i da neutrališe te položaje.³⁷⁴ Tokom čitavog jutra, barem do podneva, nije bilo naređenja da se obustavi vatra.³⁷⁵ Kapetan Nešić je, međutim, negirao da je tog dana izdato naređenje da se gađa Stari grad.³⁷⁶ U svom iskazu, kapetan Nešić je rekao da ne može da se seti koliko je komada municije ispaljeno tog dana.³⁷⁷ To je bio njegov odgovor na unakrsno ispitivanje o tom pitanju. U spisu je, međutim, izveštaj koji je on pripremio 8. decembra 1991. U njemu se navodno

³⁶³ Svedok B, T. 5025-5026; dokazni predmet br. P154.

³⁶⁴ Kapetan Pepić, T. 7487; T. 7518. Vidi i dokazni predmet br. D103; dokazni predmet br. P154; svedok B, T. 5025-026.

³⁶⁵ Kapetan Pepić, T. 7487-7489; dokazni predmet br. D103.

³⁶⁶ Kapetan Pepić, T. 7486-7489, dokazni predmet br. D103; svedok B, T. 5025-5026.

³⁶⁷ Kapetan Nešić, T. 8168, T. 8243.

³⁶⁸ Svedok B, T. 5040; kapetan Nešić, T. 8168.

³⁶⁹ Svedok B, T. 5041.

³⁷⁰ Kapetan Nešić, T. 8168.

³⁷¹ Kapetan Nešić, T. 8184.

³⁷² Kapetan Nešić, T. 8238.

³⁷³ Vidi dole, par. 182-193.

³⁷⁴ Kapetan Nešić, T. 8184.

³⁷⁵ Kapetan Nešić, T. 8184-8185.

³⁷⁶ Kapetan Nešić, T. 8240.

³⁷⁷ Kapetan Nešić, T. 8235.

preciziraju utrošak municije i ciljevi po kojima se 6. decembra 1991. dejstvovalo sa Žarkovice.³⁷⁸ U relevantnom delu tog izveštaja piše sledeće:

U toku dejstva na Srđ imao sam zadatak da obezbedim levo krilo bataljona i da dejstvujem po uočenim ciljevima na levim (južnim) padinama Srđa i ciljevima u gradu koji bi eventualno ugrozili dejstvo jedinica na Srđu. U toku izvršenja zadatka utrošio sam sledeću količinu municije i to po sledećim ciljevima:

Raketa 9K11³⁷⁹ 11 komada

Tvrđava na Lokrumu 1 kom
Bunker u borovoj šumi 1 kom
Šuma na Srđu 2 kom
Raskrsnica (podvožnjak) ulaz u Dubrovnik 3 kom
Prozor na desnoj kuli (PAT 20mm ili PAM) 1 kom
Prema hotelu Libertas 1 kom
Plato levo iznad bolnice 2 kom

RKZ M72³⁸⁰ 26 komada BST

Bunker u borovoj šumi 2 kom
Podrum zgrade levo od bunkera 1 kom
Ugao na ulazu Starog Grada (levi) 3 kom
(primećena cev od topa pre 7 dana)
Ribarnica na ulazu u Stari Grad 4 kom
(primećeno unošenje i iznošenje sanduka)
Šuma iznad puta na Srđu 5 kom
Tunel kod tvrđave Lovrijenac 5 kom
Ulaz na desnoj tvrđavi 2 kom
(raketa išla u prozor)
Prema platou desno od Libertasa 2 kom
(uočeno dejstvo 4 MB)
Podvožnjak na ulazu u Dubrovnik 2 kom

129. Navod o zadatku dodeljenom protivoklopnoj četi ne bi trebalo da prođe neopaženo. On pokazuje da je dejstvovanje po gradu Dubrovniku, odvojeno od Srđa, izričito razmatrano kao neophodna funkcija artiljerijske podrške u borbenom planu za napad na Srđ. Veće primećuje da, iako se čini da izraz “ciljevi u gradu” ne označava Stari grad izdvojen od ostalih stambenih četvrti Dubrovnika, Stari grad nije ni isključen sa spiska ciljeva. Dalje, Veće primećuje da je zadatak protivoklopne čete na Žarkovici bio da dejstvuje po ciljevima koji bi eventualno ugrozili jedinice JNA na Srđu, kako po onima na južnim padinama Srđa, tako i u gradu. Prilikom izvršenja tog naređenja, u izveštaju kapetana Nešića piše da su bestrajni topovi ispalili gotovo dva i po puta više municije od raketa maljutka 9K11. Mnogi ciljevi koji su u ovoj akciji određeni za gađanje iz bestrajnih topova i maljutki nalazili su se u Starom gradu ili iza njega.

130. Veće je saslušalo svedočenje veštaka da bestrajni topovi nemaju dovoljan domet da gađaju Stari grad sa Žarkovice.³⁸¹ To bi, da je tačno, očigledno dovelo u pitanje istinitost i pouzdanost

³⁷⁸ Dokazni predmet br. D113. Kapetan Nešić, T. 8188-8189.

³⁷⁹ Veće napominje da je reč o raketama maljutka.

³⁸⁰ Veće napominje da je reč o bestrajnim topovima.

³⁸¹ Janko Viličić je rekao da bi dejstvovanje bilo moguće, ali ne preko nišanske sprave, T. 8428-8431.

izveštaja kapetana Nešića. Određeni broj faktora naveo je Veće da stane na stanovište da su bestrzajni topovi na Žarkovici mogli da dejstvuju barem po delovima Starog grada. Prvo, hrvatske snage nisu u Dubrovniku imale tenkove ni druga konvencionalna oklopna sredstva. Sa Žarkovice su, prema tome, mogla da se gađaju samo tri potencijalna cilja, Bosanka, Srđ i Dubrovnik (uključujući Stari grad). Bosanka je bila u rukama JNA. Srđ je od Žarkovice udaljen otprilike isto koliko i najdalji (zapadno-severozapadni) kraj Starog grada. Veće stoga smatra da je jedini razlog što je baterija od šest bestrzajnih topova raspoređena na Žarkovici bio taj da bi mogla da dejstvuje po Srđu i Dubrovniku (uključujući Stari grad). Sve navodi na zaključak da su bestrzajni topovi imali domet gađanja barem bližih delova Dubrovnika. Tu spadaju Stari grad i Srđ. Drugo, drugi svedoci opisuju upotrebu bestrzajnih topova protiv ciljeva u Starom gradu tog dana.³⁸² Treće, iako je svedočenje veštaka o tom pitanju na početku bilo prilično kategorično izraženo, ono je, kada se prilikom unakrsnog ispitivanja od njega zahtevalo da objasni na osnovu kojih pretpostavki je formirao svoje stručno mišljenje, kasnije modifikovano i formulisano s mnogo više opreza. Veće je ostalo čvrsto uvereno da je efektivan domet bestrzajnog topa, barem kada se ne koristi protiv oklopnih sredstava, veći nego što je on prvo naveo.

131. Dotični veštak, Janko Viličić, prvo je izjavio da je bestrzajni top kalibra 82 mm konstruisan kao protivoklopno oruđe za gađanje ciljeva udaljenih do 600 metara, a izuzetno do 1.000 metara.³⁸³ On je rekao da je *efikasni* domet aktivno-reaktivne mine M72, tj. domet protiv oklopnih sredstava, 1.000 metara.³⁸⁴ Veštak je takođe izneo mišljenje da taj top nema nišan za domet preko 1.000 metara.³⁸⁵ Međutim, prilikom ponovnog ispitivanja, setio se da su razvijeni novi nišani za domete do 2.000 metara, ali je dodao da je kod tog dometa smanjena preciznost nišana.³⁸⁶ On je istakao da je bestrzajni top protivoklopno oruđe s kumulativnim projektilima namenjenim probijanju oklopa. Veštak, prema tome, izgleda da pravi razliku između efikasnog dometa unutar kojeg top može da probije oklop i dometa unutar kojeg se može koristiti nišan. Dalje, po mišljenju tog veštaka, mogli bi da se dosegnu čak i ciljevi izvan nišanskog dometa, ali uz upotrebu tablice gađanja kvadrantom radi efikasnog nišanja.³⁸⁷ Govoreći o konkretnim okolnostima u ovom predmetu, veštak je rekao da su projektili iz bestrzajnih topova koje je koristila jedinica kapetana Nešića mogli da dosegnu ciljeve u Starom gradu, ali bez upotrebe nišanske sprave.³⁸⁸ Bliži deo Starog grada udaljen je oko 2.300 metara od Žarkovice. S obzirom na iskaz ovog veštaka, Veće nalazi da su bestrzajni topovi raspoređeni na Žarkovici mogli da dejstvuju barem po bližim delovima Starog grada i Srđa. Iz svedočenja generalno proizlazi, međutim, da je krajnji domet tog oruđa ograničen, tako da je verovatno da nije moglo da

³⁸² Svedok B, T. 5037, kapetan Nešić, T. 8238.

³⁸³ Janko Viličić, T. 8428.

³⁸⁴ Janko Viličić, T. 8429.

³⁸⁵ Janko Viličić, T. 8428.

³⁸⁶ Janko Viličić, T. 8498.

³⁸⁷ Janko Viličić, T. 8428-8429.

³⁸⁸ Janko Viličić, T. 8430.

dejsstvuje po najudaljenijem delu Starog grada. Ciljevi navedeni u izveštaju kapetana Nešića, kao što su tvrđava Lovrijenac i plato kod hotela "Libertas", bili su, po nalazu Veća, izvan dometa tih topova. Veće želi takođe da navede svoj zaključak da su neki ciljevi koje je kapetan Nešić naveo za gađanje raketama maljutka bili izvan dometa tog oruđa, na primer, hotel "Libertas". Domet maljutki je otprilike 3.000 metara,³⁸⁹ dok je hotel "Libertas" udaljen oko 5.000 metara od Žarkovice.

132. Osim toga, postoje i drugi razlozi za rezerve u pogledu tačnosti i pouzdanosti izveštaja kapetana Nešića od 8. decembra 1991. On je pripremljen u trenutku kada je kapetan dobro znao da admiral Jokić "istražuje" granatiranje Starog grada. On je pripremljen za tu istragu. Očigledno je iz svedočenja kapetana Nešića da 6. decembra 1991. nije postojao sistem evidentiranja broja granata ili raketa ispaljenih tog dana, niti evidentiranja pojedinačnih ciljeva po kojima je dejstvovano.³⁹⁰ Uprkos tome, taj izveštaj pretenduje da dâ tačan broj raketa (11) i topovskih granata (26) koje su upotrebljene, svaki cilj po kojem se dejstvovalo i broj raketa i granata utrošenih na svaki cilj. Dalje, Veće primećuje da je svaki od ciljeva navedenih u tom izveštaju imao neku očiglednu vojnu opravdanost. Nijedan od navedenih ciljeva nije bio brod, bez obzira na filmski materijal u spisu na kom se vidi kako rakete maljutka, koje su mogle da dođu samo sa Žarkovice, tog jutra pogađaju određeni broj brodova u luci Stari grad.³⁹¹ Unutar zidina Starog grada nije naveden nijedan cilj raketa, uprkos dokazima koji pokazuju da su tog dana rakete padale unutar Starog grada. Veće primećuje, pored toga, da je iznenađujuće mali ukupan broj raketa i granata koje su navodno upotrebljene, posebno kada se uzme u obzir dužina dejstvovanja tog dana i broj oruđa na Žarkovici. Ukratko, taj izveštaj nastoji da pokaže da je bilo samo ograničenih i kontrolisanih dejstava, i to isključivo po opravdanim vojnim ciljevima. Njegov cilj je da pokaže da znatna oštećenja imovine u Starom gradu nisu mogla biti uzrokovana oružjem i raketama sa Žarkovice. Postoje znatni, raznovrsni i čvrsti dokazi koji govore suprotno. Veće ne može da prihvati izveštaj kapetana Nešića od 8. decembra 1991. kao tačan i pouzdan. On je smišljeno fabrikovan.

133. U oštrom kontrastu s iskazom kapetana Nešića je svedočenje svedoka B, koji je toga dana bio na Žarkovici kao vojnik JNA zadužen da prenosi rakete maljutka od kamiona do skladišta na Žarkovici ili direktno do sâmihi vatrenih položaja.³⁹² On je izjavio da artiljerijski napad sa Žarkovice na početku doduše jeste bio usmeren na Srđ, ali da je, kada je pešadija JNA krenula, preusmeren ka Dubrovniku.³⁹³ "Stari grad i novi grad i onaj otok sa strane lijevo",³⁹⁴ tj. Lokrum. Svedok B je izjavio da je dvaput ili triput u toku tog dana, na po pet ili deset minuta, s osmatračnice na Žarkovici s koje se

³⁸⁹ Dokazni predmet br. P184, str. 12.

³⁹⁰ Kapetan Nešić, T. 8245.

³⁹¹ Dokazni predmet br. P66 (na 31:48), dokazni predmet br. P78 (na 12.08).

³⁹² Svedok B, T. 5037-5038; T. 5042.

³⁹³ Svedok B, T. 5037.

³⁹⁴ Svedok B, T. 5037.

direktno pružao pogled na Stari grad, posmatrao šta se dešava dole, u gradu Dubrovniku.³⁹⁵ Video je da granate padaju na Stari grad:

Video sam da rakete padaju u Stari grad i na brodove, i na otok Lokrum, i u samu vodu prije brodova [...] Meni je najviše ostalo u sjećanju kada raketa ulazi u onaj, kako bih ja to nazvao, neki kao prozor na Starome gradu. [...] To je bio prozor na tome Starome gradu na zidini [...] Bilo je gađanja raketa preko Staroga grada, pa je onda, da je bio takav operater, ga pogodio.³⁹⁶

Svedok B je posvedočio da je tog dana sa Žarkovice samo raketa maljutka ispaljeno preko 100 komada, dakle, ne računajući topove.³⁹⁷ On je rekao da je vatra prekinuta tek oko 15:00 časova 6. decembra 1991, što se podudara s iskustvom onih koji su bili u Starom gradu.³⁹⁸

134. Svedok B u svom prikazu navodi da je često bilo neselektivnog otvaranja vatre, kada su vojnici svojevoljno, po sopstvenom izboru, dejstvovali po ciljevima u Dubrovniku, uključujući Stari grad. On je rekao da tog dana nije bilo utvrđenih ciljeva,³⁹⁹ da oficiri na Žarkovici nikada nisu naredili da se maljutkama ne sme dejstvovati po Starom gradu,⁴⁰⁰ da su se operateri maljutki na određeni način takmičili, postavljajući sebi ciljeve i slaveći uspešan pogodak.⁴⁰¹ Svedok B je posvedočio da su čak i oni koji nisu bili obučeni da rukuju maljutkom podsticani da učestvuju u gađanju, uključujući i sâmog svedoka B, koji je tu ponudu odbio.⁴⁰² Po svedočenju svedoka B, tokom tog perioda kapetan Kovačević je pretežno bio s operaterima maljutki, mada je neko vreme proveo i kod bestrzajnih topova.⁴⁰³ Kapetan Kovačević je izgledao ljut i sve vreme je vikao. Čak je i sâm ispalio desetak raketa maljutka.⁴⁰⁴ Svedok B se seća da je tog dana čuo da kapetan Kovačević izdaje naređenja, a posebno je izjavio da ga je u jednom trenutku (oko 10:00 ili 11:00 časova) čuo da kaže: "Treba izravnati sve sa zemljom."⁴⁰⁵ Kapetan Kovačević nije izdao nikakva naređenja u vezi s količinom vatre kojom treba delovati po tom području: "Nije ograničena bila, samo da se puca."⁴⁰⁶

135. Kapetan Pepić, koji se tog dana takođe nalazio na svom osmatračkom mestu na Žarkovici, negirao je svedočenje svedoka B po određenim pitanjima. On je u svom iskazu rekao da nije bilo neselektivnog gađanja i da je artiljerijska vatra JNA tog dana bila usmerena na hrvatske vatrene položaje. On je relativno detaljno opisao hrvatske vatrene položaje koje tvrdi da je video, kako unutar Starog grada tako i na širem području grada Dubrovnika. Suprotno drugim iskazima i nalazu Veća,

³⁹⁵ Svedok B, T. 5043; dokazni predmet br. P154.

³⁹⁶ Svedok B, T. 5043-5044.

³⁹⁷ Svedok B, T. 5053.

³⁹⁸ Svedok B, T. 5052-5053.

³⁹⁹ Svedok B, T. 5046.

⁴⁰⁰ Svedok B, T. 5049.

⁴⁰¹ Svedok B, T. 5046.

⁴⁰² Svedok B, T. 5046; T. 5049-5051.

⁴⁰³ Svedok B, T. 5051.

⁴⁰⁴ Svedok B, T. 5051.

⁴⁰⁵ Svedok B, T. 5052.

⁴⁰⁶ Svedok B, T. 5052; s tim u vezi, vidi i iskaz kapetana Negodića, T. 5266-5267.

kapetan Pepić je rekao da je granatiranje sa Žarkovice počelo posle 08:00 časova, iako je “dejstvo” počelo ranije, u 06:00 časova. Prvi put je osmotrio ciljeve u 08:00 časova.⁴⁰⁷ U nekim drugim aspektima, međutim, njegovo svedočenje se načelno podudara sa svedočenjem onih koji su bili u Starom gradu. U nekim aspektima, njegovo svedočenje se ne podudara sa svedočenjem kapetana Nešića. Kapetan Pepić je opisao dešavanja u Starom gradu tog dana, viđena s njegovog osmatračkog mesta iznad grada. On je video kako se iz Starog grada dižu oblaci gustog crnog dima. Video je da brodovi u luci gore. Video je kako delovi krovova u Starom gradu popuštaju ili se urušavaju. Video je da su Stradun i ulice Starog grada posuti crepovima i drugim šutom. Pre smrkavanja, kada je kapetan Pepić napustio Žarkovicu (oko 16:00–16:30 časova), video je kako u Starom gradu gore zgrade, a na ulicama ruševine, razbacano kamenje i crepove.⁴⁰⁸

136. Kapetan Drljan, koji je krajem 1991. u Operativno-nastavnom odseku 9. VPS bio na dužnosti operativca zaduženog za planiranje,⁴⁰⁹ takođe je tog dana proveo neko vreme na Žarkovici. On je izjavio da ga je, odmah pošto je oko 07:00 časova 6. decembra 1991. stigao na istureno komandno mesto u Kuparima, telefonom pozvao kapetan bojnog broda Zec. Kapetan bojnog broda Zec naredio je kapetanu Drljanu da prenese kapetanu Kovačeviću, na Žarkovici, po naređenju komandanta, admirala Jokića, da ne sme da puca na Stari grad.⁴¹⁰ Kapetan Drljan nije odmah sproveo to naređenje. Prvo je doručkovao, mada je rekao da je jeo “na brzinu”.⁴¹¹ Rekao je da je na Žarkovicu stigao oko 08:00 časova. Dejstvovanje je bilo u toku. Kapetana Kovačevića je našao u bunkeru, sa slušalicama na ušima, kako izdaje naređenja svojim jedinicama. Kapetan Drljan je preneo naređenje kapetanu Kovačeviću, koji je pokretom pokazao da je razumeo.⁴¹² Kapetan Drljan je ostao na Žarkovici još oko jedan sat nakon što je video kapetana Kovačevića.⁴¹³ Jedan element njegovog svedočenja koji Veće smatra iznenađujućim i pokazateljem koliko su težinu i kapetan Kovačević i kapetan Drljan pridavali tom naređenju, ako je takvog naređenja uopšte bilo, jeste činjenica da je kapetan Drljan, dok je bio na Žarkovici, video da je jedna granata ispaljena na Stari grad, što je bilo očigledno kršenje naređenja. On, međutim, ništa nije preduzeo u vezi s tim: niti se suprotstavio kapetanu Kovačeviću, niti je to prijavio admiralu Jokiću ili kapetanu bojnog broda Zecu.⁴¹⁴ Njegovo objašnjenje je glasilo da je on izvršio naređenje koje je dobio time što je preneo naređenje kapetana bojnog broda Zeca i da nije imao ovlašćenje da učini išta više. Rekao je da nije znao gde se nalaze kapetan bojnog broda Zec ili admiral Jokić, a kapetan bojnog broda Zec nije bio na Žarkovici, tako da nije pokušao da s njima stupi u

⁴⁰⁷ Kapetan Pepić, T. 7542-7545.

⁴⁰⁸ Kapetan Pepić, T. 7535-7541.

⁴⁰⁹ Kapetan Drljan, T. 7685.

⁴¹⁰ Kapetan Drljan, T. 7698-7701.

⁴¹¹ Kapetan Drljan, T. 7701.

⁴¹² Kapetan Drljan, T. 7701-7702.

⁴¹³ Kapetan Drljan, T. 7703.

⁴¹⁴ Kapetan Drljan, T. 7727-7729.

kontakt.⁴¹⁵ Nije podneo ni pismeni izveštaj. Njegovo objašnjenje za to je da to nije bio njegov posao, pošto nije bio dežurni oficir.⁴¹⁶ Veće takođe primećuje, iako je nesumnjivo da su svedočenja o vremenu dolaska kapetana Drljana i kapetana bojnog broda Zeca na Žarkovicu tog dana neprecizna, te ono prihvata da je kapetan bojnog broda Zec stigao posle kapetana Drljana, da su njih dvojica ipak morala određeno vreme istovremeno da budu na Žarkovici. Sa mesta na kojem je stajao, kapetan Drljan je mogao da vidi napredovanje vojnika JNA prema Srđu. On je video da je Srđ izložen žestokom artiljerijskom granatiranju, iako je rekao da nije mogao da utvrdi odakle dolazi vatra.⁴¹⁷ Kada je reč o Starom gradu, video je nekoliko požara unutar Starog grada, od kojih je jedan bio na Stradunu.⁴¹⁸ Kapetan Drljan se vratio na Žarkovicu tog poslepodneva, oko 14:00 časova.⁴¹⁹ Dim se još dizao sa nekoliko različitih lokacija u Starom gradu.⁴²⁰ Kapetan Drljan je čuo da se kapetan Kovačević sprema da povuče svoje vojnike sa Srđa. Kapetan Kovačević je izdavao naređenja da tenkovi opkole Srđ i pruže zaštitu vojnicima JNA tokom povlačenja. U to vreme se na Srđu još pucalo, ali vatra nije bila istog intenziteta kao ranije.⁴²¹

137. Kada je reč o artiljerijskoj podršci iz haubica kalibra 130 mm u Čilipima, Veće zaključuje da nije dokazano da su topovi locirani na aerodromu Čilipi tog dana otvarali vatru. Najveći deo dokaza govori da iz njih nije otvarana vatra. To se odnosi kako na bateriju kalibra 130 mm tako i na manju bateriju kalibra 85 mm. Kapetan Pepić je 6. decembra služio u 107. OAG kao komandant haubičke baterije kalibra 130 mm. Njemu je prethodne večeri naređeno da bude na Žarkovici i svojoj bateriji prenese podatke o ciljevima za gađanje, kako naredi kapetan Kovačević. Kapetan Pepić je u svom svedočenju potvrdio da mu je u 08:00 časova kapetan Kovačević naredio da dejstvuje po hrvatskim minobacačkim položajima na teniskim terenima blizu hotela "Libertas". Taj vatreni položaj otkrio je kapetan Nešić. Prilikom svedočenja rečeno je da su ti ciljevi bili u dometu samo baterije kapetana Pepića, ali Veće zaključuje suprotno. Kapetan Pepić je odmah preko radio veze preneo to naređenje svojoj bateriji u Čilipima.⁴²² Kapetan Pepić je izjavio da, uprkos tome, njegova baterija uopšte nije otvarala vatru. Branimir Lukić, zamenik kapetana Pepića, navodno je odgovorio da naređenje da se otvori vatra nije odobreno. Kapetan Kovačević je zatim u više navrata tražio da se otvori vatra, ali je kapetan Pepić izjavio da njegova jedinica uopšte nije otvarala vatru kako je traženo.⁴²³ Kapetan Pepić je u početku mislio da je ta naređenja svaki put poništavao njegov neposredni komandant, potpukovnik

⁴¹⁵ Kapetan Drljan, T. 7728-7729.

⁴¹⁶ Kapetan Drljan, T. 7740.

⁴¹⁷ Kapetan Drljan, T. 7703-7704.

⁴¹⁸ Kapetan Drljan, T. 7704-7705.

⁴¹⁹ Kapetan Drljan, T. 7717.

⁴²⁰ Kapetan Drljan, T. 7718.

⁴²¹ Kapetan Drljan, T. 7718.

⁴²² Kapetan Pepić, T. 7484-7485.

⁴²³ Kapetan Pepić, T. 7484-7485; T. 7582-7583. Vidi i iskaz kapetana Nešića, T. 8182-8183.

Stamenov.⁴²⁴ Kasnije je kapetan Pepić saznao da je naređenje da se ne dejstvuje došlo direktno, preko potpukovnika Stamenova, iz komande 9. VPS, odnosno admirala Jokića, koji je tokom čitavog dana bio stalno informisan o situaciji.⁴²⁵ Kapetan Nešić je u svom svedočenju izneo mišljenje da je napad na Srđ obustavljen zbog nedostatka artiljerijske podrške iz haubica kalibra 130 mm u Čilipima. Bez tog oruđa, rekao je, nije bilo moguće neutralisati vatrene položaje s kojih su dejstvovali po brdu Srđ i nanosili gubitke pripadnicima JNA.⁴²⁶

138. Veće zaključuje da je to samo delimično tačno. Kapetan Kovačević je pod svojom komandom imao minobacače, posebno u Uškoplju i Strinčijeri, koji su u sadejstvu mogli da dejstvuju po celom Dubrovniku. Pored toga, i minobacači 3/5. mtbr u Osojniku mogli su da dejstvuju po predgrađima Dubrovnika, severozapadno od Starog grada, gde su se nalazili glavni hrvatski vatreni položaji. Uprkos tome što je komandant 3/5. mtbr, potpukovnik Jovanović, u svom svedočenju to negirao – što pobijaju njegov vlastiti tadašnji izveštaj i poruke – Veće konstatuje da su minobacači 3/5. mtbr 6. decembra 1991. povremeno upotrebljavani za dejstvovanje po tim hrvatskim vatrenim položajima, uključujući hotel “Libertas”. Haubice u Čilipima imale su veću razornu moć i preciznost od minobacača, ali, uz pravilno navođenje, minobacači JNA trebalo je da budu u stanju da oslabe relativno malobrojne hrvatske vatrene položaje.

139. Istina je izgleda ta, po zaključku Veća, da je vatra iz minobacača i drugih oruđa JNA neadekvatno usmeravana na hrvatske vojne ciljeve. Umesto toga, oni su žestoko i bez disciplinovanog navođenja i korekcije vatre dejstvovali po Dubrovniku, uključujući Stari grad. Stoga je malobrojno hrvatsko artiljerijsko naoružanje moglo i dalje da otvara vatru i da tu vatru usredsredi na Srđ, gde se nekoliko preostalih hrvatskih branilaca nalazilo pod zemljom, a snage JNA koje su napadale bile izložene vatri. Posle otprilike šest časova takvog dejstvovanja, kapetanu Kovačeviću je očigledno postalo jasno da njegove snage u napadu ne mogu da savladaju braniocce i preokrenu situaciju u svoju korist. Vojnici su bili umorni i promrzli. Što bi duže ostali na Srđu, veći su bili izgledi da će pasti kao žrtve hrvatske vatre. Zato je kapetan Kovačević negde između 14:00 i 15:00 časova naredio njihovo povlačenje.⁴²⁷ Kapetan Drljan je izjavio da je otprilike u 14:00 časova kapetan Kovačević izdavao naređenja da tenkovi budu spremni da pruže zaštitu vojnicima koji se povlače sa Srđa.⁴²⁸ U svom svedočenju, kapetan Nešić je pomenuo naređenja da se jedinice povuku.⁴²⁹

⁴²⁴ Kapetan Pepić, T. 7581-7582.

⁴²⁵ Kapetan Pepić, T. 7583-7584.

⁴²⁶ Kapetan Nešić, T. 8185.

⁴²⁷ Poručnik Lemal, T. 7375-7376.

⁴²⁸ Kapetan Drljan, T. 7718.

⁴²⁹ Kapetan Nešić, T. 8185.

140. Prema izveštaju admirala Jokića, u 14:35 časova odlučeno je da se povuče jedinica koja se približavala Srđu i prerasporedi na svoje prvobitne položaje.⁴³⁰ U sledećim zabeleškama u ratnom dnevniku 9. VPS navode se poruke snaga JNA koje su učestvovala u napadu upućene komandi 9. VPS i poruke komande 9. VPS tim snagama, vezane za odustajanje od napada JNA na Srđ:

14:00 Kap. Kovačević: Razmišlja da povuče ljude nazad, već su mu iscrpljeni, hladno je. Naređeno mu je da sam odluči šta mora raditi. ...

14:45 Kovačević: Neodrživo mu je na Srđu, mora da izvuče ljude iz više razloga. Skrenuta mu pažnja da organizovano izvlači ljude i da se pazi minobacača. Odobrio sam mu. ...

15:20 Kovačević: Izvukao je ljude na Strinčijeru, dejstvuje sa MB 120 po Srđu.⁴³¹

Zabeleška od 15:20 časova govori da je vatra iz minobacača JNA kalibra 120 mm ponovo usmerena na Srđ dok su se vojnici JNA povlačili, bez sumnje da bi se ograničila dejstva hrvatskih branilaca dok se JNA izvlači. Beleške od 14:00 i 14:45 časova, kako zaključuje Veće, potvrđuju da su snage JNA na Srđu i dalje bile pod rukovodstvom 9. VPS tokom napada.

141. Kapetan Stojanović, sa svojim manjim napadnim snagama, izjavio je da je, s obzirom na nedostatak artiljerijske podrške i gubitke koje je pretrpela njegova jedinica, sâm odlučio da napusti položaj i izvuče svoje ljude.⁴³² On je izjavio da je povlačenje njegove jedinice u Bosanku završeno oko 13:00 ili 14:00 časova,⁴³³ iako su ta vremena data samo kao subjektivni utisak, a dokazni materijal najvećim delom ukazuje na to da je stvarno vreme bilo posle 14:00 časova. Slobodan Novaković je rekao da je u 15:40 časova, kada je stigao u Bosanku, sve bilo završeno i da su vojnici sa Srđa već bili u Bosanki.⁴³⁴

142. Ubrzo posle povlačenja snaga JNA sa Srđa, u Bosanki je održan sastanak. Kapetan Drljan, koji je prisustvovao sastanku, čuo je primedbe vojnika da od haubica kalibra 130 mm nisu dobili podršku dogovorenu prethodnog dana. Po njihovom mišljenju, tu presudnu podršku uskratio im je admiral Jokić.⁴³⁵ Kasnije te večeri, jedinicu poručnika Lemala obišao je jedan od viših oficira 9. VPS. Ljudi su se bunili što nisu dobili artiljerijsku podršku i što je zbog toga jedinica pretrpela gubitke. Poručnik Lemal je u svom svedočenju rekao da je zavisio od artiljerijske podrške, pošto su hrvatski vatreni položaji na Babinom Kuku i Lokrumu bili izvan dometa njegovog naoružanja.⁴³⁶ Međutim, minobacači kalibra 82 mm iz sastava čete kojom je on komandovao bili su na Strinčijeri. Štaviše,

⁴³⁰ Dokazni predmet br. D65.

⁴³¹ Dokazni predmet br. D96.

⁴³² Potpukovnik Stojanović, T. 7832-7833.

⁴³³ Potpukovnik Stojanović, T. 7832-7833.

⁴³⁴ Slobodan Novaković, T. 6836, 6874.

⁴³⁵ Kapetan Drljan, T. 7718-7719. Vidi i svedočenje Slobodana Novakovića, koji je prisustvovao sastanku vojnika i kapetana Drljana. Vojnici su reagovali ljutito i vređali su kapetana Zeca i admirala Jokića kada im je rečeno da moraju da odustanu od napada na Srđ, T. 6831-6834.

poručnik Lemal je u svom svedočenju za gubitke koje je njegova jedinica pretrpela 6. decembra 1991. okrivio izostanak artiljerijske podrške topova u Čilipima.⁴³⁷ Kako je ranije navedeno, zaključak Veća je da to može da bude zgodno objašnjenje za poraz, ali da ga činjenice ne potkrepljuju.⁴³⁸

143. Pored vatre iz minobacača JNA koja je dolazila sa Strinčijere i iz Uškoplja i vatre sa Žarkovice, kako je ranije navedeno, po hrvatskim vatrenim položajima i drugim ciljevima u Dubrovniku i njegovoj okolini dejstvovali su barem još i minobacači kalibra 120 mm iz sastava 3/5. mtbr. Između 06:00 i 07:00 časova, kapetan Kovačević je obavestio potpukovnika Jovanovića da su njegovi vojnici izloženi hrvatskoj vatri. Kapetan Kovačević je tražio podršku kako haubica kalibra 130 mm u Čilipima, tako i vatrenu podršku minobacača kalibra 120 mm iz 3/5. mtbr. Potpukovnik Jovanović je otišao pravo na svoje osmatračko mesto, odakle je naredio da se iz njegovih minobacača otvori vatra na vidljive ciljeve na području Lazareta i Nuncijate.⁴³⁹ Naoružanje njegove jedinice koje je angažovano 6. decembra nalazilo se južno od Osojnika, odnosno, u sektoru Greblje. Potpukovnik Jovanović je u svom iskazu rekao da je maksimalni domet njegovog naoružanja mogla da bude severna padina Babinog Kuka i Srđa, to jest, Nuncijata, Sustjepan, leva obala Rijeke Dubrovačke [odnosno, znatno ispred Starog grada].⁴⁴⁰ Potpukovnik Jovanović je rekao da je, kao odgovor na prvi zahtev kapetana Kovačevića, između 07:45 i 08:30 časova otvorio vrlo intenzivnu vatru na ciljeve u Lazaretima, kod hotela "Neptun" i u Nuncijati, kao i Sustjepanu.⁴⁴¹ Oko 09:00 časova, kapetan Kovačević je po drugi put stupio u kontakt s potpukovnikom Jovanovićem, tražeći da podrška hitno bude usmerena na Lazarete, Nuncijatu i hotel "Libertas". Kapetan Kovačević je naveo da su njegovi ljudi na Srđu na udaru žestoke vatre iz hotela "Libertas" i da usled toga trpe gubitke.⁴⁴² Drugi krug vrlo intenzivne vatre trajao je od 09:15 do 11:55 časova, a dejstva su bila usmerena, kako je izjavio potpukovnik Jovanović, na ciljeve u dometu u Lazaretima i Nuncijati.⁴⁴³ U svom svedočenju, međutim, potpukovnik Jovanović je negirao da je dejstva svoje jedinice usmerio na ciljeve blizu hotela "Libertas", kako je tražio kapetan Kovačević.⁴⁴⁴ On je rekao da hotel "Libertas" nije bio u dometu, ali Veće zaključuje da to nije tako s obzirom na dokaze o dometu tih minobacača kojima raspolaže,⁴⁴⁵ kao

⁴³⁶ Poručnik Lemal, T. 7377-7378.

⁴³⁷ Poručnik Lemal, T. 7463-7465.

⁴³⁸ Vidi gore, par. 131; 138-139.

⁴³⁹ Potpukovnik Jovanović, T. 8082-8083.

⁴⁴⁰ Potpukovnik Jovanović, T. 8082-8083.

⁴⁴¹ Dokazni predmet br. D108, potpukovnik Jovanović, T. 8082-8083.

⁴⁴² Potpukovnik Jovanović, T. 8084-8085.

⁴⁴³ Potpukovnik Jovanović, T. 8085-8087, dokazni predmet br. D108.

⁴⁴⁴ Potpukovnik Jovanović, T. 8084-8085; T. 8123-8129.

⁴⁴⁵ Janko Viličić je izjavio da je udaljenost od sektora Greblje, gde su se, kako tvrdi admiral Jokić, nalazili minobacači od 120 mm (T. 4011-4029, dokazni predmet br. P132), do hotela "Libertas" iznosila 6.150 (ili 6.330) metara, što je krajnji domet tih minobacača, T. 8402-8404; 8495-8497. Treba napomenuti da se hrvatski položaj, koji je lociran na teniskim terenima u blizini hotela "Libertas", zapravo nalazi severno od hotela, tako da je ta udaljenost nešto manja od one koju je izračunao Janko Viličić. Drugi veštak, Jožef Poje, napisao je u svom izveštaju da domet minobacača od 120 mm sa aktivno-reaktivnim minama iznosi 9.000 metara, dok je sa LTF minama 6.400 metara, dokazni predmet br. P184. U sudnici je izjavio da je domet takvog minobacača s lakom minom 6.000 metara, T. 6412-6415.

i izveštaje potpukovnika Jovanovića o njegovim tadašnjim ciljevima. Ratni dnevnik 9. VPS u belešci od 10:15-10:20 časova pominje izveštaj da je 3/5. mtbr ispalio 27 (minobacačkih) mina od 120 mm, od čega je 12 mina od 120 mm ispaljeno na "Libertas".⁴⁴⁶ U pismenom izveštaju potpukovnika Jovanovića takođe se navodi da je jedinica dejstvovala po rejonu hotela "Libertas".⁴⁴⁷ Veće konstatuje da je rejon hotela "Libertas" bio u dometu minobacača 3/5. mtbr u Osojniku, mada blizu gornje granice tog dometa, i da su oni dejstvovali na taj položaj. Veće, međutim, uviđa da su se teniski tereni blizu hotela "Libertas" nalazili u udubljenju, tako da potpukovnik Jovanović nije mogao da ih direktno osmatra.⁴⁴⁸ Svakako, to nije neuobičajeno za minobacačko dejstvovanje. On je izjavio da je o ta dva dejstva izvestio istureno komandno mesto u Kuparima.⁴⁴⁹ Takozvani ratni dnevnik potvrđuje taj iskaz.⁴⁵⁰

144. U ratnom dnevniku, pod datumom 6. decembar 1991, postoje još dve beleške koje se odnose na dejstva koja je tog dana preduzela jedinica potpukovnika Jovanovića. Beleška od 15:00 časova navodno je napomena kapetana Barakovića i u njoj piše: "3/5. pmtbr trpi jaku snajpersku vatru iz Sustjepana. Jedan starešina povređen i dva vozila oštećena. Naređeno je da se ljudstvo zakloni. Ppuk Jovanović naredio isto. Naređuje da MB [minobacač] 120 mm gađa po vatrenim ciljevima u cilju zaštite ljudi."⁴⁵¹ Uprkos tome, potpukovnik Jovanović je u svom svedočenju ipak negirao da su njegovi vojnici tada otvarali vatru.⁴⁵² U drugoj belešci, od 16:27 časova, piše sledeće: "3/5. pmtbr od 15:45 – 16:15 dejstvovao je sa MB-120 mm po Sustjepanu odakle je trpio jaku i susređenu snajpersku vatru. U 16:15 je prestao sa dejstvom." Potpukovnik Jovanović je izjavio da je bio na komandnom mestu u Kuparima i pisao izveštaj o događajima tog dana kada je od kapetana Barakovića stigla informacija o snajperskoj vatri. On je rekao da je, pošto je čuo informaciju o vatri, tražio da njegovi vojnici izvrše pripreme, ali da su vatru na ciljeve otvorili tek kada se vratio u jedinicu, pošto je završio pisanje izveštaja.⁴⁵³

145. Kako je već navedeno, Veće je takođe imalo razloga za rezerve u pogledu svedočenja potpukovnika Jovanovića o događajima na sastanku na komandnom mestu 9. VPS u Kuparima 5. decembra 1991.⁴⁵⁴ U vezi s njegovim svedočenjem o upotrebi minobacača pod njegovom komandom, Veće je, suprotno njegovom negiranju, zaključilo da ti minobacači jesu dejstvovali po rejonu hotela

⁴⁴⁶ Dokazni predmet br. D96.

⁴⁴⁷ Dokazni predmet br. D108, par. 4.

⁴⁴⁸ Dokazni predmet br. C1/1, str. 12.

⁴⁴⁹ Potpukovnik Jovanović, T. 8084-8087. U vezi s drugim dejstvom, izjavio je da je od operativnog centra u Kuparima tražio uputstva da li treba da nastavi da dejstvuje i posle 12:00 časova s obzirom na naređenje kapetana Zeca od prethodne večeri da sva dejstva treba da budu obustavljena do 12:00 časova. Obavešten je da prekid vatre treba da se poštuje, T. 8085-8087.

⁴⁵⁰ Uvršten kao dokazni predmet br. D96.

⁴⁵¹ Dokazni predmet br. D96.

⁴⁵² Potpukovnik Jovanović, T. 8139.

⁴⁵³ Potpukovnik Jovanović, T. 8140-8141.

“Libertas”, kako je tražio kapetan Kovačević, i da su 6. decembra 1991. djelovali više puta. Očigledno je, međutim, da su ti pokušaji bili ograničenog trajanja. Nema sumnje da je prednost data drugim ciljevima. I pored toga što je između kapetana Kovačevića, na odličnom osmatračkom mestu na Žarkovici, i potpukovnika Jovanovića postojala neposredna komunikacija, iz dokaznog materijala je jasno da je potpukovnika Jovanovića više zanimalo djelovanje po ciljevima koji nisu bili relevantni za direktnu podršku napadima na Srđ, ali koji su bili interesantni za zonu odgovornosti 3/5. mtbr, uključujući Sustjepan.⁴⁵⁵ U vezi s njegovim izborom ciljeva u Dubrovniku, Veće takođe uzima u obzir zaključak pukovnika Jovanovića da se, kako je u Dubrovniku dat znak opasnosti na samom početku napada, moglo očekivati da se civilno stanovništvo sklonilo u skloništa, pa da ono što je uočeno da se kreće u Dubrovniku jesu hrvatski branioци, dakle legitiman vojni cilj.⁴⁵⁶

⁴⁵⁴ Vidi gore par. 88; 98.

⁴⁵⁵ Konkretno, prema ratnom dnevniku OC 9. VPS, dana 4. decembra 1991. komandant 3/5. mtbr izvestio je OC 9. VPS da se po njegovoj jedinici djeluje iz oružja malog kalibra na području Sustjepana, da je jedinica istovremeno izložena vatri iz minobacača od 82 mm i minobacača od 12.7 mm iz pravca Nuncijate. Ratni dnevnik takođe pokazuje da je 5. decembra 1991. 3/472. mtbr bio izložen hrvatskoj vatri sa Srđa, ali je OC 9. VPS preporučio komandantu da se uzdrži od eventualnih dejstava ukoliko vatra sa Srđa ne ugrožava živote njegovih vojnika. U toku noći, Hrvati su otvarali sporadičnu vatra iz pešadijskog oružja, ali JNA nije uzvraćala na vatra, dokazni predmet br. D96, str. 60-61; 66-67.

⁴⁵⁶ Dokazni predmet br. D108.

E. Uloga optuženog – odnosi između optuženog, admirala Jokića i generala Kadijevića

146. Admiral Jokić je u svom iskazu rekao da ga je 6. decembra 1991. oko 07:00 časova optuženi pozvao telefonom i rekao mu da ga je upravo telefonom pozvao savezni sekretar za odbranu, general Kadijević, ili načelnik Generalštaba.⁴⁵⁷ Po njegovom kazivanju, generala Kadijevića je u Beogradu pozvao predstavnik Evropske zajednice i uložio mu protest zbog artiljerijskog napada na Dubrovnik.⁴⁵⁸ Admiral Jokić je, prema vlastitoj izjavi, bio iznenađen kad je čuo da je Dubrovnik izložen napadu. Izjavio je da je optuženom rekao da se komandant 3/472. mtbr sprema da preduzme napad na Srđ jer je izložen žestokoj vatri.⁴⁵⁹ To svedočenje se podudara s drugim iskazima admirala Jokića da su ga probudili pre zore da bi mu rekli da je kapetan Kovačević prijavio provokacije hrvatskih snaga na Srđu tokom noći⁴⁶⁰ i da je, posle drugog izveštaja, kapetan Kovačević odlučio da napadne Srđ.⁴⁶¹ Admiral je izjavio da mu je optuženi rekao da je general Kadijević besan zbog toga što je taj napad preduzet nakon što je postignut sporazum o prekidu vatre, na šta je admiral Jokić odgovorio da će to ispitati i zaustaviti napad.⁴⁶² Admiral Jokić je izjavio da je obavestio optuženog da se sprema slanje načelnika štaba, kapetana bojnog broda Zeca, na osmatračko mesto kapetana Kovačevića, komandanta 3/472. mtbr, da će poslati i potpukovnika Gavru Kovačevića koji je zadužen za tu jedinicu i da veruje da će njih dvojica moći brzo da razreše situaciju.⁴⁶³ Admiral je izjavio da se optuženi saglasio s tim merama.⁴⁶⁴ Admiral Jokić je takođe izjavio da mu je u tom razgovoru optuženi naredio da naloži da se napad zaustavi⁴⁶⁵ i preneo mu naredbu generala Kadijevića da i admiral Jokić i optuženi dođu u Beograd na konsultacije čim razreše tu situaciju.⁴⁶⁶ Kako će biti razmotreno, Veće ima rezerve prema određenim aspektima tog iskaza. Ono će ga pažljivo preispitati.

147. Optuženi nije svedočio. Nije, naravno, svedočio ni general Kadijević. Prema tome, ne pobija se iskaz admirala Jokića o tome da je došlo do telefonskog razgovora, niti o njegovoj sadržini. Ipak, odbrana je izvela dokaze koji ukazuju na to da tog telefonskog razgovora nije moglo da bude i da optuženi nije ništa znao o napadu na Srđ i granatiranju Dubrovnika do sredine popodneva 6. decembra 1991, kada je 2. OG primila informaciju od 9. VPS.⁴⁶⁷ Svedok odbrane, oficir JNA, kapetan fregate Handžijev, izjavio je da je nešto pre podneva 6. decembra 1991, dok je on bio na dužnosti u

⁴⁵⁷ Admiral Jokić, T. 4046.

⁴⁵⁸ Admiral Jokić, T. 4050.

⁴⁵⁹ Admiral Jokić, T. 4046.

⁴⁶⁰ Admiral Jokić, T. 4041.

⁴⁶¹ Admiral Jokić, T. 4043.

⁴⁶² Admiral Jokić, T. 4046-4047.

⁴⁶³ Admiral Jokić, T. 4052.

⁴⁶⁴ Admiral Jokić, T. 4052.

⁴⁶⁵ Admiral Jokić, T. 4052.

⁴⁶⁶ Admiral Jokić, T. 4047.

⁴⁶⁷ Pukovnik Svičević, T. 7106-7107; 7216.

operativnom centru u Kumboru, pozvao general Kadijević i tražio da razgovara s admiralom Jokićem. Pošto ih je povezao, kapetan fregate Handžijev je izjavio da je slušao njihov razgovor.⁴⁶⁸ On je posvedočio da je čuo da general Kadijević pita admirala Jokića šta se dešava, a admiral mu je odgovorio prilično smeteno da samo vrši taktičko pomeranje snaga.⁴⁶⁹ Kapetan fregate Handžijev dalje je izjavio da tog jutra nije primio, niti je admiralu Jokiću prebacio nijedan poziv iz komande 2. OG.⁴⁷⁰ To svedočenje je, svakako, u suprotnosti sa verzijom admirala Jokića o telefonskom razgovoru između optuženog i admirala Jokića otprilike u 07:00 časova, kao i sa svedočenjem admirala Jokića o sadržini tog razgovora. Iskaz kapetana fregate Handžijeva o tim pitanjima admiral Jokić je, svedočeći u sklopu postupka pobijanja, izričito odbacio kao neistinit i sumnjiv.⁴⁷¹

148. Veće ne može da prihvati ove aspekte svedočenja kapetana fregate Handžijeva. Prvo, kada je reč o verodostojnosti, a pošto je uzelo u obzir učinak godina proteklih od decembra 1991. do svedočenja kapetana fregate Handžijeva 2004, Veće je zaključilo da je on potpuno nezadovoljavajući svedok. Veće je steklo jasan utisak da se on osećao krajnje nelagodno i neprijatno prilikom svedočenja. Drugo, suština njegovog svedočenja iziskuje da se prihvati navod da je kapetan fregate Handžijev, kao relativno niži dežurni oficir, bio spreman da prisluškuje telefonski razgovor između svog admirala i saveznog sekretara za odbranu. Treće, Veće ne može da prihvati da se on 2004. godine sećao, kako je tvrdio, svake pojedinosti tog razgovora i tih događaja iz decembra 1991, kada je unakrsno ispitivanje jasno pokazalo da se uopšte ili gotovo uopšte nije sećao nijednog drugog događaja 6. decembra 1991. ili događaja neposredno pre i posle tog datuma.⁴⁷² Dalje, u vezi s njegovim iskazom da tog dana nije bilo poziva iz komande 2. OG, on je potvrdio da je s vremena na vreme napuštao operativni centar na po nekoliko minuta.⁴⁷³ A u vezi s navodnim razgovorom admirala Jokića i generala Kadijevića, Veće napominje da je kapetan fregate Handžijev bio vrlo neodređen u pogledu vremena tog poziva, ali je izjavio da je do njega došlo možda oko 10:00-11:00 časova⁴⁷⁴ i tvrdio je da se seća samo delova tog razgovora. Konkretno, nije pomenuo da se razgovaralo o naredbi da se ide u Beograd, o prekidu vatre ili naređenju da se obustavi napad.

149. Tu je i svedočenje pukovnika Svičevića, višeg oficira u štabu optuženog u 2. OG, koji je izričito negirao da je štab 2. OG imao bilo kakva saznanja o napadu na Srđ ili granatiranju Dubrovnika, uključujući Stari grad, pre nego što je 6. decembra 1991. sredinom poslepodneva primio

⁴⁶⁸ Kapetan fregate Handžijev, T. 7594.

⁴⁶⁹ Kapetan fregate Handžijev, T. 7594; 7697; 7666-7667.

⁴⁷⁰ Kapetan fregate Handžijev, T. 7595.

⁴⁷¹ Admiral Jokić, T. 8563.

⁴⁷² Kapetan fregate Handžijev je konkretno izjavio da se ne seća da mu je naređeno da pozove potpukovnika Kovačevića i kaže mu da dođe u Kupare, kao što je u dnevniku u Kuparima zabeleženo u 13:49 časova 6. decembra 1991, T. 7639-7640. Kapetan fregate Handžijev je takođe izjavio da ne može da se seti razgovora, poruka ili informacija koje je obradio 4, 5. i 7. decembra 1991, T. 7632-7633.

⁴⁷³ Kapetan fregate Handžijev, T. 7595.

od 9. VPS informaciju u kojoj su ta pitanja pomenuta kratko i uopšteno.⁴⁷⁵ Pukovnik Svičević, koji je tada obavljao dužnost oficira za vezu u štabu 2. OG,⁴⁷⁶ otišao je još dalje. On je u svom svedočenju izjavio da je tog dana prisustvovao sastanku optuženog i Colma Doylea u štabu 2. OG u Trebinju.⁴⁷⁷ Colm Doyle je tada bio oficir irske armije koji je služio kao posmatrač PMEZ zadužen za Bosnu i Hercegovinu.⁴⁷⁸ Sada je načelnik vojnog odseka Odeljenja za mirovne operacije Ujedinjenih nacija.⁴⁷⁹ Veće zaključuje da je taj sastanak održan između 12:00 i 12:30 časova, iako pukovnik Svičević misli da je to bilo nešto ranije.⁴⁸⁰ Direktno negirajući svedočenje Colma Doylea, pukovnik Svičević je u svom svedočenju izjavio da optuženi i Colm Doyle tada nisu razgovarali o napadu niti o granatiranju Dubrovnika.⁴⁸¹ Suština svedočenja pukovnika Svičevića zapravo je to da ni optuženi ni on tada nisu znali za te događaje u Dubrovniku.⁴⁸² Ovaj iskaz pukovnika Svičevića Veće smatra lažnim, iz razloga koje će obrazložiti u daljem tekstu ove presude.⁴⁸³ Kako se navodi u daljem tekstu, Veće naročito nisu ubedili pokušaji pukovnika Svičevića da dâ drugačije tumačenje svojim beleškama.⁴⁸⁴ Veće prihvata suprotno svedočenje i zaključuje, iz razloga koji se navode dalje u tekstu, da optuženi jeste s Colmom Doyleom razgovarao o napadu na Dubrovnik kada su se tog dana oko 12:00-12:30 časova sastali u Trebinju.⁴⁸⁵ Razgovor je započeo optuženi.⁴⁸⁶ Colm Doyle je tog dana došao iz Bosne i Hercegovine i nije imao saznanja o napadu na Dubrovnik kada se sastao s optuženim.⁴⁸⁷ Dalje, Veće konstatuje da ostali dokazni materijal potvrđuje da admiral Jokić i optuženi u toku tog jutra jesu razgovarali barem o nekim aspektima dejstava na Dubrovnik, te da su tog jutra optuženi i admiral Jokić znali da im je tog jutra naloženo da u toku dana zajedno dođu u Beograd na sastanak s generalom Kadijevićem radi razgovora o događajima u Dubrovniku.⁴⁸⁸ S obzirom na ta značajna pitanja, Veće odbacuje kao neistinite pokušaje pukovnika Svičevića da u svom svedočenju sugerise da štab 2. OG i optuženi do sredine poslepodneva 6. decembra 1991. nisu imali saznanja o događajima u Dubrovniku.

150. Izneti su i tvrdnje da radio dnevnik i drugi dnevnik 2. OG i drugih jedinica JNA ukazuju na to da se ono što se događalo u Dubrovniku 6. decembra 1991. nije dešavalo uz znanje ili po nalogu 2. OG i optuženog i da ti razni dokumenti ne potkrepljuju aspekte svedočenja admirala Jokića o događajima

⁴⁷⁴ Kapetan fregate Handžijev, T. 7595.

⁴⁷⁵ Pukovnik Svičević, T. 7106-7108; 7216.

⁴⁷⁶ Pukovnik Svičević, T. 7062.

⁴⁷⁷ Pukovnik Svičević, T. 7087-7088.

⁴⁷⁸ Colm Doyle, T. 1701.

⁴⁷⁹ Colm Doyle, T. 1700.

⁴⁸⁰ Pukovnik Svičević, T. 7098.

⁴⁸¹ Pukovnik Svičević, T. 7100-7101.

⁴⁸² Pukovnik Svičević, T. 7100-7101; vidi i dokazne predmete br. D92; D93 i D94.

⁴⁸³ Vidi dole, par. 163.

⁴⁸⁴ Vidi dole, par. 163.

⁴⁸⁵ Vidi dole, par. 161-164.

⁴⁸⁶ Vidi dole, par. 162.

⁴⁸⁷ Colm Doyle, T. 1708-1709; 1716-1717.

⁴⁸⁸ Admiral Jokić, T. 4047.

tog dana.⁴⁸⁹ Veće ne može da prihvati takvu tvrdnju. U suštini, Veće nije ubeđeno da je ono što je zabeleženo u raznim radio i drugim dnevnicima koji su uvršteni u spis ni izbliza kompletan prikaz relevantnih događaja tog dana. Veće nalazi da su ti dnevници vođeni pomalo haotično, da nisu dosledni u pogledu prirode evidentiranih informacija, te detaljnosti i preciznosti zabeleški. Dalje, neki vrlo relevantni dnevници i evidencije nisu uvedeni u spis. Izgleda da oni nisu mogli da budu pronađeni u službenoj arhivi JNA.⁴⁹⁰ Takođe nimalo ne iznenađuje činjenica da se određena pitanja i događaji ne pominju u dokumentima koji su uvedeni u spis, s obzirom na njihovu prirodu i opštu sadržinu dokumenata. Konkretno, Veće primećuje da je, kako je konstatovano, očigledno da nisu zabeležena sva naređenja i poruke (čak ni ona značajna), da nije postojala univerzalna praksa da se detaljno beleži koje su mere preduzete da se naređenje ili poruka, ili odgovori, prenesu, niti da je vođena tačna evidencija vremena. Dalje, Veće na osnovu dokaza prihvata da su, potpuno nezavisno od vojnog sistema veze JNA, koji se sastojao kako od radio tako i od žičnih veza, koje su 6. decembra 1991. povezivale sve relevantne jedinice, pri čemu tog dana nije bilo prekida u komunikacijama (kako se tvrdilo u nekim svedočenjima), dostupne bile i civilne telefonske i telefaks usluge preko kojih je, čak i na najvišem nivou, obavljan određeni broj komunikacija relevantnih za ovaj predmet. Taj civilni sistem je tada imao kvarove i prekide, ali je bio dostupan i korišćen je.⁴⁹¹ Tu je i značajno pitanje da li se svi dokumenti koji su uvršteni u spis mogu prihvatiti kao istiniti. Kao što je razmotreno na drugim mestima,⁴⁹² neki dnevници JNA su, po zaključku Veća, smišljeno fabrikovani da bi se prikazala lažna slika.

151. Ostaje, međutim, činjenica da iskaz o telefonskom razgovoru između optuženog i admirala Jokića oko 07:00 časova nije ni nezavisno potvrđen ni direktno opovrgnut. Očigledno je, ipak, da je u određenom trenutku, pre sredine prepodneva, admiral Jokić znao da je njemu i optuženom neočekivano naređeno da tog dana odu u Beograd kod generala Kadijevića. Odbrana zaista ne negira da su optuženi i admiral Jokić tog poslepodneva avionom otputovali u Beograd.⁴⁹³ U radio dnevniku lučke kapetanije Dubrovnik zabeleženo je da je u 10:27 časova admiral Jokić tražio sastanak s ministrom Rudolfom što ranije tog dana zbog "službenih neodgodivih obaveza".⁴⁹⁴ U 11:45 časova zabeležena je još jedna poruka ministru Rudolfu, u kojoj admiral Jokić predlaže da se pregovori nastave sledećeg dana jer ga u 14:00 časova očekuju u Beogradu.⁴⁹⁵ U toj istoj poruci upućuje se izvinjenje admirala Jokića za napad i navodi da je general Kadijević naredio istragu. Veće iz toga

⁴⁸⁹ Završni podnesak odbrane, par. 666-686.

⁴⁹⁰ Vidi potpukovnika Đurašića, T. 7007; kapetana fregate Handžijeva, T. 7629.

⁴⁹¹ Admiral Jokić, T. 4682-4684; pukovnik Kurdulija, T. 7864-7866; 7870; kapetan fregate Handžijev, T. 7641; 7648; 7676.

⁴⁹² Vidi gore, par. 96-97.

⁴⁹³ Završni podnesak odbrane, par. 447.

⁴⁹⁴ Ministar Rudolf, T. 5765; dokazni predmet br. P162.

zaključuje da je, 6. decembra 1991. pre 10:27 časova, admiral Jokić znao da je njemu i optuženom naređeno da tog poslepodneva odu u Beograd na razgovor s generalom Kadijevićem.

152. Za određene aspekte svedočenja admirala Jokića može se reći da nisu zadovoljavajući. Iako je admiral Jokić najpre izjavio da je, u telefonskom razgovoru s optuženim oko 07:00 časova, optuženi naredio da se napad obustavi i saglasio se s merama koje je Jokić već preduzeo,⁴⁹⁶ kasnije u svedočenju negirao je da je optuženi rekao njemu ili nekom drugom podređenom da dejstva protiv Starog grada treba da se obustave.⁴⁹⁷ U drugom trenutku prilikom svedočenja, kada mu je postavljeno pitanje da li je optuženi 6. decembra izdao naređenje da se ne napadne Stari grad, admiral Jokić je odgovorio da ne zna ni za jedno drugo naređenje osim onog od 5. decembra, kojim se zabranjuje otvaranje vatre počev od 12:00 časova 6. decembra 1991.⁴⁹⁸ Veće, međutim, konstatuje da u svim navedenim slučajevima admiral Jokić ne prihvata da mu je optuženi naredio da ne napada Stari grad, što se suštinski razlikuje od naređenja da se obustavi napad na Srđ.

153. Teško je prihvatiti sve navode iz svedočenja admirala Jokića o njegovim postupcima tog jutra. On je svedočio o svojim reakcijama i naređenjima koje je izdao kada su ga probudili da mu prenesu, kako je rekao, poruke kapetana Kovačevića, koji je prijavio provokacije na Srđu i gubitke i najavio da će preduzeti napad.⁴⁹⁹ Te reakcije i naređenja su, po mišljenju Veća, bile zaista čudne i u priličnom neskladu s reakcijama koje bi se očekivale od osobe na admiralovom položaju. On kaže da je nestrpljivo očekivao da se tog jutra zaključi sporazum o prekidu vatre kako bi se rešio problem Dubrovnika. Očekujući postizanje sporazuma, on je 9. VPS već (kako kaže) bio izdao naređenje o prekidu vatre. Konkretno, prema iskazu admirala Jokića, on je, čini se pre telefonskog razgovora u 07:00 časova, poslao kapetana bojnog broda Zeca na Žarkovicu da odmah zaustavi napad,⁵⁰⁰ dok je kapetan Drljan izjavio da je 6. decembra 1991. u Kuparima primio telefonski poziv od kapetana bojnoga broda Zeca, ne nužno pre 07:00 časova, koji mu je naredio da ode na Žarkovicu i prenese naređenje admirala Jokića kapetanu Kovačeviću da ne dejstvuje po dubrovačkom Starom gradu,⁵⁰¹ što se bitno razlikuje od naređenja da se obustavi napad. Presudno je, kako je Veće već konstatovalo u ovoj presudi, da je kapetan bojnog broda Zec zaista otišao na Žarkovicu, ali otprilike u 08:00 časova ili posle toga, i umesto da preduzme mere da zaustavi napad ili spreči dejstva po Starom gradu, ostao je na Žarkovici čitavog dana,⁵⁰² dok je napad nastavljen i Stari grad granatiran. Admiral Jokić je u svom

⁴⁹⁵ Ministar Rudolf, T. 5568-5570; dokazni predmet br. P162; vidi i dokazni predmet br. P136, koji je ta ista poruka primljena faksom.

⁴⁹⁶ Admiral Jokić, T. 4052.

⁴⁹⁷ Admiral Jokić, T. 4063.

⁴⁹⁸ Admiral Jokić, T. 4053-4054.

⁴⁹⁹ Admiral Jokić, T. 4041; 4043.

⁵⁰⁰ Admiral Jokić, T. 4064-4065.

⁵⁰¹ Kapetan Drljan, T. 7701; T. 7722.

⁵⁰² Kapetan Pepić, T. 7484; admiral Jokić, T. 4101.

iskazu rekao da je kasnije tog jutra preko telefona naredio i potpukovniku Đurašiću da hitno ode na Žarkovicu i zaustavi napad,⁵⁰³ dok je potpukovnik Đurašić izjavio da 6. decembra nije primio naređenje admirala Jokića da ode na Žarkovicu i da tog dana nije ni išao tamo.⁵⁰⁴

154. Admiral je, dalje, izjavio da je 6. decembra ujutro izdao naređenje kojim se baterijama sa dometom do Starog grada, odnosno onima u Čilipima, zabranjuje da koriste naoružanje protiv Starog grada i da je sredio da se kapetanu Kovačeviću prenese da neće dobiti artiljerijsku podršku.⁵⁰⁵ Činjenica jeste da je komanda 9. VPS sprečila bateriju haubica u Čilipima da otvori vatru svaki put kad je kapetan Kovačević tražio od njih da dejstvuju po ciljevima u Dubrovniku.⁵⁰⁶ Ništa u spisu, međutim, ne ukazuje na to da je ijedna baterija minobacača oko 07:00 časova, ili kasnije tog dana, primila od 9. VPS naređenje da obustavi vatru ili da ne dejstvuje po Starom gradu, izuzev naređenja izdatog kasno tog jutra, koje je, čini se, bilo naređenje o prekidu vatre koje je trebalo da stupi na snagu u 11:15 časova i koje je otprilike u to vreme dovelo do privremenog smanjenja intenziteta granatiranja. To se podudara s iskazom admirala Jokića da su upravo baterije u Čilipima sprečene da dejstvuju i da kapetan Kovačević neće dobiti artiljerijsku podršku.⁵⁰⁷ To kapetana Kovačevića, međutim, nije ograničilo u nekontrolisanom korišćenju sopstvenih minobacača, topova i raketa. 3/5. mtbr nije izdato naređenje kojim mu se zabranjuje da koristi svoje minobacače.

155. Ništa, po mišljenju Veća, ne negira činjenicu da je oko 07:00 časova obavljen telefonski razgovor, kakva god da je bila njegova sadržina, i da je očigledno da je admiral Jokić sredinom prepodneva bio upoznat npr. s naređenjem da on i optuženi tog poslepodneva odu u Beograd, za šta tvrdi da je saznao tokom tog razgovora. Admiral Jokić je takođe izjavio da je, iako to nije zabeleženo u ranijim izjavama, u toku tog jutra s optuženim razgovarao više puta.⁵⁰⁸ Veće u vezi s tim pitanjem zaključuje da, u nekom trenutku pre 10:27 časova, optuženi i admiral Jokić jesu razgovarali telefonom. Da li je to bilo oko 07:00 časova ili kasnije ili više puta i šta su oni jedan drugom rekli, nisu pitanja o kojima Veće može da donese izričite zaključke *samo* na osnovu svedočenja admirala Jokića. Međutim, kao što je upravo navedeno, drugi dokazi pružaju nezavisnu potvrdu za određene aspekte tog iskaza admirala Jokića.

156. Dalju potvrdu da su optuženi i admiral Jokić zaista razgovarali u određeno vreme u toku prepodneva 6. decembra 1991. pruža radiogram koji je ministar Rudolf primio iz komande optuženog pri 2. OG tog dana otprilike u 16:30 časova. Radiogram je poslat u ime optuženog. Taj radiogram

⁵⁰³ Admiral Jokić, T. 4068.

⁵⁰⁴ Potpukovnik Đurašić, T. 6977-6978.

⁵⁰⁵ Admiral Jokić, T. 4052-4053.

⁵⁰⁶ Vidi gore, par. 137.

⁵⁰⁷ Admiral Jokić, T. 4052-4053.

⁵⁰⁸ Admiral Jokić, T. 4894.

sadrži i sledeću rečenicu: “Po mom naređenju, jedinice su vatru prekinule u 11:15 sati...”⁵⁰⁹ Kako je Veće već konstatovalo u ovoj presudi, otprilike u to vreme zaista je došlo do privremenog smanjenja intenziteta granatiranja Dubrovnika, uključujući Stari grad, mada ne i do potpunog prestanka.⁵¹⁰ Ministar Rudolf i admiral Jokić su, međutim, tek u kontaktima sredinom prepodneva postigli saglasnost ili sporazum da prekid vatre stupi na snagu u 11:15 časova (prvobitno u 11:00 časova).⁵¹¹ Ono malo dokaza kojima raspolažemo o njegovom sprovođenju od strane JNA, koje je u najboljem slučaju bilo nepotpuno, pokazuju da je admiral Jokić preko 9. VPS preneo to naređenje, ali samo nekim jedinicama. Nema nagoveštaja da je naređen prekid napada na Srđ. Takvo naređenje nisu dobile pešadijske jedinice koje su učestvovala u napadu, niti 3/5. mtbr. Radiogram poslat u ime optuženog, koji je zapravo poslat iz njegove komande pošto je on tada bio u Beogradu, pokazuje da naređenje o prekidu vatre potiče od njega. Iz toga neumitno proističe, po zaključku Veća, da su posle razgovora ministra Rudolfa i admirala Jokića o stupanju na snagu eventualnog prekida vatre u 11:15 časova, optuženi i admiral Jokić o tome razgovarali, optuženi je to odobrio i prepustio admiralu Jokiću da prenese naređenje. To je bilo u skladu sa standardnom strukturom lanca komandovanja između 2. OG i 9. VPS i njegovih podređenih jedinica.

157. Veće zaključuje da je značaj tih pitanja za događaje 6. decembra 1991. i za pitanja u ovom predmetu između ostalog taj što potvrđuju da su optuženi i admiral Jokić zaista razgovarali telefonom tokom jutra 6. decembra 1991. Dokazi u celini ukazuju na to da su vodili više razgovora. Ti razgovori su bili o napadu. Optuženi jeste naredio prekid vatre u 11:15 časova, ali nije naredio prekid pokušaja da se zauzme Srđ. Optuženi jeste preneo admiralu Jokiću naredbu generala Kadijevića da i optuženi i admiral Jokić dođu tog poslepodneva u Beograd na konsultacije s njim. Takav je zaključak Veća. Dalje je, svakako, značajno što to pruža još jednu potvrdu neistinitosti svedočenja pukovnika Svičevića, koje je Veće odbacilo na drugim mestima u ovoj presudi,⁵¹² o tome da za događaje tog jutra u Dubrovniku optuženi i štab 2. OG nisu znali do sredine poslepodneva.

158. Takođe je nesporno da je admiral Jokić rekao ministru Rudolfu da je general Kadijević naredio istragu.⁵¹³ Veće je razmatralo da li to znači potvrdu da su admiral Jokić i general Kadijević direktno razgovarali, ali je zaključilo da nisu. Posebno, ni vreme ni tema (istraga) nimalo se ne uklapaju u svedočenje kapetana fregate Handžijeva o razgovoru koji tvrdi da je prisluškivao. Ni admiral Jokić u svom razgovoru s optuženim u 07:00 časova ne navodi da se planira istraga. S obzirom na to, pominjanje istrage pridaje težinu mogućnosti da su admiral Jokić i optuženi o tome razgovarali pošto je

⁵⁰⁹ Dokazni predmet br. P23; ministar Rudolf, T. 5603-5604.

⁵¹⁰ Vidi gore, par. 107.

⁵¹¹ Ministar Rudolf, T. 5600-5601.

⁵¹² Vidi dole, par. 163.

⁵¹³ Admiral Jokić, T. 4088; ministar Rudolf, T. 5612; dokazni predmet br. P61, separator 33.

optuženi u toku jutra, posle prvog razgovora s admiralom Jokićem, razgovarao i s generalom Kadijevićem. To, međutim, ostaje pitanje o kojem Veće ne može sa sigurnošću da zauzme stav na osnovu raspoloživih dokaza. Druga očigledna mogućnost jeste da je admiral Jokić samoinicijativno pomenuo istragu kako bi umirio ministra Rudolfa, iako je tu inicijativu pripisao generalu Kadijeviću, što je admiral Jokić dalje razradio tog popodneva, kada je taj isti predlog izneo generalu Kadijeviću u Beogradu. Kao što će se videti, general Kadijević je tog poslepodneva prihvatio taj predlog.

159. Kao što je pomenuto, Veće takođe daje težinu značajnom svedočenju o sastanku optuženog i Colma Doylea otprilike u podne 6. decembra 1991. u štabu optuženog u Trebinju. Kako je kasnije zabeleženo, Veće konstatuje da je na tom sastanku optuženi rekao Colmu Doyleu da je na napad na njegove vojnike u Bosni i Hercegovini odgovorio dejstvima po gradu Dubrovniku.⁵¹⁴ Iz razloga koje će objasniti kasnije, Veće zaključuje da to predstavlja priznanje optuženog da je naredio napad na kotu Srđ kod Dubrovnika.⁵¹⁵

160. Ukupno svedočenje o tim pitanjima ostavlja Veće u uverenju da treba da prihvati svedočenje admirala Jokića da su on i optuženi zaista razgovarali telefonom o granatiranju Dubrovnika, a posebno o granatiranju Starog grada, tokom jutra 6. decembra 1991. i da su razgovarali više nego jednom. S obzirom na dokaze o protestima ministra Rudolfa i posmatrača PMEŽ vrlo brzo nakon što su granate počele da padaju na Stari grad, otprilike u 06:00 časova ili nedugo posle toga,⁵¹⁶ Veće zaključuje da je protest PMEŽ, koji je prosledio predstavnik PMEŽ u Beogradu, mogao da stigne generalu Kadijeviću u Beograd tog jutra pre 07:00 časova.⁵¹⁷ Veće je, prema tome, uvereno da, uprkos rezervama prema određenim aspektima svedočenja admirala Jokića u vezi s njegovim postupcima tog jutra, treba da prihvati svedočenje admirala Jokića da je prvi razgovor koji je vodio s optuženim bio otprilike u 07:00 časova i da je tom prilikom optuženi rekao da je protest zbog granatiranja Dubrovnika već stigao generalu Kadijeviću. Veće ima rezerve prema određenim drugim pojedinostima tog razgovora, koje su navedene po sećanju prilikom svedočenja admirala Jokića, i o tim rezervama je već bilo reči u ovoj presudi.⁵¹⁸

161. Veće se sada vraća vrlo značajnom svedočenju o sastanku optuženog s Colmom Doyleom 6. decembra 1991. Iako je odbrana prvobitno osporavala svedočenje o tom sastanku i o datumu i mestu njegovog održavanja, u toku izvođenja dokaza odbrane pozvala je pukovnika Svičevića, tada višeg oficira u štabu 2. OG, koji je i sâm prisustvovao sastanku tog dana i imao beleške koje je napravio

⁵¹⁴ Colm Doyle, T. 1716.

⁵¹⁵ Vidi dole, par. 166-167.

⁵¹⁶ Vidi gore, par. 101-102.

⁵¹⁷ Admiral Jokić, T. 4050. Vidi i Milovana Zorca, T. 6639-6640.

⁵¹⁸ Vidi gore, par. 152.

tokom tog sastanka.⁵¹⁹ Veće bez dvoumljenja konstatuje da 6. decembra 1991. jeste održan sastanak optuženog i Colma Doylea. On je održan u štabu optuženog na periferiji Trebinja.⁵²⁰ Veće prihvata svedočenje Colma Doylea da je taj sastanak održan otprilike između 12:00 i 12:30 časova..⁵²¹ Pukovnik Svičević je izjavio da je sastanak održan između 11:00 i 12:00 časova.⁵²² Ta razlika u vremenu nije ni za šta presudna.

162. Colm Doyle je izjavio da je optuženi, iako učtiv, delovao odsutno tokom tog sastanka.⁵²³ Rečeno je da se tog dana mnogo toga dešavalo.⁵²⁴ Svedok je izjavio da mu je optuženi, pošto su se preko prevodioca JNA međusobno upoznali i predstavili članove svojih delegacija, rekao da je ljut jer su paravojne snage na teritoriji Bosne i Hercegovine napale njegove vojnike, što on ne može da toleriše, i da je odgovorio dejstvima po gradu Dubrovniku.⁵²⁵ Svedok je izjavio da su to bile reči optuženog kako mu ih je preveo službeni prevodilac JNA⁵²⁶ i da je bio iznenađen tim – kako ga je smatrao – priznanjem jednog visokog oficira o dejstvima preduzetim protiv grada.⁵²⁷ Kao što je već navedeno, Colm Doyle, pre nego što se tog dana sastao s optuženim, nije znao za napad na Dubrovnik.⁵²⁸

163. To svedočenje osporava pukovnik Svičević, koji je izjavio da je prisustvovao sastanku na kojem su bili optuženi, Colm Doyle, još jedan predstavnik PMEZ i oficir za vezu iz komande JNA za Sarajevo, koji je prevodio razgovor.⁵²⁹ Na osnovu beležaka koje je napravio tokom sastanka,⁵³⁰ svedok je izjavio da se razgovaralo o očuvanju mira u Bosni i Hercegovini, a konkretno o ranijim incidentima u Neumu, pošto je Colm Doyle bio novoimenovani šef tima PMEZ za Bosnu i Hercegovinu, a 2. OG je tamo imala vojnike.⁵³¹ Pukovnik Svičević je izjavio da je sve vreme bio prisutan na sastanku i da se ne seća da je uopšte pomenuto otvaranje artiljerijske vatre na Dubrovnik,⁵³² iako je iz njegovog svedočenja očigledno da se to njegovo “sećanje” zapravo zasniva na beleškama. Takav navod ne postoji u njegovoj beležnici,⁵³³ iako on prihvata da u njoj nije zabeležen neslužbeni razgovor Colma

⁵¹⁹ Pukovnik Svičević, T. 7089.

⁵²⁰ Colm Doyle, T. 1713-1714. Vidi i dokazni predmet br. P46, lični dnevnik svedoka u kojem je zabeležen sastanak s optuženim, i dokazni predmet br. P47, fotografiju snimljenu posle tog sastanka.

⁵²¹ Colm Doyle, T. 1712; 1718.

⁵²² Pukovnik Svičević, T. 7098.

⁵²³ Colm Doyle, T. 1715-1716.

⁵²⁴ Colm Doyle, T. 1714.

⁵²⁵ Colm Doyle, T. 1716.

⁵²⁶ Colm Doyle, T. 1759-1761.

⁵²⁷ Colm Doyle, T. 1716-1717.

⁵²⁸ Colm Doyle, T. 1708-1709; 1716-1717.

⁵²⁹ Pukovnik Svičević, T. 7089; 7166-7167.

⁵³⁰ Dokazni predmeti br. D92, D93 i D94.

⁵³¹ Pukovnik Svičević, T. 7098.

⁵³² Pukovnik Svičević, T. 7100-7101.

⁵³³ Dokazni predmet br. D94, str. 129-137.

Doylea i optuženog.⁵³⁴ Veće ne može da prihvati iskaz pukovnika Svičevića. On se navodno oslanjao na beleške koje je uneo u svoju beležnicu. Međutim, sam tekst tih beležaka ne potkrepljuje tumačenje koje im je on dao. Veću je njegov trud da drugačije protumači svoje beleške izvrtanjem njihovog redosleda delovao kao očigledno lažan. To potvrđuju kako logika, tako i njegovo držanje. Dalje, Veće zaključuje da iz njegovog svedočenja proističe da njegove beleške nisu bile iscrpne⁵³⁵ i da su vođene da bi mu pomogle u obavljanju njegovog posla koji se u suštini svodio na odnose s javnošću.⁵³⁶ S obzirom na to, teško da bi on zabeležio takvo priznanje svog generala.

164. Bez obzira na činjenicu da je razgovor između Colma Doylea i optuženog vođen preko prevodioca, Veće konstatuje da je Colm Doyle takođe imao stručnog prevodioca⁵³⁷ koji se ni u jednoj fazi nije našao u prilici da interveniše ili dovede u pitanje ijedan aspekt prevoda prevodioca JNA. Veće je impresionirano iskrenošću i trudom Colma Doylea u vezi s njegovim iskazom. Ono je svesno da se njegovo svedočenje zasniva načelno na njegovim sećanjima koja su prvi put zabeležena otprilike četiri godine posle tog razgovora,⁵³⁸ tako da se mora odmeriti kolika je verovatnoća pogrešnog sećanja u tom trenutku. Protiv toga, međutim, govori kratka, ali vrlo uverljiva beleška koju je Colm Doyle uneo u svoj dnevnik verovatno 6. decembra poslepodne,⁵³⁹ a koja glasi: “U 12:00 časova sastao se sa gen. Strugarom (tri zvezdice), loše u Dubrovniku.”⁵⁴⁰ Ta beleška potvrđuje da je, za Colma Doylea, Dubrovnik bio upečatljiva tema razgovora s optuženim, a ne neka lokacija u Bosni i Hercegovini, kako je naveo pukovnik Svičević. Kasnije je, međutim, vođen razgovor o događajima u Bosni i Hercegovini i optuženi je pomenuo događaje u Bosni i Hercegovini kao razlog što je naredio dejstva po Dubrovniku. Veće zaključuje da je svedočenje Colma Doylea vrlo pouzdano i tumači ga kao nedvosmisleno priznanje optuženog da su vojnici pod njegovom komandom tog dana dejstvovali po Dubrovniku, a ta dejstva su izvođena po naređenju koje je optuženi izdao smišljeno, navodeći kao obrazloženje postupke protivničkih snaga u Bosni i Hercegovini.

165. Naravno, ima prostora da se nagađa zašto bi optuženi tako nešto izjavio i zašto bi ga događaji u Bosni i Hercegovini naveli da odgovori u Dubrovniku; svakako da je to mogao da bude iskren stav ili samo izgovor. Jedno očigledno objašnjenje za pokretanje tog pitanja jeste da je optuženi pokušao da navede neko opravdanje za svoj postupak. Veće ne može da razrešava takva pitanja. Ovaj događaj, međutim, pruža indikativan uvid u to o čemu je optuženi prevashodno razmišljao u toj fazi 6. decembra 1991. Ta pitanja ne menjaju činjenicu da je optuženi 6. decembra 1991. vrlo jasno izjavio da

⁵³⁴ Pukovnik Svičević, T. 7236-7237; 7240.

⁵³⁵ Pukovnik Svičević, T. 7236-7237; 7239-7240.

⁵³⁶ Pukovnik Svičević, T. 7059.

⁵³⁷ Colm Doyle, T. 1760-1761.

⁵³⁸ Colm Doyle, T. 1788.

⁵³⁹ Colm Doyle se ne seća kada je tačno uneo tu belešku u svoj dnevnik, ali je obično upisivao beleške u dnevnik uveče ili sledećeg dana, T. 1712-1713.

je naredio da njegovi vojnici djeluju po Dubrovniku. Zatim se postavlja pitanje na šta je optuženi mislio kada je rekao grad Dubrovnik.

166. U kontekstu ove Optužnice, prisutna je sklonost da se ishitreno povuče implikacija da to znači priznanje da je optuženi naredio svojim snagama da djeluju po Starom gradu. Veće, međutim, mora da bude opreznije prema značenju tih reči. Rečeno je grad Dubrovnik, a ne Stari grad.⁵⁴¹ Dubrovnik je mnogo šira geografska odrednica od Starog grada. Štaviše, kako je navedeno na početku ove presude, dubrovačka regija je prilično prostrana. Dana 6. decembra 1991, međutim, jedini deo koji je ostao pod vlašću hrvatskih snaga bilo je šire područje grada Dubrovnika, koje je obuhvatalo Stari grad i, kako geografski tako i u svakodnevnom govoru, Srđ kao dominantnu topografsku karakteristiku grada Dubrovnika. Veće na osnovu svedočenja Colma Doylea zaključuje da se obrazloženje koje je optuženi naveo za djelovanje po Dubrovniku zasniva na napadima paravojnih snaga na njegove vojnike. Pošto JNA tada nije prihvatila da je Hrvatska legitimno napustila SFRJ, ona je sve hrvatske snage smatrala paravojnim snagama jer nisu legitimno formirane kao vojne snage.⁵⁴² Za snage JNA, koje su u toj regiji kompletno bile pod komandom optuženog, Srđ je predstavljao trajno podsećanje na neuspeh JNA u novembru da protera hrvatske snage sa brda oko Dubrovnika. Srđ je, prema tome, bio položaj u Dubrovniku s kojeg je najefikasnije mogao da se zada odlučujući udarac hrvatskim snagama. Njegovo zauzimanje bi im oduzelo jedini položaj koji im je pružao jasnu odbrambenu prednost, a istovremeno bi značajno povećalo efikasnost kontrole JNA nad Dubrovnikom. Takođe je moguće da se računalo da bi zauzimanje Srđa predstavljalo krupan psihološki udarac za građane Dubrovnika, takav da bi mogao da ih podstakne da spremnije prihvate predloge JNA za razrešenje situacije s kojom se Dubrovnik suočavao.

167. Iako se ono što je optuženi rekao Colmu Doyleu može protumačiti kao da je naredio svojim snagama da djeluju po širem području grada Dubrovnika, Veće je mišljenja da se njegove reči lako mogu shvatiti kao priznanje da je napad koji je JNA preduzela tog dana bio po njegovom naređenju. To je bio, kako je Veće zaključilo, napad usmeren na Srđ, ali je, kako će biti obrazloženo, naređenje da se napadne Srđ predviđalo i određeno granatiranje grada. To svedočenje navodi Veće na zaključak da je optuženi Colmu Doyleu zapravo dao do znanja da je na napade na svoje vojnike u Bosni i Hercegovini odgovorio tako što je svojim snagama naredio da napadnu strateški položaj hrvatskih "paravojnih" snaga u Dubrovniku koji im je očigledno pružao prednost i ugrožavao snage JNA na tom području, to jest, Srđ. To što je pomenuo grad takođe se uklapa u tumačenje prema kojem je bio svestan da njegove snage tokom napada zaista granatiraju grad. Veće je svesno da je taj zaključak o značenju njegovih reči povoljniji po optuženog od doslovnijeg tumačenja. To priznanje optuženog o

⁵⁴⁰ Dokazni predmet br. P46; Colm Doyle, T. 1712-1713.

⁵⁴¹ Colm Doyle, T. 1716.

njegovoj direktnoj odgovornosti za napad tog dana takođe se, po mišljenju Veća, potpuno podudara s vojnim realnostima JNA, na osnovu kojih je zaista teško zamisliti da je napad mogao da se započne na nivou 9. VPS, bez saglasnosti 2. OG, posebno u tako presudnom trenutku zbog pregovora i širih političkih aktivnosti koje smo pomenuli.⁵⁴³

168. Ostaje pitanje kada je optuženi dao naređenje da njegove snage napadnu Srđ. Po jednom tumačenju, odsutno držanje optuženog, koje je Colm Doyle primetio,⁵⁴⁴ i izjava optuženog da je izdao naređenje zbog toga što je bio besan,⁵⁴⁵ mogu da ukažu na to da je tog jutra tako postupio u nastupu besa. Obuzetost optuženog sopstvenim mislima i pokazivanje besa tokom tog sastanka takođe se uklapa u zabrinutost optuženog zbog toga što napad na Srđ nije tekao kao što se predviđalo. Umesto da Srđ bude lako i brzo zauzet pre 12:00 časova, tada je već bilo prošlo 12:00 časova, a napad nije obećavao uspeh.⁵⁴⁶ Dalje, kako je jutro odmicalo, došlo je do sveobuhvatnog granatiranja Dubrovnika od strane JNA, uključujući, kako je zaključilo Veće, granatiranje Starog grada,⁵⁴⁷ i to u takvoj meri da je savezni sekretar, general Kadijević, optuženom pokazao da je ljut zbog razvoja događaja, pa je optuženom naređeno da tog poslepodneva dođe u Beograd na razgovor o situaciji, iako je napad i dalje trajao i njegove snage su i dalje bile u određenoj opasnosti.

169. Ako je obrazloženje koje je optuženi dao Colmu Doyleu za svoje naređenje zaista istinito, a ne puki pokušaj da se navede izgovor, bes o kojem je on govorio bio je bes zbog akcija paravojnih snaga u Bosni i Hercegovini. On nije rekao da su se te akcije desile tog jutra. U iskazu se ne navodi koje su to akcije bile. Drugi dokazi pokazuju, međutim, kako je Veće zaključilo na drugim mestima u ovoj presudi, da su već dan ranije napravljeni detaljni planovi za napad i izvršene pripreme za njegovo sprovođenje.⁵⁴⁸ To pokazuje da je 5. decembra dato naređenje za napad 6. decembra. Veće, dalje, napominje da je naređenje za takav napad, od 5. decembra, optuženi dao svestan eventualnih instrukcija koje su mu date na sastanku u Generalštabu 3. decembra 1991, kada je optuženom rečeno da započne pregovore s ministrom Rudolfom u vezi s Dubrovnikom, koje je zatim poverio admiralu Jokiću.⁵⁴⁹ Ostaje otvoreno pitanje šta je naljutilo generala Kadijevića – da li odluka da se zauzme Srđ ili način na koji se ona sprovodila 6. decembra.

⁵⁴² Admiral Jokić, T. 4368.

⁵⁴³ Vidi gore, par. 79-81.

⁵⁴⁴ Colm Doyle, T. 1715.

⁵⁴⁵ Colm Doyle, T. 1716-1717.

⁵⁴⁶ Vidi gore, par. 139-140.

⁵⁴⁷ Vidi gore, par. 104-110.

⁵⁴⁸ Vidi gore, par. 96; 98.

⁵⁴⁹ Vidi gore, par. 79-80.

170. Optuženi i admiral Jokić su 6. decembra 1991. poslepodne zajedno otputovali avionom iz Podgorice u Beograd, po naređenju generala Kadijevića.⁵⁵⁰ Svedočenja se unekoliko razlikuju kada je reč o vremenu njihovog odlaska. Admiral Jokić misli da je otputovao oko 13:00 časova, iako u ratnom dnevniku 9. VPS postoji beleška: “U 14.00 da va /?viceadmiral/ Jokić bude na Čilipima”.⁵⁵¹ Admiral jeste helikopterom odleteo s Čilipa u Podgoricu, gde se sastao s optuženim radi leta za Beograd. Tu vreme nije presudno. Svedočenja ukazuju na to da su se zajedno vratili oko 17:30 časova.⁵⁵²

171. Sastanak u Beogradu sa saveznim sekretarom za narodnu odbranu generalom Kadijevićem održan je u zgradi Generalštaba JNA. Sastanku su prisustvovali i general Simonović i načelnik Generalštaba general Adžić.⁵⁵³ Jedini iskaz o tome šta se događalo na tom sastanku potiče od admirala Jokića. On je izjavio da je general Kadijević pitao i optuženog i admirala Jokića o događajima tog jutra u Dubrovniku i da im je obojici zamerio da nisu mudro postupili.⁵⁵⁴ Admiral Jokić je izjavio da je optuženi uglavnom prepustio njemu da objasni šta se dogodilo, pa se admiral osećao kao da ga je optuženi pomalo ostavio na cedilu jer nije detaljnije opisao šta se dogodilo.⁵⁵⁵ Admiral je izjavio da se zbog toga osećao kao da je ispalo da je on glavni krivac. To nije odgovaralo njegovom viđenju događaja.

172. Admiral Jokić je izjavio da je tokom tog sastanka predložio da sprovede istragu.⁵⁵⁶ Posle toga, general Kadijević je, još u prisustvu optuženog, u suštini rekao admiralu Jokiću da ode u Stari grad i pokuša da popravi štetu i završi to uspešno.⁵⁵⁷ U svedočenju se ne kaže da je na tom sastanku general Kadijević izričito naredio admiralu Jokiću da sprovede istragu o granatiranju Starog grada, mada je implicitno prihvaćeno da on to uradi.

173. S obzirom na svedočenja o tom sastanku i događajima ranije tog dana koji su uključivali generala Kadijevića a odnosili su se na to pitanje, zaključak je Veća da je očigledno da je JNA u toj fazi nastojala, da se kolokvijalno izrazimo, da “popravi šta se popraviti može” kada je reč o napadu na Dubrovnik, a posebno na Stari grad. Napad je praktično odmah isprovocirao žestoku negativnu reakciju međunarodne zajednice, pri čemu je predstavnik Evropske zajednice već u početnoj fazi napada direktno kontaktirao samog generala Kadijevića.⁵⁵⁸ Neka vrsta istrage bila je očigledna mera kako bi se ublažio negativan stav međunarodne zajednice. Sve snage koju su učestvovalе u napadu bile su pod neposrednom komandom admirala Jokića. Prema tome, on je imao ovlašćenja da sprovede

⁵⁵⁰ Admiral Jokić, T. 4074; dokazni predmet br. D96.

⁵⁵¹ Dokazni predmet br. D96.

⁵⁵² Admiral Jokić, T. 4071.

⁵⁵³ Admiral Jokić, T. 4079.

⁵⁵⁴ Admiral Jokić, T. 4079.

⁵⁵⁵ Admiral Jokić, T. 4081.

⁵⁵⁶ Admiral Jokić, T. 4112.

⁵⁵⁷ Admiral Jokić, T. 4112.

istragu i preduzme disciplinske mere. On je predstavljao JNA, kao zamenik optuženog, na pregovorima o Dubrovniku održanim prethodnog dana.⁵⁵⁹ On je bio u kontaktu s hrvatskim rukovodiocima u Dubrovniku i predstavnicima EZ tog jutra. On je predložio generalu Kadijeviću da preduzme istragu. Prema tome, on je bio logičan izbor, ako ne i jedini logičan izbor za sprovođenje istrage i podnošenje izveštaja, i to u skladu s dodeljenim zadatkom da “popravi štetu i završi to uspešno”.

174. Ono što je usledilo, po zaključku Veća, jasno govori o opštem značenju i efektu dogovora ili instrukcija koje je admiral Jokić doneo sa sastanka u Beogradu. Prvo što je uradio bilo je da ministru Rudolfu,⁵⁶⁰ Kriznom štabu Dubrovnika i PMEŽ⁵⁶¹ prenese uveravanja, navodeći ovlašćenje generala Kadijevića, da će se sprovesti detaljna istraga i preduzeti mere protiv počinilaca. On je od nekoliko svojih viših oficira tražio izveštaje,⁵⁶² koji nisu prosleđeni nikom drugom. Poslao je oficire da “učvrste” moral jedinica koje su učestvovala u napadu i koje su smatrale da su, sve u svemu, pretrpele poraz, a takođe da pokušaju da saznaju od tih jedinica šta se desilo.⁵⁶³ Ti njihovi izveštaji, ako ih je bilo, nisu prosleđeni nikom drugom. Smenio je jednog vršioca dužnosti komandanta bataljona, potpukovnika Jovanovića iz 3/5. mtbr,⁵⁶⁴ ali ga je odmah ponovo vratio na njegove redovne dužnosti bez ikakvih disciplinskih kazni ili drugih mera. Zatim je Savezni sekretarijat kratko izvestio o tim pitanjima, kao i uopšteno o dejstvima 6. decembra 1991, na način koji je bio prilično u neskladu s činjenicama, kako je pokazalo svedočenje u ovom predmetu, da bi ponašanje snaga JNA prikazao u povoljnijem svetlu. U njegovom izveštaju bilo je i uveravanje da će uslediti “konačne i sveobuhvatne” mere.⁵⁶⁵ Njih uopšte nije bilo. Sledećeg dana, “komisija” od tri oficira 9. VPS obišla je Stari grad da bi izvestili o šteti.⁵⁶⁶ Admiral Jokić je odobrio njihov izveštaj, koji je nastojao da prirodu i obim štete svede na minimum i odgovornost za uzrokovanje te štete skine sa JNA, iako je čak i površno gledanje propratnog filma moglo da pokaže njegovu neadekvatnost.⁵⁶⁷ On nije preduzeo nikakve druge disciplinske ili administrativne mere kako bi bolje utvrdio istinu o onome što se dogodilo, niti je preduzeo mere protiv odgovornih. Upadljiv pokazatelj toga koliko su, po zaključku Veća, ta istraga i te

⁵⁵⁸ Ambasador Fietelaars, T. 4192-4193.

⁵⁵⁹ Vidi gore, par. 80-81.

⁵⁶⁰ Ministar Rudolf, T. 5568-5572; 5612, dokazni predmet br. P61, separator 33.

⁵⁶¹ Per Hvalkof, T. 2204, dokazni predmet br. P61, separator 35.

⁵⁶² Admiral Jokić, T. 4094-4095.

⁵⁶³ Admiral Jokić, T. 4095. Kapetan Nešić je izjavio da su 7. decembra 1991. oficiri iz komande 9. VPS obišli vojnike 3/472. mtbr i razgovarali s njima, T. 8187; vidi i dokazni predmet br. D112. Poručnik Lemal je takođe izjavio da su 6. decembra oficiri 9. VPS obišli njegovu jedinicu da bi porazgovarali o onome što se dogodilo tokom tog dana i o moralu vojnika, T. 7421.

⁵⁶⁴ Potpukovnik Jovanović, T. 8094; dokazni predmet br. D65; admiral Jokić, T. 8553.

⁵⁶⁵ Dokazni predmet br. D65.

⁵⁶⁶ Admiral Jokić, T. 4109; dokazni predmet br. P61, separator 39. Lars Brolund je izjavio da je 8. decembra pomagao oficirima JNA i fotografima prilikom pregleda grada, T. 885. Potpukovnik Đurašić je izjavio da su tri oficira u civilu s video kamerom prošla pored njegovog komandnog mesta u Mokošici na odlasku i na povratku iz Dubrovnika radi snimanja oštećenja, T. 7011-7012.

⁵⁶⁷ Dokazni predmet br. P145; admiral Jokić, T. 4337-4338.

mere bile lažne jeste činjenica da je baterija kalibra 120 mm iz sastava 3/5. mtbr bila van dometa Starog grada.⁵⁶⁸ To je bilo jedino artiljerijsko oruđe pod komandom potpukovnika Jovanovića, JEDINOG oficira koga je admiral Jokić smenio s nekog komandnog položaja. To je bila privremena komanda, koju je potpukovnik Jovanović imao samo jedan dan.⁵⁶⁹ Ta baterija nije mogla da uzrokuje oštećenja Starog grada 6. decembra 1991. Admiral Jokić nije pokrenuo disciplinski postupak ni protiv koga drugoga. Dokazi pokazuju da optuženi nije ništa preduzeo da istraži ili disciplinski kazni bilo koga u vezi sa granatiranjem Starog grada ili događajima 6. decembra 1991. Ukratko, niko nije disciplinski kažnjen niti je snosio negativne posledice za granatiranje Starog grada 6. decembra 1991. U stvari, otprilike osam dana posle tog 6. decembra 1991, kapetan Kovačević, koji je komandovao napadom, unapređen je.⁵⁷⁰

175. Jedino objašnjenje koje je dao admiral Jokić bilo je da nije mogao da nađe nikakav dokaz kojim bi se opravdalo preduzimanje mera. Čak i ako se i prihvati da on nije imao nikakva saznanja o naređenju optuženog da se napadne i zauzme Srđ, koordinisana priroda napada i učešće drugih jedinica koje nisu pripadale 3/472. mtbr, posebno haubičke baterije u Čilipima koju je admiral Jokić u više navrata sprečio da dejstvuje 6. decembra 1991, kao i njegovog načelnika štaba, kapetana bojnog broda Zeca, i drugih oficira iz štaba 9. VPS 5. i 6. decembra, pružali su uverljiv dokaz da taj napad nije delo kapetana Kovačevića koji je 6. decembra 1991. ujutro postupio na svoju ruku i inicijativu, bez ovlašćenja i suprotno naređenjima. JNA je ustrajala na tom objašnjenju i na osnovu njega je optuženi u poruci ministru Rudolfu uputio izvinjenje.⁵⁷¹ Radi tog objašnjenja su barem neki dokumenti JNA falsifikovani kako bi se pružio neki prividan osnov ili potvrda, kao što je Veće već zaključilo. Objašnjenje admirala Jokića za to što nije preduzeo disciplinske mere nije uverljivo. Stav optuženog razmatra se u daljem tekstu ove presude.

⁵⁶⁸ Admiral Jokić, T. 4022-4023.

⁵⁶⁹ Vidi dole, par. 387.

⁵⁷⁰ Dokazni predmet br. P133.

⁵⁷¹ Ministar Rudolf, T. 5612-5613.

F. Kako je došlo do toga da se granatira Stari grad?

176. Dosad razmotreni dokazi pokazuju da je 6. decembra 1991. dubrovački Stari grad žestoko granatiran tokom otprilike deset i po sati. Kako se detaljno navodi u daljem tekstu ove presude, naneta je ogromna šteta objektima, iako je Stari grad zaštićena lokacija na spisku svetske baštine. Takođe je bilo povređenih i poginulih civila kao posledica granatiranja.⁵⁷² Treba jasno ukazati na to da se u vreme granatiranja u Starom gradu nalazilo civilno stanovništvo. Oni su u Starom gradu živeli i radili. Zbog blokade koju je uvela JNA, stanovništvo Dubrovnika, uključujući i stanovnike Starog grada, bilo je nekoliko nedelja bez redovnog snabdevanja vodom i strujom, a vladala je i krajnja oskudica osnovnih proizvoda za opstanak stanovništva, kao što su hrana i sanitetski materijal.⁵⁷³

1. Razmere štete

177. U toku izvođenja dokaza odbrane insistiralo se na tezi, putem podnesaka i svedočenja, da Starom gradu zapravo nije naneta velika šteta ili čak nikakva šteta.⁵⁷⁴ U izveštaju "komisije" sastavljene od oficira JNA koji su obišli Stari grad 8. decembra 1991. da bi ocenili navode o oštećenjima postoji snažna tendencija da se potkrepi takva ocena stanja.⁵⁷⁵ Dokazi pokazuju da ta komisija uopšte nije obišla neke delove Starog grada, tako da neka oštećenja uopšte nisu uzeta u obzir.⁵⁷⁶ Dalje, u izveštaju koji je podnela komisija nije prikazano pravo stanje kako je utvrđeno svedočenjem pred Većem.⁵⁷⁷ Kratki film koji je snimila komisija i koji je priložen uz izveštaj pokazuje koliko su obmanjujući stavovi komisije u tom izveštaju.⁵⁷⁸ Drugi film, koji je snimila hrvatska strana kako bi zabeležila tu inspekciju komisije, još upečatljivije to pokazuje.⁵⁷⁹

178. Veće zaključuje da taj izveštaj nije bio istinski pokušaj da se zabeleži stvarno stanje oštećenja u Starom gradu usled napada 6. decembra 1991. Građani Dubrovnika su 6. decembra uveče i 7. i 8. decembra 1991. krenuli u masovno raščišćavanje.⁵⁸⁰ Čak i ako se to uzme u obzir, obim štete koji je navodno utvrđen, kako se navodi u izveštaju, i napomene Komisije o uzrocima nekih oštećenja, uveliko potcenjuju pravo stanje stvari i prave razmere i težinu štete uzrokovane granatiranjem 6. decembra 1991. Veće zaključuje da taj izveštaj predstavlja pokušaj da se oštećenja izazvana 6. decembra 1991. svedu na minimum, a u nekim slučajevima da se iskrivljeno predstave uzroci tih oštećenja.

⁵⁷² Vidi dole par. 250; 259; 270; 276 i 330.

⁵⁷³ Adrien Stringer, T. 310; Paul Davies, T. 571; Slavko Grubišić, T. 1028; Đelo Jusić, T. 3060.

⁵⁷⁴ Završni podnesak odbrane, par. 510-521.

⁵⁷⁵ Admiral Jokić, T. 4109-4111.

⁵⁷⁶ Dokazni predmet br. P61, separator 39; Slobodan Vuković, T. 5990-5993; 5827.

⁵⁷⁷ Vidi gore, par. 174.

⁵⁷⁸ Dokazni predmet br. P145.

⁵⁷⁹ Dokazni predmet br. P78.

⁵⁸⁰ Nikola Jović, T. 2964-2965; svedok A, T. 3635-3636; Slobodan Vuković, T. 5914.

179. Bez obzira na izveštaj komisije JNA, dokazi kojima raspolaže Veće pokazuju da je granatiranjem 6. decembra 1991. Starom gradu naneta obimna i znatna šteta, odnosno, šteta velikih razmera. U daljem tekstu ovog obrazloženja, Veće navodi svoje zaključke o prirodi i razmerama oštećenja, koja smatra dokazanim, onih zgrada i zdanja u Starom gradu koji su konkretno navedeni u Optužnici.⁵⁸¹ Iako su sama ta oštećenja, po mišljenju Veća, dovoljna za zaključak o rasprostranjenom razaranju, ta konstatacija Veća ne znači da se šteta naneta 6. decembra 1991. svodi samo na te konkretno utvrđene činjenice. Veće se na osnovu dokaza uverilo da je bilo i drugih oštećenja i da sve ukazuje na to da su ta oštećenja zahvatala znatan deo Starog grada. Konkretni zaključci u ovoj presudi odnose se samo na one zgrade i zdanja, poimenično navedene u Optužnici, u vezi s kojima Veće može konkretno da zaključi da su upravo te zgrade oštećene 6. decembra 1991, uprkos teškoćama u procesu dokazivanja i identifikacije konkretnih zgrada. U svrhu utvrđivanja krivice odnosno nevinosti, biće, naravno, uzeta u obzir samo ta konkretna i dokazana oštećenja.

2. Da li su oštećenja namerno nanele hrvatske snage ili subjekti?

180. Jedan stav na kojem je insistirala odbrana glasi da su svu štetu, ili deo štete, Starom gradu zapravo namerno naneli hrvatski branioci ili drugi hrvatski subjekti.⁵⁸² Izneta je tvrdnja da je to učinjeno da bi se stvorila lažna slika da je JNA nanela oštećenja Starom gradu. Naročito se navodilo da su hrvatski subjekti namerno nanosili oštećenja objektima u Starom gradu koji su ili bili u vlasništvu srpskih subjekata ili u kojima su se ona nalazila.⁵⁸³ Dalji motivi za to mogli su da budu gnev ili osveta.

181. Iz razloga navedenih prilikom našeg razmatranja pitanja štete, Veće zaključuje da su ti argumenti takođe bez stvarnog osnova. Posebno kada je reč o tvrdnji da su potpuno uništene zgrade u kojima su nalazile radnje “u vlasništvu” ljudi iz Srbije i Crne Gore ili su s njima bile “povezane”,⁵⁸⁴ Veće napominje da dokazi na kojima odbrana zasniva svoj argument jesu da se u jednoj od te dve prodavnice prodavala beogradska konfekcija, a druge dve su se zvale “Titex” i “Kluz”.⁵⁸⁵ Zaključak o navodnoj vezi između “Titex-a” i Titograda (Podgorice), kao i naziva “Kluz” i beogradskog proizvođača, branioci su izveli bez pokrića u dokazima.⁵⁸⁶ Samo za jednu od tih prodavnica svedok Đelo Jusić izričito je rekao da je srpska.⁵⁸⁷ Dalje, svedočenje Zinete Ogreste, na koje se odbrana takođe poziva u vezi s tim, bilo je da se prodavnica koja se nalazila u prizemlju zgrade u kojoj je živela zvala “Obuća Beograd”.⁵⁸⁸ Nema, međutim, dokaza da je vlasnik te prodavnice bio Srbin. Navodi odbrane,

⁵⁸¹ Vidi dole, par. 326.

⁵⁸² Završni podnesak odbrane, par. 518; vidi i dokazni predmet br. P23.

⁵⁸³ Završni podnesak odbrane, par. 518.

⁵⁸⁴ Završni podnesak odbrane, par. 518.

⁵⁸⁵ Đelo Jusić, T. 3277-3280; dokazni predmet br. P78.

⁵⁸⁶ Đelo Jusić, T. 3277-3280.

⁵⁸⁷ Đelo Jusić, T. 3096.

⁵⁸⁸ Zineta Ogresta, T. 3454.

prema tome, izgleda nemaju potkrepu u dokazima. Time se takođe prenebregava činjenica da drugi lokali u zgradama nisu bili povezani sa srpskim ili crnogorskim preduzećima.⁵⁸⁹ Naprotiv, kako se posebno navodi u ovoj presudi, postoji mnoštvo jasnih i čvrstih dokaza, i to zaista ubedljivo mnoštvo, da je šteta naneta 6. decembra 1991. dubrovačkom Starom gradu i u njemu bila uzrokovana granatiranjem od strane JNA.⁵⁹⁰ Takav je zaključak Veća.

3. Da li su snage JNA deistvovalе samo po hrvatskim vojnim položajima?

182. Sledeći argument odbrane, koji je delimično u suprotnosti s upravo razmotrenim argumentima, jeste da su eventualna oštećenja Starog grada naneta 6. decembra 1991. žalosna, ali neizbežna posledica artiljerijske vatre JNA usmerene na hrvatske vojne položaje u Starom gradu i njegovoj neposrednoj okolini. Odbrana tvrdi da je napad na Stari grad od strane JNA bio samo odgovor na hrvatsku vatru sa njihovih položaja.⁵⁹¹ Ima dokaza na koje se odbrana poziva kao potkrepu tom navodu. Ima i dokaza koji govore suprotno. Veće će razmotriti te oprečne dokaze.

183. Kao opštu napomenu kojoj Veće pridaje značajnu težinu, Veće konstatuje da su 6. decembra 1991. postojale prilično ubedljive okolnosti koje opovrgavaju navod da su hrvatski branioци imali odbrambene vojne položaje u Starom gradu. Da je to učinjeno, otvoreno bi se prekršio zaštićeni status Starog grada kao svetske baštine. Veće prihvata da su stanovnici Starog grada prevashodno bili zainteresovani da ne prekrše status Starog grada kao zone bez vojnog prisustva.⁵⁹² To je mišljenje Veća, bez obzira na tvrdnje u svedočenjima da su ponekad, u početnim fazama sukoba, hrvatski branioци to kršili.⁵⁹³ Bez obzira na to da li je tako bilo ili ne, nezavisni vojni posmatrači PMEЗ su početkom decembra 1991. bili ponovo stacionirani u Dubrovniku i, između ostalog, imali su konkretan zadatak da, između ostalog, paze na kršenje sporazuma o prekidu vatre.⁵⁹⁴ Stigli su i funkcioneri agencije Ujedinjenih nacija, uključujući svedoka Colina Kaisera koji je i boravio u Starom gradu 5. i 6. decembra, koji su bili direktno nadležni za pitanja zaštite Starog grada i njegov status zone bez vojnog

⁵⁸⁹ Delo Jusić, T. 3280.

⁵⁹⁰ Vidi gore, par. 100; 103 i 139.

⁵⁹¹ Završni podnesak odbrane, par. 374 i 608.

⁵⁹² Kapetan Negodić, T. 5240; 5242. Svedočenja pokazuju da u Starom gradu uglavnom nije bilo vojnih položaja (Nikola Jović, T. 2966; Lucijana Peko, T. 1877; 1955-1960; Kapetan Negodić, T. 5240-5242; Delo Jusić, T. 3124-3125; Zineta Ogresta, T. 3494; Mato Valjalo T. 2012). Gradske vlasti su uvele zabranu ulaska naoružanih lica u Stari grad i radi sprovođenja te zabrane vršene su provere na kapijama na ulasku u grad (Nikola Jović, T. 2988-2989; kapetan Negodić, T. 5240-5241; Ivo Vlašica, T. 3424-3425). Međutim, povremeno se mogao videti mali broj vojnika na ulicama Starog grada, ponekad naoružanih puškama ili pištoljima (Đorđe Ciganović, T. 2902; Nikola Jović, T. 2985-2986; Colin Kaiser, T. 2466; Mato Valjalo, T. 2011; potpukovnik Stojanović, T. 7816-7820; kapetan Negodić, T. 5240). Pretresno veće ne uzima u obzir svedočenje Ive Grbića o tome da u Starom gradu nije bilo prisustva uniformisanih lica, smatrajući da je ono u suprotnosti s većinom iskaza o tom pitanju, a svedok nipošto nije bio u mogućnosti da oceni situaciju na svim mestima unutar gradskih zidina, T. 1415-1418. Slično svedočenje Slobodana Vukovića treba uzeti s dozom opreza, pošto taj svedok tog dana nije bio u Starom gradu, sve do kasno uveče, T. 6144-6145; T. 5825-5826.

⁵⁹³ Admiral Jokić, T. 4970-4972.

⁵⁹⁴ Per Hvalkof, T. 2237-2238.

prisustva.⁵⁹⁵ Događaji u toku prethodnih nedelja takođe su privukli novinare i snimatelje stranih sredstava informisanja u Dubrovnik i Stari grad.⁵⁹⁶

184. Prisustvo tih raznih nezavisnih posmatrača, koji su budno motrili na aktivnosti u Starom gradu, a posebno na vojna dejstva, jasno ukazuje na to da nije verovatno da su hrvatski braniooci mogli da uspostave ili koriste odbrambene položaje u Starom gradu ili da iz njega dejstvuju iz artiljerijskog ili drugog oruđa, a da takva dejstva prođu neopaženo. Nijedan od svedoka iz tih nezavisnih organizacija koji su svedočili nije video nikakve odbrambene položaje ili vojne aktivnosti ili bilo kakva artiljerijska ili druga dejstva iz Starog grada 5. ili 6. decembra 1991.⁵⁹⁷

185. Odbrana je, međutim, podnela dokaze koji govore suprotno. Oficir u štabu 9. VPS, kapetan Drljan, bio je 6. decembra 1991. na Žarkovici otprilike jedan sat, verovatno od 08:00 do 09:00 časova.⁵⁹⁸ On je tvrdio da je nasred Straduna video minobacač. Prema izjavi ovog svedoka, taj minobacač je donet na Stradun i iz njega je ispaljena granata u pravcu Srđa.⁵⁹⁹ Rečeno je da je čitav taj proces izvršen za jedan minut.⁶⁰⁰ Taj isti svedok odbrane rekao je i da se dejtvovalo iz, kako je zaključio, hrvatskog minobacača iza Orlandovog stuba ispred crkve svetog Vlaha, na južnom kraju Straduna. Svedok je izjavio da je u 08:30 časova tamo video bleskove, što je, po njegovom mišljenju, rezultat ispaljenja granata.⁶⁰¹ U vezi s ovim iskazom, Veće napominje da raspolaže mnoštvom dokaza, koje prihvata, o tome da minobacač mora da bude postavljen na podlogu koja će apsorbovati udar prilikom ispaljivanja. Postoji stvarna opasnost za opslužioce minobacača ako pokušaju da otvore vatru na tvrdoj podlozi kao što je uglačani kamen Straduna. Ako se želi da se otvori vatra, potrebna je posebna priprema podloge, kao što je obezbeđenje vrećama od peska ili postavljanje gumene podloge, da bi se apsorbovao udar.⁶⁰² Kapetan Drljan nije izjavio da je video takvu pripremu podloge, a trajanje koje je naveo za otvaranje vatre praktično to isključuje. Kada je reč o Orlandovom stubu, Veće konstatuje da svedok ne tvrdi da je video oružje, već samo bleskove.⁶⁰³ Sam stub se uopšte ne vidi sa Žarkovice jer se nalazi odmah iza visokih zgrada.⁶⁰⁴ Svedok je zaključio da se dejstvuje iz oruđa, kako je rekao, na osnovu toga što je video bleskove. Njegov iskaz o vremenu ukazuje na to da je tada bio dan. Postoje dokazi da je gotovo nemoguće videti takve bleskove po danu.⁶⁰⁵ Pošto svedok nije mogao

⁵⁹⁵ Colin Kaiser, T. 2379-2380; 2471-2480.

⁵⁹⁶ Paul Davies, T. 568-569.

⁵⁹⁷ Lars Brolund, T. 874; Per Hvalkof, T. 2218-2219.

⁵⁹⁸ Kapetan Drljan, T. 7703.

⁵⁹⁹ Kapetan Drljan, T. 7704-7705; 7711; 7735-7736.

⁶⁰⁰ Kapetan Drljan, T. 7735-7736.

⁶⁰¹ Kapetan Drljan, T. 7711; 7749-7752.

⁶⁰² Vidi dole, par. 190; kapetan Drljan, T. 7736-7739.

⁶⁰³ Kapetan Drljan, T. 7711.

⁶⁰⁴ Dokazni predmet br. C1/2, "Pogled na Stari grad sa Žarkovice" i "Pogled na 3 arkade Gradske kavane sa Žarkovice"- vidi se zvonik i samo poslednji sprat zgrade s druge strane trga Luža, gde se nalazi Orlandov stub. Vidi Prilog III E.

⁶⁰⁵ Kapetan Drljan, T. 7752-7754.

da vidi ni minobacač, niti Orlandov stub, navodna identifikacija bleskova od otvaranja vatre krajnje je neubedljiva. Iako se navodi da je tog dana opšta atmosferska vidljivost bila sasvim dobra,⁶⁰⁶ video materijal i drugi dokazi pokazuju da je iznad Starog grada u 08:30 časova već bilo dima i izmaglice kao posledica više nego dvočasovnog granatiranja.⁶⁰⁷ To je negativno uticalo na vidljivost u Starom gradu. U iskazu svedoka takođe nije na zadovoljavajući način objašnjeno pitanje kako je on mogao, posebno u takvim uslovima vidljivosti i sa te udaljenosti, da razlikuje blesak od otvaranja vatre iz oruđa i blesak od eksplozije dolazeće minobacačke granate. Tada je po Starom gradu već bilo eksplozija granata JNA.

186. Podsetićemo da je ranije u ovoj presudi Veće navelo razloge zbog kojih smatra da je svedokov opis njegovog ponašanja na Žarkovici nezadovoljavajući.⁶⁰⁸ On je izjavio da ga je tamo poslao kapetan bojnog broda Zec da prenese naređenje admirala Jokića kapetanu Kovačeviću da ne dejstvuje po Starom gradu. On je rekao da je, pošto je preneo to naređenje, video da se ono krši, ali tada nije ništa preduzeo, niti je to kršenje prijavio, iako je bio oficir u štabu 9. VPS.⁶⁰⁹ Veće takođe konstatuje da kapetan Drljan nije izjavio da je to što je navodno video preneo kapetanu Kovačeviću ili bilo kom drugom na Žarkovici tog jutra, ali jeste rekao da je po povratku na komandno mesto 9. VPS raportirao kapetanu Kozariću i pretpostavio da je on uveo njegov raport u ratni dnevnik.⁶¹⁰ Takva zabeleška nije nađena.

187. Kapetan Pepić je izjavio da je 6. decembra 1991. ujutro video, po njegovom mišljenju, minobacač koji je dejstvovao iz jedne ulice koja seče Stradun s leve strane.⁶¹¹ On je rekao da je video blesak koji se od nivoa ulice, gde je, po njegovom mišljenju, bio postavljen minobacač, širio ka vrhu zgrade.⁶¹² Svedok nije video predmet koji je uzrokovao taj blesak. Kao što je upravo razmotreno u vezi sa svedočenjem kapetana Drljana, tada je po Starom gradu bilo eksplozija dolazećih minobacačkih granata,⁶¹³ a uslovi vidljivosti u Starom gradu tog jutra bili su teški, posebno sa udaljenosti. To nije ubedljiv dokaz o dejstvovanju minobacača blizu Straduna, čak i ako se prihvati da je kapetan Pepić video blesak ili bleskove. Kapetan Pepić je dalje izjavio da je 6. decembra 1991. u 08:00 časova golim okom video minobacač i jedno protivavionsko oruđe na ulazu u Stari grad sa mora. On je rekao da nije video da se iz njih dejstvuje, ali da je od kolega čuo da je otvarana vatra iz protivavionskog oruđa.⁶¹⁴ Svedok tvrdi da je minobacač najpre bio na kapiji gradskih zidina, a zatim je prenet na mol na kojem

⁶⁰⁶ Kapetan Drljan, T. 7703-7704.

⁶⁰⁷ Dokazni predmet br. P66 na 31:18-31:30; dokazni predmet br. P78 na 11:57, 13:24.

⁶⁰⁸ Vidi gore, par. 136.

⁶⁰⁹ Kapetan Drljan, T. 7728-7729.

⁶¹⁰ Kapetan Drljan, T. 7740-7744.

⁶¹¹ Kapetan Pepić, T. 7494; 7549-7552.

⁶¹² Kapetan Pepić, T. 7549-7552.

⁶¹³ Kapetan Pepić, T. 7558-7560.

⁶¹⁴ Kapetan Pepić, T. 7493-7494; 7496; 7527-7530.

su bili vezani brodovi. On je izjavio da se protivavionski top nalazio na kuli Svetog Luke, koja se, gledano sa Žarkovice, nalazi desno od te kapije.⁶¹⁵ Po mišljenju svedoka, taj top je postavljen tako da dejstvuje “po Bosanki, odnosno po Srđu”.⁶¹⁶ Veće napominje da kapetan Pepić nije izjavio da je video da se iz tih oruđa otvara vatra. Odmah je očigledno da je teško prihvatiti tvrdnju da je oruđa te vrste moguće identifikovati golim okom s te udaljenosti, pošto je kapetan Pepić bio na Žarkovici, koja je udaljena otprilike 2.300 metara od ulaza u Stari grad.⁶¹⁷ Tu je i dodatni problem što 6. decembra 1991. u 08:00 časova ta lokacija nije bila jasno vidljiva zbog eksplozija i požara, kako to pokazuju dokazi koji su pred nama. Pored opštih razloga od kojih su neki upravo pomenuti, a ostali će ubrzo biti navedeni, Veće uzima u obzir svedočenje kapetana Negodića, koji je bio visoki oficir koji je tog dana učestvovao u organizovanju hrvatske odbrane, posebno artiljerijske odbrane,⁶¹⁸ u kojem se negira prisustvo takvog oruđa na tim lokacijama. Kako je navedeno na drugim mestima u ovoj presudi, kapetan Negodić je, po oceni Veća, čestit svedok s uglavnom pouzdanim pamćenjem. Kapetan Negodić je konkretno negirao prisustvo bilo kakvog teškog oruđa na gradskim zidinama,⁶¹⁹ kao i jednocevnog topa kalibra 52 mm na kuli Svetog Luke i protivavionskog mitraljeza koji bi delovao sa područja luke u starom jezgru.⁶²⁰ Veće primećuje da su oba položaja navedena u svedočenju kapetana Pepića potpuno izložena i nezaštićena od napada, pa su zato to krajnje neverovatne lokacije za postavljanje takvog oruđa u datim okolnostima. Svedočenja o kalibru i konstrukciji takvog protivavionskog oruđa ukazuju na to koliko bi bilo teško prebaciti takvo oružje na vrh kule Svetog Luke, osim ako se ne rasklopi, pa se delovi ručno prenesu, što je dugotrajan proces. Mol je popločan tvrdim kamenom i nepodoban je za otvaranje vatre iz minobacača, osim ako se specijalno ne pripremi podloga.⁶²¹ Sa položaja posmatrača PMEZ pružao se neometan pogled na te položaje, pa ipak, nije evidentirano prisustvo ijednog od ta dva oruđa, niti da je iz njih otvarana vatra.

188. Kapetan Nešić, koji je 6. decembra 1991. osmatrao dubrovački Stari grad i okolinu grada sa svoje osmatračnice na Žarkovici, izjavio je da je oko podneva jedan protivavionski top postavljen kod kule Svetog Luke⁶²² otvorio vatru u pravcu njegove jedinice.⁶²³ Taj top, kako tvrdi svedok, nalazio se u srednjem prozoru (postoje tri) na kuli tvrđave u staroj luci,⁶²⁴ a s tog položaja mogla je da se otvara

⁶¹⁵ Kapetan Pepić, T. 7520-7521. Svedok je govorio o kuli desno od ulaza. Jedina kula koja odgovara tom opisu na karti uvrštenoj u spis pod brojem P13 jeste kula Svetog Luke.

⁶¹⁶ Kapetan Pepić, T. 7520-7521.

⁶¹⁷ Dokazni predmet br. C1/1, str. 4.

⁶¹⁸ Kapetan Negodić, T. 5149.

⁶¹⁹ Kapetan Negodić, T. 5245.

⁶²⁰ Kapetan Negodić, T. 5366-5367. Svedok je zapravo govorio o “ribarnici”. Ribarnica se nalazi, kako je objasnio kapetan Nešić, “na ulazu u Stari Grad, sa strane luke”, T. 8171.

⁶²¹ Dokazni predmet br. C1/1, str. 19.

⁶²² Svedok je to opisao kao “desnu kulu u luci kod Starog Grada”, kapetan Nešić, T. 8172.

⁶²³ Kapetan Nešić, T. 8172.

⁶²⁴ Kapetan Nešić, T. 8292; dokazni predmet br. D113.

vatra samo prema njemu ili prema moru.⁶²⁵ Dokazni materijal je pokazao da je reč o kuli svetog Luke. Kapetan Nešić je dalje izjavio da je tog jutra video kako s najjužnije kule na zidinama oko Starog grada jedan minobacač kalibra 82 milimetra dejstvuje po Srđu.⁶²⁶ Veće primećuje da su 6. decembra 1991. i kapetan Pepić i kapetan Nešić bili rame uz rame na Žarkovici.⁶²⁷ Uprkos tome, nijedan od njih nije, prema sopstvenom iskazu, video ono što je video onaj drugi. Teško je zamislivo da su sa iste tačke videli potpuno različite vojne položaje, od kojih nijedan ne odgovara nijednom koji je video onaj drugi. To najviše upada u oči u slučaju kule Svetog Luke. Kapetan Pepić je ispričao da se na vrhu te kule navodno nalazio protivavionski top koji je otvarao vatru na Srđ. Protivavionski top o kojem govori kapetan Nešić nalazio se unutar kule, niže blizu mora, i, kako je rekao, otvarao je vatru kroz prozor. Na tom položaju, mogao je da dejstvuje samo po moru ili Žarkovici.⁶²⁸ Kao što je upravo navedeno, postoje znatne teškoće da se taj tip oruđa prebaci bilo na položaj koji je opisao kapetan Pepić, bilo na onaj koji je opisao kapetan Nešić. Nezamislivo je da su ova dva svedoka videla isto oruđe koje je premešteno sa jednog položaja na drugi u vremenu koje je proteklo između te dve navodne vizuelne identifikacije, naročito pošto su tada vojna dejstva još bila u toku. Iz već navedenih razloga, veoma je teško izvodljivo postaviti protivavionski top na bilo koji od dva navedena položaja, pa je stoga i veoma malo verovatno da je tako bilo. Ako se top nalazio na vrhu kule, bio je potpuno izložen vatri JNA i nije se mogao lako prebaciti na zaštićeni položaj.⁶²⁹ Ako se nalazio unutar kule, nije se mogao koristiti za svoju primarnu funkciju, odnosno protivavionska dejstva, u situaciji kada je potreba za protivavionskom odbranom bila više nego očigledna posle poslednjeg napada JNA od 9. do 12. novembra. A nije se mogao upotrebiti ni za dejstva po Srđu. Kako je već navedeno, svaki od tih položaja su neposredno i direktno osmatrali posmatrači PMEŽ sa svoje lokacije, ali prisustvo oruđa na bilo kojem od ta dva položaja nije primećeno.

189. Veće s potpunim ubeđenjem prihvata svedočenje kapetana Negodića da se *jedino* aktivno protivavionsko oruđe hrvatskih branilaca u blizini tog područja nalazilo kod podnožja žičare,⁶³⁰ odnosno izvan Starog grada i na položaju koju je pružao određenu zaštitu od vatre JNA, ali s koga je moglo da se upotrebi za dejstva po napadajućim avionima JNA, Srđu i Žarkovici. Kada je reč o najjužnijoj kuli, Veće ukazuje na to da postojanje bilo kakvog oruđa na tom položaju nije evidentirano u izveštaju o upotrebi svojih oruđa koji je pripremio kapetan Nešić.⁶³¹ Za taj propust nema objašnjenja ako je on stvarno tog dana video to što tvrdi. Taj položaj bi podrazumevao da se vatra otvarala iz tog

⁶²⁵ Kapetan Nešić, T. 8270.

⁶²⁶ Kapetan Nešić, T. 8170; 8172, 8255.

⁶²⁷ Kapetan Pepić, T. 7486-7489; dokazni predmet br. D103, položaji 1 i 4.

⁶²⁸ Dokazni predmet br. C1/1, str. 19; dokazni predmet br. C1/2, "Pogled na 3 prozora svetog Luke sa Žarkovice" i "Pogled na 3 prozora svetog Luke sa svetog Ivana".

⁶²⁹ Dokazni predmet br. C1/1, str. 19.

⁶³⁰ Kapetan Negodić, T. 5215-5216; 5221.

⁶³¹ Dokazni predmet br. D113; kapetan Nešić, T. 8236-8237.

oruđa sa tvrde kamenite podloge ili pak da je podloga naročito pripremljena, a za to nema dokaza. U izveštaju kapetana Nešića takođe se pominje “ugao na ulazu Starog Grada (levi)”, gde je navodno primećena cev topa.⁶³² Međutim, kapetan Nešić nije naznačio postojanje takvog oruđa na tom mestu na karti Starog grada koja pokazuje lokacije navodnih hrvatskih oruđa 6. decembra 1991.⁶³³ O viđenju tog navodnog oruđa ne daju se nikakve druge informacije. Ne kaže se ni da je primećeno otvaranje vatre iz njega. Na kraju, kapetan Nešić je i prilikom svedočenja i u svom izveštaju pomenuo ljude koji su nosili sanduke na području ribarnice na ulazu u Stari grad.⁶³⁴ Zaključak je bio da se u tim sanducima nalazila municija. Izgleda da se to pretpostavilo jer su sanduci po boji i obliku bili slični sanducima za municiju JNA. Svedok nije video sadržinu tih sanduka, ni da se u njih nešto stavlja ili iz njih vadi, niti da se oni dovoze na neki vatreni položaj ili s njega odvoze.⁶³⁵

190. Veće dalje konstatuje da postoji mnoštvo drugih dokaza koji su u suprotnosti sa svedočenjima kapetana Drljana, Pepića i Nešića. Neki svedoci su isključili prisustvo bilo kakvog teškog naoružanja, oruđa ili artiljerije u Starom gradu.⁶³⁶ Ivo Grbić, kapetan Negodić i Ivo Vlašica izjavili su da u Starom gradu nije bilo nikakvog protivavionskog naoružanja.⁶³⁷ Nikola Jović i Per Hvalkof izjavili su da tamo nije bilo minobacača.⁶³⁸ Po mišljenju vojnog veštaka Jožefa Poje, Stari grad nije pogodno mesto sa otvaranje vatre iz minobacača zbog guste naseljenosti, uskih ulica i visokih zgrada, kao i zbog toga što tamo za gađanje postoje samo tvrde površine.⁶³⁹ Kapetan Negodić je istakao da je Stari grad izgrađen od kamena i da su ulice u njemu vrlo uske. Njegovo je mišljenje da bi raspoređivanje nekog oruđa u Starom gradu uzrokovalo više štete okolnim kućama nego neprijatelju.⁶⁴⁰ Uske ulice i visoke zgrade sprečile bi minobacač da gađa bilo koji očekivani cilj JNA na većini lokacija.

191. Veće primećuje da, što je zanimljivo, nijedno hrvatsko oruđe ili vatreni položaj koji su 6. decembra 1991. navodno primećeni u Starom gradu nije videlo više od jednog svedoka. Ništa od toga nisu primetili oni koji su bili na Srđu, odakle se pružao nabolji i najbliži pogled na Stari grad. Svi ostali svedoci iz JNA bili su na Žarkovici, s kapetanom Kovačevićem, ali ipak tvrde da su videli sasvim različite stvari. Postoji još jedan mogući razlog. Kapetani Pepić i Nešić izjavili su da su bili na Žarkovici tokom napada u novembru 1991, kada je takođe bilo granatiranja.⁶⁴¹ S obzirom na vreme

⁶³² Dokazni predmet br. D113.

⁶³³ Dokazni predmet br. D110.

⁶³⁴ Kapetan Nešić, T. 8170-8171; 8240-8243; dokazni predmet br. D113.

⁶³⁵ Kapetan Nešić, T. 8171.

⁶³⁶ Delo Jusić T. 3124, Zineta Ogresta T. 3494, Mato Valjalo T. 2011, Per Hvalkof, T. 2221.

⁶³⁷ Ivo Grbić, T. 1451; kapetan Negodić, T. 5226 ; Ivo Vlašica, T. 3362.

⁶³⁸ Nikola Jović, T. 2966; 3010-3011; 3014; Per Hvalkof, T. 2219.

⁶³⁹ Jožef Poje, T. 6224.

⁶⁴⁰ Kapetan Negodić, T. 5241. Per Hvalkof je takođe izneo sumnje u to da li je Stari grad pogodan za minobacače, T. 2219.

⁶⁴¹ Kapetan Pepić je tamo bio 8. i 9. novembra 1991, T. 7475-7477; kapetan Nešić je bio tamo, između ostalog, od 10. do 13. novembra 1991, T. 8201.

protéklo od tada, moguće je da su svedoci pomešali opservacije događaja koji su se odigrali tokom jednog ili više ranijih napada.

192. Veće, dalje, primećuje da, uprkos jasnoj zapovesti admirala Jokića, po kojoj je neprijateljske položaje otkrivene u Starom gradu trebalo javiti na istureno komandno mesto komande 9. VPS,⁶⁴² navodno prisustvo vojnih položaja u Starom gradu nije zabeleženo u ratnom dnevniku JNA, koji daje detaljne informacije o hrvatskim vojnim položajima aktivnim 6. decembra 1991.⁶⁴³ Određeni podaci o vojnim aktivnostima mogu se naći u borbenom izveštaju od 6. decembra 1991, koji je pripremio kapetan bojnog broda Zec. Taj dokument sadrži navod da je “vatra povremeno otvarana i sa predela Straduna i iz stare gradske luke”.⁶⁴⁴ Ne otkriva se osnov za takvu tvrdnju. Tu informaciju ne potkrepljuje drugi borbeni izveštaj koji je 7. decembra 1991. sačinio admiral Jokić, gde se navode hrvatski vojni položaji samo izvan Starog grada.⁶⁴⁵ Kako su obojica oficira morala da imaju pristup istim izveštajima i porukama, zanimljiva je razlika između njih. Admiral Jokić misli da izveštaj kapetana bojnog broda Zeca “ne odražava [činjenice]” i ne slaže se sa svim pojedinostima u njemu.⁶⁴⁶ Još jedan izveštaj o položajima u Starom gradu jeste izveštaj kapetana Nešića o ciljevima po kojima se deštvovalo sa Žarkovice. Međutim, Veće je zaključilo da je on namerno isfabrikovan.⁶⁴⁷

193. Veće zaključuje da su dokazi o hrvatskim vatrenim položajima ili teškom naoružanju prisutnom 6. decembra 1991. u Starom gradu nedosledni, neverovatni i neuverljivi. Ono, dalje, primećuje da su svedoci koji su tvrdili da su videli naoružanje raspoređeno na tim položajima u relevantno vreme bili komandanti ili štapski oficiri JNA, ili oficiri koji su tog dana bili nadležni za artiljerijska dejstva JNA. Stoga izgleda da je moguće da su oni mislili da pitanje da li je JNA deštvovala po Starom gradu namerno ili samo kao odgovor na vatru hrvatskih branilaca ili sa drugih vojnih položaja ima direktan uticaj na ocenu njihovih rezultata ili na to da li će biti disciplinski kažnjeni. Kada se odmere svi faktori, uključujući direktno protivrečna svedočenja, Veće je potpuno uvereno i konstatuje da 6. decembra 1991. u Starom gradu i na zidinama oko njega nije bilo hrvatskih vatrenih položaja ili teškog naoružanja.

194. Postavlja se dalje pitanje da li su, iako u Starom gradu zapravo nije bilo hrvatskih vatrenih položaja ni teškog naoružanja, lica u JNA odgovorna za granatiranje Starog grada verovala da ih ima. S tim u vezi, osnovni zaključak Veća jeste da su dokazi o postojanju tih vatrenih položaja ili teškog naoružanja u svakom slučaju lažni, a ne samo rezultat greške. Čak ako se, međutim, u ovu svrhu i

⁶⁴² Dokazni predmet br. D57, odeljak 5.4; admiral Jokić, T. 4972-4973.

⁶⁴³ Dokazni predmet br. D 96; kapetan Pepić, T. 7569-7573; kapetan Drljan, T. 7742-7744; 7772-7773.

⁶⁴⁴ Dokazni predmet br. D62, odeljak 1.

⁶⁴⁵ Dokazni predmet br. D65, odeljak 2.

⁶⁴⁶ Admiral Jokić, T. 4954-4956.

⁶⁴⁷ Vidi gore, par. 132.

pretpostavi da se verovalo da u Starom gradu ili na zidinama oko njega postoji jedan, nekoliko ili svi vatreni položaji ili teško naoružanje koji se navode u iskazima, dokazi pokazuju da se nije smatralo da oni tog dana predstavljaju neku značajniju pretnju snagama JNA. Kapetan Pepić je izjavio da nije obratio mnogo pažnje na protivavionski top na kuli svetog Luke jer je tada nešto drugo bilo prioritarno. Pomenio je hotel "Libertas".⁶⁴⁸ Pošto je na njega ispaljen jedan projektil, protivavionsko oruđe navodno smešteno na kuli svetog Luke začutalo je.⁶⁴⁹ Slično tome, kapetan Nešić je smatrao da "neutralisanje" protivavionskog topa navodno postavljenog u toj istoj kuli nije bilo "nikakav važan događaj" u situaciji kada se na njih, kako je rekao, stalno otvarala vatra.⁶⁵⁰ Kako su izjavila oba svedoka, identifikovano hrvatsko naoružanje uspešno je "neutralisano" bez mnogo napora. Za "uništenje" minobacača navodno uočenog na najjužnijoj kuli, bila je, kako se navodi u svedočenjima, potrebna samo jedna granata iz bestrzajnog topa.⁶⁵¹ Na ljude za koje je rečeno da su nosili sanduke ispaljena su dva ili tri projektila, posle čega se oni nisu vratili na mesto na kojem su viđeni.⁶⁵² Minobacač, koji je opisao kapetan Pepić, postao je neupotrebljiv nakon što je na njega otvorena vatra sa Žarkovice.⁶⁵³ Nema dokaza da je artiljerija JNA uopšte otvorila vatru na minobacač navodno viđen kako puca na Stradunu ili na minobacač koji je navodno dejstvovao iza Orlandovog stuba. Oni koji su izvršavali napad na Srđ nisu nijedan od tih položaja niti ikoji od položaja ili naoružanja o kojima je bilo reči označili kao pretnju.

195. Veće, dalje, napominje da dokazi o navodnim hrvatskim vatrikim položajima, čak i da se pretpostavi da su tačni ili da se verovalo da su tačni, i da se prihvati verzija najpovoljnija za odbranu, ne bi pružili neko eventualno objašnjenje ili opravdanje za prirodu, obim i trajanje granatiranja Starog grada tog dana, kao ni za raznovrsne lokacije koje su granatirane. Veće zaključuje da bi dokazi, čak i pod navedenom pretpostavkom, isključili zaključak da je artiljerija JNA dejstvovala samo po hrvatskim vojnim ciljevima u Starom gradu. Jednostavno ne bi mogao da se uspostavi odnos srazmere između dokaza ponuđenih kao razlog za napad i odgovora artiljerije JNA.

196. Veće će sada nabrojati aspekte dokaza o hrvatskim vojnim položajima. Podroban opis hrvatskih vojnih položaja u gradu Dubrovniku dao je kapetan Negodić, koji je 6. decembra 1991. komandovao hrvatskom artiljerijskom odbranom, mada ne i protivavionskim naoružanjem. On je izjavio da su se dva minobacača kalibra 82 mm nalazila 100 do 120 metara istočno od zidina Starog grada, u Lazaretima. Kako je glavna svrha tog položaja bila da se spreči eventualni pokušaj pešadije

⁶⁴⁸ Kapetan Pepić, T. 7527-7530.

⁶⁴⁹ Kapetan Nešić, T. 8236.

⁶⁵⁰ Kapetan Nešić, T. 8236.

⁶⁵¹ Kapetan Nešić, T. 8238.

⁶⁵² Kapetan Nešić, T. 8241-8243. U njegovom izveštaju se, u vezi s tim, pominju 4 projektila, dokazni predmet br. D113.

⁶⁵³ Kapetan Pepić, T. 7527-7530.

JNA da se probije sa područja između Bosanke i Žarkovice, minobacači 6. decembra 1991. nisu dejstvovali.⁶⁵⁴ Municija, koje je zbog blokade na zalihama bilo malo, bila je uskladištena spremna blizu tog položaja, ispod stepenica koje vode sa zidina. Dana 6. decembra 1991. tamo su se nalazila dva minobacača i četiri granate.⁶⁵⁵ Kapetan Negodić je izjavio da se borbeni položaj protivavionskog oruđa nalazio izvan Starog grada, blizu nižeg dela žičare koja vodi na tvrđavu Srđ.⁶⁵⁶ Taj položaj se nalazi oko 150 metara od zidina Starog grada. Postojao je i položaj za protivavionsko oruđe istočno od Starog grada, u predelu Ploča, u Zlatnom Potoku. On je rekao da oruđe tamo postavljeno nije dejstvovalo 6. decembra 1991.⁶⁵⁷ Kapetan Negodić je naveo da je u parku Gradac bila grupa od 10 ili 15 pešadinaca, čiji je zadatak bio da spreče ulazak u malu luku.⁶⁵⁸ Takođe je pomenuo da je u parku postojao alternativni položaj za protivavionsko oruđe.⁶⁵⁹ Kapetan Negodić je izjavio da je 6. decembra 1991. jedan top kalibra 76 mm ZIS bio postavljen kod Male Petke. On je rekao da su iz tog oruđa ispaljene četiri granate ka području Pobrežja i Knezova. Kapetan Negodić je rekao da je, kasnije, municija s tog položaja prebačena na položaj kod ulice Iva Vojnovića.⁶⁶⁰ Kapetan je izjavio da je još dalje prema severozapadu, kod kampa Solitudo, postojao položaj za tri minobacača kalibra 120 mm i tri minobacača kalibra 82 mm. Dana 6. decembra 1991. iz tog oružja je otvarana vatra prema tvrđavi na Srđu i Strinčijeri.⁶⁶¹ Navedeno je da je položaj trocevnog topa bio blizu Solituda, u Orsanu, u Lazaretima, što je daleko severozapadno od Starog grada. Dana 6. decembra 1991. iz tog oruđa dejstvovano je prema području Srđa.⁶⁶² Jedno protivavionsko oruđe, mobilni jednocevni top od 20 mm, nalazilo se u uvali blizu hotela "Lapad". Ono je postavljeno 6. decembra 1991.⁶⁶³ Prema izjavi kapetana Negodića, jednocevni raketni bacač kalibra 128 mm nalazio se na brdašcetu 150 metara severno od hotela "Libertas". Dana 6. decembra 1991. iz njega je ispaljena jedna raketa na Žarkovicu.⁶⁶⁴ Dva minobacača kalibra 82 mm nalazila su se kod zgrade SDK. To je na severozapadu i dosta daleko od Starog grada. Dana 6. decembra 1991. iz njih se dejstvovalo po području tvrđave Srđ, kao i po putu Žarkovica-Bosanka.⁶⁶⁵ Taj položaj je bio tako dobro sakriven da se nije mogao videti s položaja JNA, čak i kad se iz njega otvarala vatra.⁶⁶⁶ Tog dana posle 11:30 časova, tamo postavljenim minobacačima nestalo je municije.⁶⁶⁷ Kapetan Negodić je izjavio da se jedan top kalibra 76 mm ZIS nalazio ispod mosta u ulici Iva Vojnovića. Po tvrdnji svedoka, 6. decembra 1991. iz tog topa ispaljeno

⁶⁵⁴ Kapetan Negodić, T. 5187-5189.

⁶⁵⁵ Kapetan Negodić, T. 5194-5195; admiral Jokić, T. 4963-4966; dokazni predmet br. P146.

⁶⁵⁶ Kapetan Negodić, T. 5221.

⁶⁵⁷ Kapetan Negodić, T. 5225-5226.

⁶⁵⁸ Kapetan Negodić, T. 5463-5464.

⁶⁵⁹ Kapetan Negodić, T. 5215-5216.

⁶⁶⁰ Kapetan Negodić, T. 5182-5186; 5430; dokazni predmet br. P159.

⁶⁶¹ Kapetan Negodić, T. 5174-5175; 5430; dokazni predmet br. P159.

⁶⁶² Kapetan Negodić, T. 5213-5214; dokazni predmet br. P160.

⁶⁶³ Kapetan Negodić, T. 5215, 5323; dokazni predmet br. P160.

⁶⁶⁴ Kapetan Negodić, T. 5176-5179; dokazni predmet br. P159.

⁶⁶⁵ Kapetan Negodić, T. 5186-5187.

⁶⁶⁶ Kapetan Negodić, T. 5343.

je oko 170 granata na područje tvrđave Srđ i na Žarkovicu.⁶⁶⁸ On je dalje naveo maljutku koja se nalazila blizu hotela “President”,⁶⁶⁹ kao i bestrajni top postavljen u maloj uvali kod Solituda,⁶⁷⁰ ali nijedno od ta dva oruđa nije bilo angažovano 6. decembra 1991.

197. Veće primećuje da određeni broj položaja koje je naveo kapetan Negodić nije pomenuo nijedan svedok JNA u svom iskazu, a naročito da ih nisu pomenuli svedoci koji su učestvovali u napadu na Srđ. Prema tome, svedočenje kapetana Negodića koje se odnosi na te položaje biće samo delimično relevantno za analizu granatiranja Starog grada od strane JNA, odnosno granatiranja šireg područja Dubrovnika. Veće smatra da je svedočenje kapetana Negodića impresivno zbog činjenične zasnovanosti, detaljnosti i očigledne pouzdanosti. Iako on nije bio neposredno odgovoran za protivavionska oruđa, imao je solidan uvid u njih i lična saznanja o drugim artiljerijskim oruđima hrvatskih snaga.

198. Veće, međutim, mora da odvagane druge dokaze koji se odnose na eventualna hrvatska vatrena dejstva ili druge vojne položaje koje nije naveo kapetan Negodić. Kapetan Nešić je izjavio da je primetio da se vatra otvara s puta koji se nalazio ispod magistrale iznad Dubrovnika i vodio paralelno sa njom. Po tvrdnji tog svedoka, to je bio “leteći čarli”, odnosno minobacač postavljen na kamionet.⁶⁷¹ Izgleda da to oruđe koje je opisao svedok nije predstavljalo pretnju JNA, pošto svedokova jedinica nije pokušala da ga neutrališe.⁶⁷² Kako je izjavio kapetan Nešić, jedan minobacač se nalazio i na području hotela “Excelsior”.⁶⁷³

199. Poručnik Lemal je rekao da je vatra iz hrvatskih minobacača na Lapadu 6. decembra 1991. oko 09:00 – 09:30 časova bila usmerena prema Srđu, što je dovelo do gubitaka među njegovim borcima.⁶⁷⁴ On je takođe izjavio da su hrvatski minobacači uočeni kod Velike Petke, blizu ulice Ispod Petke.⁶⁷⁵ Poručnik Lemal je izjavio da je i on video mobilnu minobacačku jedinicu, nazvao ju je “čarli”, kako se kreće ulicom Iva Vojnovića, od hotela “Libertas” do Lenjinovog bulevara.⁶⁷⁶

⁶⁶⁷ Kapetan Negodić, T. 5233 i 5428.

⁶⁶⁸ Kapetan Negodić, T. 5180-5181, 5395-5396, 5422-5424.

⁶⁶⁹ Kapetan Negodić, T. 5167-5168; dokazni predmet br. P159.

⁶⁷⁰ Kapetan Negodić, T. 5170-5173; dokazni predmet br. P159.

⁶⁷¹ Kapetan Nešić, T. 8174, 8273.

⁶⁷² Kapetan Nešić, T. 8274-8275.

⁶⁷³ Kapetan Nešić, T. 8177. Admiral Jokić je takođe naveo minobacač blizu hotela “Excelsior”. Međutim, položaj koji je svedok označio na karti P146 nalazi se severoistočno od hotela, T. 4968-4969; dokazni predmet br. P146.

⁶⁷⁴ Poručnik Lemal, T. 7413-7415, 7373-7374; svedok je izjavio da su njegvi vojnici ušli na Srđ otprilike u 08:30 časova i da je vatra s Lapada otvorena između 30 minuta i jednog sata kasnije.

⁶⁷⁵ Poručnik Lemal, T. 7357.

⁶⁷⁶ Poručnik Lemal, T. 7356.

200. Admiral Jokić je izjavio da je 6. decembra 1991. vatra otvorena s hrvatskih položaja na severnom delu poluostrva Lapad, koji se naziva Babin Kuk ili Lazareti.⁶⁷⁷ Iako bi to moglo da bude neprecizno određenje položaja kod Solituda koji je pomenuo kapetan Negodić, tačni položaji su bili drugačiji. Potpukovnik Jovanović je rekao da ga je tog jutra, između 06:00 i 07:00 časova, kapetan Kovačević obavestio o otvaranju vatre sa tog područja,⁶⁷⁸ kao i posle 09:00 časova.⁶⁷⁹ Određeni broj svedoka odbrane izjavili su da je 6. decembra 1991. ujutro otvorena žestoka vatra iz minobacača kalibra 82 mm na teniskim terenima kod hotela "Libertas".⁶⁸⁰ Kapetan Pepić i poručnik Pešić govorili su o dva minobacača, dok je kapetan Nešić pomenuo četiri. Rečeno je da je vatra iz tih minobacača nanela gubitke jedinicama JNA koje su pokušavale da uđu u tvrđavu Srđ.⁶⁸¹ Veće primećuje da, iako se nalazio na Gospinom Polju, udaljenom 200-300 metara od teniskih terena,⁶⁸² kapetan Negodić nije u svom svedočenju naveo vatreni položaj na teniskim terenima. Bez obzira na to da li je 6. decembra 1991. bilo hrvatskih minobacača koji su dejstvovali s tih teniskih terena, Veće prihvata da su oni koji su bili na Srđu verovali da ih je bilo i da je odbrambena vatra JNA bila usmerena na te teniske terene. Veće je takođe saslušalo svedočenja koja se odnose na hrvatske vojne položaje u Kantafigu, Gružu, Nuncijati i Sustjepanu,⁶⁸³ kao i na mitraljesku vatru otvorenu s mesta blizu hotela "Argentina"⁶⁸⁴ i grupu hrvatskih branilaca koji su se navodno nalazili u hotelu "Belvedere".⁶⁸⁵

201. Dalje, postoje dva mesta u blizini Starog grada o kojima je Veće čulo mnogo oprečnih iskaza, a to su Bogišića park i park Gradac. Admiral Jokić je izjavio da je njemu data informacija da su se četiri minobacača kalibra 82 mm nalazila u Bogišića parku i da su 6. decembra 1991. otvarali vatru na Srđ.⁶⁸⁶ Kapetan Nešić je u svom svedočenju naveo minobacač koji je dejstvovao iz tog parka.⁶⁸⁷ Iako je Ivo Grbić izjavio da je čuo da su se pripadnici hrvatske vojske nalazili u parku, taj iskaz se ne odnosi

⁶⁷⁷ Admiral Jokić, T. 4092. Kada je reč o nazivu tog područja: potpukovnik Jovanović, T. 8119 i dokazni predmet br. P159.

⁶⁷⁸ Potpukovnik Jovanović, T. 8082.

⁶⁷⁹ Potpukovnik Jovanović, T. 8119-8120; navod o minobacačkoj vatri ili hrvatskim braniocima na tom području pominje se u dokaznom predmetu br. D65.

⁶⁸⁰ Potpukovnik Jovanović, T. 8084-8085; 8119-8120; poručnik Lemal, T. 7356; 7358 (svedok je pokazao položaj blizu slova K u "Kotorskoj ulici" i broja 20 na karti P10, a to je područje teniskih terena); kapetan Nešić, T. 8174; 8272; dokazni predmet br. D111 (svedok je govorio o "platou" iza hotela "Libertas", ali položaj koji je on označio na karti D111 podudara se s lokacijom teniskih terena); kapetan Pepić, T. 7484-7485; 7501; 7571; poručnik Pešić, T. 7898-7900; 7922-7923 (svedok je pomenuo teniske terene na Babinom Kuku, ali pošto nema dokaza o otvaranju vatre s teniskih terena na Babinom Kuku i s obzirom na dokaze koji ukazuju na to da su se teniski tereni s kojih je otvarana vatra nalazili blizu hotela "Libertas", izgleda da je svedok mislio na ovu drugu lokaciju); dokazni predmet br. D65.

⁶⁸¹ Potpukovnik Jovanović, T. 8084-8085; kapetan Pepić, T. 7485.

⁶⁸² Kapetan Negodić, T. 5233.

⁶⁸³ Nikola Jović, T. 3010; 3018-3019; kapetan Negodić, T. 5354; Mato Valjalo, T. 1998; 2056-2057; potpukovnik Jovanović, T. 8082-8083; 8112-8113; poručnik Lemal, T. 7359; kapetan Pepić, T. 7569-7573; dokazni predmeti br. D96 (str. 70) i D65.

⁶⁸⁴ Per Hvalkof, T. 2345.

⁶⁸⁵ Svedok A, T. 3687-3688; Nikola Jović, T. 3010; Ivo Vlašica, T. 3415.

⁶⁸⁶ Admiral Jokić, T. 4966; dokazni predmet br. P146.

⁶⁸⁷ Kapetan Nešić, T. 8177; dokazni predmet br. D111; svedok je naveo "park pozadi hotela 'Imperial'". Za lokaciju hotela "Imperial", vidi dokazni predmet br. P10.

konkretno na 6. decembar 1991.⁶⁸⁸ Međutim, kapetan Negodić je u svom iskazu rekao da su bila postavljena dva minobacača u Bogišića parku, ali samo u toku jednog prepodneva u prvoj polovini novembra 1991, najverovatnije između 8. i 13. novembra.⁶⁸⁹ Colin Kaiser je potvrdio da je bio iznenađen kada mu je istražitelj Tužilaštva rekao za minobacačku vatru koja je navodno otvarana iz Bogišića parka, pošto iz svoje misije nikad nije video ništa što bi ukazivalo na to da hrvatski branioци koriste takva oruđa tako blizu Starog grada.⁶⁹⁰

202. Što se tiče parka Gradac, predloženi su dokazi vezani za minobacače koji su se navodno tamo nalazili. Admiral Jokić je izjavio da se, prema informacijama kojima je raspolagao, tokom čitave dubrovačke operacije jedan minobacač od 120 mm nalazio u parku Gradac.⁶⁹¹ On je izričito naveo taj vojni položaj kao jedan od onih na kojima su se 6. decembra 1991. nalazila hrvatska oruđa.⁶⁹² Nikola Jović je mislio da je moguće da je hrvatska vojska imala nekoliko minobacača ili topova u parku Gradac.⁶⁹³ Ivan Mustać je bio još neodređeniji, rekavši da su 6. decembra 1991. jedan ili više minobacača upotrebljeni u vezi s borbama oko tvrđave na Srđu i da ne može da isključi da su se nalazili u Gradcu.⁶⁹⁴ Kapetan Nešić je izjavio da je 6. decembra 1991. sa Žarkovice video jedno artiljerijsko oruđe u parku Gradac.⁶⁹⁵ Nasuprot tome, kapetan Negodić je izjavio da u parku Gradac nikada nije bilo minobacača.⁶⁹⁶ Postoje i dokazi da je park Gradac korišćen za top ZIS. Na video materijalu koji je predložio Ivo Grbić postoji snimak iz parka Gradac na kojem se vidi da se tamo nalazi jedan top ZIS.⁶⁹⁷ Kapetan Negodić je izjavio da se krajem novembra 1991. jedna top ZIS nalazio u parku Gradac.⁶⁹⁸ On je takođe rekao da se u parku Gradac nalazila grupa od 10 ili 15 pešadinaca, čiji je zadatak bio da spreči ulazak u malu luku,⁶⁹⁹ kao i da je u parku postojao alternativni položaj za protivavionsko oruđe.⁷⁰⁰

203. Vatreни položaji opisani u prethodnim paragrafima nalaze se na različitim udaljenostima od Starog grada. Svi su izvan Starog grada. Neki od njih tako su daleko od Starog grada da nikakav pokušaj snaga JNA da ih neutrališu, čak i uz korišćenje najnepreciznijeg naoružanja, nije mogao da

⁶⁸⁸ Ivo Grbić, T. 1414-1418.

⁶⁸⁹ Kapetan Negodić, T. 5191-5192; 5261; 5338.

⁶⁹⁰ Colin Kaiser, T. 2525.

⁶⁹¹ Admiral Jokić, T. 3920-3921. Svedok je o njemu govorio kao o "parku kod stare bolnice" ili "parku na Pilama". Park blizu stare bolnice je park Gradac, Zineta Ogresta, T. 3498.

⁶⁹² Admiral Jokić, T. 4965-4966.

⁶⁹³ Nikola Jović, T. 3010-3011.

⁶⁹⁴ Ivan Mustać, T. 1521.

⁶⁹⁵ Kapetan Nešić, T. 8272.

⁶⁹⁶ Kapetan Negodić, T. 5193-5194.

⁶⁹⁷ Ivo Grbić, T. 1419. Iako je ova scena uključena u deo materijala koji se navodno odnosi na 4. novembar 1991, nema dokaza koji bi omogućili da se proverí tačan datum kada je načinjen snimak (dokazni predmet br. P66). Prema tome, taj snimak nema veliku dokaznu vrednost, posebnu u svrhu utvrđivanja toga da li je taj vojni položaj bio aktivan 6. decembra 1991.

⁶⁹⁸ Kapetan Negodić, T. 5194.

⁶⁹⁹ Kapetan Negodić, T. 5463-5464.

ugrozi Stari grad. Što se tiče položaja bližih Starom gradu, Veće je saslušalo svedočenje veštaka o tome koji su položaji u blizini Starog grada bili tako smešteni da bi, ukoliko bi ih JNA gađala, doveli do rizika od uzgrednog granatiranja Starog grada.

204. Jožef Poje, veštak za balistiku Tužilaštva, ocenio je sliku rasturanja minobacačkih granata ispaljenih na razne položaje u blizini Starog grada. Gospodin Poje je pretpostavio da su oni gađani sa Žarkovice, iz Bosanke, Uškoplja i sa Srđa iz minobacača kalibra 82 mm i 120 mm. Ciljevi su bili Ploče, Bogišića park, jedan položaj udaljen oko 150-200 metara severno od Starog grada u podnožju žičare i park Gradac. Veštak je zaključio da gađanje bilo kog od tih položaja od strane snaga JNA ne bi dovelo do toga da granata padne na Stari grad, izuzev jednog položaja, podnožja žičare severno od Starog grada, i to ako bi se dejtvovalo iz Uškoplja minobacačem od 120 mm.⁷⁰¹ To svedočenje se zasnivalo na tablicama gađanja JNA. Neki ciljevi i vatreni položaji koje je uzeo u obzir gospodin Poje nisu relevantni jer se u iskazima ne utvrđuje da su to bili ciljevi, odnosno vatrene tačke.⁷⁰² Iako su, opreza radi, date slike rasturanja i za granate od 82 mm i za granate od 120 mm za svaki vatreni položaj, dokazi pokazuju da je na svakoj vatrenoj tački korišćen ili jedan ili drugi tip municije. Izmerene udaljenosti ciljeva od Starog grada nisu bile precizne u svim slučajevima,⁷⁰³ što utiče naročito na jedan slučaj – podnožje žičare.⁷⁰⁴ Veće primećuje da nisu uzeti u obzir vremenski uslovi 6. decembra 1991,⁷⁰⁵ a vremenski uslovi mogu da utiču na sliku rasturanja granata prilikom njihovog pada na ciljano područje.

205. Odbrana je pozvala drugog balističara, Janka Viličića. Veće primećuje da je prilično teško uvideti vezu između činjenične osnove na kojoj je ovaj veštak formirao svoje mišljenje i dokaza na osnovu kojih Veće mora da odluči u ovom predmetu. On je, na primer, kao vatrene položaje za minobacače JNA, naveo lokacije koje se ne pominju u dokazima izvedenim pred ovim Većem, a nije se bavio nekim položajima za koje je pokazano da su 6. decembra 1991. bili vatreni položaji JNA.⁷⁰⁶ Dalji primer, presudan za činjeničnu osnovu na kojoj je on došao do relevantnih stanovišta, jesu njegovi proračuni i izvedeni zaključci u vezi s količinom municije koja je, po njegovom mišljenju, morala da bude utrošena tog dana na raznim vatrenim položajima JNA. Ti zaključci se, izgleda, zasnivaju, između ostalog, na izjavi svedoka koja nije u spisu.⁷⁰⁷ Dalje, ratni dnevnik na koji se u vezi s tim poziva veštak ne sadrži informacije na kojima je veštak, izgleda, zasnovao jedan svoj zaključak.

⁷⁰⁰ Kapetan Negodić, T. 5215-5216.

⁷⁰¹ Jožef Poje, T. 6208-6210; 6217-6218; 6222; dokazni predmet br. P184/2a; 184/4.

⁷⁰² Jožef Poje je priznao da bi, ako se minobacači od 120 mm nisu nalazili na Žarkovici, u Bosanki i na Srđu, deo njegovih zaključaka bio irelevantan, T. 6318.

⁷⁰³ Jožef Poje, T. 6399-6410; 6402-6404; 6405.

⁷⁰⁴ Jožef Poje, T. 6402-6404.

⁷⁰⁵ Jožef Poje, T. 6321.

⁷⁰⁶ Dokazni predmet br. D115, str. 5-6.

⁷⁰⁷ Dokazni predmet br. D115, fusnota 66.

Gospodin Viličić se poziva na taj dnevnik kako bi pokazao koliki je broj granata ispaljen s tri položaja JNA,⁷⁰⁸ uprkos činjenici da se u tom dnevniku ne navodi da se dejstvovalo na ijedan od navodnih hrvatskih položaja pomenutih u njegovom izveštaju. Dnevnik pruža precizne brojčane podatke samo za hrvatske položaje u Lazaretima, hotelu “Neptun”, hotelu “Libertas”, Nuncijati i Sustjepanu.⁷⁰⁹ Zaključak veštaka zasnovan na tim podacima jeste da je broj granata bio znatno manji od potrebnog po normama JNA za neutralisanje vatrenih položaja.⁷¹⁰ Gospodin Viličić se poziva na svedočenje kapetana Negodića kako bi pokazao da je prisustvo vozila “leteći čarli” u blizini Starog grada povećalo opasnost da projektili padnu u Stari grad,⁷¹¹ a taj svedok je odbacio mogućnost da su Hrvati koristili takva vozila.⁷¹² Presudan činjenični osnov za njegovo najrelevantnije mišljenje jeste da ni u jednom trenutku 6. decembra 1991. snage JNA nisu gađale Stari grad.⁷¹³ To je, po zaključku Veća, potpuno pogrešna činjenična osnova.

206. Gospodin Viličić je takođe stavio znatno težište na vremenske uslove koji su, kako pretpostavlja, vladali 6. decembra 1991. Po njegovom mišljenju, 6. decembra 1991. oni su znatno uticali na sliku rasturanja minobacačkih granata. Međutim, on nije imao podatke o stvarnim vremenskim uslovima 6. decembra 1991.⁷¹⁴ Umesto toga, njegovo mišljenje u vezi s tim zasniva se na pretpostavljenim vremenskim uslovima koji su izvedeni na osnovu opštepreovlađujućih ili prosečnih vremenskih prilika za mesec decembar.⁷¹⁵ Na njegove proračune posebno utiču vrednosti vetra. U vezi sa stvarnim podacima o vetru tog dana, na video materijalu postoje jasne vizuelne indikacije o vetru, koje se potpuno razlikuju od onih od kojih je gospodin Viličić pošao u svojim proračunima.⁷¹⁶ Veće ističe da je sam veštak smer vetra smatrao jednim od najvažnijih meteoroloških uslova i da je u svom izveštaju napisao da pogrešno utvrđeni vremenski uslovi mogu da dovedu do pogrešaka u izračunavanju početnih podataka za gađanje.⁷¹⁷

207. Gospodin Viličić je pretpostavio da su snage JNA dejstvovale minobacačima kalibra 120 mm iz Ledenice, topovima ZIS od 76 mm iz sektora Vraštice, minobacačima od 82 mm iz sektora Dubca i Rajčevića i minobacačima od 82 mm iz Strinčijere. U njegovom izveštaju se kao ciljevi smatraju hipotetički hrvatski položaji na Srđu, u Bogišića parku, u parku Gradac, kao i položaji udaljeni 200

⁷⁰⁸ Dokazni predmet br. D115, str. 89.

⁷⁰⁹ Dokazni predmet br. D96, str. 68.

⁷¹⁰ Dokazni predmet br. D115, str. 89.

⁷¹¹ Dokazni predmet br. D115, str. 88, 97 i 98.

⁷¹² Kapetan Negodić, T. 5234; 5344-5345; 5367.

⁷¹³ Dokazni predmet br. D115, str. 98; Janko Viličić, T. 8365.

⁷¹⁴ Janko Viličić, T. 8317.

⁷¹⁵ Dokazni predmet br. D115, Prilog 5.

⁷¹⁶ Veštak je pretpostavio da je 6. decembra 1991. duvala bura, T. 8317-8319. Bura duva uglavnom sa severoistoka prema jugozapadu, T. 8405, dok video materijal dostupan Veću pokazuje da je vetar duvao s juga prema severu, dokazni predmet br. P78; dokazni predmet br. P66 na 31:19.

⁷¹⁷ Dokazni predmet br. D115, str. 42.

metara istočno od Ploča, 100 metara severno od Starog grada i 500 metara zapadno od Starog grada.⁷¹⁸ Gospodin Viličić misli da bi 6. decembra 1991, s obzirom na meteorološke uslove od kojih je pošao, dejstvovanje minobacačima s pretpostavljenih vatrenih položaja JNA po bilo kom cilju udaljenom manje od 500 metara od Starog grada dovelo do toga da barem nekoliko granata padne u Stari grad.⁷¹⁹ Po njegovom mišljenju, 500 metara je bila minimalna bezbedna udaljenost za cilj.⁷²⁰ Iz toga sledi, po njegovom mišljenju, da su, postavljanjem vatrenih položaja na 500 metara od Starog grada, hrvatski branioci ugrozili Stari grad. On je u svojim stavovima otišao još dalje. On smatra da su svu štetu Starom gradu nanetu 6. decembra 1991. mogli da prouzrokuju minobacači JNA koji su gađali hrvatske vojne položaje izvan Starog grada, ali udaljene manje od 500 metara od njega. Drugim rečima, njegov stav je u suštini to da JNA uopšte nije nameravala da nanese štetu Starom gradu. Šteta nije proistekla iz namernog granatiranja Starog grada, već je, u uslovima koji su preovlađivali, nastala zato što su hrvatski branioci rasporedom svojih vojnih položaja ugrozili Stari grad.

208. Veće ne može da prihvati mišljenja gospodina Viličića. Iz već navedenih razloga, ona se zasnivaju, u relevantnim aspektima, na pretpostavljenoj činjeničnoj osnovi koja se ne podudara sa dokazima. Pored tih pitanja, njegovo mišljenje o tome gde bi minobacačke granate JNA pretežno pale u Starom gradu ne podudara se sa zaključcima ovog Veća u vezi sa stvarnim rasporedom oštećenja u Starom gradu.⁷²¹ Dalje, obim štete je daleko veći nego što se može pripisati broju granata koje je, po njegovoj pretpostavci, JNA ispalila tog dana. Pored toga, njegove pretpostavke ne dozvoljavaju mogućnost da je JNA 6. decembra 1991. namerno gađala Stari grad ili brodovlje u staroj luci na samom izlazu iz Starog grada, dok je dokazni materijal pokazao da se sve to dogodilo.

209. Postoje i drugi razlozi koji ukazuju na to da ne treba prihvatiti mišljenje gospodina Viličića. Čak i ako se pretpostavi da su 6. decembra 1991. zaista postojali svi hrvatski vojni položaji na koje se poziva gospodin Viličić, i to na udaljenosti do 500 metara od Starog grada, što nije zaključak Veća, dokazi ukazuju na to da tog dana JNA za neke od njih nije znala, a ako i jeste, onda ih nije smatrala vrednim ozbiljne pažnje. Hrvatske vatrene položaje kod žičare i na području Ploča, istočno od Starog grada, pomenuo je samo oficir zadužen za hrvatsku artiljeriju, kapetan Negodić, dok ih bivši zapovednici i svedoci JNA nisu naveli u svojim svedočenjima.⁷²² Rečeno je da su neki svedoci JNA videli i druge položaje u neposrednoj blizini Starog grada.⁷²³ Međutim, oni nisu smatrani prioritetnim, pošto se ne javljaju u izveštajima i dokumentima JNA. Samo se u izveštaju kapetana Nešića navodi

⁷¹⁸ Janko Viličić, T. 8305; 8345; 8346 i 8356.

⁷¹⁹ Janko Viličić, T. 8349-8350.

⁷²⁰ Janko Viličić, T. 8348-8349.

⁷²¹ Dokazni predmet br. D115, str. 94a i 94b; vidi dole, zaključci Veća o objektima oštećenim 6. decembra 1991, par. 316-330; videti Prilog I.

⁷²² Kapetan Pepić je čak izjavio da uopšte nije primetio da se dejstvuje s padina Srđa dejstvuje u području Starog grada, T. 7501.

položaj kod tunela blizu tvrđave Lovrijenac, koji se, po iskazu kapetana Nešića, nalazio u parku Gradac.⁷²⁴ Međutim, čak i ako bi se verovalo tom izveštaju, što nije stav Veća, u njemu se navodi da je na taj položaj ispaljeno pet granata.⁷²⁵ Pet je daleko manje nego što je potrebno za “neutralisanje” neprijateljskog oruđa, prema referencama na koje se poziva gospodin Viličić. Prema tome, proračuni g. Viličića u vezi s tim dati su na osnovu daleko više od pet granata JNA ispaljenih na taj položaj. Kao što je gore navedeno, nije bilo pokušaja da se gađa “leteći čarli” kojeg je navodno primetio kapetan Nešić,⁷²⁶ a čije je prisustvo, po mišljenju gospodina Viličića, povećalo broj udara minobacačkih granata unutar zidina Starog grada. Napadači su se izgleda mnogo više koncentrisali na vatrene položaje znatno izvan Starog grada, posebno blizu hotela “Libertas” i na Babinom Kuku, kao i kod Solituda i Lazareta.⁷²⁷ Veće smatra da, s obzirom na to, pitanje da li je dejstvovanje po vatrenim tačkama u neposrednoj blizini Starog grada 6. decembra 1991. dovelo do štete postaje teoretsko, a ne stvarno.

210. Treba, takođe, napomenuti da je, očigledno pokušavajući da bude što više od pomoći Veću, veštak Tužilaštva, gospodin Poje, pošao od pretpostavke da je JNA dejstvovala po svakom od hrvatskih vojnih položaja navedenih u njegovom izveštaju. To se nije pokazalo kao tačno. Izveštaje obojice veštaka ne treba shvatiti kao dokaz da su hrvatski položaji od kojih se pošlo u tim izveštajima stvarno gađani. Kada je reč o veštaku odbrane, gospodinu Viličiću, za razliku od veštaka Tužilaštva, gospodina Poje, on je dalje izneo mišljenja koja polaze od pretpostavke da su ti hrvatski položaji gađani, odnosno, mišljenje da su svu štetu Starom gradu mogli da prouzrokuju minobacači JNA koji su dejstvovali po hrvatskim položajima izvan Starog grada. Dokazi ne potvrđuju tu pretpostavku, niti pružaju osnov za stav da su svi oni mogli biti gađani. Kako se gospodin Poje nije upuštao u takva pitanja, taj aspekt se ne odnosi na njegov izveštaj. Kada je reč o drugom aspektu, Veće prihvata da je primereno obratiti pažnju na vremenske uslove 6. decembra 1991. prilikom ocene očekivanog rasturanja minobacačkih granata ispaljenih na konkretne ciljeve. Kako gospodin Poje to očigledno nije uzeo u obzir, njegovo mišljenje se ne može prihvatiti bez određenih rezervi. Postoje i druge razlike u pristupima ove dvojice veštaka, ali, prema proceni Veća u pogledu pitanja koja su oni pokrenuli, gorenavedena razmatranja dovoljna su da pokažu zašto Veće ne može bezrezervno da se osloni ni na jedan od ta dva izveštaja. Dok izveštaj gospodina Poje Veće može da prihvati samo uz rezerve, Veće konstatuje da ne može da prihvati mišljenja gospodina Viličića jer postoji mnogo elemenata na kojima se njegov izveštaj zasniva, a koji nisu utvrđeni ili ih dokazi opovrgavaju.

⁷²³ Bogišića park i park Gradac, videti gore, par. 201-202.

⁷²⁴ Dokazni predmet br. D113; kapetan Nešić, T. 8174 i 8272.

⁷²⁵ Dokazni predmet br. D113.

⁷²⁶ Kapetan Nešić, T. 8274.

⁷²⁷ Kapetan Pepić, T. 7527-7530; dokazni predmet br. D113; dokazni predmet br. D96, str. 67-75.

211. Veće zaključuje da najviše što može da izvede iz svedočenja veštaka jeste da je, ako su po hrvatskim vojnim položajima izvan, ali u neposrednoj blizini Starog grada 6. decembra 1991. zaista dejstvovali minobacači JNA, moguće da su neke ispaljene granate mogle pasti unutar Starog grada. Iz već navedenih razloga, samo pokoji od eventualnih hrvatskih vojnih ciljeva koje su razmotrili veštaci bili su meta minobacačkih dejstava JNA, a nijedan od njih nije bio meta žestoke ili dugotrajnije vatre. S obzirom na gorenavedene nedostatke izveštaja veštaka i razlike između njih, Veće ne može da se osloni isključivo na jedan ili drugi prilikom utvrđivanja koji su ciljevi u neposrednoj blizini Starog grada mogli da dovedu do rizika od uzgrednog granatiranja Starog grada. S obzirom na ozbiljnost svojih rezervi prema izveštaju gospodina Viličića i dispariteta između njegovih mišljenja i mišljenja gospodina Poje, Veće ne može da prihvati njegovo stanovište da je gađanje nekog položaja udaljenog manje od 500 metara od zidina Starog grada 6. decembra 1991. moglo da dovede do toga da minobacačke granate padnu u Stari grad. U svakom slučaju, Veće konstatuje da se u oba izveštaja gotovo istovetno navodi da navodni položaji u Bogišića parku i parku Gradac, koji su jedina dva položaja u blizini Starog grada koje su naveli neki svedoci JNA, nisu mogli da predstavljaju značajniju pretnju Starom gradu. Čak i u izveštaju gospodina Viličića stoji da granatiranje Bogišića parka ne bi dovelo do toga da granate padnu u Stari grad kada se unesu ispravke u podatke za gađanje.⁷²⁸ S druge strane, jedini cilj u neposrednoj blizini Starog grada koji su oba veštaka smatrala opasnim po Stari grad bio je položaj u podnožju žičare.⁷²⁹ On je pomenut samo u svedočenju kapetana Negodića. Ni svedoci JNA ni izveštaji ili drugi dokumenti JNA ne navode taj položaj. Nema dokaza da je JNA 6. decembra 1991. stvarno dejstvovala po tom položaju.

212. Na suđenju, nekim svedocima je sugerisano da je granatiranje Starog grada nastalo usled grešaka hrvatskih branilaca koji su dejstvovali naročito s područja Babinog Kuka. Međutim, Veće konstatuje, na primer, da se vatreni položaj u kampu Solitudo nalazi na povećoj udaljenosti od Starog grada, a da prava linija odatle do Žarkovice ne prolazi preko Starog grada, već iza njega, s kopnene strane.⁷³⁰ Prema tome, ta sugestija se ne čini praktično realnom. Kada je reč o položaju ispod mosta u ulici Iva Vojnovića, tamo postavljeni top ZIS nije mogao uspešno da dejstvuje po Starom gradu, pošto je to oruđe sa pravolinijskom nišanskom spravom, a Stari grad se s tog položaja ne vidi.⁷³¹ Mogućnost da su Hrvati greškom gađali Stari grad izričito je odbacio kapetan Negodić, koji je istakao da putanje raketa ispaljenih ka Srđu i Žarkovici ne prolaze preko Starog grada.⁷³² Svedok je takođe isključio

⁷²⁸ Dokazni predmet br. D115, str. 51-53; 59-60.

⁷²⁹ Dokazni predmet br. P184/5. U izveštaju gospodina Viličića ne navodi se podnožje žičare kao takve, već položaj udaljen 100 metara severno od Starog grada. Međutim, lokacija tog položaja vrlo je blizu lokacije žičare. Dokazni predmet br. D115, str. 77-85; T. 8345.

⁷³⁰ Dokazni predmet br. C1/1, str. 10.

⁷³¹ Dokazni predmet br. C1/1, str. 12.

⁷³² Kapetan Negodić, T. 5276.

sugestiju da bi ijedna hrvatska jedinica ili pojedinac namerno pucali u Stari grad.⁷³³ Jožef Poje je imao slično mišljenje u vezi s tim putanjama, a verovatnoću gađanja Starog grada greškom ocenio je kao “vrlo malu, pre svega teoretičnu”.⁷³⁴ Veće smatra da je sugestija o namernom gađanju ekstremna i toliko neverovatna ili teoretska da se može odbaciti. U vezi sa sugestijom da je oštećenja Starog grada uzrokovala greška hrvatske artiljerije, jedino što u dokazima to potkrepljuje jeste mišljenje veštaka odbrane, gospodina Viličića, da je jednu rupu od projektila na pločniku Straduna, blizu crkve svetog Vlaha, napravio minobacački projektil koji je došao sa zapada. Gospodin Viličić je naveo da se izbačeni materijal nalazio zapadno od rupe, dok su kamene ploče izdignute istočno od rupe.⁷³⁵ On je izneo mišljenje da je materijal iz te rupe izbačen unazad, ka onoj strani gde je upadni ugao minobacačkog projektila bio manji u odnosu na zemlju. Na osnovu toga, gospodin Viličić je zaključio da taj projektil mora da je došao sa zapadne strane.⁷³⁶ Veće prima to svedočenje s oprezom, pošto svedok nije lično obišao to mesto i oslonio se samo na video snimke, a takođe nema nikakvih garancija da materijal oko rupe nije premešten pre nego što je načinjen video snimak.⁷³⁷ To je naročito važno s obzirom na dokaze o velikoj operaciji raščišćavanja posle granatiranja,⁷³⁸ čiji se tragovi u okolini tog mesta mogu videti na video materijalu. Tu je važno napomenuti da veštak optužbe nije pozvan da se izjasni o tom stavu gospodina Viličića, pa stoga nije imao priliku da pomogne Veću po tom pitanju. Veće smatra da se ovo stanovište, s obzirom na njegovu slabu utemeljenost i obilje dokaza koji govore suprotno, mora odbaciti.

213. U tom kontekstu, ima još relevantnih dokaza. Svedok B je izjavio da su 6. decembra 1991. vojnici JNA na Žarkovici mogli slobodno da gađaju šta su hteli.⁷³⁹ On nije čuo da je iko pomenuo da se gađa neki vojni položaj u Starom gradu.⁷⁴⁰ Po tvrdnji svedoka B, kapetan Kovačević je rekao da će Dubrovnik, ako se ne preda do određenog vremena, biti napadnut.⁷⁴¹ Slično tome, kapetan Negodić je izjavio da je čuo presretnuti razgovor između jednog vojnika i jednog kapetana JNA, tokom kojeg je ovaj drugi rekao da je unutar zidina Starog grada sve meta.⁷⁴²

214. S obzirom na gorenavedeno, Veće konstatuje da granatiranje Starog grada 6. decembra 1991. nije bilo odgovor JNA na hrvatske vatrene ili druge vojne položaje, stvarne ili pretpostavljene, u Starom gradu, niti je izazvano greškom pri gađanju hrvatske artiljerije ili namernim gađanjem Starog grada od strane hrvatskih snaga. Delimično je tačno da snage JNA jesu gađale hrvatske vatrene i druge

⁷³³ Kapetan Negodić, T. 5276.

⁷³⁴ Jožef Poje, T. 6232; dokazni predmet br. P184/1, str. 27.

⁷³⁵ Dokazni predmet br. P78 na 19:27; dokazni predmet br. P145 na 00:58.

⁷³⁶ Janko Viličić, T. 8361-8363; 8369-8380; 8500-8504.

⁷³⁷ Janko Viličić, T. 8380-8381.

⁷³⁸ Videti gore, par. 178.

⁷³⁹ Svedok B, T. 5046-5047.

⁷⁴⁰ Svedok B, T. 5047.

⁷⁴¹ Svedok B, T. 5103.

vojne položaje, stvarne ili pretpostavljene, u Dubrovniku, ali nijedan od njih nije bio u Starom gradu. Ti hrvatski položaji bili su suviše daleko od Starog grada da bi ga doveli u opasnost da bude nenamerno izložen uzgrednim pogocima granata JNA ispaljenih na te hrvatske položaje. Zaključak je Veća da je uzrok utvrđene obimne štete velikih razmera nanete Starom gradu bilo namerno granatiranje Starog grada 6. decembra 1991, i to ne samo iz minobacača JNA, već i iz drugih njenih oruđa, kao što su topovi ZIS, bestrzajni topovi i rakete "maljutka".

⁷⁴² Kapetan Negodić, T. 5266-5267.

V. NADLEŽNOST PO ČLANU 3 STATUTA

A. Postojanje oružanog sukoba i neksus između dela optuženog i oružanog sukoba

215. Sva krivična dela iz Optužnice terete se na osnovu člana 3 Statuta ovog Međunarodnog suda. Da bi se član 3 Statuta mogao primeniti, moraju biti ispunjena dva preliminarne uslova. Prvo, u vreme kada su navodno počinjeni zločini morao je da postoji oružani sukob.⁷⁴³ Drugo, mora postojati bliski neksus između oružanog sukoba i navodno počinjenog krivičnog dela, što znači da dela optuženog moraju biti "usko povezana" s neprijateljstvima.⁷⁴⁴ Žalbeno veće je zauzelo stav da se "[n]e traži uzročno-posljedična veza između oružanog sukoba i počinjenja zločina, ali se u najmanju ruku traži da je postojanje oružanog sukoba u znatnoj mjeri uticalo na sposobnost počinioca da počinji zločin, njegovu odluku da ga počinji, način počinjenja zločina ili cilj s kojim je počinjen".⁷⁴⁵

216. Kada je reč o prirodi sukoba, u praksi Međunarodnog suda utvrđeno je da je član 3 Statuta primenjiv bez obzira na prirodu sukoba.⁷⁴⁶ U ovom predmetu, iako Tužilaštvo u Optužnici navodi da je u Hrvatskoj u vreme počinjenja krivičnih dela postojao *međunarodni* sukob i delimična okupacija,⁷⁴⁷ obe strane u postupku saglasne su da priroda tog sukoba ne čini element ijednog krivičnog dela kojim se optuženi tereti. Veće će se stoga uzdržati od zauzimanja stava prema tom pitanju i ograničiti se na analizu, gde je to potrebno, primenjivosti međunarodnih ugovora na kojima se zasnivaju konkretne tačke Optužnice.

217. Kao što je jasno iz onoga što je već rečeno u ovoj Presudi, dokazi pokazuju da je tokom čitavog perioda obuhvaćenog Optužnicom postojao oružani sukob između JNA i hrvatskih oružanih snaga.⁷⁴⁸ U oba slučaja reč je o snagama državnih vlasti, pri čemu je nepotrebno utvrđivati da li se radilo o snagama različitih država ili o onima unutar jedne države. Sva krivična dela navedena u Optužnici odnose se na granatiranje dubrovačkog Starog grada, koje je bilo značajan deo tog oružanog sukoba. Iz toga sledi da su dela za koja se optuženi tereti počinjena tokom oružanog sukoba i da su usko povezana s tim sukobom.

⁷⁴³ Kako je zaključilo Žalbeno veće, "oružani sukob postoji svuda gde se pribeglo oružanoj sili između država ili produženom oružanom nasilju između vlasti i organizovanih naoružanih grupa, ili pak između takvih grupa unutar jedne države" (vidi "Odluku po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost suda" u predmetu *Tadić*, par. 70).

⁷⁴⁴ Vidi, između ostalih, sledeće izvore: Odluku o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 70, Prvostepenu presudu u predmetu *Naletilić*, par. 225, Prvostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 51.

⁷⁴⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 58.

⁷⁴⁶ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 94, Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 132 i Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 314.

⁷⁴⁷ Optužnica, par. 6.

⁷⁴⁸ Vidi gore, par. 99-119; 121-145.

B. Četiri uslova iz predmeta *Tadić*

218. Žalbeno veće je u predmetu *Tadić* konstatovalo da član 3 funkcioniše kao “klauzula koja uključuje sve ostale nespecificirane delove”, stvorena da bi se osiguralo da nijedno od teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava ne bude izuzeto iz nadležnosti Međunarodnog suda. Po mišljenju Žalbenog veća, ta odredba daje Međunarodnom sudu nadležnost nad svim teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava koja nisu obuhvaćena članovima 2, 4 ili 5 Statuta, pod uslovom da su ispunjeni sledeći uslovi: (i) kršenje mora da predstavlja povredu pravila međunarodnog humanitarnog prava; (ii) pravilo mora biti običajne prirode, ili, ako pripada međunarodnom ugovornom pravu, moraju biti ispunjeni potrebni uslovi; (iii) kršenje mora biti teško, što znači da mora predstavljati povredu pravila koje štiti važne vrednosti, i ta povreda mora imati teške posledice po žrtvu; i (iv) kršenje pravila mora zahtevati, po običajnom pravu ili po ugovornom, individualnu krivičnu odgovornost osobe koja je prekršila to pravilo.⁷⁴⁹ Stav je Veća da ti uslovi moraju biti ispunjeni, bez obzira na to da li je krivično delo izričito navedeno u članu 3 Statuta ili ne.⁷⁵⁰ Shodno tome, Veće će razmotriti da li krivična dela kojima se optuženi tereti ispunjavaju ta četiri uslova iz predmeta *Tadić*.

1. Ubistvo i okrutno postupanje

219. U ovom predmetu, optužbe za okrutno postupanje i ubistvo podvedene su pod zajednički član 3(1)(a) Ženevskih konvencija.⁷⁵¹ Veće na početku konstatuje da je praksa Međunarodnog suda u vezi sa zajedničkim članom 3 već ustaljena. Prema tome, Veće je neće posebno razmatrati, već će samo podsetiti na glavna načela. Prvo, utvrđeno je da član 3 Statuta obuhvata kršenja zajedničkog člana 3.⁷⁵² Zločini ubistva i okrutnog postupanja nesumnjivo predstavljaju povredu pravila koje štiti važne

⁷⁴⁹ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 91 i 94.

⁷⁵⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 610; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 279; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 403; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 123; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 52; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 26; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 580; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 11; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 129.

⁷⁵¹ Zajednički član 3(1)(a) Ženevskih konvencija predviđa sledeće:

“U slučaju oružanog sukoba koji nema karakter međunarodnog sukoba i koji izbije na teritoriji jedne od Visokih strana ugovornica, svaka od strana u sukobu biće dužna da primenjuje bar sledeće odredbe: 1. Prema licima koja ne učestvuju neposredno u neprijateljstvima, podrazumevajući tu i pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i lica onesposobljena za borbu usled bolesti, rana, lišenja slobode, ili iz kojeg bilo drugog uzroka, postupaće se u svakoj prilici čovečno, bez ikakve nepovoljne diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, veri ili ubeđenju, polu, rođenju ili imovnom stanju, ili bilo kome drugom sličnom merilu.

U tome cilju, zabranjeni su i zabranjuju se, u svako doba i na svakom mestu, prema gore navedenim licima sledeći postupci:

(a) povrede koje se nanose životu i telesnom integritetu, naročito sve vrste ubistva, osakaćenja, svireposti i mučenja; [...]”

⁷⁵² Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 89: “može se smatrati da je član 3 opšta klauzula koja obuhvata sve povrede humanitarnog prava koje ne potpadaju pod član 2 ili su pokrivene članovima 4 ili 5, ili tačnije: (III) [...] kršenja zajedničkog člana 3 i drugih običajnih pravila unutrašnjih sukoba [...]”. Taj zaključak je potvrđen u Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići*, par. 136.

vrednosti i podrazumeva teške posledice po žrtve. Dalje, nesporno je i to da zajednički član 3 predstavlja deo običajnog međunarodnog prava koje je primenjivo i na unutrašnje i na međunarodne oružane sukobe,⁷⁵³ te da to povlači individualnu krivičnu odgovornost.⁷⁵⁴ Prema tome, Veće zaključuje da su, u vezi s tim krivičnim delima, ispunjena četiri uslova iz predmeta *Tadić*.

2. Napadi na civile i civilne objekte

(a) Napadi na civile

220. Veće konstatuje da član 51 Dopunskog protokola I i član 13 Dopunskog protokola II, na kojima se zasniva tačka 3, jasno definišu pravilo međunarodnog humanitarnog prava. Prema tome, prvi uslov iz predmeta *Tadić* ispunjen je.⁷⁵⁵ Kada je reč o drugom uslovu, Veće podseća na odluku u ovom predmetu koju je podržalo i Žalbeno veće, po kojoj je zabrana napada na civile navedena u Dopunskim protokolima dostigla status međunarodnog običajnog prava, a predmetne odredbe Dopunskih protokola predstavljaju novu potvrdu i novu formulaciju postojećih normi običajnog prava.⁷⁵⁶ Treba napomenuti da se Dopunski protokoli odnose na određene vrste oružanih sukoba. Međutim, zabrana napada na civile sadržana je u oba Dopunska protokola, pri čemu se Protokol I bavi međunarodnim oružanim sukobima, a Protokol II nemeđunarodnim oružanim sukobima. Prema tome, priroda sukoba nije relevantna za primenjivost člana 3 Statuta. Veće, prema tome, zaključuje da je ispunjen drugi uslov iz predmeta *Tadić*.

221. Kada je reč o trećem uslovu iz predmeta *Tadić*, zabrana napada na civile jedno je od elementarnih pravila koja regulišu vođenje rata i ono nesumnjivo štiti “važne vrednosti”.⁷⁵⁷ Veće smatra da svako kršenje te zabrane zadire u temeljno načelo razlikovanja između boraca i neboraca.⁷⁵⁸ To načelo se razvijalo kroz čitavu istoriju oružanog sukoba s ciljem da se civili sačuvaju opasnosti koja proističe iz neprijateljstava. Veće ističe da napadi na civile ugrožavaju život i zdravlje osoba koje ne učestvuju aktivno u borbama. Stav je Veća da je neposredan rizik da postanu žrtve protivpravnog napada sam po sebi ekstremno iskustvo za civile koji se, nenaoružani i bespomoćni, suočavaju s

⁷⁵³ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 98 and 134; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 139; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 406; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 124.

⁷⁵⁴ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 129. Iako je Žalbeno veće zaključilo da se u zajedničkom članu 3 ne navodi izričito krivična odgovornost za kršenje njegovih odredbi, ono se pozvalo na zaključke Međunarodnog vojnog suda u Njimegradu, na praksu država, na nacionalne zakone, uključujući zakone bivše Jugoslavije, rezolucije Saveta bezbednosti i sporazum postignut pod pokroviteljstvom MKCK 22. maja 1992. Njegov zaključak je potvrđen u Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići*, par. 174.

⁷⁵⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 16.

⁷⁵⁶ Odluka Pretresnog veća o nadležnosti u predmetu *Strugar*, par. 17-21, Odluka Žalbenog veća o nadležnosti u predmetu *Strugar*, par. 9; videti i Odluku o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 127, i Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 157-158.

⁷⁵⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 27 i 45; *ICRC Commentary on Additional Protocols* /Komentar MKCK uz Dopunske protokole/, str. 615.

⁷⁵⁸ Komentar MKCK uz Dopunske protokole, str. 586.

vojskom koja je njih izabrala za svoju metu. Veće naglašava da kategoričnost zabrane takvih napada⁷⁵⁹ i njeno istaknuto mesto među pravilima međunarodnog humanitarnog prava jasno pokazuju da svrha te zabrane nije samo da spasi život civila, već i da ih poštedi rizika da budu podvrgnuti ratnim zločinima. Veće je mišljenja da je doživljavanje takvog rizika od strane civila samo za sebe teška posledica protivpravnog napada, čak i ako taj civil, na sreću, preživi napad bez zadobijenih fizičkih povreda. Shodno tome, treći uslov za primenjivost člana 3 Statuta ispunjen je.

222. U vezi s četvrtim uslovom iz predmeta *Tadić*, Veće ponavlja stav Žalbenog veća da “kršenje tih principa [koji zabranjuju napade na civile] povlači individualnu krivičnu odgovornost”.⁷⁶⁰ Pored toga, Veće napominje da su u predmetno vreme postojali “Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ”, koji su predviđali krivičnu odgovornost za “ratne zločine i druga teška kršenja ratnog prava” i sadržavali spisak zakonskih propisa obavezujućih za pripadnike oružanih snaga SFRJ, uključujući Dopunske protokole I i II.⁷⁶¹

(b) Napadi na civilne objekte

223. Krivično delo napada na civilne objekte predstavlja povredu pravila međunarodnog humanitarnog prava. Kako je Veće već odlučilo u ovom predmetu, a Žalbeno veće potvrdilo, član 52, koji se navodi u vezi s tačkom u kojoj se tereti za napad na civilne objekte, daje novu potvrdu i novu formulaciju postojećih normi međunarodnog običajnog prava.⁷⁶²

224. Veće napominje da se zabrana napada na civilne objekte navodi samo u članu 52 Dopunskog protokola I, koji se navodi u vezi s tačkom 5. Dopunski protokol II ne sadrži odredbe o napadu na civilne objekte. Ipak, kako je zaključilo Žalbeno veće, pravilo koje zabranjuje napade na civilne objekte razvilo se i postalo primenjivo na sukobe unutrašnje prirode.⁷⁶³ Žalbeno veće primećuje da se već tokom Španskog građanskog rata mogla primetiti tendencija zanemarivanja razlike između međunarodnih i unutrašnjih oružanih sukoba. I republikanska vlada i treće države tvrdile su da određena pravila primenjiva na međunarodne ratove važe i za taj rat. Jedno od tih pravila bila je zabrana napada na nevojne ciljeve.⁷⁶⁴ Žalbeno veće je dalje navelo rezoluciju Generalne skupštine iz 1970. godine koja se odnosi na zaštitu civila u “oružanim sukobima svih vrsta”. U toj rezoluciji,

⁷⁵⁹ “Niti civilno stanovništvo kao takvo, ni civilna lica ne smeju biti predmet napada.” (Član 51 (2) Dopunskog protokola I).

⁷⁶⁰ Odluka Žalbenog veća o nadležnosti u predmetu *Strugar*, par. 10.

⁷⁶¹ Dokazni predmet br. P189, par. 9 i 20; “Propisi” sadrže odredbe koje konkretno zabranjuju da civili budu neposredni objekt borbenih dejstava (par. 67) i da civilni objekti budu predmet napada i represalija (par. 73). Vidi takođe primere odredbi nacionalnih zakona koji sankcionišu krivična dela napada na civile i civilne objekte navedene u Drugostepenoj presudi u predmetu *Kordić*, fusnota 73.

⁷⁶² Odluka Pretresnog veća o nadležnosti u predmetu *Strugar*, par. 17-21, i Odluka Žalbenog veća o nadležnosti u predmetu *Strugar*, par. 9; vidi i Odluku o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 127.

⁷⁶³ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 127.

⁷⁶⁴ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 100.

Generalna skupština je potvrdila određeni broj osnovnih principa, uključujući taj da mesta za stanovanje i drugi objekti koje koristi isključivo civilno stanovništvo, kao i mesta ili područja koja se koriste isključivo za zaštitu civila, ne smeju biti predmet vojnih operacija.⁷⁶⁵ Veće, prema tome, zaključuje da, uprkos tome što u Dopunskom protokolu II ne postoji odredba slična članu 52, opšte pravilo koje zabranjuje napade na civilne objekte važi i za unutrašnje sukobe. Shodno tome, ispunjeni su prvi i drugi zahtev u vezi sa nadležnošću.

225. Kada je reč o trećem uslovu iz predmeta *Tadić*, Veće napominje da je cilj zabrane napada na civilne objekte taj da se ti objekti zaštite od opasnosti da budu oštećeni tokom napada. Ono dalje navodi da zabrana napada na civilne objekte nužno upotpunjava zaštitu civilnog stanovništva.⁷⁶⁶ Veće primećuje da je zabrana iz gorenavedene rezolucije Generalne skupštine iz 1970. godine, da mesta za stanovanje i drugi objekti koje koristi isključivo civilno stanovništvo ne smeju da budu predmet vojnih operacija, uvrštena u “osnovne principe za zaštitu civilnog stanovništva u oružanim sukobima”. Ti principi su reafirmisani zbog “potrebe za donošenjem mera kojima bi se obezbedila bolja zaštita ljudskih prava u oružanim sukobima”. Generalna skupština je takođe istakla da je civilnom stanovništvu “posebno potrebna pojačana zaštita u vreme oružanih sukoba”.⁷⁶⁷ Princip razlikovanja, koji obavezuje strane u sukobu da prave razliku između civilnih objekata i vojnih ciljeva, autori Dopunskog protokola I smatrali su “osnovnim”.⁷⁶⁸ Veće, prema tome, konstatuje da predmetna zabrana jeste pravilo koje štiti važne vrednosti. Slično svom zaključku u vezi s napadima na civile, stav Veća je da se, s obzirom na suštinsku prirodu te zabrane, svaki napad na civilne objekte, čak i ako nije izazvao nikakvu štetu, može smatrati teškim kršenjem međunarodnog humanitarnog prava.⁷⁶⁹ Ipak, Veće podseća da kriterijum težine takođe obuhvata element težine posledica po žrtvu. Veće je mišljenja da, za razliku od napada na civile, krivično delo o kojem je reč ne mora obavezno da dosegne prag “teških posledica” ukoliko nije uzrokovana šteta. Prema tome, ocenu toga da li su posledice bile dovoljno teške da to krivično delo dospe u nadležnost Međunarodnog suda po članu 3 Statuta treba dati na osnovu okolnosti dotičnog predmeta. Veće primećuje da se u ovom predmetu navodi da su napadi na civilne objekte, za koje se optuženi tereti, stvarno uzrokovali štetu na tim objektima.⁷⁷⁰ Veće će stoga nastaviti svoje razmatranje predmeta uzevši kao pretpostavku da napadi koji se terete u Optužnici jesu izazvali teške posledice po njihove žrtve i da je treći uslov iz predmeta *Tadić* ispunjen. Veće bi

⁷⁶⁵ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 111, gde se navodi rezolucija 2675 “Osnovni principi zaštite civilnog stanovništva u oružanim sukobima”, usvojena na 25. zasedanju Generalne skupštine 9. decembra 1970, koja se može naći na internet stranici <http://www.un.org/documents/resga.htm>

⁷⁶⁶ Odluka Pretresnog veća o nadležnosti u predmetu *Strugar*, par. 19.

⁷⁶⁷ Vidi gore, fusnota 765.

⁷⁶⁸ Član 48 Dopunskog protokola I, čiji je naslov “Osnovno pravilo”, obavezuje strane u sukobu da u svako doba razlikuju civilne objekte od vojnih ciljeva. Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić*, par. 54.

⁷⁶⁹ To, po mišljenju Veća, treba razlikovati od pitanja da li je šteta takođe element krivičnog dela napada na civilne objekte. Vidi dole, par. 280.

⁷⁷⁰ Optužnica, par. 21 i 23.

jedino moralo da se vrati analizi primenljivosti člana 3 Statuta ako bi dokazi o navodnoj šteti u toj meri zakazali u dokazivanju valjanosti navoda Tužilaštva da bi doveli u pitanje da li su posledice napada bile teške po njegove žrtve. Kao što će se videti dalje u ovoj Presudi, to nije slučaj.⁷⁷¹

226. Kao što je već navedeno, četvrti uslov iz predmeta *Tadić* odnosi se na individualnu krivičnu odgovornost. Žalbeno veće je zaključilo da po običajnom međunarodnom pravu kršenje pravila koje zabranjuje napade na civilne objekte povlači individualnu krivičnu odgovornost.⁷⁷² Pored toga, Veće podseća na svoje gorenavedene zaključke u vezi s propisima SFRJ koji utvrđuju krivičnu odgovornost za kršenja Dopunskog protokola I.⁷⁷³

3. Uništavanje i razaranje imovine, uključujući kulturna dobra

227. Kada je reč o prvom i drugom uslovu iz predmeta *Tadić*, Veće napominje da se član 3(b) zasniva na članu 23 Haške konvencije (IV) iz 1907. godine sa pripadajućim Pravilnikom.⁷⁷⁴ I Haška konvencija (IV) iz 1907. i Pravilnik jesu pravila međunarodnog humanitarnog prava i postali su deo običajnog međunarodnog prava.⁷⁷⁵

228. Uvažavajući da je Haški pravilnik donet s važenjem samo za međunarodne oružane sukobe, Veće će sada razmotriti da li zabrana iz člana 3(b) Statuta obuhvata i nemeđunarodne oružane sukobe. Pravilo o kojem je reč usko je povezano s pravilom koje zabranjuje napade na civilne objekte, iako se određeni elementi ta dva pravila razlikuju. Oba pravila služe tome da zaštite imovinu od štete uzrokovane vojnih dejstvima. Pored toga, navodi se da se krivično delo razaranja, kojim se optuženi tereti, dogodilo u kontekstu napada na civilne objekte.⁷⁷⁶ Prema tome, i imajući u vidu svoj zaključak da pravilo koje zabranjuje napade na civilne objekte važi za nemeđunarodne oružane sukobe, Veće ne vidi razloga zašto bi odstupilo od stava da zabrana sadržana u članu 3(b) Statuta važi i za nemeđunarodne sukobe.⁷⁷⁷

⁷⁷¹ Vidi dole, par. 320; 326-327.

⁷⁷² Odluka Žalbenog veća o nadležnosti u predmetu *Strugar*, par. 10.

⁷⁷³ Vidi gore, par. 222.

⁷⁷⁴ Haška konvencija (IV) o zakonima i običajima ratovanja na kopnu s pravilnikom, 18. oktobar 1907, član 23: "Osim zabrana ustanovljenih posebnim konvencijama, naročito je zabranjeno: [...] uništavati ili pleniti neprijateljsku imovinu, osim slučajeva gde bi ta uništenja ili zaplene imperativno nalagala ratna nužnost."

⁷⁷⁵ Vidi par. 35 i 41 Izveštaja generalnog sekretara na osnovu paragrafa 2 Rezolucije br. 808 Saveta bezbednosti od 3. maja 1993. (S/25704); Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 168. Međunarodni sud pravde je eksplicitno potvrdio da je Haški pravilnik deo običajnog prava. On je u svom Savetodavnom mišljenju 2004. naveo sledeće: "Sud smatra da su odredbe Haškog pravilnika postale deo običajnog prava, što su zapravo priznali svi učesnici u postupku pred ovim Sudom." Međunarodni sud pravde, Savetodavno mišljenje o "Pravnim posledicama izgradnje zida na okupiranim palestinskim teritorijama", br. 131, 9. jul 2004, par. 89.

⁷⁷⁶ Optužnica, par. 21 i 23.

⁷⁷⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 592, fusnota 1505. Vidi takođe Odluku na osnovu pravila 98bis u predmetu *Hadžihasanović*, par. 102 i 105. "Fizičke karakteristike primene nasilja i njegove posledice na ljude i imovinu su, svakako, iste, ako se pođe od pretpostavke da je nasilje u unutrašnjem sukobu sličnih razmera onome u međunarodnom sukobu. Prema tome, prilično je očigledno da je (...) suštinska politika minimalnog nanošenja

229. Prelazeći sada na optužbu koja se tereti po članu 3(d), Veće napominje da se ta odredba zasniva na članu 27 Haškog pravilnika.⁷⁷⁸ Pored toga, zaštita objekata kulture razrađena je i u ranijim pravnim propisima.⁷⁷⁹ Relevantne odredbe Haške konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba iz 1954. godine⁷⁸⁰ potvrđuju ranije propise.⁷⁸¹ Žalbeno veće je u predmetu *Tadić* izričito navelo član 19 Haške konvencije iz 1954. godine⁷⁸² kao ugovornu odredbu koja je deo običajnog međunarodnog prava i obavezujuća za strane u nemeđunarodnim oružanim sukobima.⁷⁸³ Uopštenije, ono je zaključilo da su odredbe običajnog prava koje se odnose na zaštitu kulturnih dobara

nepotrebnog razaranja podjednako važna i primenjiva kako u jednom, tako i u drugom obliku sukoba.” Myres S McDougal i Siegfried Wiesser, *The International Law of War; Transnational coercion and world public order /Međunarodno ratno pravo; Transnacionalna prinuda i svetski javni poredak/*, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1994, str. 535.

⁷⁷⁸ Član 27 Haškog pravilnika glasi: “Prilikom opsada i bombardovanja *moraju biti preduzete sve potrebne mere da se poštede, koliko god je moguće, zgrade posvećene verskim obredima, umetnosti, nauci i dobrotvornim svrhama, istorijski spomenici, bolnice i sabirališta bolesnika i ranjenika, pod uslovom da nisu u isto vreme upotrebljeni u vojne svrhe [...]*” (naglasak dodat).

⁷⁷⁹ Prvi nagoveštaji da kulturna dobra treba da se zaštite pojavili su se u vreme Renesanse. Članovi 35 i 36 Lieberovog kodeksa predviđaju zaštitu kulturnih dobara. U članovima 16 i 17 Briselske deklaracije iz 1874. navodi se da prilikom opsada i bombardovanja komandant snaga koje napadaju mora preduzeti sve potrebne mere kako bi se “poštedele, koliko god je moguće, zgrade posvećene verskim obredima, umetnosti, nauci i dobrotvornim svrhama”, pored odredbi koje se odnose na zaštitu kulturnih dobara na okupiranim teritorijama (član 8). Iako ta deklaracija nije ratifikovana, ona je uticala na buduće kodifikacije zakona i široko je prihvaćena kao izraz međunarodnog običajnog prava u periodu neposredno pre donošenja Haških konvencija br. IV i IX iz 1907. godine. Treba pomenuti i *The Oxford Manual of the Institute of International Law /Oksfordski priručnik Instituta za međunarodno pravo/* iz 1880. godine, pošto se u njemu gotovo doslovno ponavljaju relevantni standardi u ovoj oblasti utvrđeni Briselskom deklaracijom. Jiří Toman, *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: Commentary on the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its Protocol signed on 14 May 1954 in The Hague, and on other instruments of international law concerning such protection /Zaštita kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba: Komentar Konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, potpisane 14. maja 1954. u Hagu sa pripadajućim Protokolom i drugih instrumenata međunarodnog prava u vezi s tom zaštitom/*. Dartmouth, UNESCO Publishing: 1996, str. 4-10.

⁷⁸⁰ Veće je mišljenja da su institucije i objekti obuhvaćeni članom 3(d) Statuta obuhvaćeni definicijom “kulturnih dobara” navedenom u članu 1 te Konvencije:

“Saglasno cilju ove konvencije, ‘kulturnim dobrima’ se smatraju, ma kakvo bilo njihovo poreklo ili njihov sopstvenik:

a) pokretna ili nepokretna dobra, koja su od velikog značaja za kulturnu baštinu svakog naroda, kao što su: spomenici arhitekture, umetnosti ili istorije, bilo verski ili laički; arheološka nalazišta, skup građevina koje su kao celina od istorijskog ili umetničkog interesa; umetnička dela; rukopisi knjige i drugi predmeti umetničkog, istorijskog ili arheološkog značaja; kao i naučne zbirke i važne zbirke knjiga ili arhiva ili reprodukcija napred navedenih dobara;

b) zgrade čija je glavna i efektivna namena da čuvaju ili da izlažu pokretna kulturna dobra navedena u alineji (a), kao što su: muzeji, velike biblioteke i arhivska skladišta, kao i spremišta određena za sklanjanje pokretnih kulturnih dobara navedenih u alineji (a) u slučaju oružanog sukoba;

c) centri u kojima se nalazi značajan broj kulturnih dobara navedenih u alinejama (a) i (b), takozvani spomenički centri.”

⁷⁸¹ Veće podseća da je izrada odredbi Haške konvencije iz 1954. “rukovođena principima [...] koji su postavljeni u Haškim konvencijama iz 1899. i 1907. godine, te u Vašingtonskom paktu od 15. aprila 1935. godine”, kako piše u par. 4 njene Preambule.

⁷⁸² Član 19, par. 1 Haške konvencije iz 1954. glasi:

U slučaju oružanog sukoba koji nema međunarodni karakter i koji izbije na području jedne od visokih stranaka ugovornica, svaka od strana u sukobu biće obavezna da primenjuje bar one odredbe ove konvencije koje se odnose na poštovanje kulturnih dobara.

⁷⁸³ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 98; vidi suprotno mišljenje u vezi s običajnim karakterom tog načela u F. Kalshoven, L. Zegveld, *Constraints on the waging of war /Ograničenja ratovanja/*, MKCK, Ženeva 2001, str. 48.

počele da se primenjuju i na unutrašnje sukobe.⁷⁸⁴ Veće dodatno napominje da je “vršenje bilo kakvog neprijateljskog čina protiv [kulturnih dobara]” zabranjeno i članom 53 Dopunskog protokola I koji se odnosi na međunarodne oružane sukobe i članom 16 Dopunskog protokola II koji je primenjiv na nemeđunarodne oružane sukobe.⁷⁸⁵

230. S obzirom na gorenavedeno, Veće se uverilo da je član 3(d) Statuta pravilo međunarodnog humanitarnog prava, koje ne samo da odražava međunarodno običajno pravo, već je primenjivo i na međunarodne i na nemeđunarodne oružane sukobe. Shodno tome, ispunjeni su prvi i drugi uslov iz predmeta *Tadić* u vezi sa članovima 3(b) i 3(d).

231. Kada je reč o trećem uslovu iz predmeta *Tadić*, Veće podseća na svoj zaključak da krivično delo napada na civilne objekte ispunjava ovaj uslov kada uzrokuje štetu dovoljno tešku da podrazumeva “teške posledice” po njegove žrtve.⁷⁸⁶ Ono smatra da će, slično napadima na civilne objekte, krivično delo razaranja potpasti pod nadležnost Međunarodnog suda po članu 3 Statuta ako je šteta naneta dobrima takva da “teško” pogađa žrtve tog zločina. Imajući u vidu da jedan od uslova tog krivičnog dela jeste da je šteta velikih razmera, Veće nema sumnje u vezi s tim da je predmetno krivično delo teško.

232. Što se tiče težine krivičnog dela oštećivanja kulturnih dobara (član 3 (d)), Veće primećuje da su ta dobra, po definiciji, od “velike važnosti za kulturnu baštinu svakog naroda”.⁷⁸⁷ Ono, prema tome, smatra da se, premda žrtvom tog krivičnog dela treba smatrati “narod”, a ne nekog konkretnog pojedinca, za to krivično delo može reći da podrazumeva teške posledice po žrtvu. U predmetu *Jokić*, na primer, Pretresno veće je istaklo da su uništavanje i šteta naneta dubrovačkom Starom gradu vrlo teška krivična dela. Ono je konstatovalo sledeće: “Pošto napadi na civilne zgrade predstavljaju tešku povredu međunarodnog humanitarnog prava, Pretresno veće zaključuje da je još teži zločin napasti mesto koje uživa posebnu zaštitu – kao što je [dubrovački] Stari grad.”⁷⁸⁸ S obzirom na gorenavedeno, Veće konstatuje da krivična delo po članovima 3(b) i 3(d) Statuta jesu teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Prema tome, ispunjen je treći uslov iz predmeta *Tadić*.

⁷⁸⁴ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 127. U Prvostepenoj presudi u predmetu *Brđanin*, zauzet je stav da su “[u]stanove namijenjene religiji zaštićene [...] međunarodnim običajnim pravom”, par. 595.

⁷⁸⁵ Očigledno je iz formulacije ta dva člana, koji propisuju zaštitu kulturnih dobara “[b]ez prejudiciranja odredbi Haške konvencije [iz 1954]”, da namera Dopunskog protokola I i II nije bila da se “preinače postojeća pravila na tu temu, već da se potvrde zaštita i poštovanje objekata kulture”. Komentar MKCK uz Dopunski protokol I, par. 2046, str. 640. “U nacrt MKCK nije uključio odredbu koja se odnosi na zaštitu objekata kulture, pošto tu zaštitu predviđa međunarodni instrument koji je posebno stvoren u tu svrhu još 1954. [...] Međutim, Diplomatska konferencija je smatrala da Protokol treba da sadrži tu vrstu odredbe, čime će pokazati svoju brigu za kulturnu baštinu čovečanstva”, par. 2039 i 2040. Pored toga, u slučaju protivrečnosti, naglašava se starešinstvo Haške konvencije iz 1954. nad članom 53 Dopunskog protokola, par. 2046.

⁷⁸⁶ Vidi gore, par. 225.

⁷⁸⁷ Član 1 (a) Haške konvencije iz 1954.

⁷⁸⁸ Presuda o kazni u predmetu *Jokić*, par. 45 i 53.

233. Što se tiče četvrtog uslova iz predmeta *Tadić*, Veće napominje da je član 6 Statuta Međunarodnog vojnog suda u Nirnbergu već predviđao individualnu krivičnu odgovornost za ratne zločine, uključujući razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom, koje je navedeno u član 3(b) Statuta. U vezi s članom 3(d) Statuta, Veće podseća da član 28 Haške konvencije iz 1954. predviđa sledeće: “Visoke Strane Ugovornice se obavezuju da preduzmu, u okviru svog sistema kaznenog prava, sve potrebne mere da budu progonjena i podvrgnuta kaznenim ili disciplinskim sankcijama lica, ma kog državljanstva, koja počine povredu ove konvencije ili nareda da se ona počini.” Pored toga, praksa ovog Međunarodnog suda daje primere nekoliko pojedinaca osuđenih po članu 3(b) ili 3(d) Statuta, ili po oba.⁷⁸⁹ Shodno tome, Veće zaključuje da članovi 3(b) i 3(d) Statuta podrazumevaju individualnu krivičnu odgovornost. Prema tome, četvrti uslov iz predmeta *Tadić* je ispunjen.

⁷⁸⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, VI. Dispozitiv; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 834 i 836; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 763; Prvostepena presuda u predmetu *Jokić*, par. 14; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 1082 i 1152.

VI. OPTUŽBE

A. Zločini protiv osoba (tačke 1 i 2)

1. Ubistvo (tačka 1)

234. Optužnica tereti optuženog da je krivično odgovoran za ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta. Navodne žrtve tog zločina su Tonči Skočko i Pavo Urban.⁷⁹⁰

(a) Pravo

235. Elementi ubistva kao kršenja zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta razmotreni su u mnogim presudama Međunarodnog suda. Pitanje koje je iziskivalo najviše razmatranja jeste element svesti, odnosno *mens rea*. Sada je razrešeno da *mens rea* nije ograničena samo na slučajeve kada optuženi ima neposrednu nameru da ubije ili nanese teške telesne povrede, već da obuhvata i slučajeve kada optuženi ima, kako se to često naziva, posrednu nameru. Iako se tačna formulacija potrebne posredne namere razlikuje od presude do presude,⁷⁹¹ Žalbena veće je potvrdilo da svest o sâmoj mogućnosti da će se dogoditi krivično delo nije dovoljna u kontekstu naređivanja po članu 7(1) Statuta.⁷⁹² Potrebna je svest o većem stepenu rizika.⁷⁹³ U nekim predmetima, kvalifikacija posredne namere kao *dolus eventualis* možda je zamaglila to pitanje, pošto bi to moglo da se shvati kao da je *dolus eventualis*, onako kako je shvaćen i primenjen u nekom konkretnom pravosudnom sistemu, prihvaćen kao standard na ovom Međunarodnom sudu.

236. Izgleda da sledeća formulacija odražava tumačenje koje je naišlo na opšte prihvatanje u praksi Međunarodnog suda: da bi se dokazalo ubistvo, mora se utvrditi da je smrt proistekla iz činjenja ili nečinjenja optuženog, ostvarenog s namerom ili da žrtvu liši života ili, ako takva konkretna namera ne postoji, sa svešću da je smrt verovatna posledica tog činjenja ili nečinjenja. U vezi s ovom formulacijom, treba naglasiti da svest optuženog da bi njegovo činjenje ili nečinjenje *možda* moglo da izazove smrt nije dovoljna da bi se ustanovila potrebna *mens rea*. Potrebno stanje svesti postoji kada optuženi zna da je *verovatno* da će njegovo činjenje ili nečinjenje uzrokovati smrt. Veće napominje da je moguće da će biti potrebno izmeniti i dopuniti tu formulaciju u smislu da je svest o tome da su smrt ili teške telesne povrede verovatna posledica dovoljna da bi se ustanovila potrebna *mens rea*, ali Veće ne mora da to razmatra u ovom predmetu; to još nije prihvaćeno u autoritativnim izvorima. Ta

⁷⁹⁰ Optužnica, par. 16 i 18.

⁷⁹¹ Prvostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 439; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 217; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 236; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 495.

⁷⁹² Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 41 i 42.

⁷⁹³ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 41 i 42.

definicija bi izgleda bila primenjiva i na hotimično lišavanje života i ubistvo po članu 2, odnosno 5.⁷⁹⁴ Pored toga, da bi se dokazalo ubistvo po članu 3 Statuta, mora se pokazati da su žrtve bile osobe koje nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima.⁷⁹⁵ Veće će u ovom predmetu krenuti s tog polazišta.

237. U ovom predmetu, optužbe za ubistvo proističu iz artiljerijskog napada na dubrovački Stari grad 6. decembra 1991. Tvrdi se da su pogibije koje su predmet optužbe za ubistvo bile posledica tog granatiranja od strane snaga JNA pod komandom optuženog. Veće upućuje na svoju analizu u daljem tekstu ove presude u vezi s optužbom za napade na civile u tački 3, gde je konstatovalo da je granatiranje bilo protivpravno. Taj zaključak je podjednako primenjiv na tačke 1 i 2 i Veće će krenuti s tog polazišta.

238. Pregled prakse Međunarodnog suda pokazuje da su pogibije koje su bile posledica granatiranja činile osnovu za optužbe za ubistvo ili hotimično lišavanje života u najmanje dva dosadašnja predmeta. U predmetu *Galić*, Veće je većinom glasova osudilo optuženog po tački 5 Optužnice za ubistvo po članu 5 Statuta zbog njegovog učešća u “koordiniranoj i dugotrajnoj kampanji granatiranja civilnih područja i civilnog stanovništva Sarajeva iz artiljerijskog i minobacačkog oružja”.⁷⁹⁶ Iako Veće u predmetu *Galić* u vezi s tom optužbom nije preciziralo konkretne činjenice koje, po njegovom mišljenju, ispunjavaju uslov namere da se poćini ubistvo, pregled konkretnih incidenata granatiranja na kojima se zasniva osuđujuća presuda pokazuje da je Veće, iako je zaključilo da su neki civili namerno gađani,⁷⁹⁷ takođe navelo incidente u kojima je pogibija civila bila rezultat napada koji je bio “neselektivan u pogledu izbora cilja (to je bilo prvenstveno stambeno, ako ne i sasvim stambeno naselje) i koji je izveden bezobzirno, te je imao za posledicu stradanja civila”.⁷⁹⁸ Ostaje utisak da su obe situacije okvalifikovane kao ubistvo, iako to pitanje nije izričito razmatrano.

239. U predmetu *Kordić*, za hotimično lišavanje života i ubistvo tereti se po članovima 2, odnosno 3 i 5 Statuta, između ostalog, na osnovu pogibija do kojih je došlo usled napada na razne gradove i sela na području srednje Bosne. Konkretne činjenice na koje se Veće oslonilo pri izricanju osuđujuće presude optuženom za ubistvo i hotimično lišavanje života nisu jasno navedene u presudi. Međutim, čini se da su većina analiziranih incidenata situacije gde su neki civilni grad ili selo najpre napadnuti artiljerijom, da bi ih zatim zauzeli vojnici HVO, koji su potom vršili individualna ubijanja. Tim pitanjem Veće se nije izričito bavilo. Međutim, čini se da su i usmrćenja civila koja su bila posledica

⁷⁹⁴ Vidi, na primer, Prvostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 584 (gde se navodi spisak predmeta).

⁷⁹⁵ Vidi, na primer, Prvostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 150 (u kontekstu definicije ubistva po članu 5 Statuta); vidi, uopšteno, Prvostepenu presudu u predmetu *Naletilić*, par. 248.

⁷⁹⁶ *Tužilac protiv Galića*, Optužnica, tačke 5 do 7.

⁷⁹⁷ Vidi, na primer, Prvostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 438-496 (incident na pijaci Markale).

⁷⁹⁸ Vidi, na primer, Prvostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 331-345.

početnog artiljerijskog napada, i ona koja su bila posledica kasnijeg ciljanog ubijanja, smatrana delom činjenične matrice u osnovi optužbi za ubistvo i hotimično lišavanje života.⁷⁹⁹

240. Na osnovu gorenavedene analize, čini se da je u praksi Međunarodnog suda možda prihvaćeno da se, u slučajevima npr. artiljerijskog napada na civilno stanovništvo, koji je doveo do pogibije civila, te pogibije mogu primereno okvalifikovati kao ubistvo, ako su počinioči bili svesni verovatnoće da će taj napad uzrokovati smrt. Bez obzira na to da li je bilo tako ili ne, budući da je prihvaćeno da je posredna namera dovoljna da se ustanovi potrebna *mens rea* za ubistvo i hotimično lišavanje života, čini se da načelno nema razloga da dokaz da je artiljerijom namerno napadnut grad u kojem se nalazi civilno stanovništvo ne bi ujedno mogao da pokaže da su počinioči bili svesni verovatnoće da će doći do smrti. Veće će svoje dalje razmatranje temeljiti na tom polazištu.

(b) Zaključci

241. Tužilaštvo tvrdi da su Tonči Skočko i Pavo Urban izgubili život u Starom gradu prilikom njegovog granatiranja od strane JNA 6. decembra 1991.⁸⁰⁰ Tužilaštvo konkretno tvrdi da su obe žrtve podlegle smrtonosnim povredama gelerima od eksplozija granata u Starom gradu.⁸⁰¹ Ono, dalje, tvrdi da dokazi govore u prilog zaključku da su i Tonči Skočko i Pavo Urban, u vreme kada su izgubili život, bili civili koji nisu aktivno učestvovali u neprijateljstvima.⁸⁰²

242. Odbrana tvrdi da Tonči Skočko i Pavo Urban nisu preminuli u vreme, na mestu i na način koji se navode u Optužnici.⁸⁰³ Odbrana, dalje, tvrdi da spoljni pregled tela Tončija Skočka i Pave Urbana koji je 7. decembra 1991. obavio patolog dr Ciganović nije izvršen u skladu sa tada važećim zakonskim normama i "pravilima sudske medicine".⁸⁰⁴ Ona, dalje, tvrdi da spoljnim pregledom koji je izvršio dr Ciganović nije moguće ustanoviti tačno vreme smrti Tončija Skočka i Pava Urbana.⁸⁰⁵

(i) Tonči Skočko

243. Dana 6. decembra 1991. rano ujutro, Nikola Jović je bio u svojoj prodavnici u ulici Miha Pracata u Starom gradu. Tog jutra u prodavnici je bio i prijatelj Nikole Jovića, Tonči Skočko, mladić od oko 19 godina. Njegov otac Mato Skočko bio je šef.⁸⁰⁶ Nikola Jović je opisao kako su on i Tonči

⁷⁹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 720-722.

⁸⁰⁰ Završni podnesak Tužilaštva, par. 152; 155 i 160.

⁸⁰¹ Završni podnesak Tužilaštva, par. 152; 155 i 160.

⁸⁰² Završni podnesak Tužilaštva, par. 156 i 160.

⁸⁰³ Završni podnesak odbrane, par. 504.

⁸⁰⁴ Završni podnesak odbrane, par. 499-501.

⁸⁰⁵ Završni podnesak odbrane, par. 503. Odbrana takođe tvrdi da se u vreme smrti ni Tonči Skočko ni Pavo Urban nisu pridržavali upozorenja o opštoj opasnosti koje su za građane Dubrovnika označile sirene u 07:15 časova 6. decembra 1991, čime su doprineli težini posledica koje su usledile: Završni podnesak odbrane, par. 509.

⁸⁰⁶ Nikola Jović, T. 2933.

Skočko, nakon što se slegla prašina od granate koja je pala ispred same prodavnice, izašli iz prodavnice na ulicu.⁸⁰⁷ Bilo je oko 08:00 časova.⁸⁰⁸ Pošto su napolju proveli jedva minut ili dva, pojavio se “veliki bljesak, zatim eksplozija, prašina, dim, kamen”. Dvojica mladića su se odmah vratila u prodavnicu, gde se Tonči Skočko nekoliko trenutaka kasnije srušio na pod.⁸⁰⁹ Naponi da se Tonči Skočko oživi bili su uzaludni. Posle pola sata, Mato Skočko je rešio da odvede sina u bolnicu, uprkos neprestanom granatiranju. Kada se posle otprilike dva sata vratio, obavestio ih je da je Tonči Skočko mrtav.⁸¹⁰

244. Što se tiče statusa civila, i Ivo Vlašica i Nikola Jović su posvedočili da je Tonči Skočko bio mladić koji je sa svojim ocem radio u prodavnici u Starom gradu.⁸¹¹ Ivo Vlašica je izjavio da je 6. decembra 1991, oko 06:30 časova, video Tončija Skočka kako prevozi namirnice u Starom gradu.⁸¹² Nikola Jović je posvedočio da je u vreme smrti Tonči Skočko nosio civilnu odeću, džemper s dugačkim rukavima i pantalone.⁸¹³ Na osnovu tih dokaza, Veće se uverilo u to da je Tonči Skočko u vreme pogibije bio civil koji nije aktivno učestvovao u neprijateljstvima.

245. Što se tiče uzroka smrti, dr Ciganović, koji je 7. decembra 1991. izvršio spoljni pregled tela Tončija Skočka i rezultate naveo u zapisniku, napisao je da je desno plućno krilo Tončija Skočka rastrgano fragmentom eksplozivne naprave.⁸¹⁴ Dr Ciganović je naveo da je “sama povreda imala sve karakteristike eksplozivne povrede”. Dr Ciganović je, na osnovu pregleda, zaključio da je uzrok smrti iskrvarenje.⁸¹⁵

246. Dr Šoć, patolog koga je pozvala odbrana, preispitao je izveštaj dr Ciganovića o pregledu tela Tončija Skočka. Dr Šoć je u svom svedočenju i izveštaju osporio adekvatnost spoljnog pregleda tela Tončija Skočka koji je obavio dr Ciganović.⁸¹⁶ Po mišljenju dr Šoća, spoljni pregled koji je obavio dr Ciganović ne može da pruži kompletne i prave rezultate o uzroku smrti preminulog, već može samo da pruži odgovore o mehanizmu smrti.⁸¹⁷ Suprotno tome, u zapisniku dr Ciganovića naveden je uzrok smrti (odnosno, u ovom slučaju, “iskrvarenje”). Međutim, dr Šoć je u svom svedočenju potvrdio da osoba “[m]ože da izgubi život i od gelera sa 40 metara na licu mjesta”.⁸¹⁸

⁸⁰⁷ Nikola Jović, T. 2941-2942.

⁸⁰⁸ Nikola Jović, T. 2336-2338.

⁸⁰⁹ Nikola Jović, T. 2941-2942.

⁸¹⁰ Nikola Jović, T. 2943-2944.

⁸¹¹ Ivo Vlašica, T. 3321-3322; Nikola Jović, T. 3024-3025; T. 2933.

⁸¹² Ivo Vlašica, T. 3356.

⁸¹³ Nikola Jović, T. 3025-3026.

⁸¹⁴ Dr Ciganović, T. 2839; dokazni predmet br. P70.

⁸¹⁵ Dr Ciganović, T. 2839.

⁸¹⁶ Dr Šoć, T. 7931-8012; dokazni predmet br. D124.

⁸¹⁷ Dr Šoć, T. 7935-7937.

⁸¹⁸ Dr Šoć, T. 7977.

247. Dr Šoć je takođe izneo tvrdnju da izveštaj dr Ciganovića nije sačinjen u skladu s pravilima sudske medicine. Prema tim pravilima sudske medicine, ustvrdio je, u izveštaju se, između ostalog, moraju opisati sve rane, mora se izmeriti tačna količina tečnosti i mora se navesti konzistencija i boja krvi.⁸¹⁹ Dr Ciganović pak u svom izveštaju nije koristio tražene parametre i naveo je slobodne procene, kao što je “nalazi se dosta krvi”.⁸²⁰

248. Dr Ciganović se možda nije pridržavao svih formalno-pravnih zahteva za posmrtni pregled leša po važećim propisima SFRJ. Iako je to relevantan momenat, u okolnostima ovog predmeta i u svetlu direktnog svedočenja o ranjavanju i njegovom očiglednom učinku, to nije ubedilo Veće da nalaze dr Ciganovića treba zanemariti. Za Veće je činjenično pitanje to da li je smrt Tončija Skočka uzrokovala granata JNA. Veće prihvata predložene dokaze o fizičkim okolnostima u kojima je Tonči Skočko iznenada povređen u trenutku eksplozije granate tokom bombardovanja Starog grada od strane snaga JNA. Tonči Skočko je ubrzo posle toga preminuo. Stručan i iskusan patolog, dr Ciganović, pregledao je leš Tončija Skočka i ustanovio da je deo gelera rastrgao njegovo desno plućno krilo, što je za posledicu imalo smrt. Na osnovu iskustva, dr Ciganović je zaključio da je ta povreda imala sve odlike povrede izazvane eksplozivnom napravom. I zahtevi predviđeni propisima SFRJ koji se odnose na posmrtni pregled leša i uobičajeni principi koji se primenjuju prilikom sudskomedicinskih pregleda imaju za cilj da obuhvate sve moguće situacije. U ovom slučaju, okolnosti su specifične i ograničene. U blizini Tončija Skočka eksplodirala je vojna granata. On je očigledno tada ranjen. Ubrzo posle toga je umro. Pregledom je utvrđena rana od gelera karakteristična za takvu eksploziju, koja je uzrokovala povrede koje bi normalno izazvale smrt, ukoliko intervencijom smrt nije mogla da se spreči. S obzirom na te okolnosti, Veće se potpuno uverilo u to da su činjenično utvrđeni smrt i uzrok smrti. Veće konstatuje da je Tonči Skočko umro od iskrvarenja iz rane nanete gelerom od eksplozije granate tokom artiljerijskog napada JNA na Stari grad 6. decembra 1991.

249. U vezi s *mens rea* potrebnom za ubistvo, Veće ponavlja svoj zaključak da je napad JNA na Stari grad bio nameran⁸²¹ i da su počiniozi znali da se u njemu nalazi stanovništvo. Veće konstatuje da počiniozi napada nisu mogli a da ne budu svesni toga da će pogibija jednog ili više civilnih stanovnika Starog grada biti verovatna posledica tog napada.

250. Na osnovu navedenog i ostavljajući zasad po strani pitanje krivične odgovornosti optuženog, Veće konstatuje da su u vezi s Tončijem Skočkom ustanovljeni elementi krivičnog dela ubistva.

⁸¹⁹ Dr Šoć, T. 7933-7935.

⁸²⁰ Dr Šoć, T. 7939-7941.

⁸²¹ Vidi gore, par. 214.

(ii) Pavo Urban

251. Dana 6. decembra 1991, svedok A je bio u svom stanu u Starom gradu, gde se sklonio od granatiranja Starog grada od strane JNA. Svedok A je poznavao Pavu Urbana, profesionalnog fotografa, koji je fotografisao oštećenja u Starom gradu. Tog dana oko 14:00 časova, svedok A čuo je glasove kolega Pave Urbana, koji su stajali u ulici Uskoj, zapadno od njegove zgrade. Zvučali su uspaničeni. Govorili su da je Pavo Urban pogođen. U tom trenutku, svedok A je potrčao ka prozoru i video da na zemlji ispod Gradskog zvonika,⁸²² s južne strane Palače Sponza, leži nepomično telo.⁸²³ Iako svedok A s te udaljenosti nije mogao da prepozna Pavu Urbana, on je pred sudom identifikovao Pavu Urbana na fotografiji leša koji je ležao na istom mestu na kojem ga je svedok A tog dana video.⁸²⁴ Svedok A je s prozora posmatrao kako ispod njegovog prozora prolazi vozilo hitne pomoći. Kada je sledeći put prišao da pogleda, tela više nije bilo.⁸²⁵

252. U vezi s tim da li je Pavo Urban imao status civila, određeni broj svedoka potvrdili su da je Pavo Urban bio fotograf koji je dokumentovao štetu nanetu zgradama u Starom gradu.⁸²⁶ Na fotografiji tela Pave Urbana vidi se da on nosi civilnu odeću.⁸²⁷ U spisu nema ničeg što bi ubedilo Veće da je Pavo Urban bio angažovan u vojnim dejstvima. Veće se uverilo da je, u trenutku pogibije, Pavo Urban bio civil koji nije aktivno učestvovao u neprijateljstvima.

253. Što se tiče uzroka smrti, dr Ciganović je obavio spoljni pregled leša Pave Urbana 7. decembra 1991. Rezultati tog pregleda izneti su u izveštaju. U njemu je navedeno da je Pavo Urban imao povredu u predelu pupka, ranu izazvanu eksplozivom.⁸²⁸ Dr Ciganović je detaljno opisao karakteristike takve rane:

To su nepravilan i obično veliki ulazni otvor sa nepravilnom ranom na koži na kojoj se nalaze nagneženi i rastrgani rubovi, kontuzioni rub rane koji nastaje prilikom ulaska projektila u tijelo. Ukoliko je rana nanescena eksplozijom iz blizine, postoji i ogarenje u rubovima i oko rubova rane.

⁸²² Svedok A, T. 3628-3629. Svedok A je na suđenju identifikovao lokaciju na kojoj se nalazilo mrtvo telo Pave Urbana na video snimku Dubrovnika. Po tvrdnji svedoka A, telo je ležalo ispod volta prolaza s leve strane Gradskog zvonika: dokazni predmet br. P97; T. 3635.

⁸²³ Svedok A je na karti Starog grada i fotografiji Starog grada snimljenoj iz vazduha obeležio sledeće: (a) lokaciju tela Pave Urbana i (b) lokaciju stana svedoka A: dokazni predmeti br. P95 and P96; T. 3624, T. 3631-3632. Svedok Ivan Mustać posvedočio je da je oko 11:00 časova 6. decembra 1991. video Pavu Urbana s južne strane Palače Sponza: Ivan Mustać, T. 1470-1472.

⁸²⁴ Svedok A, T. 3629-3630 i dokazni predmet br. P94 (fotografija Pave Urbana).

⁸²⁵ Svedok A, T. 3630-3631.

⁸²⁶ Svedok A, T. 3628; Slavko Grubišić, T. 1046-1047; Mato Valjalo, T. 2003.

⁸²⁷ Dokazni predmet br. P94. Kako je izjavio svedok A, na fotografiji Pavo Urban nosi plave pantalone (farmerke) i crvenu jaknu; kamera mu je u levoj ruci: svedok A, T. 3629-3630.

⁸²⁸ "... jednu tjelesnu povredu u području pupka, veliku eksplozivnu ranu na površini kože promjera nekoliko centimetara, mislim da se radi o pet ili šest centimetara, kroz koju se se vidjeli oštećena crijeva, drugi trbušni organi i mnogo krvi unutar trbuha, kao i znaci slivanja krvi iz rane preko kože u okolini. Unutar trbuha sam pronašao komad eksplozivnog sredstva. Uzrok smrti je bio iskrvarenje": dr Ciganović, T. 2746-2747. Vidi takođe dokazni predmet br. P70.

Unutar rane postoji na samom ulazu i malo u dubini brisotina projektila koja nastaje od prašine i prljavštine sa površine projektila.⁸²⁹

Na osnovu pregleda, dr Ciganović je zaključio da je povredu izazvala eksplozija i da je uzrok smrti iskrvarenje.⁸³⁰

254. Dr Šoć, patolog koga je pozvala odbrana, preispitao je izveštaj dr Ciganovića o pregledu tela Pave Urbana. Kao što je već navedeno, dr Šoć je sve vreme u svom svedočenju i u izveštaju osporavao adekvatnost pregleda koji je dr Ciganović obavio 7. decembra 1991.⁸³¹ Dr Šoć je izneo tvrdnju da se uzrok smrti Pave Urbana nije mogao utvrditi spoljnim pregledom leša. U slučaju Pave Urbana, dr Šoć je takođe naglasio da dr Ciganović nije naveo uzrok smrti Pave Urbana.⁸³²

255. Veće konstatuje da su kritike koje je dr Šoć izneo u vezi sa spoljnim pregledom leša Pave Urbana koji je obavio dr Ciganović možda u određenoj meri formalno ili tehnički opravdane, ali u okolnostima ovog predmeta i u svetlu svedočenja svedoka A, to ne daje osnova za sumnju u uzrok njegove smrti, a to je iskrvarenje izazvano gelerom od eksplozije granate. Na osnovu tih dokaza, Veće se uverilo da je Pavo Urban poginuo u toku napada na Stari grad 6. decembra 1991.

256. Napomene Veća u vezi s primedbama dr Šoća na pregled leša Tončija Skočka i na valjanost proisteklih nalaza dr Ciganovića mogu se suštinski ponoviti i u vezi s pregledom i nalazima dr Ciganovića o uzroku smrti Pave Urbana. Veće konstatuje da su na osnovu dokaza utvrđene okolnosti pod kojima je Pavo Urban ranjen u eksploziji granate tokom artiljerijske baražne vatre JNA. Stručni pregled je pokazao da je smrt nastupila usled ranjavanja koje je potpuno u skladu s takvom eksplozijom. Veće se potpuno uverilo i konstatuje da su činjenično stanje i uzrok smrti Pave Urbana utvrđeni. Smrt je izazvana iskrvarenjem iz rane od gelera prilikom eksplozije granate JNA.

257. Treba napomenuti da je dr Ciganović izvršio pregled leša Pave Urbana i leša Tončija Skočka u izuzetnim okolnostima koje potpuno objašnjavaju zašto se, po mišljenju Veća, on nije pridržavao uobičajenije procedure. On je 7. decembra 1991. morao da pregleda tela 19 preminulih osoba. Nije bilo električne struje za hladnjače, kao ni svetla ni tekuće vode. Uprkos tim ograničenjima, kako je zaključilo Veće, on je mogao da se pozove na svoju nespornu stručnost kako bi došao do potpuno zadovoljavajućih i ubedljivih nalaza koje Veće prihvata.

⁸²⁹ Dr Ciganović, T. 2747-2748.

⁸³⁰ Dr Ciganović, T. 2747.

⁸³¹ Dr Šoć, T. 7931-8012; dokazni predmet br. D124. Vidi gore, par. 246-247.

⁸³² Dr Šoć, T. 7984-7986.

258. U vezi sa *mens rea* potrebnom za ubistvo, Veće ponavlja svoj zaključak i obrazloženje koji se odnose na Tončija Skočka.⁸³³

259. Na osnovu gorenavedenog, ostavljajući zasad po strani pitanje krivične odgovornosti optuženog, Veće konstatuje da su u vezi sa Pavom Urbanom utvrđeni elementi krivičnog dela ubistva.

2. Okrutno postupanje (tačka 2)

260. Optužnica tereti optuženog krivičnom odgovornošću za okrutno postupanje kao kršenje zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta. Navodne žrtve tog zločina jesu Mato Valjalo i Ivo Vlašica.⁸³⁴ Slične navode koji se odnose na Nikolu Jovića, koji je u Optužnici takođe naveden kao žrtva okrutnog postupanja, Veće je odbacilo svojom Odlukom na osnovu pravila 98bis.⁸³⁵

(a) Pravo

261. Krivično delo okrutnog postupanja, kršenje zakona i običaja ratovanja na osnovu člana 3 Statuta, definisano je u praksi Međunarodnog suda kao namerna radnja ili propust kojom se nanosi teška duševna ili telesna patnja ili povreda ili koja predstavlja ozbiljan napad na ljudsko dostojanstvo.⁸³⁶ Što se tiče *mens rea* za krivično delo okrutnog postupanja, Veće ne vidi zašto bi odstupilo od gorenavedenog obrazloženja u vezi sa krivičnim delom ubistvo. Shodno tome, Veće smatra da posredna namera, odnosno svest da je okrutno postupanje verovatna posledica činjenja ili nečinjenja izvršioca, takođe može da ispuni uslov postojanja namere za ovo krivično delo. Pored toga, da bi se dokazalo okrutno postupanje na osnovu člana 3 Statuta, mora se pokazati da su žrtve bile osobe koje nisu aktivno učestvovalе u neprijateljstvima.⁸³⁷

(b) Nalazi

262. Tužilaštvo tvrdi da su Mato Valjalo i Ivo Vlašica povređeni u Starom gradu prilikom njegovog granatiranja 6. decembra 1991.⁸³⁸ Ono, dalje, tvrdi da su obojica bili civili koji nisu aktivno učestvovali

⁸³³ Vidi gore, par. 249.

⁸³⁴ Optužnica, par. 16 i 18.

⁸³⁵ Veće je konstatovalo da dokazi koji se odnose na povrede i duševne patnje Nikole Jovića “ne mogu potvrditi element *teške* duševne ili telesne patnje ili povrede u smislu krivičnog dela okrutnog postupanja”, Odluka na osnovu pravila 98bis, par. 46.

⁸³⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 424; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 234; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 246.

⁸³⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 424.

⁸³⁸ Završni podnesak Tužilaštva, par. 167 i 173.

u neprijateljstvima,⁸³⁹ da su njihove povrede iziskivale obimno lečenje i da su zbog njih obojica ostali invalidi.⁸⁴⁰

263. Što se tiče Ive Vlašice, odbrana tvrdi da u njegovom svedočenju ima toliko nedoslednosti vezanih kako za njegov identitet, tako i za njegove stvarne povrede, da se ono ne može prihvatiti.⁸⁴¹ Kada je reč o Mati Valjalu, odbrana tvrdi da on nije bio civil u vreme kada je ranjen jer je bio na ratnom rasporedu i vozio osobe koje su aktivno učestvovala u neprijateljstvima.⁸⁴² Odbrana, dalje, navodi da je njegova medicinska dokumentacija nedosledna u pogledu dijagnoze i opisa rana od gelera.⁸⁴³

(i) Ivo Vlašica

264. Ivo Vlašica je izjavio da je u Starom gradu, u ulici Od Puča, imao prodavnicu koju je 6. decembra ujutro otvorio.⁸⁴⁴ Pomislivši da napolju, na ulici, čuje kamion koji dovozi robu, izašao je iz prodavnice da pogleda. U tom trenutku je osetio detonaciju granate i shvatio da je ranjen u nogu.⁸⁴⁵ Ušao je u prodavnicu i pao na pod. Kate Burić, koja je radila kod njega, pokušala je da zaustavi obilno krvarenje iz rane. Zabrinuta za zdravlje Ive Vlašice, Kate Burić je na kraju uspela da stupi u kontakt s lekarom.⁸⁴⁶ Međutim, zbog intenziteta granatiranja Starog grada, nijedno vozilo hitne pomoći nije moglo u naredna dva sata da dođe na lice mesta.⁸⁴⁷ Kate Burić je dobila uputstva kako da previje ranu, što je i učinila, upotrebivši košulju i vatu iz prodavnice. Lekar joj je rekao da Ivu Vlašicu po svaku cenu održi u budnom stanju, inače bi mogao da umre. Ivo Vlašica je u tom izuzetno opasnom stanju proveo više od dva sata, tokom kojih je gotovo neprestano trajalo granatiranje, da bi potom njegov drugi radnik rešio da rizikuje i svojim kolima prođe kroz Stari grad kako bi ga odvezao u bolnicu na lečenje.⁸⁴⁸ U bolnici je ostao dve nedelje,⁸⁴⁹ a noga mu je sada 30 odsto onesposobljena zbog deformacije mišića.⁸⁵⁰ I posle trinaest godina oseća određeni bol u nozi.⁸⁵¹

⁸³⁹ Završni podnesak Tužilaštva, par. 169-172; 174.

⁸⁴⁰ Završni podnesak Tužilaštva, par. 168-169; 173-174.

⁸⁴¹ Završni podnesak odbrane, par. 494-497.

⁸⁴² Završni podnesak odbrane, par. 491.

⁸⁴³ Završni podnesak odbrane, par. 492.

⁸⁴⁴ Ivo Vlašica, T. 3309-3310; 3321.

⁸⁴⁵ Ivo Vlašica, T. 3321-3322.

⁸⁴⁶ Ivo Vlašica, T. 3322.

⁸⁴⁷ Ivo Vlašica, T. 3322-3325.

⁸⁴⁸ Ivo Vlašica, T. 3323-3325.

⁸⁴⁹ Ivo Vlašica, T. 3333-3335.

⁸⁵⁰ Ivo Vlašica, T. 3357-3359. Vidi takođe dokazne predmete br. P86.1; P86.2 i P86.3.

⁸⁵¹ Ivo Vlašica, T. 3335.

265. U prilog svedočenju Ive Vlašice, Tužilaštvo je podnelo bolničku dokumentaciju u kojoj piše da je od 6. do 21. decembra lečen i da mu je, između ostalog, izvršena hirurška intervencija, nakon što je utvrđeno prisustvo gclera u nozi.⁸⁵²

266. Odbrana, međutim, tvrdi da je ta medicinska dokumentacija nedosledna u vezi s datumom rođenja Ive Vlašice i u vezi s tim u koju je nogu povređen. Veće najpre ističe da se u svim dokumentima dosledno navodi da je Ivo Vlašica rođen 1957. godine, izuzev u nalazu specijaliste od 6. decembra 1991, gde je kao godina rođenja Ive Vlašice navedena 1987.⁸⁵³ Veće bez problema prihvata da je to samo pogrešan prevod dokumenta. Originalni nalaz je pisan rukom i u njemu navedena godina lako se može pročitati i kao 1957. i kao 1987. Prema tome, Veće konstatuje da ova nedoslednost nema značaja.

267. U vezi s pitanjem koja noga je povređena,⁸⁵⁴ Ivo Vlašica je izjavio da je ranjen u desnu nogu, otprilike 15 cm ispod kuka, a 20 cm iznad kolena.⁸⁵⁵ Veće konstatuje da se taj iskaz podudara s nekoliko medicinskih dokumenata koji svi nose datum 6. decembar 1991, odnosno, s nalazom specijaliste,⁸⁵⁶ rendgenološkim nalazom⁸⁵⁷ i anestetičkim listom.⁸⁵⁸ Veće takođe ukazuje na službenu dokumentaciju hrvatskih vlasti u vezi s povredom desne noge Ive Vlašice.⁸⁵⁹ U protivrečju s tim dokazima jesu dokument kojim je Ivo Vlašica uveden u bolnički protokol,⁸⁶⁰ kao i zajednička potvrda šefa odeljenja dr Jakše Šegedina i upravnice bolnice dr Ljiljane Betice-Rodić od 18. februara 2004.⁸⁶¹ U ta dva dokumenta stoji da je Ivo Vlašica povređen u levu nogu. Uprkos tim nepodudarnostima, Veće prihvata svedočenje Ive Vlašice i nalaze lekara koji su ga tada neposredno pregledali, odnosno, specijaliste, radiologa i anesteziologa. Povreda leve noge, zavedena u protokolu, navodi se i u potvrdi

⁸⁵² Dokazni predmet br. P211.

⁸⁵³ Dokazni predmet br. P211, dokument C.

⁸⁵⁴ U vezi s tim, Veće napominje da Miodrag Šoć u svom izveštaju veštaka navodi: "Nije moguće tačno ustanoviti o kojoj, lijevoj ili desnoj, nozi - butini je riječ", dokazni predmet br. D124, Ad. 3.

⁸⁵⁵ Ivo Vlašica, T. 3327-3328.

⁸⁵⁶ Dokazni predmet br. P211, dokument C.

⁸⁵⁷ Dokazni predmet br. P211, dokument D.

⁸⁵⁸ Dokazni predmet br. P211, dokument E.

⁸⁵⁹ Dokazni predmet br. P86.1 je službeno rešenje dubrovačkog Ureda za rad, zdravstvo i socijalnu skrb od 10. juna 1996, kojim se Ivi Vlašici priznaje svojstvo "civilnog invalida rata" koji ima pravo na "invalidninu" zbog "ranjavanja u desnu natkoljenu", a tu povredu je zadobio usled "ranjavanja gclerom dana 6.12.1991. godine". Dokazni predmet br. P86.2 je dokument Prvostupanje liječničke komisije za pregled osoba obuhvaćenih Zakonom o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata od 23. aprila 1996. i potvrđuje da se Ivi Vlašici priznaje invalidnost zbog "ranjavanja u desnu natkoljenu". Dokazni predmet br. P86.3 je u suštini nečitko rukom pisana verzija dokaznog predmeta br. P86.2.

⁸⁶⁰ Dokazni predmet br. P211, dokument A.

⁸⁶¹ Dokazni predmet br. P84.

iz 2004, godine koja, bez sumnje, odražava zabeležku iz protokola, a nije zasnovana na lekarskom pregledu.⁸⁶² Veće se, prema tome, uverilo da je Ivo Vlašica povređen u desnu nogu, kao što tvrdi.

268. Ništa u spisu ne osporava činjenicu da Ivo Vlašica nije aktivno učestvovao u neprijateljstvima⁸⁶³ i da su njegove povrede direktno uzrokovane granatiranjem Starog grada od strane JNA 6. decembra 1991.⁸⁶⁴

269. U vezi s *mens rea* potrebnom za ubistvo, Veće upućuje na svoj raniji zaključak u vezi s optužbom za ubistvo. Uz odgovarajuće izmene, ako se umesto smrti navede okrutno postupanje, to obrazloženje i taj zaključak jednako su primenjivi na tačku 2.

270. Na osnovu gorenavedenog, ostavljajući zasad po strani pitanje krivične odgovornosti optuženog, Veće konstatuje da su u vezi sa Ivom Vlašicom ustanovljeni elementi krivičnog dela okrutnog postupanja.

(ii) Mato Valjalo

271. Mato Valjalo, koji je 6. decembra ujutro iz svog stana u Starom gradu video kako granate padaju na Srđ, kasnije je Stradunom krenuo na posao. Pošto je čuo “da se puca strašno”, počeo je da beži. U tom trenutku, otprilike 40 do 50 metara iza njega, eksplodirala je granata.⁸⁶⁵ Osetio je užasan bol u glavi i nogama; kad je prešao rukom preko noge i vrata, shvatio je da krvari.⁸⁶⁶ Uspeo je da otrči do Gradske kavane, gde je potražio zaklon i gde mu je pružena osnovna pomoć oko rana.⁸⁶⁷ O povredama je obaveštena hitna pomoć, ali vozilo hitne pomoći zbog granatiranja nije moglo da dođe.⁸⁶⁸ Naposletku su ga dva muškarca u maskirnim uniformama, koji su skupljali mrtve i ranjene, odveli u bolnicu na Lapadu.⁸⁶⁹ Ustanovljeno je da su mu se geleri zabili u nogu, glavu i pluća.⁸⁷⁰ Lekari u bolnici uspeali su da izvade deo gelera iz noge.⁸⁷¹

272. On je najpre, od 6. do 12. decembra 1991, lečen u Medicinskom centru Dubrovnik zbog nekoliko eksplozivnih rana, uključujući ranu u predelu vrata veličine 4 centimetra.⁸⁷² Posle toga je

⁸⁶² Veće podseća da je prilikom unakrsnog ispitivanja Miodrag Šoč izjavio da je, ako postoji nepreciznost u lekarskim izveštajima, verovatnije da je tu grešku napravio administrativni radnik nego hirur, T. 7992-7994. On je dodao da bi pre verovao hiruru i zaključio da je greška napravljena u protokolu, T. 8010-8011.

⁸⁶³ Ivo Vlašica je izjavio da je radio u očevoj prodavnici, T. 3321-3322.

⁸⁶⁴ Ivo Vlašica, T. 3321-3322; vidi takođe dokazni predmet br. P211.

⁸⁶⁵ Mato Valjalo, T. 2000-2001.

⁸⁶⁶ Mato Valjalo, T. 2001-2002.

⁸⁶⁷ Mato Valjalo, T. 2002.

⁸⁶⁸ Mato Valjalo, T. 2002.

⁸⁶⁹ Mato Valjalo, T. 2002-2003.

⁸⁷⁰ Mato Valjalo, T. 2004-2006. Jedan komadić gelera u plućima Mate Valjala otkriven je kasnije, kada je otišao na kontrolu u Zagreb, T. 2005-2006.

⁸⁷¹ Mato Valjalo, T. 2004-2005.

⁸⁷² Dokazni predmet br. P57.

prebačen na dalje lečenje u Hiruršku kliničku bolnicu u Rijeci, gde je ostao do 9. januara 1992,⁸⁷³ da bi zatim otišao na rehabilitaciju u Opatiju, gde je ostao do 26. februara 1992.⁸⁷⁴ U službenoj i medicinskoj dokumentaciji takođe se navodi da je zbog povreda Mato Valjalo ostao 30% invalid⁸⁷⁵ i da boluje od psihoneuroze. Navodi se da takođe pati od degenerativnog reumatizma.⁸⁷⁶

273. Dr Miodrag Šoć je izjavio da je medicinska dokumentacija nedosledna u pogledu količine i lokacije gelera u telu Mate Valjala.⁸⁷⁷ Međutim, bolnička dokumentacija potvrđuje svedočenje Mate Valjala da je 6. decembra 1991. ranjen eksplozivnom napravom u vrat, toraks i desnu nogu.⁸⁷⁸ Na osnovu njegovog svedočenja, Veće se uverilo da je Mato Valjalo zadobio teške povrede u toku artiljerijskog napada JNA na Stari grad 6. decembra 1991.

274. U vezi s pitanjem civilnog statusa Mate Valjala, dokazi ukazuju na to da je on bio vozač u Kriznom štabu grada Dubrovnika.⁸⁷⁹ Mato Valjalo je izjavio da je u tom svojstvu vozio zvaničnike koji su dolazili u Dubrovnik na razna mesta, uključujući u Stari grad.⁸⁸⁰ Dana 6. decembra 1991, Mato Valjalo je ranjen na Stradunu, na putu do posla.⁸⁸¹ Veće konstatuje da u dokazima nema ničeg što bi ukazivalo na to da je on kao vozač, u tom svojstvu, aktivno učestvovao u neprijateljstvima.

275. U vezi s potrebnom *mens rea*, Veće ponavlja svoj zaključak donet u odnosu na Ivu Vlašicu.⁸⁸²

276. Na osnovu gorenavedenog, ostavljajući zasad po strani pitanje krivične odgovornosti optuženog, Veće konstatuje da su u vezi s Matom Valjalom ustanovljeni elementi krivičnog dela okrutnog postupanja.

⁸⁷³ Mato Valjalo, T. 2004-2005; dokazni predmet br. P56.

⁸⁷⁴ Mato Valjalo, T. 2009; dokazni predmet br. P56.

⁸⁷⁵ Dokazni predmet br. P60 je službeno rešenje Sekretarijata za zdravstvo, socijalnu zaštitu, rad, boračka i invalidska pitanja opštine Dubrovnik od 15. decembra 1993, kojim se Mati Valjalu priznaje svojstvo "ratnog vojnog invalida" koji ima pravo na "invalidninu" zbog teških povreda zadobijenih 6. decembra 1991. na Stradunu.

⁸⁷⁶ Dokazni predmeti br. P56 i P58.

⁸⁷⁷ Miodrag Šoć, T. 7954-7955; vidi takođe D124, Ad. 2. U vezi s povredom pluća, Miodrag Šoć je tokom unakrsnog ispitivanja priznao da je prenebregao taj navod u dokaznom predmetu br. P56, T. 7994-7998.

⁸⁷⁸ Dokazni predmet br. P58, rukom pisano pismo Medicinskog centra Dubrovnik u kom se navodi da je "6.XII.1991. ranjen od granate zadobio više ozljeda u predjelu glave, prsnog koša, nogu". U dokaznom predmetu br. P57, otpusnom pismu Medicinskog centra Dubrovnik od 12. decembra 1991, navodi se da je Mato Valjalo "[r]anjen 6.12.91.g. Zadobio nekoliko eksplozivnih rana od kojih su najveće u predjelu šije veličine 4 cm, te prostrijel i ustrijel u predjelu medijalne strane desnog bedra". U dokaznom predmetu br. P56, otpusnom pismu Kliničkog bolničkog centra u Rijeci od 9. januara 1992, koje je Miodrag Šoć okarakterisao kao najopsežniji medicinski dokument, navodi se sledeće: "Prilikom eksplozije zadobio u Dubrovniku više rana područja nugalne regije, toraksa, desne natkoljenice i potkoljenice", Miodrag Šoć, T. 7954-7955. U dokaznom predmetu br. P59, istoriji bolesti iz Medicinskog centra Dubrovnik od 13. marta 1995, navodi se da je Mato Valjalo "6.XII.1991 ranjen od granate zadobio više ozljeda u predjelu glave, prsnog koša, nogu. I sada ima strana tijela [gelere] u desnoj nozi, plućima i vratu".

⁸⁷⁹ Mato Valjalo je izjavio da je bio vozač predsednika Kriznog štaba, g. Željka Sikića, T. 1995-1997. Vidi takođe dokazni predmet br. P60, prema kome je Mato Valjalo zadobio povrede "za vrijeme obnašanja dužnosti vozača Kriznog štaba SO Dubrovnik".

⁸⁸⁰ Mato Valjalo, T. 1995-1997.

⁸⁸¹ Mato Valjalo, T. 2000-2002.

⁸⁸² Vidi gore, par. 269.

B. Napadi na civile i civilne objekte (tačke 3 i 5)

1. Pravo

277. Optuženi se, po tački 3 Optužnice, tereti za napade na civile kao kršenje zakona i običaja ratovanja, sankcionisano članom 51 Dopunskog protokola I⁸⁸³ i članom 13 Dopunskog protokola II⁸⁸⁴ Ženevskih konvencija iz 1949. Optuženi se po tački 5 tereti za protivpravne napade na civilne objekte kao kršenje zakona i običaja ratovanja, sankcionisano članom 52 Dopunskog protokola I⁸⁸⁵ Ženevskih konvencija i običajnim pravom.

278. Tužilaštvo navodi definiciju krivičnog dela napada na civile datu u Prvostepenoj presudi u predmetu *Galić*.⁸⁸⁶ Ono ponavlja elemente krivičnog dela napada na civilne objekte koje su utvrdila pretresna veća u predmetima *Blaškić* i *Kordić*, navodeći da je Žalbeno veće u predmetu *Blaškić*

⁸⁸³ Član 51 Dopunskog protokola I, u relevantnom delu, predviđa sledeće:

“1. Civilno stanovništvo i civili pojedinačno uživaju opštu zaštitu od opasnosti koje proističu iz vojnih operacija. Da bi se sprovela ta zaštita, poštujuće se, u svakoj prilici, sledeća dodatna pravila, pored drugih primenjivih pravila međunarodnog prava.

2. Niti civilno stanovništvo kao takvo, ni civilna lica ne smeju biti predmet napada. ...

3. Civilna lica uživaju zaštitu koju im pruža ovaj odeljak, sem ako i dok neposredno učestvuju u neprijateljstvima.

4. Zabranjeni su neselektivni napadi. "Neselektivni napadi" označavaju:

(a) napade koji nisu usmereni na određeni vojni cilj;

(b) napade u kojima se upotrebljavaju metodi ili sredstva vođenja borbe koja se ne mogu usmeriti na određeni vojni cilj;

(c) napade u kojima se upotrebljavaju metodi ili sredstva vođenja borbe kojih se posledice ne mogu ograničiti kako to propisuje ovaj Protokol, i koji su, prema tome, u svakom od tih slučajeva, takve prirode da bez razlikovanja pogadaju vojne ciljeve i civilna lica ili civilne objekte.

5. Smatra se da su, među ostalim, neselektivno izvedene sledeće vrste napada:

(a) napad bombardovanjem, bez obzira na upotrebljene metode ili sredstva, prilikom kojeg se kao jedinstveni cilj uzima više jasno odvojenih i zasebnih vojnih ciljeva smeštenih u nekom gradu, naselju, selu ili bilo kojoj drugoj zoni gde postoji slična koncentracija civilnih lica ili civilnih objekata; i

(b) napad za koji se može očekivati da će prouzročiti uzgredne gubitke života među civilnim stanovništvom, ranjavanje civilnih lica, štete na civilnim objektima ili kombinaciju toga, što bi bilo prekomerno u odnosu na očekivanu konkretnu i neposrednu vojnu prednost [...]

8. Kršenje ovih zabrana ne oslobađa strane u sukobu njihovih pravnih obveza prema civilnom stanovništvu i civilnim licima, uključujući obavezu poduzimanja mera predostrožnosti predviđenih članom 57.”

⁸⁸⁴ Član 13 Dopunskog protokola II, u relevantnom delu, predviđa:

“1. Civilno stanovništvo i civilna lica uživaju opštu zaštitu od opasnosti skopčanih s vojnim operacijama. Radi ostvarenja te zaštite sledeća se pravila moraju poštovati u svakoj prilici.

2. Niti civilno stanovništvo kao takvo, niti civilna lica ne smeju biti predmet napada. Zabranjeni su dela nasilja i pretnje nasiljem čija je glavna svrha da se terorise civilno stanovništvo.

3. Civilna lica uživaju zaštitu koju im pruža ovaj odeljak sem ako i za vreme dok neposredno učestvuju u neprijateljstvima.”

⁸⁸⁵ Član 52 Dopunskog protokola predviđa sledeće:

“1. Civilni objekti ne smeju biti predmet napada ili represalija. Civilni objekti su svi objekti koji nisu vojni ciljevi u smislu stava 2.

2. Napadi se moraju strogo ograničiti na vojne ciljeve. Što se tiče objekata, vojni su ciljevi ograničeni na one objekte koji po svojoj prirodi, smeštaju, nameni ili upotrebi efektivno doprinose vojnoj akciji čije potpuno ili delimično uništenje, zauzimanje ili neutralizacija donosi u datim okolnostima očitu vojnu prednost.

3. U slučaju sumnje da li se neki objekt koji je inače namenjen civilnoj upotrebi, kao npr. bogomolja, kuća, neki drugi stambeni objekat ili škola, možda koristi kako bi efektivno doprineo vojnoj akciji, smatraće se da se on tako ne koristi.”

⁸⁸⁶ Završni podnesak Tužilaštva, par. 213.

poništio zaključak Pretresnog veća o izuzeću zbog “vojne nužde”.⁸⁸⁷ Tužilaštvo dalje tvrdi da se neselektivni napadi i nesrazmerni napadi mogu smatrati direktnim napadima na civilne objekte.⁸⁸⁸ Odbrana kao primer vojnih ciljeva navodi zgrade i objekte koji pružaju administrativnu i logističku podršku za vojne operacije, a kao primer objekata koji u određenim okolnostima mogu postati vojni ciljevi navodi transportne sisteme za vojno snabdevanje i transportni centar u kojem se ukrštaju linije komunikacije.⁸⁸⁹ Odbrana navodi Komentar MKCK, po kojem u većini slučajeva vojni komandanti neće sami imati priliku da provere tačnost informacija o vojnom karakteru cilja, koje im dostavljaju nadležne službe vojske.⁸⁹⁰ Odbrana dalje tvrdi da se od komandanata ne iziskuje standard savršenstva pri odlučivanju.⁸⁹¹

279. Po mišljenju Veća, činjenice ustanovljene u ovom predmetu čine izlišnim razmatranjem mnogih pravnih i činjeničnih pitanja koja su strane u postupku pokrenule u podnescima. Mi ćemo, ipak, navesti sledeće opšte napomene. Optužnica u ovom predmetu ograničena je na artiljerijski napad na Stari grad, koji se dogodio 6. decembra 1991. Tog dana je granatirano i šire područje grada Dubrovnika. Stari grad je fizički izdvojen deo šireg područja grada. Njegov geografski položaj u okviru šireg područja grada i jasno vidljive granice, označene srednjovekovnim zidinama koje okružuju Stari grad, neposredno i očigledno razgraničavaju Stari grad od ostalog dela grada. Ta granična liniju jasno se vidi izdaleka⁸⁹² i ona je 6. decembra 1991. bila očigledna snagama JNA. On je takođe pravno odvojen od ostalog dela šireg područja grada jer se Stari grad u celosti, uključujući srednjovekovne zidine, nalazi na spisku Svetske baštine i uživa zaštitu i imunitet koje podrazumeva uvrštenost na taj spisak. U kontekstu ovog konkretnog predmeta, postoji dodatan osnov za razlikovanje Starog grada od ostalog šireg područja grada Dubrovnika. Kako je Veće konstatovalo u ovoj presudi, 6. decembra 1991. na širem području grada Dubrovnika bilo je više hrvatskih vojnih položaja koji su bili relevantni za pokušaj JNA da tog dana zauzme Srđ, ali nijedan od njih nije bio u Starom gradu i snage JNA odgovorne za granatiranje nisu smatrale da su oni tamo.⁸⁹³ Iz svih tih ubedljivih razloga, pravno i činjenično je primereno, u okolnostima ovog predmeta, zasebno razmatrati gađanje i granatiranje Starog grada, za razliku od gađanja i granatiranja ostalog dela šireg područja grada Dubrovnika. To se odnosi na sve tačke Optužnice.

280. Krivično delo napada na civile i civilne objekte definisano je u ranijoj sudskoj praksi kao napad koji je prouzrokovao smrt i/ili naneo teške telesne povrede civilnom stanovništvu ili štetu

⁸⁸⁷ Završni podnesak Tužilaštva, par. 179 izmenjen “*Corrigendumom* završnog podneska tužilaštva”, par. 3.

⁸⁸⁸ Završni podnesak Tužilaštva, par. 218.

⁸⁸⁹ Završni podnesak odbrane, par. 563.

⁸⁹⁰ Završni podnesak odbrane, par. 565.

⁸⁹¹ Završni podnesak odbrane, par. 570.

⁸⁹² Dokazni predmet br. C1/2.

⁸⁹³ Vidi gore, par. 193-194; 211.

civilnim objektima i koji je “preduzet namjerno i uz znanje (ili je pak bilo nemoguće ne pretpostaviti) da će civili ili civilni objekti biti gađani bez vojne nužde”.⁸⁹⁴ Žalbeno veće je nedavno razjasnilo onaj deo sudske prakse koji se odnosi na razne elemente krivičnog dela. Prvo, Žalbeno veće je odbacilo svako “izuzeće” na osnovu vojne nužde i naglasilo da u međunarodnom običajnom pravu postoji apsolutna zabrana gađanja civila i civilnih objekata.⁸⁹⁵ U vezi s tim, Veće napominje da, na osnovu činjenica ustanovljenih u ovom predmetu, nije mogla da postoji vojna nužda za napad na Stari grad 6. decembra 1991.⁸⁹⁶ Dalje, Žalbeno veće je potvrdilo da je za krivičnu odgovornost za protivpravne napade potrebno pokazati posledicu, odnosno nastupanje smrti, teške povrede ili oštećenja civilnih objekata.⁸⁹⁷ U vezi s uslovom potrebnog obima štete, Žalbeno veće je, iako nije detaljno razmatralo to pitanje, izgleda potvrdilo raniju praksu da šteta naneta civilnim objektima mora biti širokih razmera.⁸⁹⁸ U ovom predmetu, međutim, u svetlu ustanovljenih širokih razmera prouzrokovane štete, Veće ne vidi potrebu da dalje razvija to pitanje i svoja razmatranja temeljiće na polazištu da je, ako se traži da šteta mora biti širokih razmera, ona u ovom predmetu činjenično ustanovljena.⁸⁹⁹

281. U ovom predmetu, Veće napominje da se optuženi alternativno tereti za napade za koje se, iako su bili usmereni na vojne ciljeve, moglo očekivati da će uzrokovati uzgredne žrtve među civilima, povrede civila ili oštećenja civilne imovine, što je prekomerno u odnosu na očekivanu konkretnu i neposrednu vojnu prednost.⁹⁰⁰ Međutim, kako je pokazano na drugim mestima u ovoj presudi, u ovom predmetu se ne pokreće pitanje da li je napad kojim se optuženi tereti bio usmeren na vojne ciljeve, te je samo uzgredno uzrokovao štetu.⁹⁰¹ Prema tome, Veće smatra da nije potrebno da zauzme stav o tome da li napade koji uzgredno prouzrokuju prekomernu štetu treba kvalifikovati kao napade usmerene na civile i civilne objekte.⁹⁰²

282. Na osnovu člana 49(1) Dopunskog protokola I Ženevskih konvencija, “napadi” su akti nasilja protiv protivnika, bilo da su ofanzivni ili defanzivni. Shodno Komentaru MKCK, napad se tumači kao “borbeno dejstvo” i odnosi se na upotrebu oružane sile da se izvrši vojna operacija na početku ili u

⁸⁹⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 180; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 328. Veće napominje da je definicija u Prvostepenoj presudi u predmetu *Kordić* još iziskivala da šteta civilnim objektima treba da bude širokih razmera, dok taj uslov nije postavljen u Prvostepenoj presudi u predmetu *Blaškić*.

⁸⁹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 109; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 44; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 54, izmenjen “*Corrigendumom*” od 26. januara 2005.

⁸⁹⁶ Vidi gore, par. 193-194; 214; vidi takođe dole, par. 288.

⁸⁹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 67. Taj zaključak se zasniva, između ostalog, na praksi država u vezi s tim pitanjem u vreme kada su se napadi dogodili u predmetu *Kordić*, par. 66. Ništa ne ukazuje na to da je praksa država u vezi s tim bila drugačija u vreme na koje se odnosi Optužnica u ovom predmetu.

⁸⁹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 40-68.

⁸⁹⁹ Vidi dole, par. 326.

⁹⁰⁰ Završni podnesak Tužilaštva, par. 247-248, 255 i 263.

⁹⁰¹ Vidi gore, par. 214.

⁹⁰² Pretresno veće u predmetu *Galić* stalo je na stanovište da se, čak i ako glavni cilj takvih prekomerno nesrazmjernih napada nije civilno stanovništvo ili pojedini civili, oni mogu kvalifikovati kao direktni napadi na civile. Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 57.

toku oružanog sukoba.⁹⁰³ Što se tiče pojma "civilni", Veće napominje da su pripadnici civilnog stanovništva ljudi koji ne učestvuju aktivno u neprijateljstvima, uključujući pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i osobe koje su onesposobljene za borbu */hors de combat/* zbog bolesti, rana, lišavanja slobode ili iz nekog drugog razloga.⁹⁰⁴ Prisustvo nekih lica koja nisu civili u stanovništvu protiv kojeg je usmeren napad ne menja civilni karakter tog stanovništva. Ono mora da bude "pretežno civilnog karaktera".⁹⁰⁵ Dalje, član 50(1) Dopunskog protokola I predviđa i da se, u slučaju nedoumice da li je neka osoba civil, ta osoba ima smatrati civilom.⁹⁰⁶ Veće ponavlja da "civilni objekti obuhvaćaju sve objekte koji legitimno ne mogu biti smatrani vojnim ciljem".⁹⁰⁷

283. Veće, prema tome, zaključuje da *actus reus* krivičnog dela napada na civile ili civilne objekte, kao dela obuhvaćenog članom 3 Statuta, predstavlja napad usmeren na civilno stanovništvo ili pojedine civile ili civilne objekte, koji je prouzrokovao smrt i/ili naneo teške telesne povrede civilnom stanovništvu ili štetu civilnim objektima. Što se tiče *mens rea*, takav napad morao je biti izveden s namerom da civilno stanovništvo ili civilna lica ili civilni objekti budu cilj napada. Iz gorenavedenih razloga,⁹⁰⁸ u ovom predmetu se ne javlja pitanje da li može da bude dovoljan i standard niži od neposredne namere.

2. Nalazi

284. Veće je već konstatovalo da se 6. decembra 1991. dogodio napad koji su na dubrovački Stari grad preduzele snage JNA.⁹⁰⁹ Veće je takođe konstatovalo, kao što je navedeno ranije, da u Starom gradu nije bilo vojnih ciljeva i da napad nije preduzet ni vođen u uverenju da ih ima.⁹¹⁰ Moguće je da je 6. decembra 1991. u Starom gradu bilo pojedinaca povezanih s hrvatskim odbrambenim snagama, no takve osobe, ako ih je bilo, nisu otvarale vatru na snage JNA, niti preduzimale otvorena vojna dejstva. Njihovo prisustvo nije moglo da promeni karakter stanovništva. Ono je primereno okarakterisano kao civilno stanovništvo, a objekti koji su se tamo nalazili bili su civilni objekti. Što se tiče tvrdnje odbrane u vezi s navodnim vojnim aktivnostima Kriznog štaba, čije se sedište nalazilo u Starom gradu,⁹¹¹ Veće napominje da nisu dostavljeni ubedljivi dokazi koji bi pokazali da je Krizni štab vodio vojne operacije iz Starog grada.⁹¹² Naprotiv, Đelo Jusić je izjavio da se Krizni štab nije bavio

⁹⁰³ Komentar MKCK uz Dopunske protokole, str. 603. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić*, par. 47.

⁹⁰⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 582; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 214.

⁹⁰⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 638; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 214.

⁹⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 48-51.

⁹⁰⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 180. Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić*, par. 53.

⁹⁰⁸ Vidi gore, par. 281.

⁹⁰⁹ Vidi gore, par. 99-119; 121-145.

⁹¹⁰ Vidi gore, par. 193-194.

⁹¹¹ Završni podnesak odbrane, par. 204-206.

⁹¹² Završni podnesak Tužilaštva, par. 232-233.

pitanjima odbrane.⁹¹³ Mato Valjalo je naveo da se njegovi članovi nisu borili i da nisu nosili uniforme.⁹¹⁴ On je u svom iskazu rekao da je štab Teritorijalne odbrane bio na Lapadu.⁹¹⁵ U spisu nema ničeg što upućuje na to da se iz zgrade Kriznog štaba “efektivno doprinosilo vojnoj akciji” ili da bi njeno uništenje donelo “očitu vojnu prednost”.⁹¹⁶ Shodno tome, Veće na osnovu dokaza u ovom predmetu konstatuje da prisustvo Kriznog štaba u zgradi u Starom gradu nije tu zgradu učinilo legitimnim vojnim ciljem. Veće takođe napominje da nije dokazano da je dotična zgrada oštećena⁹¹⁷ u toku granatiranja, tako da ovaj argument odbrane očigledno nije zasnovan na činjenicama.

285. Dokazi su jednodušni u pogledu činjenice da je 6. decembra 1991. Stari grad bio i da je i sada živ grad. Iako pod zaštitom kao deo Svetske baštine, u njemu je živelo od 7.000 do 8.000 stanovnika,⁹¹⁸ od kojih su mnogi i radili u Starom gradu, kao i mnogi drugi koji su sa šireg područja grada Dubrovnika dolazili u Stari grad na posao.⁹¹⁹ Stari grad je takođe bio trgovački centar, sedište lokalnih organa vlasti, a unutar njegovih zidina živele su verske zajednice. Zbog blokade JNA i njenih uslova, određeni broj žena i dece privremeno su napustili Stari grad, ali su mnogi ostali. Pored toga, u Stari grad su se sklonile porodice i lica raseljena ofanzivom JNA na Dubrovnik.⁹²⁰ I neki ljudi sa šireg područja grada Dubrovnika privremeno su se nastanili u Starom gradu za vreme blokade, verujući da će biti zaštićeni od vojnih napada zbog toga što je grad pod zaštitom kao deo Svetske baštine.⁹²¹ Vekovima je opštepoznata činjenica da je Stari grad živ grad. Naseljenost šireg područja grada Dubrovnika bila je u mnogo pogleda slična, što je takođe bilo opštepoznata činjenica. Šire područje grada Dubrovnika bilo je veliki stambeni i trgovački centar sa velikim brojem stanovnika, čiji je broj znatno povećan prilivom izbeglica raseljenih iz drugih gradova i sela usled napredovanja JNA.⁹²²

286. Pored tog davno ustanovljenog i opštepoznatog činjeničnog stanja, na osnovu dokaza jasno je da su snage JNA s mnogih položaja direktno osmatrale i šire područje grada Dubrovnika i Stari grad otkako su u novembru počele da stežu obruč oko Dubrovnika.⁹²³ Na osnovu tog pomnog vojnog

⁹¹³ Delo Jusić, T. 3206-3207.

⁹¹⁴ Mato Valjalo, T. 2091.

⁹¹⁵ Mato Valjalo, T. 1997.

⁹¹⁶ Član 52, par. 2 Dopunskog protokola I, vidi gore, fusnota 885.

⁹¹⁷ Sedište Kriznog štaba nalazilo se u Kneževom dvoru, Delo Jusić, T. 3207; Đorđe Ciganović, T. 2903. Slavko Grubišić je u svom iskazu rekao: “A na Kneževu dvoru, koliko sam mog'o izvanka vidjeti jer je jedna granata pala između katedrale i Kneževa dvora, Knežev dvor, od morske strane, zapravo sjeverne strane – oprostite, južne, to je od katedrale, eh, je – ima i sada na onim krasnim, eh, kamenju [sic] ima, eh, znakova od granata, znači, puno onih, ne znam kako bi se to reklo, rupa.” T. 1043. Međutim, ovaj iskaz ne dokazuje da je šteta nastala usled te granate. Štaviše, dokazni predmet br. P63/6, Dodatak 1, pokazuje šest udara projektila označenih brojevima “4” i “6” na severnom i istočnom delu spoljnih zidova Kneževog dvora, koji su oštećeni u oktobru/novembru.

⁹¹⁸ Dr John Allcock, T. 461-464; dokazni predmet br. P14.

⁹¹⁹ Paul Davies, T. 579.

⁹²⁰ Paul Davies, T. 574.

⁹²¹ Paul Davies, T. 579.

⁹²² U vezi s činjenicom da je Stari grad bio grad naseljen civilima, Veće napominje da je 5. decembra 1991. održan koncert povodom dvestote godišnjice Mocartove smrti, Delo Jusić, T. 3067.

⁹²³ Vidi gore, par. 56-60; 70.

osmatranja moralo je biti očigledno prisustvo i kretanje velikog broja stanovnika civila kako u Starom gradu, tako i na širem području grada Dubrovnika. Svakako, starešine JNA, uključujući optuženog i admirala Jokića, bile su neposredno uključene u pregovore sa, između ostalih, predstavnicima civilnog stanovništva. Pored toga, očigledan cilj blokade Dubrovnika od strane JNA bio je da se krajnje teškom situacijom koju je civilno stanovništvo bilo prinuđeno da trpi zbog blokade, hrvatske odbrambene snage prinude na kapitulaciju. Veće konstatuje da je naročito očigledno da su napadači JNA, a posebno optuženi i njegovi podređeni koji su naređivali, planirali ili rukovodili snagama tokom napada, znali za prisustvo velikog broja civila u Starom gradu, kao i na širem području grada Dubrovnika.

287. Jedan ili dva konkretna aspekta dokaza koji se odnose na pitanje civilnog stanovništva u Starom gradu i na širem području grada Dubrovnika zaslužuju da se posebno pomenu. Dana 6. decembra 1991. vojnici JNA koji su učestvovali u napadu čuli su, oko 07:00 časova, znak za vazdušnu uzbunu u Dubrovniku.⁹²⁴ U svom izveštaju za taj dan, potpukovnik Jovanović, koji je komandovao 3/5. mtbr, navodno polazi od pretpostavke da su se, posle znaka za vazdušnu uzbunu, stanovnici grada sklonili u skloništa. On je stoga, kako je izjavio u svom svedočenju, naredio da se otvori vatra, smatrajući da sva lica koja se i dalje kreću po stambenom delu Dubrovnika učestvuju u borbenim dejstvima.⁹²⁵ Ova verzija pretpostavlja, bez sumnje, prisustvo civila, ali na navedenoj osnovi nastoji da opravda otvaranje vatre na ljude i vozila u pokretu. Takav stav, kojim se potpukovnik Jovanović navodno rukovodio tog dana, neodrživ je. Zdrav razum i iskazi mnogih svedoka u ovom predmetu potvrđuju da je stanovništvo Dubrovnika uglavnom bilo civilno i da su mnogi stanovnici civili imali opravdan razlog da se kreću po Dubrovniku tokom desetoipčasovnog napada. Očigledan primer su ljudi koji su pokušali da stignu do ranjenih i prevezu ih u bolnicu. Drugi su tražili bolji zaklon jer su zgrade bile oštećene ili uništene. Treći su pak pokušavali da se probiju do svojih kuća ili radnih mesta. Primera ima još mnogo. Navedena verzija potpukovnika Jovanovića u suprotnosti je s iskazom jednog drugog oficira JNA, kapetana Nešića, koji je izjavio da jeste video da se stanovnici, koje je nazvao "civilima", kreću po gradu. On se izričito saglasio s konstatacijom da ti civili nisu ugrožavali ni njega ni njegovu jedinicu.⁹²⁶ O prisustvu civila u Starom gradu komandanti JNA direktno su obavesteni preko protestnih nota koje su tog dana primili od Kriznog štaba. U ratnom dnevniku JNA nalazi se zabeleška o prigovoru koji je optuženom uputio ministar Rudolf. Prigovor se odnosi na nastradale i ranjene u Dubrovniku, kao i na to da je pogođen Franjevački samostan.⁹²⁷ Veće zaključuje da je verzija koju je izneo potpukovnik Jovanović i po kojoj je postupio kada je 6. decembra 1991. dejstvovao minobacačima 3/5. mtbr pod njegovom komandom očito lažna. Ona je smišljena kako bi se opravdalo zapravo neselektivno gađanje civila, vozila i zgrada na širem području grada Dubrovnika (doduše,

⁹²⁴ Kapetan Nešić, T. 8230; potpukovnik Jovanović, T. 8112-8113; dokazni predmet br. D108.

⁹²⁵ Dokazni predmet br. D108.

⁹²⁶ Kapetan Nešić, T. 8231.

severozapadno od Starog grada jer je sâm Stari grad bio izvan dometa njegovih minobacača), koje nema nikakvo vojno opravdanje.

288. Veće je zaključilo da je 6. decembra 1991. JNA iz svojih artiljerijskih i drugih oruđa žestoko dejstvovala po Starom gradu,⁹²⁸ ali da nije gađala nikakve, stvarne ili pretpostavljene, vojne vatrene položaje ili druge ciljeve u Starom gradu.⁹²⁹ Prema tome, Veće zaključuje da je namera počinilaca bila da gađaju civile i civilne objekte u Starom gradu. Veće je, pored toga, konstatovalo da su snage JNA 6. decembra 1991. gađale relativno mali broj vojnih ciljeva (stvarnih ili pretpostavljenih) na širem području grada Dubrovnika, ali izvan Starog grada. Oni su većinom bili međusobno dosta udaljeni i na položajima daleko od Starog grada. Granatiranje hrvatskih vojnih položaja na širem području grada Dubrovnika, uključujući one bliže Starom gradu, bilo da je reč o stvarnim ili pretpostavljenim položajima, ne bi moglo da nanese štetu Starom gradu, iz razloga navedenih u ovoj presudi. To važi za sva oruđa JNA korišćena 6. decembra 1991, uključujući minobacače. Pored toga, međutim, Veće je konstatovalo da se žestoko dejstvovalo po nevojnim ciljevima izvan Starog grada, a na širem području grada Dubrovnika.

289. Kako je već konstatovano u ovoj presudi, dokazano je da je namerno granatiranje Starog grada 6. decembra 1991. od strane JNA uzrokovalo pogibiju dva civila i nanelo povrede civilima.⁹³⁰ Naneta je i obimna šteta civilnim objektima.⁹³¹ Shodno tome, ostavljajući zasad po strani pitanje krivične odgovornosti optuženog, Veće konstatuje da su se stekli elementi krivičnog dela napada na civilno stanovništvo i civilne objekte.

⁹²⁷ Dokazni predmet br. D96, str. 71, beleška u 16:00 časova.

⁹²⁸ Vidi gore, par. 214.

⁹²⁹ Vidi gore, par. 193-194.

⁹³⁰ Vidi gore, par. 250; 259; 270; 276.

⁹³¹ Vidi dole, par. 326-327.

C. Zločini protiv imovine, uključujući kulturna dobra (tačke 4 i 6)

1. Pravna regulativa o pustošenju koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 4)

290. Tačka 4 Optužnice tereti optuženog za pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom, kršenje zakona i običaja ratovanja, kažnjivo po članu 3(b) Statuta.⁹³²

291. Član 3(b) sankcioniše dva krivična dela: “bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela, ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom”. U ovom predmetu tereti se samo to drugo krivično delo. S lingvističkog stanovišta, značenje ta dva izraza, “pustošenje” i “razaranje”, gotovo je identično.⁹³³ Pored toga, ta dva krivična dela se u više instrumenata međunarodnog humanitarnog prava tretiraju zajedno.⁹³⁴ Veće smatra da je, barem u kontekstu ovog predmeta koji se odnosi na uništavanje zgrada u dubrovačkom Starom gradu, primereno da se ta dva krivična dela izjednače, mada uvažava da u drugim kontekstima, na primer, kada je reč o uništavanju letine ili šuma, krivično delo pustošenja može imati širu primenu.

292. Iako je krivično delo “pustošenja koje nije opravdano vojnom nuždom” malo obrađeno u praksi Međunarodnog suda,⁹³⁵ Pretresno veće u predmetu *Kordić* utvrdilo je elemente krivičnog dela “bezobzirnog razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom”, što je nedavno potvrdilo i Žalbena veće u tom istom predmetu, kako sledi:⁹³⁶

(i) kada se radi o uništavanju imovine velikih razmjera;

⁹³² Za opšte uslove sa primenu člana 3, vidi gore, par. 227-233.

⁹³³ *The Oxford English Dictionary* /Oksfordski rečnik engleskog jezika/ definiše pojam *devastation* [pustošenje] kao “*a wasting, spoiling, desolation, or destruction*” /“uništavanje, upropašćivanje, haranje ili razaranje”/ i navodi zapise o upotrebi tog izraza u tom kontekstu još od 1502. godine. On dalje definiše pojam “*devastation*” kao “*the action of devastating, or condition of being devastated, laying waste; wide-spread destruction, ravages*” /“čin pustošenja ili stanje opustošenosti; uništavanje; rašireno razaranje, rušenje”/. *The Oxford English Dictionary*, sveska IV, Clarendon Press, Oxford, 1998.

⁹³⁴ “Spisak ratnih zločina” koji je pripremila Komisija za utvrđivanje odgovornosti pokretača rata i izvršenje kazni, podnet na Preliminarnoj mirovnoj konferenciji u Parizu 29. marta 1919, sadržao je ratni zločin “hotimično pustošenje i razaranje imovine” kao zločin priznat u tadašnjem međunarodnom pravu. Kasnije, u članu 6(B) Nirnberškog statuta, ta dva krivična dela (“bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela, ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom”) navedena su zajedno kao ratni zločin. Ta dva zločina su takođe uporedo navedena u članu II, par. 1(b) Zakona br. 10 Kontrolnog saveta, Kažnjavanje osoba okrivljenih za ratne zločine, zločine protiv mira i čovečnosti, 20. decembar 1945, 3 *Official Gazette Control Council for Germany* 50-55 (1946). Veće dalje ističe članove 8(2)(b)(xiii) i 8(2)(e)(xii) Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda, U.N. Doc. A/CONF.183/9, 17. jul 1998.

⁹³⁵ Jedine presude koje se time bave jesu Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 183, 510, 534; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 426; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 591-593, 600-639. Pretresno veće u predmetu *Blaškić* proglasilo je optuženog Blaškića krivim po član 3(b) u vezi sa “razaranjem [*devastation*] koje nije opravdano vojnom nuždom”, ali nije dalo definiciju elemenata tog dela, vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 183. To nije učinilo ni Žalbena veće u tom istom predmetu, koje je samo navelo da događaji u Vitezu i Starom Vitezu predstavljaju “razaranje” [*devastation*] po članu 3(b), vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 426. U predmetu *Brđanin*, Pretresno veće nije napravilo razliku između dva krivična dela navedena u članu 3(b), vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Brđanin*, par. 591-593.

⁹³⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 346, i Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 74. Tu definiciju je prihvatilo i Pretresno veće u Prvostepenoj presudi u predmetu *Naletilić*, par. 579.

(ii) kada uništavanje nije opravdano vojnom nuždom; i

(iii) počinitelj je djelovao s namjerom da uništi imovinu o kojoj je riječ ili uz bezobzirno zanemarivanje vjerovatnoće da će ona biti uništena.

293. Čini se da je ta definicija podjednako primenjiva na pustošenje, barem u kontekstu ovog suđenja. Veće će tu definiciju, uz odgovarajuće izmene kako bi se uvrstilo “pustošenje,” prihvatiti za krivično delo “pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom.” I Tužilaštvo i odbrana tvrde da to treba uraditi.⁹³⁷

294. Što se tiče prvog elementa, odnosno, da je pustošenje bilo “velikih razmera”, Veće stoji na stanovištu da ovaj element, iako je potrebno da se pokaže da je oštećen ili razoren znatan broj objekata, ne iziskuje da mora biti razoren ceo grad, naselje ili selo.⁹³⁸ Veće neće zauzimati stav o pitanju da li postoji identičnost između izraza “velikih razmera” u ovom kontekstu i izraza “širokih razmera” u kontekstu krivičnog dela “uništavanja i oduzimanja imovine širokih razmera” na osnovu člana 2(d) Statuta. To ne iziskuju okolnosti ovog predmeta.

295. Drugi uslov je da delo “nije opravdano vojnom nuždom”. Veće je stalo na stanovište da je korisno u ovu svrhu definisati vojnu nuždu navođenjem opšteprihvaćene definicije vojnih ciljeva date u članu 52 Dopunskog protokola I, gde su oni opisani kao “oni objekti koji po svojoj prirodi, smeštaju, nameni ili upotrebi efektivno doprinose vojnoj akciji i čije potpuno ili delimično uništenje, zauzimanje ili neutralizacija donosi u datim okolnostima očitu vojnu prednost”.⁹³⁹ O tome da li se može ostvariti vojna prednost mora se odlučiti, kako je zaključilo Pretresno veće u predmetu *Galić*, iz perspektive “osob[e] koja se sprema da počinji napad i s obzirom na informacije koje su joj dostupne, da se taj objekt koristi tako da stvarno doprinosi vojnoj akciji”.⁹⁴⁰ Drugim rečima, o svakom predmetu mora se presuditi na osnovu datog činjeničnog stanja. Podsećajući na svoj raniji zaključak da u Starom gradu 6.

⁹³⁷ Završni podnesak Tužilaštva, par. 178; Završni podnesak odbrane, par. 610. Veće je svesno činjenice da ni Tužilaštvo ni odbrana ne prave razliku između krivičnog dela “uništavanje imovine koje nije opravdano vojnom nuždom” iz Prvostepene presude u predmetu *Kordić* i krivičnog dela “pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom” o kojem je reč u ovom predmetu.

⁹³⁸ Vidi, na primer, Prvostepenu presudu u predmetu *Naletilić*, kojom je Pretresno veće proglasilo optuženog Naletilića krivim po članu 3(b) zbog “bezobzirnog razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom” u vezi sa selom Doljani, u kojem je uništena polovina kuća, par. 584, 596.

⁹³⁹ Taj isti pristup korišćen je u Prvostepenoj presudi u predmetu *Galić*, par. 51. To odgovara definiciji vojnog cilja navedenoj u Završnom izveštaju komisije eksperata UN osnovane na osnovu Rezolucije 780 (1992) Saveta bezbednosti, Prilog XI.A, Bitka za Dubrovnik i pravne regulative o oružanim sukobima, X. C., prema kojoj su “vojni ciljevi oni objekti koji po svojoj prirodi, smeštaju, nameni ili upotrebi (a) efektivno doprinose vojnoj akciji i (b) čije potpuno ili delimično uništenje, zauzimanje ili neutralizacija donosi u datim okolnostima očitu vojnu prednost”. Za dodatne definicije vojne nužde, vidi takođe član 14 Lieberovog kodeksa iz 1863, koji predviđa sledeće: “Vojna nužda, u značenju koje ima u modernim civilizovanim zemljama, sastoji se od neophodnosti preduzimanja onih mera koje su preko potrebne da bi se obezbedili ciljevi rata, a koje su zakonite po savremenom ratnom pravu i običajima.” Vidi i *ICRC Dictionary of the international law of armed conflict* /Rečnik međunarodnog prava oružanih sukoba u izdanju MKCK/, po kojem “vojna nužda, u širem smislu, znači preduzimanje onog što je neophodno da bi se postigli ciljevi rata” (Pietro Vierri, *Dictionary of the international law of armed conflict*, ICRC, 1992, str. 75).

⁹⁴⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 51.

decembra 1991. nije bilo vojnih ciljeva,⁹⁴¹ Veće smatra da se u okolnostima ovog predmeta ne pokreće pitanje srazmernosti prilikom utvrđivanja vojne nužde.

296. Shodno doslednoj praksi Međunarodnog suda, uslov *mens rea* potreban za krivično delo po članu 3(b) ispunjen je kada je počinilac delovao s direktnom ili indirektnom namerom, pri čemu je u slučaju indirektna namere potrebna svest da je pustošenje verovatna posledica njegovih postupaka.⁹⁴²

297. Ukratko, može se reći da su elementi krivičnog dela “pustošenja koje nije opravdano vojnom nuždom”, barem u ovom kontekstu, sledeći: (a) razaranje ili oštećivanje imovine velikih razmera; (b) razaranje ili šteta nisu opravdani vojnom nuždom; i (c) počinilac je delovao s namerom da razori ili ošteti imovinu ili znajući da će takvo razaranje ili šteta biti verovatna posledica njegovih postupaka.

2. Pravna regulativa o uništavanju ili hotimičnom nanošenju štete kulturnim dobrima (tačka 6)

298. Tačka 6 Optužnice tereti optuženog za uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namenjenim religiji, dobrotvornim svrhama i obrazovanju, umetnosti i nauci, istorijskim spomenicima i umetničkim i naučnim delima, kažnjivo po članu 3(d) Statuta.

299. U članu 3(d) Statuta piše:

Međunarodni sud je nadležan da krivično goni osobe koje su prekršile zakone ili običaje ratovanja. Ta kršenja, između ostalog, uključuju sledeće:

...

(d) zauzimanje, uništavanje ili hotimično oštećivanje verskih, dobrotvornih i obrazovnih ustanova, ustanova namenjenih umetnosti i nauci, istorijskih spomenika i umetničkih i naučnih dela;

300. Ta odredba je dosad tumačena u nekoliko predmeta pred Međunarodnim sudom. Pretresno veće u predmetu *Blaškić* prihvatilo je sledeću definiciju:

Oštećivanje ili razaranje moralo je biti počinjeno na hotimičan način nad institucijama za koje se jasno može utvrditi da su namijenjene religiji ili obrazovanju i koje, u trenutku događaja, nisu bile korištene u vojne svrhe. Takve se institucije takođe ne smiju nalaziti u neposrednoj blizini vojnih objekata.⁹⁴³

301. U Prvostepenoj presudi u predmetu *Naletilić*, iako se odbacuje zaključak iz predmeta *Blaškić* da se zaštićene institucije ne smeju nalaziti u neposrednoj blizini vojnih objekata,⁹⁴⁴ stalo se na stanovište da su elementi ovog krivičnog dela u odnosu na uništavanje institucija namenjenih religiji zadovoljeni: “(i) ako su ispunjeni opći uvjeti iz člana 3 Statuta; (ii) ako je uništavanjem pogođena

⁹⁴¹ Vidi gore, par. 193-194; 214.

⁹⁴² Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Kordić*, par. 346; Prvostepenu presudu u predmetu *Brđanin*, par. 593.

⁹⁴³ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 185.

⁹⁴⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 604.

institucija namijenjena religiji; (iii) ako objekt nije korišten za vojne svrhe; (iv) ako je počinitelj djelovao s namjerom da uništi imovinu”.⁹⁴⁵

302. Dalje, u Prvostepenoj presudi u predmetu *Kordić* zauzet je stav da, iako se to krivično delo u određenoj meri preklapa s krivičnim delom protivpravnog napada na civilne objekte, ako su dela o kojima je reč uperena protiv kulturne baštine, odredba člana 3(d) predstavlja *lex specialis*.⁹⁴⁶

303. Da bi se definisali elementi krivičnog dela po članu 3(d), može biti korisno razmotriti njegove pravne izvore u međunarodnom običajnom i ugovornom pravu. Dela protiv kulturnih dobara sankcionisana su članom 27 Haškog pravilnika iz 1907, Haškom konvencijom iz 1954, članom 53 Dopunskog protokola I i članom 16 Dopunskog protokola II.

304. Član 27 Haškog pravilnika iz 1907. predviđa sledeće:

Prilikom opsada i bombardovanja moraju biti preduzete sve potrebne mere da se poštede, koliko god je moguće, zgrade posvećene verskim obredima, umetnosti, nauci i dobrotvornim svrhama, istorijski spomenici, bolnice i sabirališta bolesnika i ranjenika, pod uslovom da nisu u isto vreme upotrebljeni u vojne svrhe.

305. Prema članu 4 Haške konvencije iz 1954. države potpisnice Konvencije dužne su:

1. [...] poštovati kulturna dobra smeštena na njihovoj sopstvenoj teritoriji, kao i na teritoriji ostalih visokih stranaka ugovornica, uzdržavajući se od upotrebe tih dobara, sredstava za njihovu zaštitu i njihove neposredne okoline u svrhe koje bi ta dobra mogle izložiti razaranju ili oštećenju u slučaju oružanog sukoba, te uzdržavajući se od bilo kojeg čina neprijateljstva prema tim dobrima.

2. Od obaveza navedenih u stavu 1 ovog člana može se odstupiti jedino u slučajevima kad vojna nužda imperativno nalaže takvo odstupanje.

...

4. One će se uzdržavati od svih mera represalija prema kulturnim dobrima.

306. Član 53 Dopunskog protokola I predviđa sledeće:

[Bez prejudiciranja] odredbi Haške konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba od 14. maja 1954. godine i drugih odgovarajućih međunarodnih instrumenata, zabranjeno je:

(a) vršiti bilo kakav neprijateljski akt uperen protiv istorijskih spomenika, umetničkih dela ili hramova koji sačinjavaju kulturno ili duhovno nasleđe naroda;

(b) koristiti takve objekte za pomoć vojnim akcijama;

(c) da takvi objekti budu predmet represalija.

⁹⁴⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 605.

⁹⁴⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 361.

Ovaj tekst je po sadržini gotovo identičan analognoj odredbi u Dopunskom protokolu II (član 16), a jedino se razlikuju po tome što se u Dopunskom protokolu II ne pominju “drugi relevantni međunarodni instrumenti” i zabrana da kulturna dobra budu predmet represalija.

307. Haška konvencija iz 1954. štiti “dobra od velike važnosti za kulturnu baštinu svakog naroda.”⁹⁴⁷ Dopunski protokoli navode “istorijske spomenike, umetnička dela ili hramove koji sačinjavaju kulturno ili duhovno nasleđe naroda.”⁹⁴⁸ U Drugostepenoj presudi u predmetu *Kordić* ističe se, upućujući na Komentar MKCK na član 53 Dopunskog protokola I, da je, uprkos tim razlikama u izrazima, osnovna ideja [u osnovi te dve odredbe] ista.⁹⁴⁹ Pitanje ima li među njima tananih razlika nije relevantno u okolnostima ovog predmeta. Veće će se u svom razmatranju ograničiti na dobra zaštićena gorenavedenim instrumentima (u daljem tekstu: “kulturna dobra”).⁹⁵⁰

308. Iako gorenavedene odredbe zabranjuju akte neprijateljstva “usmerene” protiv kulturnih dobara, član 3(d) Statuta eksplicitno krivičnim delima smatra samo ona dela koja za posledicu imaju oštećivanje ili uništavanje takvih dobara. Prema tome, potrebni element krivičnog dela koje se tereti u Optužnici jeste sâma šteta ili uništavanje koje je rezultat dela usmerenog protiv tih dobara.⁹⁵¹

309. Haški pravilnik iz 1907. uslovljava zaštitu kulturnih dobara pitanjem da li se ta dobra koriste u vojne svrhe.⁹⁵² Haška konvencija iz 1954. predviđa obavezu poštovanja kulturnih dobara. Ta obaveza ima dva eksplicitna elementa, a to su uzdržavanje “od upotrebe tih dobara [...] i njihove neposredne okoline u svrhe koje bi ta dobra mogle izložiti razaranju ili oštećenju u slučaju oružanog sukoba”, te uzdržavanje “od bilo kojeg akta neprijateljstva prema tim dobrima”.⁹⁵³ Konvencija predviđa mogućnost odstupanja od tih obaveza, ali samo onda kada “vojna nužda imperativno nalaže takvo odstupanje.”⁹⁵⁴ Dopunski protokoli zabranjuju upotrebu kulturnih dobara u okviru vojnih napora, ali ne sadrže eksplicitnu odredbu o posledicama takve upotrebe, odnosno, da li ona daje opravdanje za akte neprijateljstva prema takvim dobrima. Dalje, Dopunski protokoli zabranjuju akte neprijateljstva prema kulturnim dobrima, ne navodeći eksplicitno vojnu nuždu. Međutim, izričito je navedeno da se relevantne odredbe oba Dopunska protokola primenjuju “[bez prejudiciranja]” odredbi Haške

⁹⁴⁷ Član 1, Haška konvencija iz 1954.

⁹⁴⁸ Član 53, Dopunski protokol I; član 16, Dopunski protokol II.

⁹⁴⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 91.

⁹⁵⁰ Veće daje ovo razjašnjenje u svetlu nedavne Drugostepene presude u predmetu *Kordić*, u kojoj je Veće zaključilo da ne spadaju sve obrazovne institucije navedene u članu 3(d) Statuta u kulturna dobra zaštićena po članu 53 Dopunskog protokola I. Ono je zauzelo stav da su neke obrazovne institucije zaštićene kao civilni objekti po članu 52 Dopunskog protokola I, a ne kao kulturna dobra po članu 53. (Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 92).

⁹⁵¹ Vidi takođe treći uslov iz predmeta *Tadić*, gore, par. 232. Odluka po žalbi na nadležnost u predmetu *Tadić*, par. 94.

⁹⁵² Član 27 Haškog pravilnika iz 1907. u relevantnom delu predviđa sledeće: “...pod uslovom da nisu u isto vreme upotrebljeni u vojne svrhe”.

⁹⁵³ Član 4, par. 1 Haške konvencije iz 1954.

⁹⁵⁴ Član 4, par. 2 Haške konvencije iz 1954.

konvencije iz 1954.⁹⁵⁵ To ukazuje na to da Dopunski protokoli u tim aspektima možda nisu uticali na funkcionisanje odredbe o odstupanju predviđene Haškom konvencijom iz 1954, u slučajevima kada vojna nužda imperativno iziskuje odstupanje. U ovom predmetu, iz okolnosti vezanih za granatiranje Starog grada ne proističe nikakva vojna nužda, tako da nije potrebno dalje razmatrati ovo pitanje. Iz istog razloga nije potrebno razmatrati to kakva se razlika želela napraviti (i da li) upotrebom reči “imperativno” u kontekstu vojne nužde u članu 4, stav 2 Haške konvencije iz 1954.

310. U svakom slučaju, ustanovljena praksa Međunarodnog suda, koja potvrđuje izuzetak “u vojne svrhe”,⁹⁵⁶ što je u skladu s izuzecima predviđenim Haškim pravilnikom iz 1907. i Dopunskim protokolima, ubedila je Veće da se zaštita garantovana kulturnim dobrima gubi u slučajevima kada se ta dobra koriste u vojne svrhe. Dalje, u vezi s gorenavedenim razlikama između prvostepenih presuda u predmetu *Blaškić* i predmetu *Naletilić* (koje se odnose na upotrebu neposredne okoline kulturnih dobara u vojne svrhe) i ostavljajući po strani eventualne implikacije pitanja imperativne vojne nužde, čini se da preovlađuje stanovište da upravo upotreba kulturnih dobara, a ne njihova lokacija, određuje da li će i kada ta kulturna dobra izgubiti zaštitu.⁹⁵⁷ Prema tome, suprotno argumentu odbrane,⁹⁵⁸ Veće smatra da se posebna zaštita garantovana samim kulturnim dobrima ne može izgubiti jednostavno zbog vojnih aktivnosti ili vojnih objekata u neposrednoj blizini kulturnih dobara. U takvom slučaju, međutim, praktični rezultat može biti da je nemoguće utvrditi da su dela koja su uzrokovala razaranje ili oštećivanje kulturnih dobara bila “usmerena protiv” tih kulturnih dobara, a ne protiv vojnih objekata ili aktivnosti u njihovoj neposrednoj blizini.

311. Što se tiče elementa *mens rea* za ovo krivično delo, Veće se rukovalo ranijom praksom Međunarodnog suda, po kojoj izvršilac mora da deluje s direktnom namerom da ošteti ili uništi predmetna dobra. Ima razloga da se postavi pitanje ne bi li i indirektna namera trebalo da bude prihvatljiv oblik *mens rea* za ovo krivično delo, ali okolnosti ovog predmeta neposredno ne pokreću to pitanje.

312. S obzirom na gorenavedeno, čini se da definicija ustanovljena u praksi Međunarodnog suda odražava stanovište međunarodnog običajnog prava. U svrhu ovog predmeta, akt zadovoljava elemente krivičnog dela uništavanja ili hotimičnog nanošenja štete kulturnim dobrima u smislu člana 3(d) Statuta u delu te odredbe koji se odnosi na kulturna dobra (i) ako je uzrokovao oštećivanje ili

⁹⁵⁵ Član 53, Dopunski protokol I; član 16, Dopunski protokol II.

⁹⁵⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 185; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 362; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 922; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 598.

⁹⁵⁷ Kako je u članu 27 Haškog pravilnika eksplicitno navedeno “[p]rilikom opsada i bombardovanja”, kulturna dobra ne gube zaštitu zbog mesta na kojem se nalaze, već zbog njihove upotrebe. Član 16 Drugog protokola Haške konvencije iz 1954. potkrepljuje to stanovište. On, kao odstupanje od zaštite kulturnih dobara, predviđa sledeće: “kad i dok je (i) to kulturno dobro, *po svojoj funkciji, pretvoreno u vojni cilj*”. (naglasak dodat). Vidi takođe Prvostepenu presudu u predmetu *Naletilić*, par. 604.

uništavanje dobara koja čine kulturnu ili duhovnu baštinu naroda; (ii) ako oštećena ili uništena dobra nisu korišćena u vojne svrhe u vreme kada su preduzeti akti neprijateljstva usmereni protiv tih objekata i (iii) ako je akt izvršen s namerom da se nanese šteta predmetnom dobrima ili da se ona unište.

3. Nalazi o tački 4 i tački 6

313. Optuženi mora da odgovori na optužbu da je tokom napada na dubrovački Stari grad 6. decembra 116⁹⁵⁹ zgrada i objekata bilo bar u izvesnoj meri oštećeno ili uništeno. Oni su navedeni u Dodatku Odluci na osnovu pravila 98bis.⁹⁶⁰ Među njima je šest zgrada koje su tokom napada navodno sasvim uništene, i to: Palača – Od Sigurate 1 (Festivalna palata), Palača – Od Sigurate 2, Palača Martinušić – Sv. Josipa 1, Palača – Od Puča 11, Palača – Od Puča 16, Palača Sorkočević – Miha Pracata 6.⁹⁶¹ Uz to, Tužilaštvo tvrdi da je dokazalo da je usled napada na Stari grad 6. decembra oštećen Zavod za zaštitu spomenika kulture (C1), zgrada koja nije navedena u Dodatku.⁹⁶²

314. Tužilaštvo tvrdi da je 6. decembra 1991, tokom granatiranja Starog grada od strane JNA, u požaru uništeno šest zgrada navedenih u paragrafu 23 Optužnice.⁹⁶³ Tužilaštvo prihvata da “[i]ako očevici [...] nisu mogli da pruže direktne dokaze o izvoru granatiranja, jedini zaključak koji se iz ukupnog dokaznog materijala može izvesti jeste da je JNA ispalila te granate na Stari grad.”⁹⁶⁴ Tužilaštvo dalje tvrdi da je dokazano da je usled granatiranja Starog grada 6. decembra 1991. štetu pretrpelo 116 zgrada i objekata navedenih u Dodatku Odluci na osnovu pravila 98bis, kao i zgrada Zavoda za zaštitu spomenika kulture (C1).⁹⁶⁵

315. Odbrana tvrdi da su svedoci Tužilaštva u svojim iskazima “preterano i pogrešno preuveličavali štetu koju je pretrpeo Stari grad”.⁹⁶⁶ Uz to, odbrana tvrdi da je svedočenje tih svedoka “nepouzđano, pristrasno i pogrešno”.⁹⁶⁷ Kao što je Veće u ovoj Presudi već istaklo u svojim opštim napomenama o svedočenjima, neki iskazi o šteti nisu zadovoljavajući. U velikom broju slučajeva u njima je šteta bila preuveličana. Veće je to itekako imalo u vidu prilikom ocene uverljivosti dokaza o oštećenjima u Odluci na osnovu pravila 98bis i dalje u ovoj Presudi.

⁹⁵⁸ Završni podnesak odbrane, par. 615, 617.

⁹⁵⁹ U Odluci na osnovu pravila 98bis, značajno je smanjen prvobitni spisak iz Priloga II Optužnici, u kojem je navedeno 450 zgrada, navodno uništenih i oštećenih tokom granatiranja od 6. decembra.

⁹⁶⁰ Odluka na osnovu pravila 98bis, Dodatak: Deo A sadrži spisak od 96 zgrada i objekata navedenih u Prilogu II Optužnici; Deo B sadrži spisak od 20 zgrada i objekata za koje se ne može sa sigurnošću utvrditi pod kojim imenom su navedeni u Prilogu II Optužnici, ali se nalaze u Starom gradu.

⁹⁶¹ Optužnica, par. 23.

⁹⁶² Završni podnesak Tužilaštva, par. 193-194.

⁹⁶³ Završni podnesak Tužilaštva, par. 183.

⁹⁶⁴ Završni podnesak Tužilaštva, par. 183.

⁹⁶⁵ Završni podnesak Tužilaštva, par. 193-194; Tužilaštvo je na mapi priloženoj kao Dodatak IV Podnesku označilo svih 116 zgrada i objekata, a takođe i Dodatak C1.

316. Uopšteno govoreći, nalazi Veća po datim tačkama utemeljeni su na prihvaćenim iskazima stanovnika Dubrovnika⁹⁶⁸ ili osoba koje su bile u Starom gradu tokom napada ili odmah nakon njega,⁹⁶⁹ kao i dokazima kao što su iskaz posmatrača PMEZ Pera Hvalkofa, koji je prošao Starim gradom i okolinom jedan dan nakon napada i izjavio da je izgledao “strašno” i da je bilo “veoma teških oštećenja”. Po njegovom mišljenju, Stari grad je izgledao kao “smetlište za rakete”.⁹⁷⁰ Pri odlučivanju Veće se oslonilo i na dokaze u vidu video-snimaka⁹⁷¹ i različite izveštaje sastavljene nakon napada, a od pomoći mu je bio i odlazak na lice mesta.⁹⁷² Veće se na te dokaze oslonilo i pri utvrđivanju broja zgrada i objekata oštećenih tokom granatiranja Starog grada 6. decembra, i o kojim se tačno zgradama i objektima radi.

317. Kao što je gore već bilo reči,⁹⁷³ Veće je konstatovalo da su snage JNA 6. decembra 1991. godine pod komandom optuženog izvele artiljerijski napad na Stari grad u Dubrovniku.

318. Veće konstatuje da je od 116 zgrada i objekata navedenih u Dodatku Odluci na osnovu pravila 98bis, njih 52 uništeno ili oštećeno 6. decembra, tokom granatiranja Starog grada od strane JNA. Zaključci Veća u vezi s tih 52 zgrade odnosno objekata izloženi su u Dodatku ovoj Presudi, gde su navedeni i dokazi na koje se Veće oslanjalo pri donošenju tih zaključaka.⁹⁷⁴ Veće će niže u tekstu objasniti zašto se nije u dovoljnoj meri uverilo da su u tom napadu uništeni ili oštećeni i preostalih 64 zgrada i objekata, i dodatna zgrada (C 1). Veće želi da naglasi da 52 zgrade, odnosno objekta navedeni na spisku ne predstavljaju konačan broj zgrada i objekata uništenih ili oštećenih tokom napada JNA od 6. decembra 1991. godine. Veće je svoje zaključke nužno moralo da ograniči na zgrade navedene u Optužnici koje su ujedno navedene i u Dodatku Odluci na osnovu pravila 98bis, naročito pošto nije uvek bilo moguće dovesti u vezu dokaze o oštećenjima i zgrade sa spiska.

319. Priroda i razmere nanesenih oštećenja na te 52 zgrade odnosno objekta tokom napada od 6. decembra 1991. u velikoj meri variraju, što se vidi i iz dokaza navedenih u fusnotama u Dodatku.

⁹⁶⁶ Završni podnesak odbrane, par. 510. Argumenti odbrane u vezi s vojnim prisustvom u Starom gradu i vojnim ciljevima izloženi su gore u tekstu, par. 182-214.

⁹⁶⁷ Završni podnesak odbrane, par. 510, 520.

⁹⁶⁸ Lucijana Peko, T. 1966-1967; Zineta Ogresta, T. 3475; svedok A, T. 3636; Nikola Jović, T. 2952, 2964-2965; Slavko Grubišić, T. 1045; Slobodan Vuković, T. 5826-5829.

⁹⁶⁹ Đorđe Ciganović, T. 2734-2735; Lars Brolund, T. 879-881; Per Hvalkof, T. 2208, 2214; ministar Rudolf, T. 5619; Colin Kaiser, T. 2435-2436.

⁹⁷⁰ Per Hvalkof, T. 2214, T. 2208.

⁹⁷¹ Dokazni predmet br. P66, na 34:51-37:00; 37:38-37:53; dokazni predmet br. P145 na 00:08-21:15; dokazni predmet br. P78 na 13:40-43:29.

⁹⁷² U dokaznom predmetu br. P164 se navodi da je šteta “velika”, str. 2; dokazni predmet br. P63/61 “Kuće su se dimile, posvuda je bilo ruševina, a ulice su bile opasne jer su polomljeni crijepovi padali s krovova, a zidni vijenci od štukature i dijelovi krovova prijetili su da će otpasti, iako to nikoga nije spriječilo da svejedno prolazi tuda. Stanovnici Dubrovnika [...] su [...] zgranuto gledali oštećenja.”, str. 32; dokazni predmet br. C1/1, str. 16-23.

⁹⁷³ Vidi gore, par. 99-119; 121-145.

⁹⁷⁴ Vidi Prilog I. Veće je zadržalo redne brojeve kojima je 450 zgrada i objekata bilo obeleženo u Prilogu II Optužnici, i redne brojeve (A1-A96 i B1-B20) iz Odluke na osnovu pravila 98bis, radi lakše identifikacije.

Nema potrebe da se u ovoj Presudi pokušava pobrojati sva oštećenja. Najveću štetu pretrpelo je šest zgrada koje su 6. decembra 1991. potpuno uništene, to jest, izgorele.⁹⁷⁵ Od 52 zgrade odnosno objekta nekoliko njih je pretrpelo oštećenja usled ranijih granatiranja u oktobru i novembru.⁹⁷⁶ Veće je primilo znanju tu ranije nanetu štetu, kako se ona ne bi pripisala napadu od 6. decembra 1991. godine. Na kraju se Veće, na osnovu svoje analize oštećenja, uverilo da su ranije oštećene zgrade tokom napada 6. decembra zadobile dalja, teška oštećenja.

320. Veće takođe želi da primeti da su među zgradama oštećenim tokom napada bili samostani, crkve, džamija, sinagoga i palate.⁹⁷⁷ Osim njih, pogođene su bile i stambene zgrade, javni objekti i prodavnice, što je imalo ozbiljne posledice po njihove stanare i vlasnike, jer su te kuće i prodavnice pretrpele znatnu štetu.⁹⁷⁸

321. Pri donošenju zaključaka da nema dovoljno dokaza u vezi s ostale 64 zgrade odnosno objekta Veće se rukovalo sledećim. Dokazi o oštećenjima tih 64 zgrada i objekata potiču iz delova “Preliminarnog izveštaja o ratnom razaranju stare gradske jezgre Dubrovnika, listopad – studeni – prosinac 1991” koji je sastavio Zavod za zaštitu spomenika kulture Dubrovnik (u daljem tekstu: Izveštaj Zavoda).⁹⁷⁹ Izveštaj Zavoda se bavi oštećenjima nanetim u periodu od 1. oktobra do 31. decembra 1991, što, naravno, uključuje i oštećenja naneta 6. decembra 1991. na koja se odnosi Optužnica, ali je neophodno napraviti razliku između oštećenja od 6. decembra i drugih oštećenja. Iako je u samom Izveštaju Zavoda navodno konkretno navedena šteta naneta 6. decembra 1991. zahvaljujući datumu oštećenja za svaki ispitani objekt, ispostavilo se da ti podaci nisu uvek bili tačni.⁹⁸⁰

322. Iako su dva svedoka, arhitekta Lucijana Peko i Slobodan Vuković, koji su lično izvršili inspekciju oštećenja na zgradama i objektima u Starom gradu, generalno jemčili za tačnost i

⁹⁷⁵ Vidi Prilog I, br. J9, J10, J11, J20, J21 i J26. Stav Veća po pitanju argumenta odbrane da su vlasnici pet od šest spaljenih zgrada bile “osobe iz Srbije i Crne Gore” (Završni podnesak odbrane, par. 518) vidi gore, par. 180-181.

⁹⁷⁶ Među objektima oštećenim tokom granatiranja Starog grada u oktobru i novembru bili su franjevački samostan, Palača Sponza i gradska luka. Vidi gore, par. 50 i 62.

⁹⁷⁷ Na primer, franjevački samostan, pravoslavna crkva, crkva sv. Vlaha, džamija, sinagoga, Onofrijeva česma, katedrala itd. Vidi Prilog I, zgrade navedene pod brojevima J4, J16, J13, J19, J35, J7 i J12.

⁹⁷⁸ Vidi Prilog I, na primer, brojeve: J11, J14, J15, J17, J22, J23, J25, J34, J39, J46 i J49.

⁹⁷⁹ Izveštaj Instituta je zapisnički evidnetiran kao dokazni predmet br. MFI/P51 ali nikad nije u celini uvršćen u dokazni spis. Međutim, njegovi delovi su uvršćeni u spis kao dokazni predmeti br. P174, br. P212 i br. P52. Vidi predmet *Tužilac protiv Pavla Strugara*, predmet br. IT-01-42-T, Odluka o prihvatljivosti određenih dokumenata, 26. maj 2004, str. 8-11.

⁹⁸⁰ Tokom unakrsnog ispitivanja Colina Kaisera istaknuto je da su oštećenja za koja je navedeno da su naneta 6. decembra 1991. uključivala i druga oštećenja, koja su možda ranijeg datuma (T. 2556-2574). Colin Kaiser je izjavio da je namera bila da se evidentira šteta naneta 6. decembra 1991, ali da je, po svemu sudeći, zabeležena i druga šteta. On nije mogao da garantuje da je u izveštaju navedena sva šteta naneta tokom prethodnog perioda (T. 2580-2584); Lucijana Peko je tvrdila da je tokom inspekcije mogla da “razlikuje novo oštećenje od starog” (T. 1910-1911), ali je priznala da se od nje nije tražilo da napravi razliku između štete nanete u oktobru/novembru i one nanete u decembru i da Izveštaj Zavoda uključuje štetu nanetu tokom sva tri meseca, iako je njen zadatak bio da “registrira sva oštećenja nastala šestog dvanaestog”, T. 1912.

pouzdanost izvoda iz Izveštaja Zavoda,⁹⁸¹ Veće želi da istakne da u tom Izveštaju ima podataka koji su evidentirani na temelju iskaza iz druge ruke. U većini slučajeva su informacije dobijene od nepoznatih osoba, za koje je samo rečeno da su susedi ili stanari.⁹⁸² Nije poznato da li su ti susedi i stanari govorili iz ličnog iskustva ili se radi o iskazima iz druge ruke.

323. Uz to, Veće želi da istakne da to dvoje svedoka nisu imali prethodnog iskustva u ispitivanju štete nastale u ratu. Ni oni ni članovi njihove ekipe nisu stručnjaci za balističku ili kriminalističko-tehničku istragu.⁹⁸³ Unakrsnim ispitivanjem Slobodana Vukovića o sadržaju njegovog dela Izveštaja Zavoda utvrđen je veliki broj pogrešaka i materijalnih štamparskih grešaka.⁹⁸⁴ Naposljetku, Veće želi da podseti da je Izveštaj Zavoda prvobitno zamišljen kao preliminaran, o čemu govori i njegov naslov "Preliminarni izveštaj", što ukazuje na to da su njegovi autori smatrali da će potom slediti konačna verzija izveštaja.⁹⁸⁵ Međutim, u ovom predmetu nije predložen konačni izveštaj. Colin Kaiser, jedan od savetnika UNESCO angažovanih prilikom procene štete nanete napadima u oktobru i novembru, nije mogao da garantuje tačnost Izveštaja Zavoda i izjavio je sledeće: "Znate da nisam ja obavio taj uviđaj. Znate da nisam pratio sve timove. Znate da nisam odgovoran za taj rad."⁹⁸⁶

324. Pri utvrđivanju težine koju valja pridati predloženim delovima Izveštaja Zavoda Veće je došlo do zaključka da se na njega može osloniti u onoj meri u kojoj ga potkrepljuju ostali dokazi izvedeni u ovom predmetu, to jest, izjave svedoka, drugi izveštaji i dokazi u vidu video-snimaka.⁹⁸⁷ Veće se dalje rukovodilo tim principom.

325. Kad je reč o navodnim oštećenjima same zgrade Zavoda (C1), jedini ponuđeni dokaz je svedočenje Colina Kaisera. Međutim, njegov iskaz s tim u vezi je suviše neodređen da bi poslužio kao osnov za zaključak o oštećenjima te konkretne zgrade.⁹⁸⁸

326. Što se tiče same tačke 4, Veće je zaključilo da je Stari grad pretrpeo štetu velikih razmera usled napada JNA 6. decembra 1991. S tim u vezi Veće je uzelo u obzir sledeće faktore: da je 52 pojedinačnih zgrada i objekata uništeno ili oštećeno, da se te oštećene ili uništene zgrade i objekti

⁹⁸¹ Lucijana Peko je potvrdila tačnost spiska zgrada (dokazni predmet br. P52) koje je lično pregledala, T. 1862; 1944; Slobodan Vuković je potvrdio tačnost delova Izveštaja u vezi sa zgradama koje je lično pregledao (dokazni predmet br. P174), T. 5922.

⁹⁸² Na primer, Slobodan Vuković, T. 6087-6093, 6101; Lucijana Peko, T. 1922; 1923-1924.

⁹⁸³ Slobodan Vuković, T. 6045-6047; Lucijana Peko, T. 1922-1923. To pitanje pokrenuto je i u Završnom podnesku odbrane, par. 519 i u Završnom podnesku Tužilaštva, par. 201-202.

⁹⁸⁴ Vidi, na primer, Slobodana Vukovića, T. 6052-6056.

⁹⁸⁵ Slobodan Vuković, T. 5900-5901, 6080-6081; Lucijana Peko, T. 1871, 1891-1895, 1973-1974; Colin Kaiser, T. 2555.

⁹⁸⁶ Colin Kaiser, T. 2695-2696.

⁹⁸⁷ Na primer, u slučaju kad dokazi u formi video-snimaka ukazuju na to da je šteta skorašnjeg datuma, to jest na osnovu količine šteta, Veće je moglo da zaključi da je šteta nedavno naneta. Veće ovde želi da se pozove i na svedočenje Slobodana Vukovića, koji je rekao da je sa ulica obično "trenutačno" čišćen šteta, T. 5830-5831.

⁹⁸⁸ Colin Kaiser, T. 2431-2432.

nalaze po čitavom Starom gradu i da uključuju zidine koje ga okružuju; da se veliki broj oštećenih kuća nalazi oko Straduna, glavne centralne ose Starog grada, koji je i sâm oštećen, ili da se nalaze u njegovoj neposrednoj blizini i, naposljetku, da se skala oštećenja generalno kreće od potpuno uništenih, to jest, izgorelih zgrada, do manjih oštećenja delova zgrada i objekata.

327. Što se tiče same tačke 6, Veće želi da primeti da je ceo dubrovački Stari grad⁹⁸⁹ 1979. godine, nakon nominacije od strane SFRJ, stavljen na spisak Svetske kulturne baštine.⁹⁹⁰ Građevine stavljene na Spisak svetske kulturne baštine “po svojoj arhitekturi, jedinstvu ili uklopljenosti u pejzaž, predstavljaju izuzetnu univerzalnu vrednost sa istorijskog, umetničkog ili naučnog gledišta.”⁹⁹¹ Pretresno veće je mišljenja da sve građevine unutar Starog grada, to jest, svi objekti i zgrade spadaju u opseg člana 3(d) Statuta. Stoga Veće zaključuje da je napad JNA na Stari grad 6. decembra 1991. bio usmeren na kulturna dobra u smislu člana 3(d) Statuta, odnosno dela te odredbe koji se tiče kulturnih dobara.

328. Po pitanju tačke 6, u spisu nema dokaza koji bi ukazivali na to da je u predmetnom periodu neka od 52 zgrade i objekta u Starom gradu, za koje je Veće utvrdilo da su uništene ili oštećene 6. decembra 1991, korišćena u vojne svrhe.⁹⁹² Dakle, u vreme kad su pretrpele štetu, te zgrade su bile zaštićene kao kulturno dobro u skladu s članom 3(d) Statuta. Kao što je već rečeno, u izvesnim slučajevima oštećivanje ili uništavanje objekata može biti opravdano vojnom nuždom. Imajući to u vidu, Veće potvrđuje svoj zaključak da u neposrednoj blizini 52 zgrade odnosno objekta za koje je utvrdilo da su oštećeni tokom napada 6. decembra 1991,⁹⁹³ kao ni u Starom gradu i njegovoj neposrednoj blizini, nije bilo vojnih ciljeva. Prema zaključku Veća, uništavanje i oštećivanje objekata u Starom gradu 6. decembra 1991. nije bilo opravdano vojnom nuždom..

329. Što se tiče elementa *mens rea* za oba zločina, Veće želi da iznese sledeća zapažanja. Kad je reč o tački 4, na osnovu nalaza da je napad na Stari grad bio hotimičan i da su njegovi neposredni počiniooci znali da je Stari grad civilnog karaktera, Veće zaključuje da su neposredni počiniooci imali nameru da unište ili oštete objekte.⁹⁹⁴ Slično tome, u vezi s tačkom 6, na osnovu dokaza o hotimičnom napadu na Stari grad,⁹⁹⁵ čiji je jedinstveni istorijski i kulturni karakter bio opštepoznat, baš kao i

⁹⁸⁹ Stari grad sačinjava sledeće: “Urbani, istorijski kompleks Dubrovnika obuhvata sve zgrade, podignute od 12. do 16. veka, u okviru područja unutar zidina. Prostire se na površini od 15,2 hektara [...] Granica istorijskog kompleksa je tačno definisana bedemima, bivšim jarkom i, na južnoj strani, strmom obalom”, dokazni predmet br. P63/2, str. 1.

⁹⁹⁰ Colin Kaiser, T. 2378-2379, dokazni predmeti br. P63/2 i br. P63/7; dokazni predmet br. P14, str. 11.

⁹⁹¹ Konvencija o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine, usvojena na 17. zasedanju Generalne konferencije, Pariz, 16. novembar 1972, dokazni predmet br. P63/11, član 1.

⁹⁹² Vidi gore, par. 193-194.

⁹⁹³ Vidi gore, par. 203-214.

⁹⁹⁴ Vidi gore, par. 214; 285-288.

⁹⁹⁵ Vidi gore, par. 214.

činjenica da se nalazi na Spisku svetske kulturne baštine UNESCO,⁹⁹⁶ Veće je izvelo zaključak da je namera neposrednih počinilaca bila hotimično uništavanje kulturnih dobara. U vezi s potonjim faktorom, Veće kao dalji dokaz prihvata to da je 6. decembra 1991. JNA sa svojih položaja na Žarkovici i drugim lokacijama iznad Starog grada mogla da vidi oznake zaštićenih objekata UNESCO.⁹⁹⁷

330. Ostavljajući zasad po strani pitanje odgovornosti optuženog, Veće konstatuje da su se stekli svi elementi krivičnog dela pustošenja koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 4) i uništavanja ili hotimičnog nanošenja štete kulturnoj baštini (tačka 6).

⁹⁹⁶ Vidi gore, par. 21.

⁹⁹⁷ Na dokazima u formi video-snimaka jasno se vide oznake kojima su obeleženi zaštićeni objekti u Starom gradu, tvrđava Minčeta, dokazni predmet br. P78 na 13:11-13:20, 13:05-13:10, 17:19-17:27, 38:21-38:32. Naročito vidi iskaz svedoka B, vojnika JNA koji je tokom napada na Stari grad 6. decembra 1991. bio stacioniran na Žarkovici. On je posvedočio da je 6. decembra 1991. zapazio da se nad nekim zgradama vijore zastave. On lično nije znao šta one znače, “no, međutim, ostali su pričali da su to zastavice od zaštićenoga dijela grada, da se tu ne smije kao pucati”, T. 5047-5048. Colin Kaiser je dalje posvedočio da su nad tri bastiona tvrđave Starog grada 27. novembra 1991. podignute tri zastave UN, T. 2384-2387.

VII. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST OPTUŽENOG

A. Naređivanje

1. Pravo

331. Ovaj vid odgovornosti iziskuje da je optuženi u vreme činjenja krivičnog dela bio ovlašćen da navodnim počiniocima izdaje obavezujuća naređenja. Postojanje formalnog odnosa nadređeni – podređeni između davaoca i izvršioca naređenja samo po sebi nije uslov, a takođe naređenje ne mora biti u pismenom obliku ili u bilo kojoj određenoj formi, niti mora biti direktno izdato osobi koja će ga izvršiti.⁹⁹⁸ Postojanje naređenja može se dokazati putem direktnih dokaza ili dokaza o okolnostima.⁹⁹⁹

332. Pošto je ovaj vid odgovornosti tesno povezan s “podsticanjem,” uz dodatni uslov da je osoba koja je naredila zločin nadređena njegovom fizičkom počiniocu, analogno onome što se iziskuje za “podsticanje”,¹⁰⁰⁰ kao deo *actus reus* naređivanja potrebno je da se dokaže kauzalna veza između čina naređivanja i fizičkog počinjenja zločina.¹⁰⁰¹ Veće je prihvatilo i da, slično podsticanju,¹⁰⁰² iz te veze ne mora da proističe da krivično delo ne bi bilo počinjeno da nije bilo tog naređenja.

333. Kad je reč o potrebnoj *mens rea*, mora se ustanoviti da je optuženi izdao naređenje s namerom da izazove činjenje zločina,¹⁰⁰³ ili da je bio svestan velike verovatnoće da će izvršenjem naređenja on biti počinjen.¹⁰⁰⁴ *Mens rea* optuženog ne mora da bude eksplicitna, već se može izvesti na osnovu okolnosti.¹⁰⁰⁵ Pošto je *mens rea* zapravo stanje svesti, ona se obično dokazuje zaključivanjem.

⁹⁹⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 388.

⁹⁹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 281; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 388. S tim u vezi, naređivanje se “može izvesti iz raznih faktora, kao što su broj protivpravnih djela, broj, identitet i vrsta vojnika koji su učestvovali, efektivna komanda i kontrola nad tim vojnicima, logistika koja je korištena, raširenost protivpravnih djela, taktički tempo operacija, *modus operandi* sličnih djela, oficiri i osoblje koje je učestvovalo, mjesto na kojem se u tom trenutku nalazio nadređeni i znanje tog oficira da su pod njegovom komandom počinjena krivična djela”, Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 171.

¹⁰⁰⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 387; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 252; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 60.

¹⁰⁰¹ Žalbeno veće je nedavno konstatovalo da osoba “koja naredi neko činjenje ili nečinjenje sa sviješću o znatnoj vjerovatnoći da će *prilikom izvršenja tog naređenja* biti počinjeno krivično djelo ima *mens rea* koja se zahtijeva za utvrđivanje odgovornosti po članu 7(1) na osnovu naređivanja”, Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 42 (naglasak dodat). S tim u vezi Veće se poziva na Komentar KMP uz član 6 Nacrta kodeksa zločina protiv mira i bezbednosti čovečanstva, koji govori o odgovornosti nadređenog za naređivanje činjenja zločina, gde stoji da se “komandant korpusa mora smatrati odgovornim za dela podređenih komandanata koji su *izvršavali njega naređenja...*”, Izveštaj Komisije za međunarodno pravo o radu 48. sednice, UN doc. A/51/10, str. 36.

¹⁰⁰² Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 387; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 252; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 60. S tim u vezi nije primenjen kriterijum “da nije bilo”.

¹⁰⁰³ Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 252.

¹⁰⁰⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 42; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 30.

¹⁰⁰⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 172, Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 328.

Naravno, standard dokazivanja iziskuje da taj zaključak bude jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz dokaza.¹⁰⁰⁶

2. Nalazi

334. U Optužnici se navodi da je optuženi 6. decembra 1991. naredio protivpravno granatiranje dubrovačkog Starog grada iz artiljerijskog oruđa i minobacača koje su vršile snage pod njegovom komandom, uključujući snage pod komandom kapetana Kovačevića, direktno potčinjene 9. VPS pod komandom admirala Jokića.¹⁰⁰⁷

335. Tužilaštvo tvrdi da, “iako nema direktnih dokaza o izdavanju naređenja, postoje posredni dokazi iz kojih nužno proističe zaključak da je optuženi dao eksplicitno ili implicitno naređenje za napad na Srđ pre nego što je on počeo 6. decembra 1991.”¹⁰⁰⁸ Ono dalje navodi da je “eksplicitno ili implicitno naređenje optuženog za napad na Srđ 6. decembra 1991. moralo biti izdato sa svešću da postoji velika verovatnoća da će tokom napada na Srđ doći do protivpravnog napada na Stari grad.”¹⁰⁰⁹ U prilog tim svojim navodima Tužilaštvo tvrdi da je JNA vojska u kojoj se sve odvijalo na osnovu naređenja, zbog čega je vrlo malo verovatno da bi neki komandant namerno izvršio napad protivno namerama neposredno nadređene komande.¹⁰¹⁰ Ono se dalje poziva na navodni odlazak kapetana Kovačevića u komandu 2. OG dan uoči napada i tvrdi da se na osnovu toga što dvojica viših starešina 9. VPS (kapetan bojnog broda Zec i potpukovnik Kovačević) nisu uspjeli promptno da spreče napad od 6. decembra 1991. može dokazati da je kapetan Kovačević dobijao naređenja s višeg nivoa.¹⁰¹¹ Tužilaštvo je izvelo isti zaključak iz toga što je optuženi navodno potvrdio verziju događaja kapetana Kovačevića.¹⁰¹² Naposletku, ono se poziva na svedočenje Colma Doylea kao dokaz o tome da je optuženi priznao da je otvarao vatru na grad Dubrovnik.¹⁰¹³

336. Odbrana tvrdi da nema dokaza o tome da je optuženi izdao ikakva naređenja za činjenje dela za koja se tereti.¹⁰¹⁴ Konkretno, ona navodi da optuženi 6. decembra 1991. nije izdao nikakva naređenja 3/472. mtbr, osim naređenja o poštovanju prekida vatre.¹⁰¹⁵ S tim u vezi, odbrana takođe ističe da je optuženi, u stvari, izdao naređenja kojima se zabranjuje svaki napad na Stari grad.¹⁰¹⁶ Ona dalje

¹⁰⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 120 i 128.

¹⁰⁰⁷ Optužnica, par. 15.

¹⁰⁰⁸ Završni podnesak Tužilaštva, par. 266.

¹⁰⁰⁹ Završni podnesak Tužilaštva, par. 268.

¹⁰¹⁰ Završni podnesak Tužilaštva, par. 270.

¹⁰¹¹ Završni podnesak Tužilaštva, par. 271.

¹⁰¹² Završni podnesak Tužilaštva, par. 274.

¹⁰¹³ Završni podnesak Tužilaštva, par. 272.

¹⁰¹⁴ Završni podnesak odbrane, par. 583.

¹⁰¹⁵ Završni podnesak odbrane, par. 588.

¹⁰¹⁶ Završni podnesak odbrane, par. 592.

osporava svedočenje Colma Doylea jer se navodno ne odnosi na Stari grad¹⁰¹⁷ i ističe da je stav odbrane da je napad na Srđ planirala i naredila komanda 9. VPS.¹⁰¹⁸ Što se tiče tražene *mens rea*, odbrana tvrdi da se, pošto nije postojala direktna namera, ne može samo na osnovu položaja 3/472. mtbr, pešadijske jedinice odgovorne za održavanje blokade, zaključiti da je optuženi bio svestan velike verovatnoće da će zločin biti počinjen.¹⁰¹⁹ Imajući u vidu zaključke Veća o dokazima, nije neophodno konkretno se baviti svim pitanjima pokrenutim u podnescima Tužilaštva i odbrane.

337. Ranije u ovoj Presudi, naročito u delovima gde je razmatran međusobni odnos između optuženog, admirala Jokića i generala Kadijevića, Veće je došlo do zaključaka koji su relevantni za ovde iznete tvrdnje. Konkretno, Veće je konstatovalo da je optuženi naredio snagama kojima je komandovao da zauzmu Srđ.¹⁰²⁰ Dana 5. decembra 1991 izdato je naređenje za napad 6. decembra 1991. ujutro.¹⁰²¹

338. Međutim, Veće je zaključilo da se na osnovu dokaza ne može ustanoviti da je optuženi izdao izričito naređenje za napad ili otvaranje vatre na Stari grad, ili na šire područje grada Dubrovnika. Relevantno naređenje odnosi se na Srđ.¹⁰²²

339. Međutim, dato pitanje time nije iscrpljeno. Prema zaključku Veća, događaji pokazuju da je optuženi detaljno planiranje i izvršenje naređenja prepustio 9. VPS,¹⁰²³ koji je imao teritorijalnu nadležnost nad Dubrovnikom i okolinom. Postoje nerešena pitanja u vezi s ulogom komandanta 9. VPS admirala Jokića, ali, po mišljenju Veća, u planiranju i izvršenju naređenja aktivno su učestvovali i njegov načelnik štaba kapetan bojnog broda Zec i drugi štabni oficiri, i 5. i 6. decembra 1991.¹⁰²⁴ Planom je odlučeno da se malim brojem snaga izvrši brz napad, ograničenih razmera, uz artiljerijsku podršku artiljerije.¹⁰²⁵ Vazduhoplovne i pomorske snage nisu bile predviđene.¹⁰²⁶ Sve snage poticale su iz 9. VPS. Kopnene snage koje su izvršile napad bile su iz 3/472. mtbr pod komandom kapetana Kovačevića. Tada je 3/472. mtbr držao zaleđe oko Srđa. Sam 3/472. mtbr trebalo je da svojim tenkovima i artiljerijskim oruđem, koje je imao u značajnom broju, podržava napad. Uz to, druge jedinice 9. VPS trebalo je da pruže dodatnu artiljerijsku podršku, naročito teškim minobacačima kalibra 120 mm i haubicama.¹⁰²⁷

¹⁰¹⁷ Završni podnesak odbrane, par. 591.

¹⁰¹⁸ Završni podnesak odbrane, par. 593.

¹⁰¹⁹ Završni podnesak odbrane, par. 584-587.

¹⁰²⁰ Vidi gore, par. 167.

¹⁰²¹ Vidi gore, par. 169.

¹⁰²² Vidi gore, par. 166-167.

¹⁰²³ Vidi gore, par. 85.

¹⁰²⁴ Vidi gore, par. 85-91.

¹⁰²⁵ Vidi gore, par. 90-91.

¹⁰²⁶ Ministar Rudolf, T. 5618.

¹⁰²⁷ Vidi gore, par. 91.

340. Iako postoje dokazi o tome da je kapetan Kovačević, koji je trebalo da predvodi napad, 5. decembra između 17:00 i 19:00 časova lično otišao u štab optuženog u Trebinju,¹⁰²⁸ to, po svemu sudeći, nije bilo neuobičajeno,¹⁰²⁹ te Veće nije u mogućnosti da zaključi da je tokom te posete od optuženog dobio neka direktna uputstva, ili da mu je pružio neke pojedinosti napada planiranog za sutradan ujutro. Stoga se, po mišljenju Veća, na osnovu dokaza ne može zaključiti da je optuženi direktno učestvovao u detaljnom planiranju napada, ili da je za njega znao. S vojnog stanovišta, planiranje i izvršenje tog napada u potpunosti je spadalo u nadležnost 9. VPS. Kao što je pokazano, optuženi je to i prepustio 9. VPS.

341. Iako je bila predviđena veoma obimna artiljerijska podrška, ne može se reći da su pripremljeni planovi bili neprimereni za napad na Srđ i njegovo zauzimanje. Ništa ne upućuje na to da su, po pitanju ljudstva ili artiljerije koje treba angažovati tokom napada, ovi planovi bili izvan opsega koji je optuženi imao, ili je trebalo da ima, u vidu. Dokazi pokazuju da bi valjanom realizacijom tog plana Srđ bio zauzet dosta vremena pre 12:00 časova 6. decembra 1991.

342. Iako je meta napada koji je naredio optuženi bio Srđ, iz dokaza je očigledno, kao što je već rečeno u ovoj Presudi, da je takav napad obavezno predviđao nužno artiljerijsko dejstvo JNA protiv hrvatskih snaga koje bi predstavljale pretnju snagama JNA u napadu na Srđ i ugrožavale uspeh tog napada.¹⁰³⁰ Kao što je već rečeno, zapravo je bilo očigledno da bi hrvatske snage, ako se izuzme ograničen broj njih na samom Srđu, mogle da preduzmu takve odbrambene aktivnosti samo iz veoma ograničenog broja artiljerijskog i drugog naoružanja na širem području grada Dubrovnika.

343. Imajući u vidu te okolnosti, Veće je konstatovalo da je optuženi, budući da je imao značajno vojno znanje i iskustvo, bio u potpunosti svestan da njegovo naređenje za napad na Srđ nužno podrazumeva i mogućnost da će njegove snage morati da gađaju hrvatske artiljerijske i druge položaje na širem području Dubrovnika koje bi zbog svojih odbrambenih aktivnosti predstavljale pretnju snagama JNA u napadu na Srđ i uspehu tog napada. To je zaključak Veća.

344. Kao što je Veće već zaključilo, snage JNA koje su napale Srđ bile su izložene ograničenoj, ali odlučnoj vatri iz minobacača i teških mitraljeza (protivavionskog oruđa), te drugoj vatri iz šireg područja Dubrovnika.¹⁰³¹ Usled te vatre JNA je na Srđu imala ljudskih žrtava i drugih gubitaka.¹⁰³² Jasno je da je to pretilo da ugrozi uspeh napada. Artiljerijska vatra JNA, pod kojom podrazumevamo

¹⁰²⁸ Admiral Jokić, T. 4132-4133. Admiral Jokić je konkretno izjavio da su dvojica oficira iz komande 2. OG i sam kapetan Kovačević tokom razgovora pre prebacivanja u Hag potvrdili da je kapetan Kovačević bio u Trebinju 5. decembra 1991, T. 4132-4133; 4936.

¹⁰²⁹ Admiral Jokić, T. 3891-3892.

¹⁰³⁰ Vidi gore, par. 129.

¹⁰³¹ Vidi gore, par. 122.

¹⁰³² Vidi gore, par. 123-125.

teške i lake minobacače, topove, topove tipa ZIS i rakete tipa “maljutka”, delom je bila usmerena protiv izvesnog broja odbrambenih položaja hrvatskih snaga na širem području Dubrovnika.¹⁰³³ Dejstva JNA na hrvatske odbrambene položaje nesumnjivo su takođe prouzrokovala štetu na objektima u neposrednoj blizini vojnih ciljeva. O tome nema nikakvih pojedinosti u dokazima. Dokazi se ne bave time da li je usled dejstava JNA bilo civilnih žrtava. Pitanje da li je gađanje šireg područja Dubrovnika bilo vojno opravdano ili se kosilo s međunarodnim obavezama nije pitanje kojim Veće treba da se bavi u ovoj Presudi, budući da nije obuhvaćeno Optužnicom. Kao što je Veće ranije zaključilo, ova dejstva JNA nisu bila usmerena na ciljeve u Starom gradu.¹⁰³⁴ Dana 6. decembra 1991. hrvatske snage nisu, braneći se, otvarale vatru iz Starog grada na Srđ, niti na druge položaje JNA, a snage JNA su postupale upravo u skladu s tim uverenjem.

345. Zapravo, JNA nije otvarala artiljerijsku vatru samo na hrvatske vojne ciljeve, a kamoli samo na hrvatske položaje s kojih je uistinu otvarana vatra na snage JNA na Srđu i njene druge položaje. Artiljerija JNA koja je tog dana bila aktivna otvarala je vatru na Dubrovnik, uključujući Stari grad, bez obzira na vojne ciljeve, i to je činila smišljeno, neselektivno i intenzivno, tokom dužeg vremenskog perioda. Granatiranje Starog grada od strane JNA imalo je za posledicu značajnu štetu na civilnim objektima, smrt i drugo stradanje civila. Nije dokazano da je optuženi naredio taj opšti artiljerijski napad na Dubrovnik ili na Stari grad. Dokazi govore drugačije. Njegovo naređenje odnosilo se samo na napad na Srđ.¹⁰³⁵ Nije dokazano da se implikacije naređenja optuženog o napadu na Srđ ili za dejstvo artiljerije JNA na Dubrovnik protežu i na takav opšti artiljerijski napad na Dubrovnik ili Stari grad.

346. Što se tiče individualne krivične odgovornosti optuženog, vezano za navod da je on naredio napad na Stari grad 6. decembra 1991, pokreće se dodatno pitanje da li je on bio svestan velike verovatnoće da će njegove snage, tokom izvršenja njegovog naređenja za napad na Srđ, smišljeno izvršiti artiljerijski napad na Stari grad. Na osnovu ranijih granatiranja Dubrovnika za vreme vojnih operacija JNA u blizini grada, uključujući Srđ,¹⁰³⁶ u oktobru i novembru 1991, tokom kojih je bilo neovlašćenog granatiranja Starog grada, optuženi je svakako mogao da pretpostavi da će do toga doći, naročito pošto mu je rečeno da je 3/472. mtbr verovatno učestvovao u novembarskom granatiranju.¹⁰³⁷

347. Međutim, postoje značajne razlike. Operacije JNA u oktobru i novembru podrazumevale su opšti napad velikih razmera i višednevno napredovanje većeg broja jedinica JNA na širokom frontu, uz

¹⁰³³ Vidi gore, par. 196-214.

¹⁰³⁴ Vidi gore, par. 193-194; 211-214.

¹⁰³⁵ Vidi gore, par. 167.

¹⁰³⁶ Vidi gore, par. 48-50; 61-67.

pomorsku i avijacijsku podršku. Napad na Srđ decembra 1991. bio je mnogo ograničenija operacija, kako u pogledu angažovanih snaga i teritorije koju je trebalo zaposesti, tako i vremena koje su jedinice imale za izvršenje tog napada. Iako je naređenje optuženog da se napadne Srđ nužno predviđalo podršku artiljerije JNA protiv hrvatskih snaga koje su predstavljale opasnost po jedinice JNA i po uspeh napada na Srđ, uključujući, po potrebi, artiljerijsku vatru po konkretnim hrvatskim odbrambenim položajima u Dubrovniku, ta podrška je podrazumevala ograničeno, kontrolisano uzvratno dejstvo snaga optuženog, usmereno protiv konkretnih ciljeva. To što su artiljerijska dejstva JNA u Dubrovniku prerasla u smišljeno, neselektivno i intenzivno granatiranje, koje je, doduše, bilo nalik ranijim takvim incidentima, predstavljalo je značajno odstupanje od onoga što je predviđalo naređenje optuženog, a razlika između tadašnjih okolnosti i okolnosti tokom ranijih incidenata bila je dovoljna da verovatnoća da će se njegove snage isto ponašati ne bude u tolikoj meri očigledna. Iako je optuženi na osnovu poznatih okolnosti u trenutku naređenja za napad na Srđ mogao da pretpostavi da će se njegove snage i taj put oglušiti o naređenja i upustiti se u smišljeno i nasumično granatiranje, Tužilaštvo mora da dokaže da je optuženi znao da postoji velika verovatnoća da će do toga doći. Optuženi nije bio tek u naznakama ili nedovoljno upućen u tu mogućnost, ona je bila mnogo realnija i očiglednija. Uprkos tome, po mišljenju Veća, dokazima nije utvrđeno da je optuženi, naredivši napad na Srđ, znao da postoji “velika verovatnoća” da će do toga doći.

3. Zaključak

348. Iz gorenavedenih razloga, Veće smatra da nije dokazano da je optuženi kriv po članu 7(1) Statuta za naređivanje napada JNA na Stari grad u Dubrovniku 6. decembra 1991.

B. Pomaganje i podržavanje

1. Pravo

349. U praksi ovog Međunarodnog suda pomaganje i podržavanje je definisano kao delo pružanja praktične pomoći, ohrabrivanja ili moralne podrške koje je bitno uticalo na izvršenje zločina,¹⁰³⁸ pre, tokom ili nakon činjenja tog zločina,¹⁰³⁹ bez obzira na to da li su ta dela počinjena na istoj lokaciji kao

¹⁰³⁷ Nakon granatiranja Starog grada u novembru 1991, admiral Jokić je sproveo istragu i zaključio da su 3/472. mtbr, a verovatno i artiljerija 472. mtbr bili na položajima s kojih su mogli da granatiraju Stari grad. Admiral Jokić je, između ostalog, razgovarao s optuženim i tražio da se gorenevedena dvojica oficira smene, T. 3996-3998.

¹⁰³⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 46; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 102; *Tužilac protiv Duška Tadića*, predmet br. IT-94-I-A, Presuda, 15. jul 1999. (u daljem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*), par. 229; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 352.

¹⁰³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 48. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Aleksovski*, par. 62, Prvostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 391; Prvostepenu presudu u predmetu *Kvočka*, par. 256; Prvostepenu presudu u predmetu *Naletilić*, par. 63.

glavni zločin.¹⁰⁴⁰ Nije neophodno dokazati uzročno-posledičnu vezu između postupaka onog koji pomaže i podržava i činjenja zločina niti da je takvo ponašanje bilo *conditio sine qua non*.¹⁰⁴¹ Međutim, dela onog koji pomaže i podržava moraju imati “[direktnog i] značajnog učinka na počinjenje krivičnog djela.”¹⁰⁴² U Drugostepenoj presudi u predmetu *Blaškić* ostavljena je mogućnost da, imajući u vidu okolnosti u datom predmetu, nečinjenje može da predstavlja *actus reus* pomaganja i podržavanja.¹⁰⁴³ Po mišljenju pretresnih veća, to važi ukoliko je, na primer, nadređena osoba bila prisutna na licu mesta,¹⁰⁴⁴ pod uslovom da je njeno prisustvo bitno doprinelo počinjenju krivičnog djela od strane glavnog počinioca,¹⁰⁴⁵ ili kad postoji dužnost da se deluje.¹⁰⁴⁶

350. Što se tiče potrebne *mens rea*, mora se dokazati da je onaj koji pomaže i podržava bio svestan da njegova dela pomažu počinjenju krivičnog dela od strane glavnog počinioca.¹⁰⁴⁷ Ta svest ne mora biti izričito izražena, nego se može izvesti iz svih relevantnih okolnosti.¹⁰⁴⁸ Iako onaj koji pomaže i podržava ne mora da ima istu *mens rea* kao glavni počinilac, on mora da bude svestan osnovnih elemenata zločina koji je u krajnjoj konsekvenci počinio glavni počinilac.¹⁰⁴⁹ Nije neophodno da onaj koji pomaže i podržava zna za tačno krivično delo koje je bilo nameravano i na kraju počinjeno ako je svestan da će jedno ili više krivičnih dela verovatno biti počinjeno, a onda se jedno od tih krivičnih dela i poćini.¹⁰⁵⁰

2. Nalazi

351. U Optužnici se navodi da je optuženi 6. decembra 1991. pomagao i podržavao protivpravno granatiranje Starog grada u Dubrovniku koje su izvršile snage pod njegovom komandom, uključujući snage pod komandom kapetana Kovačevića, direktno potćinjene 9. VPS pod komandom admirala Jokića.¹⁰⁵¹

¹⁰⁴⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 48. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Simić*, par. 162; Prvostepenu presudu u predmetu *Kvočka*, par. 256.

¹⁰⁴¹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 48.

¹⁰⁴² Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 229: “Pomagač i podržavalac izvršava djela *konkretno usmjerena* na pomaganje, ohrabrivanje ili davanje moralne podrške počinjenju nekog konkretnog krivičnog djela. i ta podrška ima značajnog učinka na počinjenje krivičnog djela” [naglasak dodat]; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 102; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 45.

¹⁰⁴³ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 47. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 88, Prvostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 393.

¹⁰⁴⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 284; Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 65; Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 274

¹⁰⁴⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 70.

¹⁰⁴⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 162.

¹⁰⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 229; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 162, gde se upućuje na Presudu u predmetu *Furundžija*, par. 249. Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 49.

¹⁰⁴⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 328; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, 676.

¹⁰⁴⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 162.

¹⁰⁵⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 50. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Naletilić*, par. 63; Prvostepenu presudu u predmetu *Kvočka*, par. 255.

¹⁰⁵¹ Optužnica, par. 15.

352. Tužilaštvo tvrdi da optuženi usled svog činjenja ili nečinjenja 6. decembra 1991. godine “ne samo što snosi odgovornost prema članu 7(3) Statuta, već su oni bili u toj meri flagrantni da predstavljaju pomaganje i podržavanje prema članu 7(1).” Ono se konkretno poziva na to što optuženi nije intervenisao ujutro 6. decembra 1991. i što je potom nastojao da svojim potčinjenima omogući da izbegnu kaznu za počinjena krivična dela.¹⁰⁵²

353. Odbrana tvrdi da ne postoje dokazi da je optuženi na bilo koji način podržavao činjenje navodnih zločina i da njegovo činjenje i nečinjenje mahom nisu teritorijalno i vremenski povezani s zločinima, te da nisu bili od ključnog uticaja na njih. Pored toga, odbrana tvrdi da nisu izvedeni dokazi da je optuženi znao da će zločini biti počinjeni i da je bio svestan da svojim delima pomaže glavnim počinioцима.¹⁰⁵³ Iznete su još neke tvrdnje, ali se one temelje na činjeničnim osnovama koje Veće nije prihvatilo.

354. Kao što je gore rečeno, Veće je konstatovalo da je optuženi 5. decembra 1991. svojim potčinjenim snagama naredio da zauzmu Srđ.¹⁰⁵⁴ Veće je konstatovalo i to da smišljeno i nasumično granatiranje Starog grada 6. decembra nije bilo obuhvaćeno naređenjem optuženog.¹⁰⁵⁵ Stoga, prema mišljenju Veća, naređenje optuženog za napad na Srđ nije imalo značajnog uticaja na pripreme za zločine za koje se tereti u Optužnici i ne predstavlja *actus reus* zbog kojeg bi snosio odgovornost za pomaganje i podržavanje prema članu 7(1) Statuta.

355. U vezi s delima optuženog od 6. decembra 1991. Veće želi da istakne da je optuženi, kao što se navodi na drugim mestima u ovoj Presudi, toga dana od 07:00 časova nadalje znao za mogućnost da snage pod njegovom komandom čine zločine kao što su oni za koje se tereti.¹⁰⁵⁶ Iako dokazi ne ukazuju na to da je optuženi preduzeo sve neophodne i razumne mere da efikasno zaustavi protivpravni napad na Stari grad, oni ne ukazuju ni na to da optuženi nije baš ništa učinio. Konkretno, optuženi je izdao naređenje za opšti prekid vatre počev od 11:15 časova.¹⁰⁵⁷ Iako dokazi ne ukazuju na to da je to naređenje preneto svim snagama koje su učestvovalе u napadu 6. decembra, niti da je samo po sebi bilo dovoljna mera da obezbedi stvarni prekid vatre,¹⁰⁵⁸ ostaje činjenica da optuženi jeste izdao takvo naređenje. Kao što je navedeno kasnije u ovoj Presudi, iako optuženi nije pokrenuo, niti se postarao da njegovi potčinjeni pokrenu, efikasnu istragu o događajima od 6. decembra, niti je preduzeo korake da se počinioци kazne,¹⁰⁵⁹ Veće se nije uverilo da je takvo ponašanje, koje je usledilo dosta

¹⁰⁵² Završni podnesak Tužilaštva, par. 278.

¹⁰⁵³ Završni podnesak odbrane, par. 596.

¹⁰⁵⁴ Vidi gore, par. 167.

¹⁰⁵⁵ Vidi gore, par. 338-347.

¹⁰⁵⁶ Vidi dole, par. 418.

¹⁰⁵⁷ Dokazni predmet br. P23.

¹⁰⁵⁸ Vidi dole, par. 428-429.

¹⁰⁵⁹ Vidi dole, par. 444.

vremena nakon činenja zločina, imalo direktan i značajan uticaj na njihovo činenje. Imajući u vidu činjenicu da je optuženi pokušao, mada bezuspešno, da zaustavi dejstva, te u odsustvu pouzdanije sudske prakse u vezi s pitanjem da li i u kakvim okolnostima nečinjenje može da predstavlja *actus reus* za pomaganje i podržavanje, Veće, u datim okolnostima, smatra da to što optuženi nije preduzeo efikasnije mere da zaustavi protivpravno granatiranje Starog grada valja posmatrati u kontekstu odgovornosti optuženog kao nadređenog prema članu 7(3) Statuta. Uz to, Veće se na osnovu dokaza nije uverilo da je ustanovljena potrebna namera.

3. Zaključak

356. U svetlu gorenavedenog, Veće je zaključilo da nije utvrđena odgovornost optuženog prema članu 7(1) za pomaganje i podržavanje protivpravnog granatiranja Starog grada u Dubrovniku 6. decembra 1991. godine.

C. Komandna odgovornost

1. Pravo

357. Član 7(3) Statuta glasi:

Ukoliko je neko od dela navedenih u članovima od 2 do 5 ovog Statuta izvršio podređeni, njegov nadređeni ne može biti oslobođen krivične odgovornosti ako je znao ili je bilo razloga da zna da se podređeni sprema da izvrši takva dela ili da ih je već izvršio, a on nije preduzeo nužne i razumne mere da spreči takva dela ili kazni izvršioca.

Načelo individualne krivične odgovornosti nadređenog koji nije sprečio ili kaznio svoje podređene zbog činenja zločina ustanovljeno je u međunarodnom običajnom pravu¹⁰⁶⁰ i može se primeniti kako na međunarodne, tako i na unutrašnje oružane sukobe.¹⁰⁶¹

358. Kao što je utvrđeno, za individualnu krivičnu odgovornost prema članu 7(3) treba zadovoljiti sledeća tri kriterijuma:

- (i) postojanje odnosa nadređeni-podređeni;
- (ii) nadređeni je znao ili imao razloga da zna da će biti počinjeno ili je već počinjeno krivično delo; i
- (iii) nadređeni je propustio da preduzme neophodne i razumne mere za sprečavanje krivičnog dela ili kažnjavanje počinioca.¹⁰⁶²

¹⁰⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 195; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 343.

¹⁰⁶¹ Za primenu načela komandne odgovornosti na unutrašnje oružane sukobe vidi predmet *Tužilac protiv Hadžihasanovića i drugih*, predmet br. IT-01-47-AR72, Odluku po interlokutornoj žalbi kojom se osporava nadležnost s obzirom na komandnu odgovornost, koju je donelo Žalbeno veće 16. jula 2003, par. 31.

¹⁰⁶² Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 346. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Kordić*, par. 401; Prvostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 294; Prvostepenu presudu u predmetu *Kvočka*, par. 314.

(a) Odnos nadređeni-podređeni

359. Odnos nadređeni-podređeni čini samu srž doktrine o odgovornosti nadređenog za zločine njegovih podređenih. Položaj nadređenog predstavlja pravnu osnovu na kojoj počivaju obaveze nadređenog da deluje i njegova logična odgovornost ukoliko to ne učini.¹⁰⁶³ Kao što je zaključeno u ranijoj sudskoj praksi, doktrina komandne odgovornosti je “u konačnici zasnovana na moći nadređenog da kontroliše postupke svojih podređenih”.¹⁰⁶⁴

360. Postojanje takvog položaja komande u suštini potiče iz “stvarnog posjedovanja, odnosno neposjedovanja moći kontrole nad postupcima podređenih.”¹⁰⁶⁵ Pri utvrđivanju stepena kontrole koju nadređeni ima nad podređenim, Žalbeno veće je primenilo standard efektivne kontrole¹⁰⁶⁶ i zaključilo sledeće:

Pojam efektivne *kontrole* nad podređenim – u smislu materijalne mogućnosti da se spriječi ili kazni kriminalno ponašanje, bez obzira na to kako se ta kontrola sprovodi – prag je koji valja doseći kako bi se pokazalo postojanje odnosa nadređeni-podređeni za potrebe člana 7(3) Statuta.¹⁰⁶⁷

361. U ovom predmetu pokrenuto je pitanje da li se nadređeni može smatrati odgovornim za zločine podređenih koji se nalaze dva stepena niže u lancu komandovanja.¹⁰⁶⁸

362. Iz sudske prakse proističe da su pojmovi komande i podređenosti relativno široki. Komanda ne potiče samo iz formalnog i *de jure* položaja nadređenog,¹⁰⁶⁹ već takođe može da se “zasniva na postojanju *de facto* moći kontrole”.¹⁰⁷⁰ S tim u vezi, nužna potreba da se ustanovi postojanje odnosa nadređeni-podređeni ne podrazumeva “uvođenje uslova *direktne* ili *formalne* subordinacije”.¹⁰⁷¹

¹⁰⁶³ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 76. Vidi i Komentar MKCK uz Dopunske protokole, u kojem stoji da se “odgovornost za kršenje u vidu nepreduzimanja koraka može utvrditi samo ako je data osoba imala obavezu da preduzme korake”, str. 1010. Vidi i Komentar KMP uz član 6 Nacrta kodeksa zločina protiv mira i bezbednosti čovečanstva, Izveštaj Komisije za međunarodno pravo o radu 48. sednice, UN doc. A/51/101996, str. 36.

¹⁰⁶⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 377.

¹⁰⁶⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 370.

¹⁰⁶⁶ Žalbeno veće je potvrdilo zaključak Pretresnog veća da je “neophodno da nadređena osoba ima efektivnu kontrolu nad osobama koje su počinile prvobitna kršenja međunarodnog humanitarnog prava, u smislu da je imala stvarnu mogućnost da spriječi i kazni izvršenje tih prekršaja”, Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 378.

¹⁰⁶⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 256. S tim u vezi, faktori koji ukazuju na položaj vlasti optuženog i govore o tome na koji način se efektivno može vršiti kontrola mogu da uključuju zvanični položaj optuženog, njegovo ovlašćenje da potpisuje naređenja, bilo *de jure* ili *de facto*, proceduru imenovanja, položaj optuženog unutar vojne ili političke strukture i zadatke koje je stvarno obavljao. Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Kordić*, par. 418-424. Žalbeno veće je odbacilo argument da nadređeni može da snosi krivičnu odgovornost usled svoje moći uticaja i zaključilo je da “znatni uticaj kao sredstvo kontrole u bilo kom obliku koji ne dosiže prag posjedovanja efektivne kontrole nad podređenima” (to jest, posedovanja materijalne mogućnosti da spreči ili kazni) nema status pravila u običajnom pravu, a pogotovo ne pravila po kojem bi se nametala krivična odgovornost. Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 266.

¹⁰⁶⁸ Vidi dole, par. 391.

¹⁰⁶⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 193.

¹⁰⁷⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 195.

¹⁰⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 303.

Slično tome, ne postoji uslov da odnos između nadređenog i podređenog bude stalan.¹⁰⁷² Privremeni karakter neke vojne jedinice nije sam po sebi dovoljan da isključi odnos subordinacije.¹⁰⁷³

363. U skladu s gorenavedenim argumentima, i drugi uverljivi izvori ukazuju na to da ne postoji uslov da odnos podređeni-nadređeni bude direktan da bi nadređeni snosio odgovornost za dela svojih podređenih. Potrebno je utvrditi postojanje efektivne kontrole nadređenog nad podređenim, bilo da je taj podređeni direktno odgovoran datom nadređenom, ili da se nalazi nešto dalje u lancu komandovanja. Veće se poziva na Komentar MKCK u vezi s pojmom “nadređenog” u smislu člana 86 Dopunskog protokola I, na kojem se zasniva član 7(3) Statuta, i u kojem se ističe da taj termin ne podrazumeva samo direktno nadređene osobe. To je pitanje kontrole pre nego formalne direktne podređenosti. U Komentaru stoji:

To nije čisto teorijski koncept koji pokriva svaku nadređenu osobu u komandnom nizu, nego nas zanima samo onaj nadređeni koji je lično odgovoran u vezi sa počinioem djela u osnovi jer je taj počinilac, budući njegov podređeni, pod njegovom kontrolom. Neposredna veza koja mora da postoji između nadređenog i podređenog jasno proizlazi iz dužnosti preduzimanja radnji [...]. Štaviše, obično je samo taj nadređeni u poziciji da poseduje informacije koje mu omogućavaju da zaključi da je u tadašnjim okolnostima podređeni počinio ili se sprema da počinio povredu. Međutim, iz ovoga ne bi trebalo zaključiti da se ova odredba odnosi samo na onog komandanta pod čijom se neposrednom komandom podređeni nalazi. [...] Koncept nadređenog je širi i treba se posmatrati u smislu hijerarhije koja obuhvata koncept kontrole¹⁰⁷⁴

364. U prilog ovome dalje govori presuda vojnog suda u predmetu protiv japanskog admirala Soemua Toyode, kojem se sudilo nakon Drugog svetskog rata. Taj vojni sud je sledećim rečima izričito istakao irelevantnost stepena podređenosti:

Najjednostavnijim mogućim rečima, može se reći da Tribunal smatra da je princip komandne odgovornosti sledeći: ako je optuženi znao ili je, uz dužnu revnost, morao doznati da su njegovi podređeni, *posredni ili neposredni*, počinili zverstva dokazana bez senke sumnje pred ovim Tribunalom ili da je postojala praksa koja je prećutno omogućavala činjenje takvih zločina, te ako je optuženi, propustivši da preduzme bilo kakve mere da kazni počinioce, dozvolio da se zverstva nastave, tada nije ispunio dužnost koja mu pripada kao komandantu i treba da bude kažnjen.¹⁰⁷⁵

¹⁰⁷² Kao što je konstatovano u Komentaru MKCK uz član 87 Dopunskog protokola I u vezi s obavezama nadređenih: “Komandant može, za određenu operaciju i na ograničen vremenski period, dobiti pojačanja koja se sastoje od vojnika koji u normalnim okolnostima nisu pod njegovom komandom. On mora osigurati da ti pripadnici oružanih snaga poštuju Konvencije i Protokol sve dok su pod njegovom komandom.” Vidi Komentar MKCK uz Dopunske protokole, str. 1019.

¹⁰⁷³ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 399.

¹⁰⁷⁴ Komentar MKCK uz Dopunske protokole, str. 1013. Vojni sud koji je postupao u predmetu *Visoka komanda* doneo je sličan zaključak: “Krivična odgovornost se ne pripisuje svim pojedincima koji su deo lanca komandovanja samo na osnovu te činjenice. Morao je postojati lični nehat. To je moguće samo ako se pojedinac može direktno okriviti za samo delo ili ako njegov propust da primereno nadzire svoje podređene predstavlja kriminalni nehat sa njegove strane. U potonjem slučaju, mora biti u pitanju lični nehat koji se može izjednačiti sa smišljenom i nemoralnom ravnodušnošću prema delima podređenih, što se pak može izjednačiti s odobravanjem tih dela.” Predmet *United States v. Wilhelm von Leeb et al.*, Trials of War Criminals Before the Nuremberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10, sv. XI, str. 543-544.

¹⁰⁷⁵ Predmet *United States v. Soemu Toyoda*, zvanični transkript suđenja, str. 5006 (naglasak dodat). S tim u vezi, Pretresno veće se dalje poziva na sledeći zaključak vojnog tribunala u predmetu *Taoci* u vezi s optuženim Dehnerom: “Optuženi svoju ravnodušnost prema svim tim ubistvima pravda time što su ona spadala u odgovornost komandanata divizije. Slažemo se da su komandanti divizije odgovorni za naređivanje činjenja

365. S tim u vezi može se pomenuti i Komentar Komisije za međunarodno pravo uz član 6 Nacrta kodeksa zločina protiv mira i bezbednosti čovečanstva u kojem korišćenje termina “nadređeni” u množini govori o tome da doktrina komandne odgovornosti “važi ne samo za osobu direktno nadređenu nekom podređenom, već i za ostale njemu nadređene osobe u vojnom lancu komandovanja ili hijerarhiji vlasti ukoliko su zadovoljeni potrebni kriterijumi.”¹⁰⁷⁶ S tim u vezi, Veće podseća i da “kriterij efektivne kontrole ... podrazumijeva da se za isto krivično djelo koje je počinio podređeni može pozvati na odgovornost više osoba.”¹⁰⁷⁷

366. U svetlu gorenavedenog, Veće smatra da ne postoji pravni uslov da odnos nadređeni-podređeni bude direktan ili neposredan da bi nadređeni snosio odgovornost za zločin svog podređenog, pod uslovom da ima efektivnu kontrolu nad delima ovog potonjeg. Što se tiče toga da li nadređeni poseduje traženi stepen kontrole, Veće smatra da o tome valja odlučivati na osnovu dokaza izvedenih u pojedinačnim predmetima.

(b) Element svesti: nadređeni je znao ili je bilo razloga da zna

367. Nadređeni se može smatrati odgovornim prema članu 7(3) Statuta za zločin koji je počinio podređeni ukoliko je, između ostalog, znao ili je bilo razloga da zna da se podređeni sprema da počinio ili je počinio takav zločin.

368. Stvarno znanje nadređenog da njegovi podređeni čine ili se spremaju da počinu neki zločin ne može se uzeti kao prezumpcija, ali se može utvrditi na osnovu indirektnih dokaza.¹⁰⁷⁸ Faktori koji se mogu uzeti u obzir po tom pitanju uključuju broj, vrstu i opseg protivpravnih dela, period tokom kojeg su počinjena, broj i vrstu snaga i logistike koji su u njima učestvovali, geografsku lokaciju, pitanje da li su takva dela bila rasprostranjena, taktički tempo operacija, *modus operandi* sličnih protivpravnih dela, starešine i osoblje umešano u ta dela i mesto na kojem se komandant tada nalazio.¹⁰⁷⁹

369. U praksi ovog Međunarodnog suda raspravljalo se o tome kada je nadređeni “imao razloga da zna.” Kao što je zaključilo Pretresno veće u predmetu *Čelebići*, nadređeni se može smatrati krivično odgovornim samo ako je stvarno imao na raspolaganju konkretne informacije koje bi ga upozorile na

krivičnih dela. Međutim, nadređeni starešina je *takođe* odgovoran ukoliko naredi, dopusti ili prećutno odobri takvo kažnjivo ponašanje. Njegova je dužnost i obaveza da spreči takva dela, ili, ukoliko su već počinjena, da preduzme korake kako bi sprečio njihovo ponovno činjenje.” Predmet *United States v. Wilhelm List et al.*, Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10, sv. XI, str. 1298.

¹⁰⁷⁶ Izveštaj Komisije za međunarodno pravo o radu 48. sednice, 6. maj – 26. jul 1996, UN doc. A/51/10, str. 37.

¹⁰⁷⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 303, gde se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Aleksovski*, par. 106.

¹⁰⁷⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 386.

¹⁰⁷⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 386. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Kordić*, par. 427 i Prvostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 307.

krivična dela koja su njegovi podređeni počinili¹⁰⁸⁰ ili su se spremali da ih počine. Nadređeni ne snosi odgovornost samo zato što nije pribavio takve informacije.¹⁰⁸¹ Element svesti ili “razlog da zna” utvrđuje se samo na osnovu informacija kojima je nadređeni zaista raspolagao. Međutim, informacije kojima je raspolagao ne moraju biti takve da su same po sebi dovoljne da nagnaju na zaključak o postojanju takvih zločina.¹⁰⁸² Dovoljno je da su informacije nadređenog navele na dalje istrage, ili drugim rečima, da su ukazale na potrebu dodatne istrage kako bi se utvrdilo da li su krivična dela počinjena ili se sprema njihovo činjenje.¹⁰⁸³

370. Žalbeno veće je prihvatilo ovaj stav i zaključilo da će se nadređeni po principima odgovornosti nadređenog smatrati krivično odgovornim samo ako je imao informacije koje bi ga upozorile na krivična dela koja su njegovi podređeni počinili,¹⁰⁸⁴ ili su se spremali da ih počine. Dalje je primećeno da je čak dovoljno da je raspolagao informacijama opšteg karaktera, koje bi ga upozorile na moguća protivpravna dela njegovih podređenih.¹⁰⁸⁵ Može se smatrati da nadređeni ima “razloga da zna” ukoliko poseduje dovoljne informacije da bi bio obavešten o verovatnoći da su podređeni počinili protivpravna dela, to jest, ako su dostupne informacije dovoljne da bi opravdale dalju istragu.¹⁰⁸⁶

371. Veće će u ovoj Presudi zauzeti stav u skladu s navedenom sudskom praksom.

(c) Neophodne i razumne mere

372. Pitanje da li nadređeni nije preduzeo sve neophodne i razumne mere da spreči činjenje zločina ili kazni njegove počinioce suštinski je povezano s pitanjem položaja vlasti tog nadređenog. Pošto definicija “nadređenog” prihvaćena na ovom Međunarodnom sudu iziskuje postojanje efektivne kontrole, *de jure* ili *de facto*, nadređenog treba smatrati krivično odgovornim ako nije preduzeo one mere koje su u granicama njegovih materijalnih mogućnosti. Stoga pitanje toga da li je nadređeni bio eksplicitno pravno nadležan da preduzme takve mere postaje nebitno ukoliko je imao materijalnu mogućnost da deluje.¹⁰⁸⁷

373. Član 7(3) nadređenom ne prepušta izbor između dve alternative, već sadrži dve zasebne pravne obaveze – sprečavanje činjenja krivičnog dela i kažnjavanje počinilaca.¹⁰⁸⁸ Obaveza sprečavanja postoji od trenutka kad nadređeni sazna ili dođe do razumnih osnova za sumnju da se zločin čini ili da

¹⁰⁸⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 393.

¹⁰⁸¹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 62, Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 226.

¹⁰⁸² Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 393.

¹⁰⁸³ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 393; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 437.

¹⁰⁸⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 241; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 62.

¹⁰⁸⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 238.

¹⁰⁸⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 437.

¹⁰⁸⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 395 (fusnote izostavljene). Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Kordić*, par. 443.

¹⁰⁸⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 83.

se njegovo činjenje sprema, dok obaveza kažnjavanja nastaje posle počinjenja zločina.¹⁰⁸⁹ Stoga, ako nadređeni zna ili ima razloga da zna da se zločin čini ili da se sprema njegovo činjenje, on je obavezan da spreči taj zločin i nema pravo da čeka i naknadno kažnjava.

374. Opseg obaveze sprečavanja zavisi od materijalnih mogućnosti nadređenog da interveniše u nekoj konkretnoj situaciji. Pri utvrđivanju individualne odgovornost nadređenih vojni tribunali osnovani nakon Drugog svetskog rata uzimali su u obzir faktore kao što je propust nadređenog da dođe do izveštaja o tome da su vojne akcije izvedene u skladu s međunarodnim pravom,¹⁰⁹⁰ da izda naređenje s ciljem da relevantnu praksu uskladi s pravilima ratovanja,¹⁰⁹¹ da se usprotivi protivpravnom postupanju ili ga osudi,¹⁰⁹² da preduzme disciplinske mere kako bi snage pod svojom komandom sprečio u činjenju zverstava¹⁰⁹³ i da od nadređenih vlasti zahteva da se smesta preduzmu koraci.¹⁰⁹⁴ Međunarodni vojni sud za Daleki istok bio je mišljenja da se obaveza nadređenog ne izvršava izdavanjem rutinskih naređenja, već da može biti potrebno da se aktivnije postupi:

Dužnost vojnog komandanta u takvim okolnostima nije ispunjena pukim izdavanjem rutinskih naređenja ... Njegova je dužnost da preduzima korake i izdaje naređenja kojima će sprečiti činjenje ratnih zločina i da se lično uveri da su ta naređenja izvršena.¹⁰⁹⁵

375. Dužnost nadređenog da spreči činjenje zločina eksplicitno je propisana sporazumima usvojenim nakon Drugog svetskog rata. Dopunski protokol I predviđa da svaki komandant koji je svestan da se njegovi podređeni spremaju da poćine zločin mora "da preduzme potrebne mere kako bi

¹⁰⁸⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 83; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 445-446.

¹⁰⁹⁰ Predmet *Taoci*, 11 TWC 759, str. 1290. Optuženi Rendulić je smatran odgovornim za dela odmazde nad stanovništvom koje su poćinili njegovi podređeni, između ostalog, u svetlu činjenice da nije pokušao da dođe do dodatnih informacija (nakon što je obavešten da su zločin poćinjeli). Slično tome, proglasivši optuženog Dehnera odgovornim, vojni sud je uzeo u obzir to što optuženi nije učinio ništa da dođe do izveštaja o tome da su taoci i zarobljenici uzeti iz odmazde ustreljeni u skladu s međunarodnim pravom, str. 1298; 1271.

¹⁰⁹¹ Predmet *Taoci*, 11 TWC 759, str. 1311. Vojni sud je u vezi s odgovornošću optuženog Lanza za odmazdu koju su izvršili njegovi podređeni zaključio sledeće: "Ovaj optuženi, potpuno svestan događaja, nije učinio apsolutno ništa po tom pitanju. Ne postoji nikakvo naređenje kojim bi se obezbedilo da se uzimanje talaca i odmazda sprovodi u skladu sa pravilima ratovanja ... Kao komandant XXII korpusa, on je bio obavezan da deluje, a pošto to nije učinio i pošto je dopustio da se ta nehumana i protivpravna ubijanja nastave, on snosi krivičnu odgovornost." str. 1311.

¹⁰⁹² Predmet *Visoka komanda*, 11 TWC 1, str. 623. Proglasivši optuženog Hansa von Salmutha odgovornim, vojni sud je, između ostalog, zaključio da "se može reći da se optuženi ni u jednom od raspoloživih dokumenata ili svedočenja nije ni na koji način *usprotivio ili kritikovao* postupke SD /Službe bezbednosti/ ili tražio njihovo uklanjanje ili kažnjavanje." (naglasak dodat). Slično tome, u predmetu *Taoci* vojni sud je zaključio da je optuženi Wilhelm List odgovoran, između ostalog, u svetlu činjenice da "on nijednom nije ta dela osudio kao protivpravna. On nijednom nije pozvao na odgovornost odgovorne za ta nehumana i varvarska dela." Predmet *Taoci*, 11 TWC 759, str. 1272.

¹⁰⁹³ Tokijska presuda, Međunarodni vojni sud za Daleki istok, sveska I, str. 452. Međunarodni vojni sud za Daleki istok je u vezi s optuženim Kimurom zaključio da "[o]n nije preduzeo disciplinske mere ili druge korake da snage pod svojom komandom spreči u činjenju zverstava."

¹⁰⁹⁴ Tokijska presuda, Međunarodni vojni sud za Daleki istok, sveska I, str. 448. U Tokijskoj presudi je zaključeno da je optuženi Hirota "zanemario svoju dužnost time što nije insistirao pred kabinetom da se smesta preduzmu mere da se zaustave te strahote, ako već nije imao mogućnosti da preduzme neke druge radnje kako bi postigao taj rezultat. Smatrao je da je dovoljno da se pouzda u uveravanja za koja je znao da nisu sprovedena u delo..."

¹⁰⁹⁵ Tokijska presuda, Međunarodni vojni sud za Daleki istok, sveska I, str. 452.

se sprečilo takvo kršenje.”¹⁰⁹⁶ U Komentaru MKCK uz gorenavedeni tekst ističe se da ta dužnost varira u zavisnosti od stepena komande, te da, na primer, može da podrazumeva da “poručnik mora da označi zaštićeno mesto na koje naiđe tokom napredovanja, komandir čete mora da obezbedi da se napad obustavi ako utvrdi da cilj napada više ne predstavlja vojni cilj, a komandant puka mora da bira ciljeve tako da izbegne nasumične napade.”¹⁰⁹⁷

376. Dužnost nadređenog da kazni počinioce nekog zločina uključuje u najmanju ruku obavezu da istraži eventualne zločine, da utvrdi činjenično stanje i, ako nije ovlašćen da kažnjava, da ih prijavi nadležnim vlastima.¹⁰⁹⁸ Vojni sudovi osnovani nakon Drugog svetskog rata tumačili su dužnost nadređenog da kazni tako da podrazumeva obavezu nadređenog da sprovede efikasnu istragu¹⁰⁹⁹ i da aktivno postupi kako bi obezbedio da se počinioци privedu pred lice pravde.¹¹⁰⁰ S tim u vezi moglo bi biti relevantno to da li je nadređeni zatražio izveštaj, kao i temeljitost istrage.¹¹⁰¹

377. Dalje smernice u vezi s tim šta podrazumeva obaveza kažnjavanja izložene su u Dopunskom protokolu I. Član 87(3) Dopunskog protokola I traži da nadređeni koji je doznao da su njegovi potčinjeni izvršili povredu Konvencija ili Protokola “kad je to primereno, pokrene disciplinski ili kazneni postupak” protiv njih. Komentar MKCK sugerše da ta mera može da uključuje obaveštavanje nadređenih o situaciji, “sastavljanje izveštaja u slučaju kršenja, [...] predlaganje kaznenih mera nadređenom kao osobi s disciplinskim ovlašćenjima ili, ukoliko se radi o nekome ko i sam ima takva

¹⁰⁹⁶ Dopunski protokol I, član 87(3).

¹⁰⁹⁷ Komentar MKCK uz Dopunske protokole, par. 3560-3561, str. 1022.

¹⁰⁹⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 446.

¹⁰⁹⁹ Sudenje generalu Tomoyukiju *Yamashiti*, The United Nations War Crimes Commission, Law Reports of Trials of War Criminals /Komisija Ujedinjenih nacija za ratne zločine, Pravni izveštaji o suđenjima ratnim zločincima/, sveska IV, str. 35: “...ako su ubistva i silovanja i druga opaka, osvetoljubiva dela učestala a komandant *ništa delotvorno ne preduzme* da otkrije i suzbije krivična dela, takav komandant može se smatrati odgovornim, čak krivično odgovornim, za nezakonito postupanje njegovih vojnika ...” (naglasak dodat). Vidi i Tokijsku presudu, Međunarodni vojni sud za Daleki istok, sveska I, str. 458. U Tokijskoj presudi je konstatovano da optuženi Shigemitsu “nije preduzeo nikakve *odgovarajuće korake* da tu stvar istraži ... Trebalo je da insistira na tome, ako treba i da podnese ostavku, kako bi sa sebe skinuo odgovornost za koju je sumnjao da se ne izvršava.” Tokijska presuda, Međunarodni vojni sud za Daleki istok, sveska I, str. 458 (naglasak dodat).

¹¹⁰⁰ Predmet *Visoka komanda*, str. 623: Pri proceni odgovornosti Hansa von Salmutha za dela njegovih podređenih, vojni sud je uzeo u obzir činjenicu da jedina izrečena kazna bila kazna od 20 dana zatvora jednom pripadniku njegovih snaga za neovlašćeno učešće u toj akciji. Predmet *Visoka komanda*, str. 623. U predmetu *Taoci* vojni sud je uzeo u obzir nastojanje optuženog da sprovede adekvatnu istragu i da počinioce privede pred lice pravde: “Sprovedena je istraga, utvrđeno je da je borbeni izveštaj komandujućeg oficira netačan i da je komandant puka delovao izvan postojećih naređenja. Kad je to otkriveno, optuženi Felmy je predložio da se preduzmu disciplinske mere protiv zaduženog oficira u vezi s žrtvama puka u tadašnjoj zoni borbi. Optuženi je u svom svedočenju izjavio da nikad nije saznao da li je i kakva kazna izrečena okrivljenom oficiru. Reklo bi se da nije bio zainteresovan da se okrivljeni oficir privede pravdi.” Predmet *Taoci*, str. 1309.

¹¹⁰¹ Međunarodni vojni tribunal za Daleki istok zaključio je da optuženi Tojo snosi odgovornost jer nije preduzeo adekvatne korake “da kazni počinioce i spreči činjenje sličnih zločina u budućnosti. ... On nije zatražio izveštaj o tom incidentu. ... Uzgred se raspitao o tom maršu ali nije ništa preduzeo. Niko nije kažnjen.” Tokijska presuda, Međunarodni vojni tribunal za Daleki istok, sveska I, str. 462.

ovlašćenja, njihovu primenu u okviru nadležnosti i, naposljetku, ukoliko je nužno, prosleđivanje predmeta pravosudnom organu zajedno s činjeničnim dokazima do kojih se došlo.”¹¹⁰²

378. Imajući u vidu gorenavedeno, pitanje da li su preduzete sve neophodne i razumne mere da se spreči činjenje zločina ili kazne njihovi počinioci treba razmatrati u svetlu tadašnjih materijalnih ovlašćenja optuženog. Faktori relevantni za ocenu Veća, između ostalog, uključuju pitanje da li su izdata konkretna naređenja kojima se zabranjuju ili zaustavljaju kažnjive aktivnosti, koje su druge mere preduzete kako bi se obezbedio prestanak protivpravnih dela i da li se može razumno utvrditi da su te mere bile dovoljne u konkretnim okolnostima, te kakvi su koraci preduzeti nakon počinjenja zločina kako bi se obezbedila adekvatna istraga, a počinioci priveli pred lice pravde.

2. Nalazi

(a) Odnos nadređeni-podređeni

(i) Komandna struktura

379. Drugu OG formirao je sredinom septembra 1991. godine¹¹⁰³ Generalštab JNA.¹¹⁰⁴ To je bila privremena formacija na nivou armije¹¹⁰⁵ i postojala je tokom velikog dela 1992.¹¹⁰⁶ Teritorija njene zone odgovornosti prostirala se od Bokokotorskog zaliva na jugu do Neretve na severu¹¹⁰⁷ i do Mostara na teritoriji sadašnje Bosne i Hercegovine,¹¹⁰⁸ što znači da je obuhvatala grad Dubrovnik s okolinom. Štab se na početku nalazio u Kifinom selu,¹¹⁰⁹ ali se u oktobru 1991. premestio u Trebinje u Bosni i Hercegovini.¹¹¹⁰

380. Komandant 2. OG u septembru 1991. bio je general Jevrem Cokić.¹¹¹¹ Krajem septembra ili početkom oktobra 1991. na njegovo mesto došao je general Ružinovski.¹¹¹² Dana 12. oktobra 1991.

¹¹⁰² Komentar MKCK uz Dopunske protokole, par. 3562, str. 1023.

¹¹⁰³ Admiral Jokić, T. 3822; 4586.

¹¹⁰⁴ Milovan Zorc, T. 6564; dokazni predmet br. P204, str. 26.

¹¹⁰⁵ Admiral Jokić, T. 3822; 4418; 4586.

¹¹⁰⁶ Pukovnik Jovanović, T. 7040-7041. Admiral Jokić je u svom svedočenju izjavio da je 2.OG komandovala svim jedinicama koje su učestvovala u operacijama oko Dubrovnika sve do maja 1992. (admiral Jokić T. 4995).

¹¹⁰⁷ Admiral Jokić je u svom svedočenju izjavio da se zona odgovornosti 2. OG prostirala do reke Neretve, T. 4418. Međutim, Adrien Stringer smatra da se ona na severu prostirala do Slanog, T. 316.

¹¹⁰⁸ Adrien Stringer je izjavio da je na sastanku 11. oktobra 1991. general Ružinovski, u svojstvu komandanta 2. OG, objasnio da se zona odgovornosti 2. OG protezala od Bokokotorskog zaliva na jugu do Slanog na severu i do Mostara u Bosni i Hercegovini, T. 316. Vidi i admirala Jokića, T. 4418; Milovana Zorca, T. 6565.

¹¹⁰⁹ Admiral Jokić, T. 3823.

¹¹¹⁰ Admiral Jokić, T. 3860-3861; vidi i dokazni predmet br. P115, dopis od 7. novembra 1991. upućen Štabu 2. OG u Trebinju. Dana 6. decembra 1991. Colm Doyle se sastao s optuženim na komandnom mestu 2. OG u Trebinju, T. 1708-1710.

¹¹¹¹ Pukovnik Svičević, T. 7057-7058; dokazni predmet br. D44, dokument s datumom 29. septembar 1991. koji je potpisao general Cokić, komandant 2. OG; kapetan Nešić, T. 8200.

¹¹¹² Admiral Jokić, T. 3824; vidi i Adriena Stringera, T. 311; 315. Na sastanku održanom 11. oktobra 1991, general Ružinovski je govorio u svojstvu komandanta 2. OG. Pukovnik Svičević, T. 7058.

optuženi je preuzeo komandu nad 2. OG¹¹¹³ i ostao na položaju komandanta 2. OG tokom velikog dela 1992. godine.¹¹¹⁴

381. Dana 7. oktobra 1991. u sastavu 2. OG bilo je sledećih pet jedinica: 37. korpus (Užički korpus) pod komandom generala Milana Torbice, 2. korpus (Podgorički korpus) pod komandom generala Dragutina Eremije, 9. VPS (Boka), kojim je 7. oktobra kao vršilac dužnosti komandovao kapetan bojnog broda Zec, da bi admiral Jokić sutradan preuzeo dužnost, 472. mtbr (Trebinjska brigada), pod komandom pukovnika Obrada Vičića, i novoformirana 2. taktička grupa, aktivna na području Konavala, pod komandom generala Branka Stankovića. Komandanti tih jedinica bili su direktno podređeni optuženom.¹¹¹⁵

382. U oktobru i novembru 1991. uvedene su neke promene u komandnoj strukturi 2. OG. Počev od 21. oktobra 1991, 2. taktička grupa je rasformirana a jedinice iz njenog sastava prepotčinjene su u druge sastave.¹¹¹⁶ Usled toga, 3/5. mtbr iz Podgorice, koji je ranije pripadao 2. taktičkoj grupi, prepotčinjen je 9. VPS i ostao pod njegovom komandom najmanje do 31. decembra 1991.¹¹¹⁷

383. Promene su izvršene i kad je reč o 472. mtbr. Dana 25. oktobra 1991, naredjenjem optuženog, 472. mtbr, koja je bila direktno podređena 2. OG, prepotčinjena je pod komandu 9. VPS.¹¹¹⁸ Dana 20. novembra 1991, naredjenjem admirala Jokića u skladu s odlukom 2. OG, 472. mtbr, uz izuzetak 3. bataljona (u daljem tekstu: 3/472. mtbr), izašla je iz sastava 9. VPS i prepotčinjena je 2. korpusu. Do kraja 1991. i tokom većeg dela 1992. 3/472. mtbr je ostao direktno podređen 9. VPS.¹¹¹⁹

384. Usled tih promena u komandnoj strukturi 2. OG, 6. decembra 1991. u sastavu 2. OG bile su sledeće tri jedinice: 37. korpus, 2. korpus i 9. VPS.¹¹²⁰

385. U sastavu 9. VPS bile su sledeće jedinice: 3/5. mtbr, 3/472. mtbr, 3. laka brigada, odeljenje Teritorijalne odbrane Trebinje i jedan njihov bataljon, neke teritorijalne jedinice i 107. obalna

¹¹¹³ Dokazni predmet br. P135; admiral Jokić, T. 3824; Adrien Stringer, T. 339. Na sastanku PMEŽ i JNA održanom 14. oktobra 1991, oficir JNA za vezu je izjavio da će sporno pitanje proslediti optuženom, novoimenovanom komandujućem generalu, Adrien Stringer, T. 339.

¹¹¹⁴ Admiral Jokić, T. 3831; Per Hvalkof, T. 2301-2302. Dana 6. decembra 1991. optuženi je bio najviši starešina JNA na tom području, Colm Doyle, T. 1724. Vidi i Colma Doylea, sastanak sa šefom posmatračke misije ambasadorom Salgueirom u februaru 1992, Colm Doyle, T. 1724.

¹¹¹⁵ Admiral Jokić, T. 3826-3827; dokazni predmet br. P99. Per Hvalkof je u svom svedočenju izjavio da je operativni štab PMEŽ izradio grafikone komandne strukture JNA na odgovarajućim područjima (T. 2215-2216). Ti podaci pokazuju da je optuženi bio komandant snaga JNA na tom području tokom čitavog perioda od oktobra do decembra 1991, Per Hvalkof, T. 2216-2217.

¹¹¹⁶ Admiral Jokić, T. 3862; 4502.

¹¹¹⁷ Admiral Jokić, T. 3845; 3847; 4593; dokazni predmet br. P100. Vidi i potpukovnika Jovanovića, T. 8072.

¹¹¹⁸ Dokazni predmet br. D43; admiral Jokić, T. 3837; 3954; 4401-4403; Milovan Zorc, T. 6691-6692; potpukovnik Pavičić, T. 6923-6925.

¹¹¹⁹ Dokazni predmet br. P101; admiral Jokić, T. 3834-3835; 4494; 4595; Milovan Zorc, T. 6604-6605; potpukovnik Pavičić, T. 6895; 6930.

¹¹²⁰ Admiral Jokić, T. 3831; dokazni predmet br. P100; Milovan Zorc, T. 6550; 6688-6689.

artiljerijska grupa (OAG).¹¹²¹ Štab 9. VPS se najpre nalazio u Kumboru, Crna Gora.¹¹²² Kasnije je u Kuparima kod Dubrovnika uspostavljeno istureno komandno mesto.¹¹²³ Komandant 9. VPS bio je admiral Jokić.¹¹²⁴

386. U 3/472. mtbr bilo je otprilike 700 vojnika. Sastojao se od četiri čete: tri pešadijske čete, od kojih su sve raspolagale minobacačima od 82 mm, i jedne protivtenkovske čete.¹¹²⁵ Imao je i bateriju minobacača od 120 mm.¹¹²⁶ Od kraja oktobra 1991. pa do kraja 1991. i tokom većeg dela 1992. godine, 3/472. mtbr je bio pod komandom kapetana Kovačevića, zvanog Rambo.¹¹²⁷

387. Sastav 3/5. mtbr bio je sličan sastavu 3/472. mtbr, osim što je imao i četvu oklopnih transportera.¹¹²⁸ Komandant 3/5. mtbr bio je major Srboljub Zdravković,¹¹²⁹ kojem je 5. decembra 1991. odobreno odsustvo, te ga je privremeno zamenio potpukovnik Jovanović, načelnik štaba brigade.¹¹³⁰ Dana 5. i 6. decembra 1991. tom jedinicom je privremeno komandovao potpukovnik Jovanović,¹¹³¹ ali je uveče 6. decembra 1991. naredjenjem admirala Jokića po kratkom postupku smenjen s mesta komandanta, to jest, efektivno je komandovao 3/5. mtbr samo u vreme planiranja i izvođenja napada.¹¹³²

388. U 3. lakoj brigadi bilo je 1.200 do 1.300 ljudi i imala je slabu artiljeriju. Korišćena je za pomoćne zadatke i kontrolu teritorije. Odeljenje Teritorijalne odbrane Trebinje i njegovi bataljoni nisu učestvovali u borbenim operacijama.¹¹³³

389. U sastavu 107. OAG bilo je pet baterija, od kojih je jedna bila baterija haubica kalibra 85 mm i jedna baterija haubica kalibra 130 mm.¹¹³⁴ Od kraja oktobra 1991. do početka 1992. baterije od 130

¹¹²¹ Admiral Jokić, T. 3831-3832; dokazni predmet br. P100; dokazni predmet br. D46. Jedinice navedene u dokaznom predmetu br. P100 su samo kopnene jedinice; u strukturi celog 9. VPS bio je i izvestan broj pomorskih snaga, kao što se vidi iz dokaznog predmeta br. D46. Vidi i admirala Jokića, T. 4485-4493. Vidi i Milovana Zorca, T. 6559 po pitanju 3/472. mtbr. U vezi s 107. OAG vidi kapetana Pepića, T. 7473-7475.

¹¹²² Admiral Jokić, T. 3859. Vidi i kapetana fregate Handžijeva, T. 7587.

¹¹²³ Admiral Jokić, T. 3859.

¹¹²⁴ Admiral Jokić, T. 3824; Vidi i dokazni predmet br. P204, str. 19.

¹¹²⁵ Admiral Jokić, T. 3836.

¹¹²⁶ Admiral Jokić, T. 3845.

¹¹²⁷ Admiral Jokić, T. 4095-4096; poručnik Lemal, T. 7346. Potpukovnik Stojanović je izjavio da je kapetan Kovačević postao komandant 3. bataljona 21. oktobra 1991, T. 7796. U vezi s tim da je kapetan Kovačević vršio tu dužnost najmanje do kraja decembra 1991, vidi admirala Jokića, T. 4119; 3833; 4130 i dokazni predmet br. P133.

¹¹²⁸ Admiral Jokić, T. 3846.

¹¹²⁹ Admiral Jokić, T. 3845, dokazni predmet br. P100.

¹¹³⁰ Potpukovnik Jovanović, T. 8075; 8071-8072; 8077; admiral Jokić, T. 8551-8552.

¹¹³¹ Admiral Jokić, T. 4103-4104; potpukovnik Jovanović, T. 8082.

¹¹³² Pukovnik Jovanović, T. 8093-8094; admiral Jokić, T. 8553.

¹¹³³ Admiral Jokić, T. 3846-3847.

¹¹³⁴ Kapetan Pepić, T. 7473-7474; admiral Jokić, T. 4398.

mm i od 85 mm bile su stacionirane na aerodromu Čilipi.¹¹³⁵ Komandant 107. OAG bio je potpukovnik Stamenov.¹¹³⁶

390. Neki svedoci odbrane su bili mišljenja da je 9. VPS spadao u Vojnopomorsku oblast (u daljem tekstu: VPO) i da je najviša vojna komanda kojoj je odgovarao bila komanda VPO, što se može pretpostaviti na osnovu nekih naređenja koja je 9. VPS dobio od VPO.¹¹³⁷ U mirnodopskim uslovima 9. VPS jeste bio regularni deo VPO. Međutim, u periodu od oktobra 1991. i tokom velikog dela 1992. godine 9. VPS je spadao u 2. OG, od čije komande je dobijao borbene zadatke.¹¹³⁸ Tokom tog perioda 9. VPS više nije bio pod operativnom komandom VPO.¹¹³⁹ Moguće je da je VPO i dalje u pomorskim pitanjima imao ograničene veze s 9. VPS, prvenstveno administrativne prirode, ali Veće konstatuje da dokazi pokazuju da se to nije kosilo s tim da je 9. VPS bio deo 2. OG.¹¹⁴⁰

391. U svetlu gorenavedenog, Veće se uverilo da su 6. decembra 1991. godine, između ostalih jedinica, 3/472. mtbr, 3/5. mtbr i 107. OAG bili direktno podređeni 9. VPS, koji je pak bio podređen 2. OG. Jedinice 3/472. mtbr, 3/5. mtbr i 107. OAG nalazile su se dva stepena niže u lancu u odnosu na 2. OG. Veće se, stoga, uverilo i konstatuje da je optuženi, kao komandant 2. OG, *de jure* bio nadređen snagama JNA koje su učestvovala u napadu na Srđ i granatiranju Dubrovnika, uključujući Stari grad.

(ii) Efektivna kontrola

392. Kao što je gore u tekstu bilo reči, pokazatelji efektivne kontrole zavise od konkretnih okolnosti predmeta.¹¹⁴¹ Veće će sada razmotriti pitanje da li se na osnovu dokaza izvedenih u ovom predmetu može zaključiti da je optuženi bio u mogućnosti da spreči protivpravno granatiranje dubrovačkog Starog grada 6. decembra 1991. i da kazni počinioce, odnosno pokrene disciplinske ili druge administrativne korake protiv njih.

¹¹³⁵ Kapetan Pepić, T. 7474-7475.

¹¹³⁶ Kapetan Pepić, T. 7474.

¹¹³⁷ Kapetan Drljan, T. 7685. Kapetan Drljan se pozvao na naređenje za izvlačenje tri patrolna čamca iz Pule, koje je 27. septembra 1991. dobio od kapetana Krstića ili Krste Đurovića, komandanta sektora, T. 7685. Vidi i dokazni predmet br. D105, naređenje koje je admiral Jokić, komandant 9. VPS, izdao na osnovu naređenja VPO.

¹¹³⁸ Milovan Zorc, T. 6661-6663.

¹¹³⁹ Dokazni predmet br. P199, naređenje komande VPO od 20. septembra 1991. u kojem se 9. VPS ne pominje kao jedinica pod operativnom komandom VPO, niti mu se određuju ikakvi zadaci. Vidi i dokazni predmet br. P204, str. 19-20.

¹¹⁴⁰ Vidi dole, par. 404.

¹¹⁴¹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 69.

a. Da li je optuženi imao materijalnu mogućnost da spreči napad na Stari grad 6. decembra 1991. godine?

393. Veće najpre želi da istakne de je 2. OG, uprkos tome što je bila tek osnovana, imala osnovnu organizacionu strukturu potrebnu za kontrolisanje borbenih operacija.¹¹⁴² Od direktno podređenih jedinica, 9. VPS, 2. korpusa i 37. korpusa, dobijala je redovne borbene izveštaje, sastavljene na osnovu izveštaja njima podređenih jedinica do nivoa bataljona.¹¹⁴³ Sva načela rukovođenja i komandovanja oružanim snagama važila su i za 2. OG.¹¹⁴⁴

394. Komanda 2. OG izvodila je borbena dejstva preko komandi korpusa, VPS i brigada.¹¹⁴⁵ Komandanti jedinica direktno podređenih 2. OG izdavali su naređenja svojim podređenim jedinicama u skladu s naređenjima komande 2. OG.¹¹⁴⁶ Admiral Jokić, komandant 9. VPS, dobijao je naređenja od komande 2. OG¹¹⁴⁷ i u skladu s njima izdavao naređenja svojim podređenim jedinicama, uključujući 3/472. mtbr, 3/5. mtbr i 107. OAG.¹¹⁴⁸

395. Kao komandant 2. OG, optuženi je bio ovlašćen da direktno izdaje borbena naređenja ne samo direktno podređenim jedinicama i jedinicama jedan stepen niže u lancu, već i jedinicama dva i više stepena niže.¹¹⁴⁹ Konkretna primer za to je naređenje komande 2. OG od 24. oktobra 1991. s imenom optuženog u kojem se jedinicama 2. OG, uključujući 9. VPS i 472. mtbr, daju naređenja o taktici izvođenja borbenih dejstava.¹¹⁵⁰ U naređenju od 23. oktobra 1991, potpisano u ime optuženog, 9. VPS i 472. mtbr se dodeljuju konkretni zadaci. U istom naređenju su 3/472. mtbr direktno dodeljeni borbeni zadaci.¹¹⁵¹ Među njima je bilo i naređenje za premeštanje jedinice na jedan konkretan položaj.

396. Naravno, ovlašćenje optuženog da izdaje direktna borbena naređenja uključivalo je ovlašćenje da nekoj jedinici naredi prekid vatre i da eksplicitno zabrani napade na pojedine ciljeve. Kao primeri se mogu navesti naređenje komande 2. OG od 24. oktobra 1991. s imenom optuženog, upućeno komandama 2. korpusa, 37. korpusa, 9. VPS i 472. mtbr, kojim se "izričito" zabranjuju napadi na Dubrovnik.¹¹⁵² Jedno drugo naređenje komande 2. OG s potpisom optuženog, upućeno 9. VPS, 18.

¹¹⁴² Admiral Jokić, T. 3829-3830.

¹¹⁴³ Admiral Jokić, T. 3907-3909; 4519-4522; dokazni predmet br. P45; dokazni predmet br. P204, str. 22.

¹¹⁴⁴ Milovan Zorc, T. 6433.

¹¹⁴⁵ Dokazni predmet br. P204, str. 22-23.

¹¹⁴⁶ Dokazni predmet br. P204, str. 22-23; vidi, na primer, i dokazni predmet br. P122.

¹¹⁴⁷ Admiral Jokić, T. 3856-3858. Admiral Jokić je izjavio da je operaciju o kojoj se govori u dokaznom predmetu br. P126 naredila komanda 2. OG, T. 3992-3994.

¹¹⁴⁸ Admiral Jokić, T. 3856-3858; 3992-3995; 4329. Komanda 2. OG je obavješćavana o naređenjima koja je komanda 9. VPS izdavala podređenim jedinicama. Vidi, na primer, dokazni predmet br. P126; dokazni predmet br. P128.

¹¹⁴⁹ Milovan Zorc, T. 6594; dokazni predmet br. P204, str. 22-23.

¹¹⁵⁰ Dokazni predmet br. P119; admiral Jokić, T. 3958-3959.

¹¹⁵¹ Dokazni predmet br. P121; poručnik Lemal, T. 7399-7402. Poručnik Lemal je potvrdio da su u tom naređenju njegovom bataljonu dodeljeni konkretni zadaci, T. 7399-7401.

¹¹⁵² Dokazni predmet br. P119, par. 3, i poslednja rečenica; admiral Jokić, T. 3932-3993.

novembra 1991, sadrži eksplicitno naređenje da se ne otvara vatra na dubrovački Stari grad i da se jedinice izložene neprijateljskoj vatri povuku u zaklon.¹¹⁵³

397. Optuženi je bio ovlašćen da naredi prepotčinjavanje jedinica u sastavu 2. OG. Izmene u strukturi komande 2. OG u periodu od 7. oktobra do 6. decembra 1991. bile su posledica naređenja komande 2. OG u skladu s predlozima podređenih jedinica.¹¹⁵⁴

398. O prirodi i opsegu materijalne mogućnosti optuženog da spreči napade na Dubrovnik od strane snaga JNA angažovanih na tom području dodatno govori to što je bio ovlašćen da predstavlja JNA u pregovorima s PMEZ i Kriznim štabom Dubrovnika. Adrien Stringer je posvedočio da je optuženi, nakon što je preuzeo komandu nad 2. OG, kao sveukupni komandant bio jedini koji je donosio odluke po pitanju zahteva PMEZ.¹¹⁵⁵ Optuženi je bio ovlašćen da u ime JNA potpiše predlog za normalizaciju života u Dubrovniku upućen PMEZ i Kriznom štabu Dubrovnika, u skladu s kojim je JNA trebalo da garantuje apsolutni prekid vatre svih svojih jedinica i sigurnost stanovnika i kulturnih spomenika u Dubrovniku.¹¹⁵⁶ Dopisi PMEZ po pitanju položaja linija JNA ili kršenja prekida vatre upućivani su optuženom.¹¹⁵⁷

399. Neki svedoci odbrane, koji su u jesen 1991. bili komandiri četa podređenih 3/472. mtbr, izjavili su u svom svedočenju da su naređenja dobijali samo od direktno nadređenog kapetana Kovačevića i da znaju da je nadređeni starešina kapetana Kovačevića bio komandant 9. VPS admiral Jokić. Reklo bi se da oni, na nivou na kojem su bili, nisu znali kakva je uloga 2. OG.¹¹⁵⁸ Takvi iskazi nisu iznenađujući, naročito pošto je 2. OG bila tek formirana privremena struktura. Kao što je gore rečeno, 2. OG je obično izvodila borbena dejstva preko korpusa, VPS i komandi brigada.¹¹⁵⁹ U skladu s načelom jedinstvene komande koje je primenjivano u JNA, nadređena komanda nadležna da izdaje naređenja korpusu bila je komanda korpusa. Iako je viši oficir bio ovlašćen da izdaje naređenja onima na drugom ili nižem stepenu u lancu, to nije bila uobičajena pojava.¹¹⁶⁰ U praksi se pre moglo očekivati da podređeni na nivou četnih komandira dobijaju naređenja od direktno nadređenih i da ne znaju s kojeg

¹¹⁵³ Dokazni predmet br. D47; vidi i admirala Jokića, T. 4551-4554.

¹¹⁵⁴ Admiral Jokić, T. 3848. Naređenje o prepotčinjenju 472. mtbr izdato je u skladu s odlukom komande 2. OG (dokazni predmet br. P101). Vidi i dokazni predmet br. D43.

¹¹⁵⁵ Adrien Stringer, T. 447.

¹¹⁵⁶ Dokazni predmet br. P22, stavka 7; Lars Brolund, T. 855. Vidi i admirala Jokića, T. 3971-3974.

¹¹⁵⁷ Per Hvalkof, T. 2134; dokazni predmet br. P61, separator 8. PMEZ je u pismu upućenom optuženom protestovao zbog granatiranja Dubrovnika 9. novembra 1991. i ograničavanja slobode kretanja posmatrača EZ (Per Hvalkof, T. 2141-2142; dokazni predmet br. P61, separator 10). Zatim se PMEZ tokom granatiranja od 9. do 14. novembra 1991. obratio optuženom sa zahtevom da obustavi granatiranje (Per Hvalkof, T. 2168, dokazni predmet br. P61, separator. 17; vidi i Pera Hvalkofa, T. 2139, dokazni predmet br. P61, separator 9).

¹¹⁵⁸ Poručnik Lemal, T. 7402-7403; potpukovnik Stojanović, T. 7834-7842. Potpukovnik Jovanović, komandant 3/5. mtbr, izjavio je u svom svedočenju da tokom izvršavanja svojih zadataka nije imao nikakvog kontakta s 2. OG, T. 8077.

¹¹⁵⁹ Dokazni predmet br. P204, str. 22-23.

¹¹⁶⁰ Milovan Zorc, T. 6594; dokazni predmet br. P204, str. 22-23.

su ona nivoa stigla. Stoga, ti iskazi nisu protivrečni načelima primenjivanim u JNA, kao što pokazuju dokazi, i nisu od suštinskog značaja za pitanje efektivne kontrole optuženog nad svim jedinicama 2. OG.

400. Odbrana se oslanja na to što je komanda 9. VPS podnela dva izveštaja direktno Generalštabu SFRJ, a da o tome nije obavestila komandu 2. OG.¹¹⁶¹ Ona se poziva na “Izveštaj Komisije o oštećenjima u starom delu Dubrovnika” s potpisom admirala Jokića, upućen zameniku sekretara za narodnu odbranu admiralu Stanetu Brovetu¹¹⁶² i na “Izveštaj o akciji 3/472. mtbr od 6. decembra 1991”, s potpisom admirala Jokića, upućen “Prvoj upravi”, posebno generalu Simonoviću.¹¹⁶³ Kao što je istaknuto na drugim mestima u ovoj Presudi, ako se uzmu u obzir veoma posebne okolnosti u kojima su oni nastali, ti izveštaji ne predstavljaju dokaz o uobičajenoj komandnoj strukturi ili o raspadu uobičajene komandne strukture, niti išta govore o relevantnim ovlašćenjima i obavezama optuženog.¹¹⁶⁴

401. Odbrana je takođe natuknula da su česte promene u komandi 2. OG i prepotčinjenje njenih jedinica bili faktor koji je negativno uticao na efikasnost komandnog sistema 2. OG.¹¹⁶⁵ Iako česte promene u komandi mogu predstavljati negativan faktor kad je reč o atmosferi komandovanja i rukovođenja,¹¹⁶⁶ na osnovu dokaza se ne može zaključiti da su te promene u praksi bile od bitnijeg uticaja na efikasnost komande optuženog i njegova ovlašćenja nad 2. OG tokom relevantnog perioda. Značajno je to da je 9. VPS delovao u skladu s naređenjima i odlukama komande 2. OG i da se pridržavao naređenja optuženog.¹¹⁶⁷ Veće želi da istakne da je ukazom Predsedništva Jugoslavije od 28. novembra 1991. optuženi unapređen u čin general-pukovnika zbog, između ostalog, uspešnog rukovođenja i komandovanja.¹¹⁶⁸ Radi se o vanrednom unapređenju, što ukazuje na sposobnost optuženog da vrši efikasnu kontrolu nad snagama pod svojom komandom.

402. Kao što je pomenuto gore u odeljku o komandnoj strukturi, u dokazima odbrane se tvrdi da je 9. VPS, koji je u mirnodopskim uslovima bio regularni deo VPO, u periodu od oktobra do decembra 1991. dobijao i izvršavao naređenja VPO. Stoga se pokreće pitanje da li je u vreme na koje se odnosi ova Optužnica VPO imala efektivnu kontrolu nad 9. VPS.

¹¹⁶¹ Završni podnesak odbrane, par. 84 i dalje.

¹¹⁶² Dokazni predmet br. P61, separator 39.

¹¹⁶³ Dokazni predmet br. D65.

¹¹⁶⁴ Vidi gore, par. 171-173.

¹¹⁶⁵ Završni podnesak odbrane, par. 68-72.

¹¹⁶⁶ Milovan Zorc, T. 6682.

¹¹⁶⁷ Naređenje za prepotčinjenje 472. mtbr izdala je komanda 9. VPS u skladu s odlukom komande 2. OG (dokazni predmet br. P101). Naređenje komande 9. VPS izdato 24. oktobra 1991. s ciljem poboljšanja bezbednosti izdato je u skladu s naređenjem 2. OG (dokazni predmet br. P122). Vidi i dokazni predmet br. P109 i dokazni predmet br. P113.

¹¹⁶⁸ Dokazni predmet br. P134; dokazni predmet br. P135; admiral Jokić, T. 4122-4124.

403. Kao što je već utvrđeno,¹¹⁶⁹ od oktobra 1991. i tokom velikog dela 1992. godine, 9. VPS je bio deo 2. OG. VPO je zadržala izvesna ovlašćenja po pitanjima kao što su organizacija i formacije, popuna sastava ljudstvom, kadrovsko upravljanje koje se odnosilo na više oficire, logistička podrška i drugo.¹¹⁷⁰ Naređenjem od 24. oktobra 1991. komanda 2. OG je naložila 9. VPS da razmotri potrebu ojačanja ratnih brodova, te da, shodno tome, komandi VPO blagovremeno uputi zahtev za takve brodove.¹¹⁷¹ Dana 4. odnosno 5. decembra 1991. godine 9. VPS uputio je komandi 2. OG i komandi VPO dva izveštaja o logističkim pitanjima.¹¹⁷² Ti dokazi ukazuju na to da je u periodu od oktobra do decembra 1991. VPO u odnosu na 9. VPS imao prvenstveno administrativnu funkciju.

404. Kao što je rečeno u prethodnim odeljcima, 9. VPS je dobijao borbena naređenja od komande 2. OG.¹¹⁷³ VPO nije bila ovlašćena da utiče na borbena dejstva 9. VPS.¹¹⁷⁴ Pored toga, komanda 2. OG je i dalje bila odgovorna za održavanje discipline, unapređenje i smenjivanje oficira.¹¹⁷⁵ Veće je na osnovu tih dokaza zaključilo da u relevantno vreme VPO nije bila nadređena 9. VPS po borbenim i operativnim pitanjima i da nije vršila efektivnu kontrolu nad jedinicama 9. VPS. Nije utvrđeno da su ta ograničena ovlašćenja VPO u odnosu na 9. VPS umanjila efektivnost komande optuženog nad 2. OG kad je reč o napadu od 6. decembra 1991. i događajima s njim u vezi.

405. Veće se uverilo da je optuženi, kao komandant 2. OG, imao materijalnu mogućnost da spreči protivpravno granatiranje Starog grada 6. decembra 1991, te da prekine i obustavi to granatiranje u bilo kom trenutku njegovog daljeg trajanja.

b. Da li je optuženi imao materijalnu mogućnost da kazni počinioce?

406. Osim što je bio nadređen svim jedinicama 2. OG po operativnim pitanjima, ovlašćenja optuženog, kao komandanta 2. OG, obuhvatala su izdavanje naređenja i uputstava u vezi s disciplinom jedinica unutar 2. OG, uključujući 9. VPS. Dana 1. novembra 1991. godine komanda 9. VPS izdala je naređenje za regulisanje života i rada jedinica u borbi,¹¹⁷⁶ u kojem je, kao jedna od mera, zabranjeno samovoljno kretanje i napuštanje jedinica i položaja, a starešinama podređenih jedinica naređeno bezuslovno izvršavanje naređenja i odgovorno vršenje dužnosti. To naređenje izdato je na osnovu eksplicitne naredbe 2. OG, izdate nakon jednog incidenta koji je ukazao na potrebu poboljšanja

¹¹⁶⁹ Vidi gore, par. 391.

¹¹⁷⁰ Dokazni predmet br. P204, str. 20; Milovan Zorc, T. 6661-6664.

¹¹⁷¹ Dokazni predmet br. P119.

¹¹⁷² Dokazni predmet br. D97; dokazni predmet br. D98.

¹¹⁷³ Vidi Milovana Zorca, T. 6661-6663.

¹¹⁷⁴ Milovan Zorc, T. 6661-6664; vidi i dokazni predmet br. P204, str. 20.

¹¹⁷⁵ Vidi dole, par. 411-413; vidi i Milovana Zorca, T. 6705.

¹¹⁷⁶ Dokazni predmet br. P109.

borbenog obezbeđenja.¹¹⁷⁷ “Plan mera i aktivnosti na izgradnji i održavanju reda i discipline i morala jedinica za naredni period”, koji je komanda 9. VPS izdala 4. decembra 1991. godine, bio je u skladu s naređenjima 2. OG i svrha mu je bila eliminisanje postojećih disciplinskih problema.¹¹⁷⁸ Naređenjem od 22. januara 1992, izdatim kao dopuna naređenju komande 2. OG, komanda 9. VPS je dalje pojasnila postupak prikupljanja ratnog plena, otuđivanje kojeg se smatralo teškim prekršajem.¹¹⁷⁹ Iako je izdato posle 6. decembra 1991, ovo naređenje ilustruje funkcionisanje komandne strukture unutar 2. OG i komplementarnu prirodu uloge 9. VPS u takvim pitanjima, koja se nije kosila s vrhovnim moćima i ovlašćenjima optuženog kao komandanta 2. OG.

407. Optuženi je takođe bio ovlašćen da traži povećanje broja vojnih policajaca. U dokazima se tvrdi da 2. OG nije imala dovoljno vojne policije. Valja istaći to da su podređeni oficiri optuženom uputili zahtev za mobilizaciju dodatnih snaga vojne policije jer je on bio ovlašćen da traži popunu ljudstva.¹¹⁸⁰ Milovan Zorc je u svom svedočenju potvrdio prilično očiglednu tvrdnju da bi komandant neke OG, ukoliko bi mu bilo potrebno pojačanje u vojnoj policiji, trebalo da ga zatraži.¹¹⁸¹

408. Kao komandant 2. OG, optuženi je bio ovlašćen da primenjuje sve zakonom predviđene disciplinske mere.¹¹⁸² U slučaju počinjenja krivičnog dela, dužnost komandnih oficira jedinica na svim nivoima bila je da se postaraju da se organima gonjenja dostave podaci o tim prekršajima. Ukoliko starešina na nižem nivou nije ispunio tu dužnost, nadređeni starešina koji predvodi operaciju bio je nadležan i obavezan da proveri da li je vojna policija obavestena o tom prekršaju i da li je o tome informisala javnog tužioca.¹¹⁸³

409. Odbrana tvrdi da u relevantno vreme vojni sudovi na tom području nisu funkcionisali.¹¹⁸⁴ Tačno je da je vojni sud nadležan za područje Dubrovnika, koji se u mirnodopskim uslovima nalazio u Splitu,¹¹⁸⁵ u oktobru 1991. preseljen u Bokokotorski zaliv i da usled toga nije funkcionisao najmanje mesec dana.¹¹⁸⁶ Međutim, dokazi ne ukazuju na to da je u oktobru 1991. i nakon toga to bilo pitanje od suštinskog značaja. To što vojni sud nije zasedao nije starešine oslobađalo obaveze da obezbede da se informacija o prekršaju dostavi nadležnim pravosudnim organima. Shodno pravilima i praksi JNA, ukoliko određeni vojni sud nije radio, viši vojni sud i vojno tužilaštvo odlučivali su o tome koji će sud

¹¹⁷⁷ Admiral Jokić, T. 3882-3884; dokazni predmet br. P109.

¹¹⁷⁸ Admiral Jokić, T. 4514-4515; dokazni predmet br. P110.

¹¹⁷⁹ Dokazni predmet br. P113; admiral Jokić, T. 3902-3904; T. 4518-4519.

¹¹⁸⁰ Admiral Jokić, T. 3904-3906.

¹¹⁸¹ Milovan Zorc, T. 6721-6722.

¹¹⁸² Dokazni predmet br. P204, str. 26.

¹¹⁸³ Milovan Zorc, T. 6510-6513. Vidi i dokazni predmet br. P189, Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u Oružanim snagama SFRJ, stavka 36.

¹¹⁸⁴ Završni podnesak odbrane, par. 74.

¹¹⁸⁵ Milovan Zorc, T. 6480; Admiral Jokić, T. 4381.

¹¹⁸⁶ Admiral Jokić, T. 4382-4384.

rešavati po datom pitanju. Ukoliko nije radio ni viši vojni sud, starešina je bio obavezan da takvu informaciju prosledi dalje komandnim lancem, sve do Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu.¹¹⁸⁷ U vreme na koje se odnosi ova Optužnica, osim vojnog suda u Splitu, postojali su vojni sudovi u Ljubljani, Zagrebu, Sarajevu, Beogradu, Nišu i Skoplju,¹¹⁸⁸ što znači da nije došlo do potpunog raspada sistema vojnih sudova.

410. Bilo je slučajeva kada protiv vojnika 2.OG jesu pokretani krivični postupci. Vojni tužilac u Sarajevu optužio je Veselina Simovića, rezervistu iz 2. OG, za ubistvo sedam civila hrvatske nacionalnosti u selu Kijev Do, u opštini Trebinje.¹¹⁸⁹ U vojnom sudu u Tivtu podignuto je otprilike 68 optužnica,¹¹⁹⁰ od kojih su se mnoge odnosile na pljačku i podmetanje požara, i podneto je oko 150 krivičnih prijava za pljačku.¹¹⁹¹ Međutim, nije bilo optužnica u vezi s granatiranjem dubrovačkog Starog grada u oktobru i novembru 1991, kao ni s granatiranjem od 6. decembra 1991, o čemu je već bilo reči,¹¹⁹² ili drugim povredama međunarodnog humanitarnog prava.

411. Prema zakonima SFRJ, u mirnodopskim uslovima je samo najviši nivo komande, savezni sekretar za narodnu odbranu, bio ovlašćen da postavlja ili smenjuje komandante bataljona.¹¹⁹³ Međutim, tokom borbenih dejstava smenjivanje nekog oficira se moglo brzo izvesti prekomandom ili raspoređivanjem na drugu dužnost, u vidu kadrovske promene nastale usled “potrebe službe”.¹¹⁹⁴ Optuženi je, kao komandant 2. OG, bio ovlašćen i nadležan za sprovođenje takvih mera.

412. Uz to, kao komandant 2. OG, optuženi je mogao i da obezbedi smenjivanje podređenog komandanta tokom borbenih dejstava, tako što bi saveznom sekretaru za narodnu odbranu uputio predlog za njegovo smenjivanje, uz obrazloženje za takav predlog.¹¹⁹⁵

413. Slično tome, kao komandant 2. OG, optuženi je imao izvesna ovlašćenja po pitanju unapređenja oficira nad kojima je imao komandu. Saveznom sekretaru za narodnu odbranu je putem komandnog lanca prosleđivan predlog za unapređenje oficira zbog uspešnog obavljanja zadataka, takozvano vanredno unapređenje. Tako je, na primer, u slučaju unapređenja kapetana Kovačevića, izvršenog osam dana nakon 6. decembra 1991, optuženi, kao komandant 2. OG, morao da odobri predlog i zatim ga prosledi saveznom sekretaru.¹¹⁹⁶ O redovnim unapređenjima, to jest unapređenjima

¹¹⁸⁷ Milovan Zorc, T. 6480-6481.

¹¹⁸⁸ Admiral Jokić, T. 4381. Vidi i Milovana Zorca, T. 6479-6480.

¹¹⁸⁹ Dokazni predmet br. P111; vidi i admirala Jokića, T. 3900.

¹¹⁹⁰ Admiral Jokić je izjavio da je krajem oktobra i početkom novembra 1991. vojni sud iz Splita privremeno bio smešten u Tivtu, T. 4381.

¹¹⁹¹ Admiral Jokić, T. 3900-3901.

¹¹⁹² Vidi dole, par. 436-437.

¹¹⁹³ Dokazni predmet br. P204, str. 28.

¹¹⁹⁴ Dokazni predmet br. P204, str. 28.

¹¹⁹⁵ Dokazni predmet br. P204, str. 28; vidi i admirala Jokića, T. 3906.

¹¹⁹⁶ Milovan Zorc, T. 6717; admiral Jokić, T. 4119-4123.

koja su dobijana nakon izvesnog broja godina službe u nekom činu, odlučivao je savezni sekretar, ali je u tom slučaju komandant 2. OG bio ovlašćen da se tome usprotivi.¹¹⁹⁷

(iii) Zaključak

414. Imajući u vidu gorenavedeno, Veće se uverilo da je optuženi, kao komandant 2. OG, imao efektivnu kontrolu nad počinioćima protivpravnog napada na Stari grad u Dubrovniku 6. decembra 1991. Optuženi je imao pravna ovlašćenja i materijalnu mogućnost da izdaje naređenja 3/472. mtbr i svim drugim snagama JNA koje su učestvovala u napadu na Srđ i granatiranju Dubrovnika, uključujući Stari grad, kojima bi se izričito zabranio napad na Stari grad, kao i da preduzme druge mere kako bi obezbedio da ta naređenja budu izvršena i da se Stari grad ne granatira, odnosno, da se napad koji je u toku smesta obustavi. Uz to, Veće se uverilo da je nakon napada od 6. decembra 1991. optuženi imao pravna ovlašćenja i materijalnu mogućnost da pokrene efikasnu istragu te da pokrene ili preduzme administrativne ili disciplinske mere protiv oficira odgovornih za granatiranje Starog grada.

(b) Element svesti: da li optuženi znao ili je bilo razloga da zna da su njegovi podređeni počinili zločine ili se spremaju da ih počine?

415. Činjenične okolnosti relevantne za element svesti, utvrđene na osnovu dokaza u ovom predmetu već su razmotrene ranije u ovoj Presudi.¹¹⁹⁸ Imajući u vidu takav činjenični kontekst, u vezi s članom 7(3) Statuta pokreće se jedno značajno pitanje. Radi se o tome da li je, imajući u vidu artiljerijsku vatru na Dubrovnik kao očekivanu podršku napadu na Srđ koji je naredio, optuženi znao ili je bilo razloga da zna da će artiljerija JNA tokom napada počiniti krivična dela kakva su ona za koja se tereti. Iz opšte analize vidi se, da je optuženi znao da su njegove snage nedugo pre toga, u oktobru i novembru, granatirale Stari grad.¹¹⁹⁹ Snage koje su učestvovala u napadu od 6. decembra 1991. bile su među snagama angažovanim u vreme granatiranja u novembru, a 6. decembra je na samom području Srđa bio stacioniran upravo 3/472. mtbr, za koji je utvrđeno da je bio na položaju s kojeg je mogao da učestvuje u granatiranju u novembru, i to pod istim komandantom.¹²⁰⁰ Granatiranje u oktobru i novembru izvršeno je u sklopu napada JNA čiji je cilj bilo dalje zauzimanje teritorije u okolini

¹¹⁹⁷ Milovan Zorc, T. 6717.

¹¹⁹⁸ Vidi gore, par. 160; 167-169.

¹¹⁹⁹ Konkretno postoje dokazi da su sredstva javnog informisanja opsežno izveštavala o događajima u oktobru i novembru. Vidi dokazni predmet br. P215, P216 i P19. Dana 9. novembra 1991. Per Hvalkof, zamenik šefa Regionalnog centra PMEŽ u Splitu, uputio je optuženom dva dopisa u kojima ga obaveštava da su posmatrači PMEŽ u Dubrovniku izvestili o granatiranju Starog grada, T. 2143; vidi dokazni predmet br. P61, separatori 10 i 11. Vidi i dokazni predmet br. P62, separator 13, dokazni predmet br. P61, separator 14; dokazni predmet br. P61, separator 15; Per Hvalkof, T. 2151-2152; 2154. Nakon granatiranja Starog grada u novembru 1991. admiral Jokić je sproveo istragu i zaključio da su 3/472. mtbr, a verovatno i artiljerija 472. mtbr, bili u poziciji da granatiraju Stari grad. Admiral Jokić je, između ostalog, razgovarao s optuženim i tražio da se smene gorenavedena dva oficira, T. 3996-3998.

¹²⁰⁰ Kapetan Nešić, T. 8154-8155; dokazni predmet br. P118.

Dubrovnika, što je u novembru uključivalo Srđ.¹²⁰¹ Dana 6. decembra 1991, kao i u novembru, 3/472. mtbr i 3/5. mtbr, razmešteni severno od 3/472. mtbr, raspolagali su znatnim artiljerijskim kapacitetima.¹²⁰² Naređenjima iz decembra bilo je zabranjeno granatiranje Starog grada, međutim, to je bio slučaj i u vezi s granatiranjem u oktobru i novembru,¹²⁰³ tako da se pokazalo da opšta naređenja nisu bila efikasno sredstvo za sprečavanje granatiranja Dubrovnika, a naročito Starog grada. Optuženi je dobro znao da za prethodne slučajeve granatiranja Starog grada ni protiv koga nisu pokrenute mere, i da stoga u prethodnim prilikama nije bilo kaznenih mera ili drugih posledica koje bi služile kao primer onima koji su prekršili važeća naređenja ili međunarodno pravo.¹²⁰⁴

416. Po mišljenju Veća, a o čemu je već bilo reči u ovoj Presudi, optuženi je, na osnovu onoga što mu je bilo poznato u trenutku kad je 5. decembra 1991. naredio napad na Srđ te u trenutku kad je počeo napad 6. decembra 1991, imao razloga da zna da bi njegove snage pri izvršenju njegovog naređenja o napadu na Srđ *mogle* da počine dela kao što su ona za koja se tereti.¹²⁰⁵ Međutim, relevantno pitanje vezano za član 7(3) jeste da li je optuženi imao razloga da zna da se njegove snage spremaju da počine krivična dela. Ta formulacija bi, na prvi pogled, mogla da sugerise konkretno očekivanje da će biti počinjeno krivično delo. Kao što je pokazano uz pomoć dosadašnje prakse, relevantno je da ta odredba iziskuje da se dokaže da je optuženi imao “razloga da zna” na osnovu informacija kojima je raspolagao. Te informacije moraju biti takve da mu u najmanju ruku ukažu na opasnost da dođe do takvih krivičnih dela i na potrebu za dobijanje dodatnih informacija ili pokretanje istrage kako bi se utvrdilo da li se prema činjenje takvih krivičnih dela. Drugim rečima, optuženi se ne može skloniti van domašaja ove odredbe tako što neće učiniti ništa, pod izgovorom da iz njegovih saznanja ne proizlazi s punom izvesnošću da će njegove snage zaista počiniti krivična dela, ukoliko informacije koje poseduje jasno ukazuju na mogućnost da se te snage spremaju da počine krivična dela. U takvim okolnostima, optuženi mora bar da istraži, to jest da, između ostalog, preduzme korake da utvrdi da li se zaista prema činjenje krivičnih dela ili su u toj fazi već počinjena, ili je činjenje u toku.

417. Veće na osnovu onoga što je optuženi znao pre i u trenutku početka napada na Srđ ocenjuje da je postojala realna i očigledna verovatnoća, jasna mogućnost da bi u žaru i strasti napada na Srđ artiljerija pod njegovom komandom *zaista mogla* još jednom da se otme kontroli i počinji krivična dela kao što su ona za koja se tereti. Međutim, nije utvrđeno da je optuženi imao razloga da zna da će do

¹²⁰¹ Vidi dokazne predmete br. P121 i br. D57 u vezi s operacijama izvedenim u oktobru, odnosno novembru 1991. godine

¹²⁰² Paul Davies, T. 589; 594-595; 607.

¹²⁰³ U vezi s događajima od oktobra vidi dokazne predmete br. P116 i br. P119; admirala Jokića, T. 3921-3923. U vezi s događajima od novembra vidi dokazni predmet br. P118.

¹²⁰⁴ Admiral Jokić, T. 3998-3999.

¹²⁰⁵ Vidi gore, par. 347.

toga *zaista* doći. Na primer, ovde nije reč o slučaju kad je optuženi bio obavešten da su pre napada njegove snage planirale ili nameravale da protivpravno granatiraju Stari grad, ili učine nešto slično. Nije očigledno da bi optuženi bio u boljoj poziciji da je pre napada bila sprovedena dodatna istraga. Stoga činjenične okolnosti kojih je optuženi u dato vreme bio svestan jesu takve da od Veća iziskuju brižljivo odvagano procenu po pitanju da li je optuženi imao “razloga da zna”. Konačno, kada se sve uzme u obzir pridajući težinu traženom standardu dokazivanja, Veće se nije uverilo da je dokazano da su postojale razumne osnove da optuženi pre napada na Srđ posumnja da se njegove snage spremanju da počine krivična dela za kakva se tereti. Pre se može reći da je samo znao da postoji rizik da će se oteti kontroli i počiniti takva dela. Iako se ne može reći da je taj rizik bio malen ili neznatan, prema oceni Veća, nije dokazano da je bio toliki da se može zaključiti da je optuženi znao da se njegove snage spremaju da počine krivično delo, u smislu koji taj termin ima u sudskoj praksi. Stoga, nije utvrđeno da je optuženi pre napada na Srđ znao ili je bilo razloga da zna da će njegove snage granatirati Stari grad i time počiniti krivično delo.

418. Budući da je to već tako, Veće će se pozabaviti pitanjem da li su se tokom napada na Srđ 6. decembra 1991. saznanja optuženog izmenila tako da to povlači primenu člana 7(3). U najranijim fazama napada, dosta vremena pre nego što je pešadija JNA u svom napadu napredovala do objekta Srđ i tvrđave, savezni sekretar za narodnu odbranu general Kadijević je oko 07:00 časova, kako je zaključilo Veće, obavestio optuženog o protestu PMEZ zbog granatiranja Dubrovnika.¹²⁰⁶ Iz već navedenih razloga, naređenje optuženog za napad na Srđ nužno je podrazumevalo njegovo znanje da će artiljerija JNA možda morati da dejstvuje protiv hrvatskih odbrambenih položaja u Dubrovniku koji su ugrožavali živote vojnika i uspeh napada na Srđ.¹²⁰⁷ Veće konstatuje da je on znao da broj takvih hrvatskih odbrambenih položaja mora biti ograničen i da oni, odnosno mesta gde su njegove snage verovala da se oni nalaze, tokom napada mogu biti izloženi kontrolisanom i ograničenom granatiranju JNA.¹²⁰⁸ Iako je uzrok protesta kakav je uručen generalu Kadijeviću moglo biti granatiranje takvih hrvatskih odbrambenih položaja, Veće smatra da su navodi o granatiranju Dubrovnika, činjenica da je protest upućen u veoma ranoj fazi napada (pre svitanja)¹²⁰⁹ i to što je PMEZ smatrao da ozbiljnost situacije iziskuje upućivanje protesta praktično najvišoj instanci u Beogradu, optuženog u najmanju ruku trebalo da upozore da se odvija granatiranje Dubrovnika kakvo prevazilazi ono što je mogao da očekuje u toj fazi na osnovu svog naređenja za napad na Srđ. Veće je mišljenja da je znanje optuženog bilo takvo da je on, uzevši u obzir ranija saznanja, bio upozoren na očigledan i znatan rizik da njegova artiljerija već izvršava krivična dela kao ona za koja se tereti. Prema oceni Veća, rizik da se to događa bio je tako realan, a moguće posledice toliko ozbiljne, da je intervencija generala Kadijevića morala da

¹²⁰⁶ Vidi gore, par. 160.

¹²⁰⁷ Vidi gore, par. 343

¹²⁰⁸ Vidi gore, par. 342.

bude znak za uzbunu koji bi optuženom u najmanju ruku ukazao na preku potrebu za pouzdanim dodatnim informacijama, to jest, za pokretanjem istrage i boljom procenom situacije kako bi se utvrdilo da li JNA zapravo granatira Dubrovnik, naročito Stari grad, i ima li za to opravdanja, to jest, predstavlja li to kažnjivo ponašanje.

419. Kao što je Veće konstatovalo ranije u ovoj Presudi, snage pod komandom optuženog su već pre 07:00 časova granatirale Dubrovnik,¹²¹⁰ a cilj tog granatiranja, bar kad je reč o Starom gradu, nisu bili hrvatski odbrambeni položaji ili pretpostavljeni položaji.¹²¹¹ To granatiranje bilo je protivpravno. U tom trenutku njegova pešadija još nije bila doprla do Srđa, koji je i dalje bio izložen jakom granatiranju JNA.¹²¹²

(c) Mere sprečavanja i kažnjavanja

(i) Mere sprečavanja

420. Iz razloga navedenih u ovoj Presudi, u trenutku kad je odlučio da naredi napad na Srđ i kad je napad počeo, optuženi je znao da postoji realni rizik da će artiljerija JNA u žaru napada još jednom izvršiti protivpravno granatiranje Dubrovnika, naročito Starog grada, što je nedavno pre toga već učinila, i to ne po prvi put.¹²¹³ Međutim, nije utvrđeno da je postojala značajna verovatnoća da će artiljerija to učiniti, iako je Veće do tog zaključka došlo komplikovanim i delikatnim procesom odvagivanja. Međutim, u datoj situaciji, rizik kojeg je bio svestan bio je dovoljno realan, a posledice daljeg nedisciplinovanog i nezakonitog granatiranja potencijalno toliko ozbiljne da bi oprezan komandant smatrao itekako poželjnim da izričito ukaže na to da naređenje za napad na Srđ ne daje pravo artiljerijskoj podršci da granatira, u najmanju ruku, Stari grad. U zavisnosti od stava takvog komandanta prema statusu Starog grada, svako takvo izričito pojašnjenje moglo se ograničiti, na primer, formulacijom kao što je “osim u slučaju da iz Starog grada bude pogubne vatre”, koja odražava uslove iz jednog ranijeg naređenja. Međutim, u ovom slučaju, iz već navedenih razloga, Veće se nije uverilo da optuženi, usled odsustva takvog pojašnjenja pre početka napada, podleže krivičnoj odgovornosti prema članu 7(3) Statuta za ono što je usledilo. Svako takvo pojašnjenje bilo bi samo znak mudre predostrožnosti. Međutim, za procenu događaja koji su usledili i dalje je relevantno to što nije preduzeta takva predostrožnost.

421. Naravno, postojala su i važeća naređenja. Kao što je rečeno u ovoj Presudi, svrha nekih od njih bila je da se spreči granatiranje Dubrovnika, a nekima je zabranjeno granatiranje samog Starog

¹²⁰⁹ Dana 6. decembra 1991. počelo je da se razdanjuje u 06:31 časova a sunce je izašlo u 07:03 časova, T. 8522.

¹²¹⁰ Vidi gore, par. 100-101.

¹²¹¹ Vidi gore, par. 193-194.

¹²¹² Vidi gore, par. 122-123.

grada.¹²¹⁴ Najmanje jedno od njih je ostavljalo mogućnost uzvraćanja vatre u slučaju da vatra hrvatske strane bude pogubna.¹²¹⁵ Postojanje takvih naređenja nije bilo dovoljno da spreči ranija granatiranja. Osim toga, nisu preduzeti nikakvi koraci protiv lica odgovornih za ranija kršenja važećih naređenja.¹²¹⁶ Veće konstatuje da se, u takvim okolnostima, puko postojanje takvih naređenja 6. decembra 1991. nije moglo smatrati efikasnom merom sprečavanja ponovnog granatiranja Dubrovnika, naročito Starog grada. Međutim, Veće je mišljenja da postoji značajna razlika između tada važećih naređenja koja snage kojima su bila izdata, očigledno nekažnjeno, nisu savesno izvršavale, i daljeg jasnog i konkretnog naređenja iste sadržine, ako je isto izdato u trenutku izvođenja jednog sasvim novog napada i ako se odnosi konkretno na taj napad. Da je istovremeno s naređenjem za napad na Srđ izdato izričito naređenje kojim se zabranjuje granatiranje Starog grada (pod uslovom da je to bila namera optuženog), ono bi ne samo podsetilo njegove snage na važeću zabranu, već bi je i naglasilo. Uz to, što je značajno, time bi (da je to bila namera optuženog) onima koji su planirali i komandovali napadom, te komandantima raznih jedinica, bilo jasno stavljeno do znanja da se naređenjem za napad na Srđ ne dozvoljava granatiranje Starog grada. Pošto takvo naređenje nije izdato, očito je bilo veoma verovatno da će oni koji su planirali, komandovali i predvodili napad to novo i konkretno naređenje za napad na Srđ protumačiti kao da u najmanju ruku podrazumeva da je granatiranje neophodno kao podrška tom napadu dozvoljeno, bez obzira na važeća naređenja. Veće je mišljenja da događaji od 6. decembra 1991. pokazuju da se ta mogućnost ostvarila. Ništa ne ide u prilog zaključku da je optuženi preduzeo mere da se to spreči. Kao što je Veće konstatovalo, naređenjem optuženog za napad na Srđ implicitno se htelo ostaviti otvorenom mogućnost granatiranja čak i Starog Grada, ako je ono nužno kao podrška pešadijskom napadu na Srđ.¹²¹⁷ Međutim, kao što je jasno rečeno u ovoj Presudi, Veće je konstatovalo da je 6. decembra došlo do namernog, dugotrajnog i nasumičnog granatiranja Starog grada, koje je znatno prevazilazilo svaki implicitni opseg naređenja optuženog.¹²¹⁸ Međutim, ipak je značajno to što optuženi pre početka napada na Srđ nije učinio ništa kako bi obezbedio da oni koji su planirali, komandovali i predvodili napad, a naročito oni koji su komandovali artiljerijskom podrškom i predvodili je, imaju na umu zabranu granatiranja Starog grada, ili kako bi dodatno potvrdio važeća naređenja o takvoj zabrani.

¹²¹³ Vidi gore, par. 347, 417.

¹²¹⁴ Dokazni predmeti br. P118, P119, P116 i D47. Vidi i gore par. 61.

¹²¹⁵ Dokazni predmet br. P118, stavka 6.

¹²¹⁶ Admiral Jokić je u svom svedočenju izjavio da je sproveo istragu u vezi s granatiranjem Starog grada u novembru 1991, na osnovu koje je zaključio da su 3/472. mtbr, pod komandom kapetana Kovačevića, a verovatno i artiljerija 472. mtbr, bile u poziciji da granatiraju Stari grad u Dubrovniku, T. 3996-3998. Admiral Jokić je izjavio da je potom od optuženog i načelnika njegovog štaba, admirala Kandića, izričito zatražio smenu komandanta i načelnika štaba 472. mtbr. Njegov zahtev nije odobren, T. 3999. U spisu nema ni jednog dokaza koji bi ukazivao na to da je komanda 2. OG sproveda istragu o granatiranju Starog grada u novembru 1991. i njime nanetim oštećenjima, te da je protiv odgovornih lica pokrenut ikakav disciplinski postupak. Admiral Jokić, T. 3999; kapetan Pešić, T. 7920-7922; potpukovnik Đurašić, T. 7004; pukovnik Jovanović, T. 7042-7043.

¹²¹⁷ Vidi gore, par. 347; 417.

¹²¹⁸ Vidi gore, par. 345.

422. Dakle, kad je general Kadijević oko 07:00 časova obavestio optuženog o protestu PMEZ, on mu je direktno stavio do znanja da postoji očigledna verovatnoća da njegove artiljerijske snage već tada ponovo protivpravno granatiraju Stari grad.¹²¹⁹ Veoma su značajni obim stvarnog znanja optuženog o granatiranju Starog grada u oktobru i novembru,¹²²⁰ problemima u disciplini 3/472. mtbr¹²²¹ i njegovoj očiglednoj ulozi u novembarskom granatiranju Dubrovnika, naročito Starog grada, bar u meri u kojoj je to utvrđeno istragom admirala Jokića u novembru,¹²²² kao i to što nije jasno definisao naređenje za napad na Srđ kad je reč o granatiranju Dubrovnika, odnosno Starog grada. Prema mišljenju Veća, ovi elementi, zajedno posmatrani, ukazuju na snažnu potrebu da se promptnim i direktnim naređenjem onima koji komanduju snagama u napadu i predvode ih, a naročito artiljeriju, izričito i jasno ukaže na specijalni status Starog grada i na važeće zabrane granatiranja, te na eventualna ograničenja i zabrane granatiranja Starog grada koje je optuženi nameravao da uvede 6. decembra 1991. To je trebalo da bude sasvim belodano. Dokazi ni na koji način ne ukazuju na to da je toga dana optuženi, ili bilo ko drugi, izdao takvo naređenje, osim što je admiral Jokić posvedočio da mu je oko 07:00 izdato naređenje o kojem će uskoro biti reči.

423. Postojala je i očigledna i direktna potreba da se pouzdano sazna kakvo zaista granatiranje JNA toga dana vrši i zašto. Postojao je način za brzo uspostavljanje direktne komunikacije između komandanta snaga koje su vršile napad, kapetana Kovačevića na Žarkovici, i optuženog i njegovog štaba u Trebinju. Da je optuženom bilo stalo da sazna da li njegove snage napadaju Dubrovnik ili Stari grad, on je o tome mogao da odmah dobije izveštaj sa Žarkovice. Naravno, objektivne okolnosti ukazuju na to da je optuženi, bar preko svog štaba, putem telefona ili radija bio redovno obaveštavan o

¹²¹⁹ Vidi gore, par. 418.

¹²²⁰ Konkretno, postoje dokazi o tome da su sredstva javnog informisanja opširno obaveštavala o događajima u oktobru i novembru 1991. Vidi dokazne predmete br. P215, P216 i P19. Dana 9. novembra 1991. Per Hvalkof, zamenik šefa Regionalnog centra PMEZ u Splitu, uputio je optuženom dva pisma u kojima ga je obavestio da su posmatrači PMEZ u Dubrovniku javili da je došlo do granatiranja Starog grada, T. 2143; vidi dokazni predmet br. P61, separatori 10 i 11. Vidi i dokazni predmet br. P62, separator 13, dokazni predmet br. P61, separator 14; dokazni predmet br. P61 separator 15; Pera Hvalkova, T. 2151-2152; 2154.

¹²²¹ Veću su predloženi dokazi o tome da je u periodu od oktobra do decembra 1991. bilo disciplinskih problema u jedinicama 2. OG, a naročito slučajeva neovlašćenog otvaranja vatre, odbijanja da se izvrši naređenje, pljačke, podmetanja požara i pijanstava. U naređenju načelnika štaba 9. VPS kapetana bojnog broda Zeca od 8. oktobra 1991. pominju se slučajevi nedozvoljenog ponašanja vojnika, uključujući "bespotrebno paljenje i rušenje objekata, pljačku imovine, grubo osvetničko ponašanje, opijanje i odbijanje izvršavanja naređenja" (dokazni predmet br. P105; vidi i admirala Jokića, T. 3873-3875). U drugom naređenju, koje je admiral Jokić 31. oktobra 1991. izdao svim jedinicama potčinjenim 9. VPS, naloženo je da preduzmu konkretne mere za poboljšanje discipline (dokazni predmet br. P107, admiral Jokić, T. 3877-3880; T. 4512-4513). Kao što je navedeno u samom naređenju, ono je izdato zbog zapažanja organa 9. VPS da "naređenja ne stižu do krajnjih izvršilaca" i da je bilo "nezakonitosti, samovolje, zloupotrebe, nepoštovanja i nesprovođenja naređenja" (dokazni predmet br. P107, str. 1). Vidi i dokazni predmet br. P108.

¹²²² Admiral Jokić je posvedočio da je sproveo istragu o granatiranju Starog grada u novembru 1991, na osnovu koje je zaključio da su 3/472. mtbr, pod komandom kapetana Kovačevića, a verovatno i artiljerija 472. mtbr, u to vreme bile u poziciji da granatiraju dubrovački Stari grad, T. 3996-3998. Admiral Jokić je posvedočio da je od admirala Kandića, načelnika štaba optuženog, i od optuženog izričito zatražio smenu komandanta i načelnika štaba 472. mtbr. Njegov zahtev nije odobren, T. 3999.

toku napada.¹²²³ S obzirom na lokaciju i vreme, taj napad je predstavljao politički veoma osetljivo pitanje. Optuženi je lično naredio taj napad. Sasvim je neverovatno da nije dobijao izveštaje. Iako je, u skladu s uobičajenom strukturom, izveštavanje moglo da ide preko komande 9. VPS, ono je isto tako moglo da bude direktno, naročito pošto je napad izvršen u skladu s naređenjem optuženog. Među dokazima ne postoji evidencija JNA o takvim izveštajima, ali mi ne posedujemo celokupnu evidenciju. Iz razgovora s Colmom Doyleom je jasno da je optuženi, u tom trenutku toga dana, bio obavešten o događajima u Dubrovniku i da je izgleda bio njima preokupiran.¹²²⁴ Međutim, da optuženi pre 07:00 časova nije znao kakve je zapravo vrste granatiranje JNA u Dubrovniku, i da je smatrao neophodnim da to zna, on je tada i kasnije tokom dana raspolagao direktnim sredstvima da dobije izveštaj neposredno od komandanta napada na Žarkovici. Isto tako, on je lično, ili putem štaba, uvek raspolagao direktnim sredstvima pomoću kojih je mogao da dođe do izveštaja admirala Jokića ili komandnog mesta 9. VPS.¹²²⁵ To je važno za čitav dan osim, naravno, za popodne, kada je admiral Jokić s njim otputovao u Beograd. Kao što je Veće konstatovalo, optuženi jeste telefonirao admiralu Jokiću nakon što je čuo za granatiranje Dubrovnika.¹²²⁶ Admiral je, u suštini, izjavio da nije znao ništa o granatiranju Dubrovnika, ali da jeste obavestio optuženog da se kapetan Kovačević sprema da napadne Srđ.¹²²⁷ Taj potonji izveštaj je tačan, jer su Kovačevićevi vojnici bili u pokretu. Oni nisu stigli do Srđa sve do otprilike 08:00 časova.¹²²⁸ Međutim, kao što je rečeno na drugim mestima, Veće ima izvesne rezerve u vezi s admiralovom svedočenjem o delovima njegovog razgovora s optuženim.¹²²⁹ Prema admiralovom iskazu, ukoliko je tačan, on nije optuženom mogao da pruži nikakve informacije o granatiranju Dubrovnika ili o tome šta je razlog za takvo granatiranje. Ako je to i tačno, da je optuženi zaista želeo da sazna kakva je situacija, on je, kao što je rečeno, raspolagao sredstvima pomoću kojih je mogao da dođe do izveštaja iz prve ruke direktno sa Žarkovice. Uz to, da je optuženi u bilo kom trenutku tokom tog dana imao potrebu za pouzdanijim informacijama, Trebinje se nalazi dovoljno blizu Žarkovice i Kupara da je neko od osoblja optuženog mogao lako i brzo tamo da ode putem i direktno podnese izveštaj optuženom.

424. Isto kao što je čitavo vreme raspolagao direktnim sredstvima da se informiše o situaciji u Dubrovniku i Starom gradu po pitanju granatiranja od strane JNA i da odmah pošalje nekog iz svog štaba da sprovede dalju istragu i podnese o njoj izveštaj, optuženi je 6. decembra 1991. sve vreme raspolagao direktnim sredstvima za dostavljanje naređenja komandantu snaga koje su izvodile napad,

¹²²³ Vidi gore, par. 393.

¹²²⁴ Colm Doyle, T. 1714-1716.

¹²²⁵ Sredstva komunikacije su funkcionisala. Admiral Jokić, T. 4681-4684; pukovnik Kurdulija, T. 7864-7866; 7870; kapetan fregate Handžijev, T. 7641; 7648-7649; 7676.

¹²²⁶ Vidi gore, par. 160.

¹²²⁷ Admiral Jokić, T. 4046-4047.

¹²²⁸ Vidi gore, par. 122-123.

¹²²⁹ Vidi gore, par. 152-154.

kapetanu Kovačeviću, i drugim višim oficirima 9. VPS na Žarkovici, uključujući kapetana bojnog broda Zeca. Naređenja koja bi eventualno smatrao neophodnim mogla su lako da budu preneti na Žarkovicu bilo direktno, bilo preko komande 9. VPS. Da je optuženi bio zabrinut da neko njegovo naređenje nije preneto do Žarkovice, ili da neko njegovo naređenje iz bilo kog razloga nije izvršeno, neko iz njegovog štaba mogao je lako i brzo da ode do Žarkovice i pozabavi se situacijom. Da mu je optuženi naložio da lično proceni situaciju i preuzme kontrolu nad njom, admiral Jokić je čak mogao brže da ode do Žarkovice, bar tokom tog jutra.¹²³⁰ Ni admiral Jokić ni bilo koji drugi štabni oficir iz 2. OG u Trebinju na čijem čelu je bio optuženi nije se tog dana ni u jednom trenutku pojavio na Žarkovici.

425. Iako Veće gaji izvesne rezerve po pitanju nekih aspekata svedočenja admirala Jokića kad je reč o njegovom razgovoru s optuženim otprilike u 07:00 časova, čiji je uzrok to što admiral u svom svedočenju u suštini kaže da on u dato vreme nije znao za naređenje optuženog za napad na Srđ tog jutra, te da, usled toga, nije mogao odmah da prihvati da je došlo do granatiranja Dubrovnika,¹²³¹ admiral jeste posvedočio da mu je optuženi naredio da zaustavi napad.¹²³² Ukoliko je to tačno, bilo bi od izuzetno velikog značaja za pitanje o kojem je ovde reč. Prema tumačenju Veća, admiral je izjavio da mu je optuženi naredio da zaustavi napad na Srđ. Ako je optuženi zaista izdao takvo naređenje, a Veće nije došlo do takvog zaključka, valja istaći da nisu zaustavljeni ni napad na Srđ, ni granatiranje Dubrovnika. Za pitanje toga kakvo je naređenje izdato od značaja je i to šta je, u stvari, admiral Jokić uradio posle razgovora. On tog dana jeste uporno sprečavao dejstva teške haubičke baterije u Čilipima, uprkos stalnim zahtevima kapetana Kovačevića sa Žarkovice.¹²³³ S tim u vezi, Veće prihvata da je admiral Jokić smatrao da se granatiranje Dubrovnika toga dana ne sme dodatno pogoršavati dejstvima teških haubica, koji god bili njegovi razlozi za to. Međutim, admiral Jokić nije preduzeo nikakve efikasne korake da zaustavi granatiranje Dubrovnika, a naročito Starog grada, iz mnogobrojnih minobacača JNA. Pitanje da li je admiral Jokić sam doneo odluku da spreči dejstvo haubica, ili na osnovu naređenja optuženog, ili su on i optuženi zajedno došli do nje tokom telefonskog razgovora, kao i pitanje da li je to učinjeno zbog vesti o ljutnji i zabrinutosti generala Kadijevića zbog granatiranja Dubrovnika, ne mogu se rešiti na osnovu dokaza. Uz to, drugi postojeći dokazi govore da je admiral Jokić načelniku svog štaba, kapetanu bojnog broda Zecu, i bar još jednom višem štapskom oficiru 9. VPS naložio da odu na Žarkovicu.¹²³⁴ Postoje i dokazi o tome da je kapetan bojnog broda Zec usled toga jednom nižem štapskom oficiru naložio da kapetanu Kovačeviću na Žarkovici prenese poruku da

¹²³⁰ Milovan Zorc, T. 6642-6644.

¹²³¹ Vidi gore, par. 153.

¹²³² Admiral Jokić, T. 4052.

¹²³³ Admiral Jokić, T. 4052-4053. Vidi i kapetana Pepića, T. 7484-7485; T. 7491; T. 7582-7583, i kapetana Nešića, T. 8182-8183.

¹²³⁴ Admiral Jokić, T. 4052.

ne granatira Stari grad.¹²³⁵ To nije bilo naređenje da se zaustavi napad na Srđ ili granatiranje Dubrovnika. Ukoliko je takvo naređenje izdato, a Veće nije došlo do takvog zaključka, kapetan Kovačević ga nije izvršio.

426. Kapetan bojnog broda Zec je nešto kasnije, oko 08:00 časova, lično otišao na Žarkovicu, i ostao tamo sve do nakon 15:00 časova.¹²³⁶ On nije zaustavio napad na Srđ, kao ni granatiranje Dubrovnika ili Starog grada. Dok je bio na Žarkovici bio je direktno upućen i imao celovit pregled onoga što se zaista dešava, i na Srđu i s granatiranjem Dubrovnika, naročito Starog grada. Kapetan bojnog broda Zec je, kao načelnik štaba 9. VPS, bio u potpunosti ovlašćen da izdaje i sprovodi naređenja za obustavu napada na Srđ, granatiranja Dubrovnika i Starog grada. Umesto toga, on je aktivno podržavao napad na Srđ koji je potrajao sve do poslepodnevnih časova, u okviru čega je za pešadiju koja je napadala utvrđenje na Srđu obezbedio dodatne specijalne eksplozive, koji su stigli prekasno, jer su se te jedinice tada već povlačile iz napada.¹²³⁷ Veće je mišljenja da je prosto nemoguće da je kapetan bojnog broda Zec preduzeo te ozbiljne mere bez odobrenja svojih nadređenih, ili suprotno njihovim naređenjima. On je bio viši profesionalni oficir ratne mornarice u vojsci organizovanoj na strogo hijerarhijskom principu. Da je dopustivši dalje granatiranje Starog grada ili Dubrovnika, odnosno nastavak napada na Srđ postupio neovlašćeno ili protivno naređenjima, to bi bio kraj njegove karijere. Ništa ne ukazuje na to da su admiral Jokić ili optuženi protiv njega pokrenuli ikakve disciplinske ili druge mere. Iako postoji mogućnost da je naređenje optuženog za napad na Srđ skrivano od admirala, na šta ukazuje svedočenje admirala Jokića,¹²³⁸ to bi samo potvrdilo mogućnost da je kapetan bojnog broda Zec tokom 6. decembra 1991. delovao u skladu s direktnim naređenjima optuženog. Takva situacija se čini malo verovatnom, budući da je kapetan bojnog broda Zec bio oficir mornarice i načelnik štaba admirala Jokića, te da je samo privremeno bio pod komandom optuženog, koji je bio oficir kopnene vojske.

427. Nakon što je optuženi oko 07:00 časova navodno izdao takvo naređenje admiralu Jokiću, jedino objašnjenje koje se u spisu sugerše za to što napad na Srđ nije prestao jeste da je naređenje izdato prekasno da bi se napad zaustavio, budući da su jedinice, napredujući ka Srđu, već bile izložene vatri.¹²³⁹ To objašnjenje nikako ne stoji. Iako jedinice koje su napredovale ka Srđu jesu bile izložene vatri, ta situacija se s njihovim napredovanjem mogla samo pogoršati. Veće konstatuje da je očigledno da su snage koje su izvodile napad na Srđ mogle biti povučene bilo kada tokom tog dana, naročito oko 07:00 časova, što bi ih izložilo manjem riziku nego dalji napad. Umesto toga, one su nastavile s

¹²³⁵ Kapetan Drljan, T. 7701.

¹²³⁶ Kapetan Pepić, T. 7483-7484; admiral Jokić, T. 4101. Vidi gore, par. 126.

¹²³⁷ Pukovnik Jovanović, T. 7026-7029.

¹²³⁸ Prema admiralovom svedočenju, veče uoči 6. decembra 1991. kapetan Kovačević se javio u komandno mesto 2. OG umesto u komandno mesto 9. VPS, kojem je bio direktno podređen, T. 4132.

¹²³⁹ Dokazni predmet br. D96, str. 67, beleška za 07:40 časova, 6. decembar 1991; dokazni predmet br. D62.

napadom sve do posle 14:00 časova.¹²⁴⁰ Takvo postupanje predstavlja snažan i nepobitan dokaz o stvarnom karakteru naređenja optuženog u vezi s napadom na Srđ. Veće konstatuje da oko 07:00 nije izdato naređenje za obustavu napada na Srđ. Nije izdato ni naređenje za obustavu granatiranja Dubrovnika ili Starog grada. Uz to, kao što je već rečeno u ovoj Presudi, pešadiji koja je izvodila napad na Srđ nije izdato naređenje za prekid vatre počev od 11:15 časova, ili u bilo kom trenutku tog dana sve do posle 14:00 časova, kada im je odobreno povlačenje. Odlučan napad na Srđ je vođen sve do posle 14:00 časova.

428. Kao što je Veće već konstatovalo u ovoj Presudi, optuženi jeste izdao naređenje za, kako on kaže, prekid vatre, počev od 11:15 časova.¹²⁴¹ To je učinio u skladu s pregovorima između admirala Jokića i ministra Rudolfa ranije tog jutra. Po svemu sudeći, naređenje nije bilo pismeno. Dokazi ne govore o tome kako je preneto jedinicama JNA. Logično je zaključiti da je preneto radiom ili telefonom. Međutim, veoma je značajno to što naređenje nije preneto svim jedinicama. Komandant 3/5. mtbr nije dobio naređenje za prekid vatre u 11:15 časova.¹²⁴² U stvari, on se trudio da sazna da li je izdato naređenje za prekid vatre u 12:00 časova, pošto je prethodne večeri čuo nagoveštaj u tom smislu od kapetana bojnog broda Zeca, koji je rekao da napad na Srđ mora da se završi do 12:00 časova. Stoga je komandant 3/5. mtbr nedugo pre 12:00 časova tražio od komande 9. VPS da potvrdi da li njegovi minobacači treba da prekinu vatru. Oni u 11:15 časova nisu obustavili vatru. Stari grad je bio izvan dometa tih minobacača, ali su njima gađana naselja u severozapadnom delu Dubrovnika. Smanjenje intenziteta artiljerijske vatre JNA u Dubrovniku oko 11:15 časova¹²⁴³ ukazuje na to da je naređenje za prekid vatre stiglo bar do nekih drugih aktivnih minobacačkih baterija JNA. Međutim, iskazi onih koji su predvodili pešadijske jedinice u napadu na Srđ su jasni, i Veće konstatuje da oni u 11:15 nisu dobili naređenje za prekid vatre.¹²⁴⁴ Umesto toga, oni su nastavili s napadom na Srđ sve do posle 14:00 časova, a u kasnijoj fazi napada, u okviru očigledno novog nastojanja da nadvladaju hrvatske branioce u utvrđenju na Srđu, po naređenju kapetana bojnog broda Zeca, nabavljeni su specijalni eksplozivi za pešadiju koja je izvodila napad.¹²⁴⁵ Taj eksploziv stigao je na Žarkovicu

¹²⁴⁰ Vidi gore, par. 140-141; 144.

¹²⁴¹ Vidi gore, par. 156-157.

¹²⁴² Potpukovnik Jovanović, T. 8093.

¹²⁴³ Vidi gore, par. 107.

¹²⁴⁴ Poručnik Lemal, komandant 2. čete 3/472. mtbr, nije znao da postoji ikakvo naređenje za prekid vatre 6. decembra, T. 7415-7416. On je u svom svedočenju izjavio da je jedino naređenje dobio popodne 6. decembra od kapetana Kovačevića, u kojem mu se nalaže da svoju jedinicu povuče na početni položaj na Strinčijeri, T. 7375-7376. Potpukovnik Stojanović, komandant 3. čete 3/472. mtbr, posvedočio je da 6. decembra 1991. nije dobio naređenje da njegova jedinica obustavi napad na Srđ, T. 7833. Poručnik Pešić, komandir voda 3. čete 3/472. mtbr stacioniranog na Bosanki, posvedočio je da 6. decembra 1991. nije dobio naređenje za obustavu napada na Srđ ili vraćanje na položaje, T. 7902-7903. Štaviše, dokazi pokazuju da su jedinice JNA, počele da se povlače sa Srda tek nekoliko sati kasnije, počev od otprilike 14:00 časova. Vidi kapetana Nešića, T. 8185; kapetana Drljana, T. 7718; vidi i dokazne predmete br. D65 i D96; vidi gore, par. 139.

¹²⁴⁵ Potpukovnik Jovanović, T. 7026-7028.

otprilike između 14:00 i 15:00 časova, kad je to vozilo zaustavljeno na putu s informacijom da eksploziv više nije potreban.¹²⁴⁶ Doneta je odluka o povlačenju.

429. Mada nisu istražene sve mogućnosti koje nude dokazi, izdvajaju se dva faktora koji dokazuju da takozvani prekid vatre u 11:15 časova koji je naredio optuženi nije bio delotvoran. Kao prvo, Veće konstatuje da je to što optuženi nije naredio prekid napada na Srđ u isto vreme kad je većini jedinica JNA naređen prekid vatre u datim okolnostima imalo praktično neizbežne posledice. Budući da je pešadijski napad JNA na Srđ i dalje trajao, artiljerija hrvatskih odbrambenih snaga u Dubrovniku morala je i dalje da podržava hrvatsku odbranu na Srđu koja se našla u teškoj situaciji. Da hrvatske snage nisu minobacačima delovale po snagama JNA koje su izvodile napad opkolivši utvrđenje, čini se da bi Srđ neizbežno bio pao u ruke JNA. Veće želi da istakne da su hrvatske snage dalji napad na Srđ nesumnjivo smatrale kršenjem prekida vatre od strane JNA. Dalja artiljerijska paljba hrvatskih snaga po jedinicama JNA koje su izvodile napad na Srđ neizbežno je imala za posledicu dalja artiljerijska dejstva JNA. Ono što je usledilo ukazuje na to da je JNA nastavila s artiljerijskom paljbom, i to ne samo po odbrambenim položajima hrvatskih snaga u Dubrovniku, već da su se nastavila i nasumična dejstva po obrascu započetom tokom jutra. To je potrajalo do nakon 15:00 časova, kada su snage koje su izvodile napad na Srđ konačno odustale od pokušaja da ga zauzmu i povukle se.¹²⁴⁷ Ako se ima u vidu da su neki nastavak razaranja Dubrovnika, naročito Starog grada, smatrali dodatnim sredstvom za postizanje kapitulacije hrvatske odbrane na Srđu, to dalje trajanje nasumičnog napada artiljerije JNA se na kraju pokazalo kao promašaj. Kao drugo, to što se optuženi nije postarao da njegovo naređenje za prekid vatre u 11:15 časova bude dostavljeno svim aktivnim artiljerijskim jedinicama JNA dovelo je do daljeg dejstva minobacača 3/5. mtbr po severozapadnim delovima Dubrovnika. To je takođe predstavljalo teško kršenje prekida vatre od strane JNA. Imajući u vidu takvu provokaciju i napete okolnosti, dalja artiljerijska dejstva hrvatskih snaga bila su neizbežna. To je pak u praksi imalo za neizbežnu posledicu obnavljanje artiljerijskih dejstava JNA svim kapacitetima nedugo nakon 11:15 časova.

430. Posle 11:15 časova nastavila se neprekidna paljba sve do 15:00 časova pa čak i kasnije. Dokazi ne govore o daljim pokušajima da se tokom pešadijskog napada na Srđ prekine paljba JNA. Veći deo popodneva optuženi je proveo u Beogradu zajedno s admiralom Jokićem. Umesto aktivnih mera za obustavu napada, koje su mogli preduzeti oni kojima je povereno komandovanje u njegovom odsustvu, popodne je u Dubrovnik u njegovo ime poslata poruka, koju je možda, u njegovom odsustvu, poslala njegova komanda, kojom se poriče da je JNA nakon prekida vatre od 11:15 časova uopšte granatirala

¹²⁴⁶ Potpukovnik Jovanović, T. 7029.

¹²⁴⁷ Vidi gore, par. 110; 141.

Stari grad, i tvrdi da su eventualna oštećenja delo hrvatskih snaga.¹²⁴⁸ Ovaj veoma provokativan dopis ne samo da sasvim pogrešno prikazuje događaje, već isključuje mogućnost da su tada preduzimani koraci da se prekinu artiljerijska dejstva JNA, bilo po naređenju optuženog, bilo onih kojima je povereno komandovanje 2. OG tokom njegovog boravka u Beogradu.

431. Čak ako se dopusti mogućnost da je naređenje optuženog za napad na Srđ skrivano od admirala Jokića, Veće konstatuje da je, imajući u vidu sve okolnosti ustanovljene na osnovu dokaza, utvrđeno da je kapetan bojnog broda Zec tokom celog tog dana postupao u skladu s naređenjem optuženog za zauzimanje Srđa i da se od tog napada odustalo tek kad je postalo izvesno da neće uspeti. Koji god da je tome konkretno bio razlog, artiljerijsko granatiranje Dubrovnika od strane JNA, uključujući Stari grad, nastavilo se zajedno s tim napadom na Srđ, iako više nije bilo onakvo kakvo je predviđeno prvobitnim naređenjem optuženog.

432. Granatiranje Starog grada i šireg područja Dubrovnika se zapravo nastavilo uprkos protestima upućenim generalu Kadijeviću u Beogradu i drugim protestima iz Dubrovnika. Granatiranje se intenziviralo nakon otprilike 08:00 časova, kad je prestalo granatiranje Srđa jer je pešadija JNA stigla do njega.¹²⁴⁹ Trajalo je do posle 15:00 časova, kad su se jedinice JNA koje su izvele napad na Srđ u potpunosti povukle, nakon čega je na mahove nastavljeno sve do posle 16:30 časova.¹²⁵⁰ Tokom tog dana cilj granatiranja Starog grada od strane JNA ni u jednom trenutku nisu bili odbrambeni položaji hrvatskih snaga u Starom gradu, ili mesta gde se pretpostavljalo da se nalaze.¹²⁵¹ Granatiranje Starog grada bilo je smišljeno, nasumično i širokih razmera, kao što je mahom bilo granatiranje šireg područja Dubrovnika.¹²⁵² Kao što je rečeno, dokazi govore da je to bilo očigledno svakom ko je toga dana posmatrao događaje sa Žarkovice.

433. Kao što je rečeno na drugim mestima u ovom obrazloženju, optuženi je posedovao pravna ovlašćenja i materijalnu mogućnost da zaustavi granatiranje Starog grada tokom deset i po časova koliko je ono trajalo, a takođe je posedovao sredstva i ovlašćenja da zaustavi granatiranje šireg područja Dubrovnika.¹²⁵³ Nijedna mera koju je optuženi eventualno preduzeo nije bila efikasna u tom pogledu. Mada su snage odgovorne za granatiranje bile pod direktnom komandom 9. VPS, one su bile pod njegovom nadređenom komandom i toga dana su izvodile vojnu operaciju u skladu s njegovim naređenjem za zauzimanje Srđa.

¹²⁴⁸ Dokazni predmet br. P23. Ministar Rudolf, T. 5602-5604.

¹²⁴⁹ Vidi gore, par. 107; 123-124.

¹²⁵⁰ Vidi gore, par. 110 i 140.

¹²⁵¹ Vidi gore, par. 193-194.

¹²⁵² Vidi gore, par. 214.

¹²⁵³ Vidi gore, par. 414.

434. Iako je Veće konstatovalo da optuženi tokom razgovora s admiralom Jokićem oko 07:00 časova 6. decembra 1991. nije naredio da se zaustavi napad na Srđ, ono želi da primeti i da bi, da je zaista izdao to naređenje, događaji koji su usledili bili dokaz da optuženi u okviru svojih materijalnih mogućnosti i pravnih ovlašćenja nije preduzeo nikakve razumne mere kako bi obezbedio da se to naređenje prenese svim jedinicama JNA koje su učestvovala u napadu i da bude izvršeno. Takav propust bi sam po sebi bio dovoljan da optuženi snosi odgovornost za dela svojih podređenih prema članu 7(3), čak i da oko 07:00 časova jeste naredio da se zaustavi napad na Srđ.

(ii) Mere kažnjavanja

435. Kao što je već konstatovano u ovoj Presudi, optuženi i admiral Jokić otišli su 6. decembra 1991. popodne u Beograd da se sastanu s generalom Kadijevićem i podnesu mu izveštaj o napadu od tog jutra.¹²⁵⁴ Optuženi je prisustvovao celom sastanku.¹²⁵⁵ Ishod tog sastanka bio je u suštini to da je admiral Jokić dobio zaduženje da pokuša da popravi štetu (nanetu ugledu JNA i njenim odnosima s različitim međunarodnim organizacijama, hrvatskim vlastima i predstavnicima Dubrovnika) prouzrokovanu granatiranjem Dubrovnika, naročito Starog grada, toga dana i da pokuša da “završi to uspešno”¹²⁵⁶ To je bio pokušaj JNA da minimizuje štetu nanetu nepovoljnim reakcijama međunarodne zajednice na granatiranje. S tim ciljem se admiral Jokić na sastanku u Beogradu ponudio da istraži granatiranje.¹²⁵⁷ Nekakav vid istrage bio je logičan korak ka otklanjanju nepovoljnog stava međunarodne zajednice. Pošto su sve snage JNA koje su učestvovala u napadu bile pod direktnom komandom admirala Jokića, to mu je davalo odgovarajuća istražna i disciplinska ovlašćenja.

436. Veće konstatuje da ono što je učinjeno nakon sastanka u Beogradu govori o smislu i posledicama dogovora odnosno uputstava datih admiralu Jokiću na sastanku u Beogradu. Iz razloga navedenih ranije u ovoj Presudi, Veće je konstatovalo da je admiral Jokić istragu samo prividno pokrenuo.¹²⁵⁸ Iako je admiral Jokić uveravao predstavnike međunarodne zajednice, hrvatskih vlasti i Dubrovnika da će biti sprovedena temeljna istraga i da će izvršioci napada biti kažnjeni,¹²⁵⁹ čini se da je u idućih dan ili dva nakon granatiranja od 6. decembra 1991. pribavljeno samo nekoliko pismenih izjava i izveštaja.¹²⁶⁰ Oni, čini se, zastupaju verziju prema kojoj je napad na Srđ, u suštini, bio spontana

¹²⁵⁴ Vidi gore, par. 170-171.

¹²⁵⁵ Admiral Jokić, T. 4076-4079. Vidi gore, par. 171.

¹²⁵⁶ Vidi gore, par. 172-173.

¹²⁵⁷ Vidi gore, par. 172.

¹²⁵⁸ Vidi gore, par. 174.

¹²⁵⁹ Ministar Rudolf, T. 5612, dokazni predmet br. P61, separator 33; Per Hvalkof, T. 2204, dokazni predmet br. P61, separator. 35.

¹²⁶⁰ Admiral Jokić je izjavio da je pismene izveštaje zatražio od komandanta bataljona, načelnika štaba kapetana bojnog broda Zeca, potpukovnika Kovačevića i kapetana Kozarića. T. 4094-4095. Od potpukovnika Jovanovića je 6. decembra oko 14:00 časova takođe traženo da podnese pismeni izveštaj komandi 9. VPS, T. 8087-8088; dokazni predmet br. D108. Kapetan Nešić je posvedočio da su 7. decembra 1991. oficiri iz komande 9. VPS posetili vojnike 3/472. mtbr i s njima razgovarali, T. 8187. Vidi i dokazni predmet br. D112. Poručnik Lemal je

reakcija kapetana Kovačevića iz 3/472. mtbr na provokacije hrvatskih snaga na Srđu u noći između 5. i 6. decembra 1991. Izvodeći napad na Srđ, on je postupio samostalno i suprotno naređenjima. Uz to, iako je Dubrovnik u određenoj meri bio granatiran, to granatiranje je predstavljalo podršku napadu na Srđ i očito je za cilj imalo vojne položaje aktivnih hrvatskih snaga. Obim granatiranja i štete koju je prouzrokovalo, naročito u Starom gradu, prikazani su znatno manjim.¹²⁶¹ Disciplinska mera pokrenuta usled istrage bila je navodna smena jednog komandanta bataljona. Za razliku od toga kako su mnogi to tada mogli da protumače, sada je jasno da taj komandant bataljona nije bio onaj koji je predvodio napad na Srđ i granatiranje, to jest, kapetan Kovačević iz 3/472. mtbr. Kao što se navodi u ovoj Presudi, radilo se o potpukovniku Jovanoviću iz 3/5. mtbr.¹²⁶² On nije bio komandant tog bataljona, već samo privremeni komandant. Imenovan je za privremenog komandanta 5. decembra, nakon što je komandantu odobreno odsustvo, a oslobođen je dužnosti komandanta uveče 6. decembra, po naređenju admirala Jokića.¹²⁶³ Odmah se vratio svojim redovnim dužnostima. Protiv njega niko nije pokrenuo nikakve disciplinske ili druge mere i nastavio je vojnu karijeru.¹²⁶⁴ Admiral Jokić nije preduzeo nikakve disciplinske ili druge mere protiv kapetana Kovačevića. Admiral Jokić nije preduzeo ni druge disciplinske ili administrativne korake da bolje ustanovi šta se tačno dogodilo ili nešto preduzme po pitanju onih koji su za to odgovorni. Kao što je utvrđeno na osnovu dokaza u ovom suđenju, Stari grad 6. decembra 1991. nije bio u dometu minobacača kalibra 120 mm 3/5. mtbr.¹²⁶⁵ Iz tih minobacača se 6. decembra 1991. intenzivno pucalo, ali oni nisu mogli da pogode Stari grad. Oni su 6. decembra 1991. bili jedino teško naoružanje pod komandom potpukovnika Jovanovića. On je *jedini* oficir JNA protiv kojeg je admiral Jokić preduzeo mere kažnjavanja. Stoga je utvrđeno da usled istrage admirala Jokića o granatiranju niko nije bio podvrgnut nikakvim disciplinskim ili administrativnim merama zbog granatiranja Starog grada 6. decembra 1991.

437. Admiral, u suštini, kaže da nije došao do zadovoljavajućih dokaza na osnovu kojih bi mogao da učini išta više.¹²⁶⁶ To je istinski iznenađujuće. Karakter i obim planiranja 5. decembra 1991, te osobe koje su u tome učestvovala i njihova uloga veoma očigledno pokazuju da je napad od 6. decembra 1991. bio unapred planiran a ne spontana akcija kapetana Kovačevića, komandanta 3/472. mtbr, kao što admiral Jokić nastoji da prikaže da ga je na početku protumačio. Čak da je i mislio da je za napad kriv kapetan Kovačević, nema zadovoljavajućeg objašnjenja za to što protiv kapetana

takođe izjavio da su 6. decembra oficiri 9. VPS posetili njegovu jedinicu kako bi razgovarali o događajima tog dana i o moralu vojnika, T. 7420-7422.

¹²⁶¹ Vidi gore, par. 174.

¹²⁶² Potpukovnik Jovanović, T. 8094; dokazni predmet br. D65; admiral Jokić, T. 8553. Vidi gore par. 174.

¹²⁶³ Vidi gore, par. 387.

¹²⁶⁴ Prema rečima potpukovnika Jovanovića, njegova smena je značila da više nije brzo napredovao, već uobičajenim tempom, T. 8098.

¹²⁶⁵ Admiral Jokić, T. 4022-4023.

¹²⁶⁶ Admiral Jokić, T. 4116-4117.

Kovačevića nije preduzeo disciplinske ili druge mere. Izneta implikacija da ga je optuženi štitio¹²⁶⁷ ne objašnjava zašto admiral nije primenio sopstvena administrativna i disciplinska ovlašćenja. Još neodređeniji nagoveštaj, iznet u spisu, da odluka o smeni kapetana Kovačevića s mesta komandanta ne bi mogla da se sprovede jer to ne bi dopustili njegovi vojnici,¹²⁶⁸ nije dovoljno potvrđen dokazima niti je sam po sebi verodostojan. Da je ta tvrdnja tačna, predstavljala bi dokaz o nepostojanju komandne odgovornosti. Umesto da je podvrgnut disciplinskim ili drugim merama kažnjavanja, kapetan Kovačević je, u stvari, unapređen samo osam dana nakon 6. decembra 1991.¹²⁶⁹ Druga verzija događaja koju je admiral Jokić izneo tokom svedočenja bila je da je planiranje napada i izdavanje naređenja namerno od njega skrivano.¹²⁷⁰ Da je bilo tako, postupci načelnika njegovog štaba kapetana bojnog broda Zeca, naročito bi iziskivali najoštrije disciplinske mere. Njihov lični i profesionalni odnos bio bi uništen. No, ništa nije preduzeto, a admiral i kapetan bojnog broda Zec nastavili su da obavljaju dotadašnje dužnosti komandanta, odnosno načelnika štaba 9. VPS.

438. Odbrana tvrdi da je optuženi, usled događaja na sastanku u Beogradu 6. decembra 1991, bio isključen iz procesa istrage o dejstvima u Dubrovniku i sprečen da uzme ikakvog učešća i da vrši svoja ovlašćenja u vezi s disciplinskim merama protiv onih koji su učestvovali.¹²⁷¹ Prema tvrdnji odbrane, to je posledica toga što je general Kadrijević, nadređen optuženom, preuzeo direktnu odgovornost i zaobišao optuženog naredivši admiralu Jokiću da sprovede istragu i direktno njemu podnese izveštaj.¹²⁷² Tvrdi se da je admiral Jokić dobio vanredni zadatak da direktno Generalštabu podnese izveštaj, koji nije podnet preko 2. OG,¹²⁷³ i da je “komanda 2. OG u potpunosti isključena iz postupka utvrđivanja uzroka, toka i posledica dejstava izvedenih 6. decembra 1991. unutar zone odgovornosti 9. VPS.”¹²⁷⁴ Odbrana dalje tvrdi da, pošto je admiral Jokić primenio svoja ovlašćenja i 6. decembra smenio potpukovnika Jovanovića, te podneo izveštaj direktno Generalštabu, “od tog trenutka niko nije mogao da spreči i ograniči prava i obaveze [admirala Jokića] da sprovede istragu.”¹²⁷⁵

439. Veće konstatuje da te tvrdnje nisu zasnovane na činjenicama. One ne govore o pravnim posledicama događaja, a, po mišljenju Veća, u dokazima ne postoji ni činjenična osnova za implikaciju da je optuženi 1991. godine verovao da je situacija takva. U datim okolnostima, Veće se nije uverilo da je pokazano da je optuženi bio, ili da je smatrao da je bio sprečen da deluje, ili da mu je naređeno da ne

¹²⁶⁷ Admiral Jokić, T. 4081-4087; 4130.

¹²⁶⁸ Slobodan Novaković je izjavio da je vojska nakon 6. decembra želela da smeni kapetana Kovačevića, ali da su se vojnici tome protivili, T. 6837-6838.

¹²⁶⁹ Vidi dole, par. 441.

¹²⁷⁰ Prema admiralovom svedočenju, veće uoči 6. decembra 1991. kapetan Kovačević se javio u komandno mesto 2. OG umesto u komandno mesto 9. VPS, kojem je bio direktno podređen, T. 4132.

¹²⁷¹ Završni podnesak odbrane, par. 447-486.

¹²⁷² Završni podnesak odbrane, par. 447-451.

¹²⁷³ Završni podnesak odbrane, par. 482.

¹²⁷⁴ Završni podnesak odbrane, par. 483.

¹²⁷⁵ Završni podnesak odbrane, par. 466.

preduzme ništa u vezi s događajima od 6. decembra 1991. U stvari, Veće se na osnovu dokaza uverilo da je optuženi, bar putem prećutnog odobravanja, učestvovao u dogovoru prema kojem je admiral Jokić sproveo svoju tobožnju istragu, preduzeo tobožnje disciplinske mere i o tome Prvoj upravi podneo izveštaj kojim se sa JNA skida odgovornost za oštećenja Starog grada.

440. Optuženi je prisustvovao celom sastanku s generalom Kadijevićem u Beogradu.¹²⁷⁶ Dokazi govore o tome da je general bio kritički raspoložen i prema optuženom i prema admiralu Jokiću.¹²⁷⁷ Dokazi ne ukazuju na to da se optuženi tokom sastanka ili kasnije usprotivio ili na bilo koji način suprotstavio predlogu admirala Jokića da on sam sprovede istragu, kao ni očiglednom prihvatanju tog predloga od strane generala Kadijevića.¹²⁷⁸ Ništa u dokazima ne upućuje na to da je on ikada predložio ili pokušao da u vezi s granatiranjem Starog grada sprovede istragu ili išta preduzme protiv nekog podređenog, ili da ga je u tome sprečio general Kadijević ili neki drugi nadređeni.

441. Kao što je optuženi priznao Colmu Doyleu, te kao što je konstatovalo Veće, sâm optuženi je imao direktnu ulogu u otpočinjanju vojne akcije 6. decembra, koja se ozbiljno otela kontroli i dovela do postupaka za koje se može reći da u velikoj meri opravdavaju kritički stav generala Kadijevića. Uprkos tome, to govori da je optuženi odobravao vojne ciljeve dejstava JNA od 6. decembra. Ti faktori jasno ukazuju na to zašto optuženom nije bilo stalo da u potpunosti istraži događaje od 6. decembra ili da preduzme disciplinske i druge mere protiv direktnih učesnika u njima. Uz to, drugi dokazi idu u prilog zaključku da je optuženi pristajao na vojne ciljeve tih dejstava i podržavao njihove učesnike. U roku od nedelju dana nakon 6. decembra 1991, sproveden je u delo predlog iznet u novembru za unapređenje kapetana Kovačevića, koji je predvodio napad od 6. decembra 1991, za šta je nužno bio potreban pristanak optuženog kao komandanta 2. OG.¹²⁷⁹ Kovačević je unapređen sredinom decembra, uprkos kritičnoj ulozi koju je imao u događajima od 6. decembra 1991. Ništa ne ukazuje na to da je optuženi ikako pokušao da spreči to unapređenje. Uz to, iako je do izvesne mere diskutabilno da li je do toga došlo sredinom decembra 1991. ili u martu 1992, ili uopšte,¹²⁸⁰ Veće je takođe konstatovalo da je prilikom posete zamenika načelnika Generalštaba generala Panića 3/472. mtbr, kojoj su prisustvovali i optuženi i admiral Jokić, optuženi rekao kapetanu Kovačeviću da navede one koji su se istakli svojim učešćem u događajima od 6. decembra 1991.¹²⁸¹

442. U datim okolnostima, Veće se uverilo da nije tačno da je optuženom bila uskraćena primena moći i ovlašćenja da pokrene istragu ili kazni oficire 9. VPS koji su izveli napad od 6. decembra 1991.

¹²⁷⁶ Admiral Jokić, T. 4079, 4080.

¹²⁷⁷ Admiral Jokić, T. 4079.

¹²⁷⁸ Admiral Jokić, T. na str 4081.

¹²⁷⁹ Dokazni predmet br. P133; admiral Jokić, T. 4119-4122; poručnik Lemal, T. 7440-7441.

¹²⁸⁰ Kapetan Nešić, T. 8191.

¹²⁸¹ Admiral Jokić, T. 4117-4119.

i bili odgovorni za granatiranje Starog grada, ili da mu je naređeno da ništa ne čini po tom pitanju. Veće, naprotiv, konstatuje da je on u najmanju ruku bio spreman da prihvati situaciju u kojoj on ne bi bio direktan učesnik, pri čemu bi svaku efektivnu istragu, mere i odluke po pitanju disciplinskih i drugih mera kažnjavanja prepustio svojem neposredno podređenom, admiralu Jokiću, znajući da je njegov zadatak praktično bio da, što najbolje ume, izgadi događaje od 6. decembra 1991. sa predstavnicima Hrvatske i PMEŽ, i time istovremeno omogućiti JNA da tvrdi da je preduzela odgovarajuće mere.

443. Veće takođe želi da primeti da to što je admiral Jokić podneo izveštaj generalu Kadijeviću i drugim članovima Saveznog sekretarijata nema ni činjenični ni pravni značaj koji odbrana nastoji da mu prida. Tačno je da se prema uobičajenoj komandnoj strukturi JNA, komunikacija između admirala Jokića i generala Kadijevića odvijala preko komandanta 2. OG. To što je, po svemu sudeći, na sastanku kojem su prisustvovala sva trojica prihvaćeno da admiral Jokić može ili treba da podnese izveštaj po nekom pitanju direktno generalu Kadijeviću ili Saveznom sekretarijatu, nužno nema reperkusije po ulogu i ovlašćenja optuženog ni kad je reč o tom konkretnom pitanju, ni uopšteno govoreći. To ne mora da bude ništa više od prikladne administrativne metode u rešavanju tog konkretnog pitanja, koja je bila prihvatljiva za svu trojicu. Što je naročito važno, Veće konstatuje da svrha izveštavanja admirala Jokića NIJE bila da generalu Kadijeviću dostavi podatke i/ili predloge za korake ili za donošenje odluke po pitanju događaja od 6. decembra 1991. i disciplinskih mera koje usled njih treba preduzeti. Admiral Jokić je samo podneo izveštaj o tome šta se dogodilo i šta je on preduzeo. Sve odluke i korake preduzeo je admiral Jokić, što je bilo u okviru njegovih ovlašćenja kao komandanta 9. VPS. Admiral je podneo izveštaj nakon što je preduzeo korake. Svrha njegovog izveštaja bila je tek da obavesti Savezni sekretarijat o tome šta je preduzeo kao komandant 9. VPS. Optuženi je, kao direktni nadređeni admirala Jokića, i dalje imao nepromenjene, ničim ograničene moći i ovlašćenja da od admirala zatraži da učini još nešto, ili da lično nešto preduzme, ukoliko je to želeo. U stvari, general Kadijević, kao nadređeni optuženog, nije doneo nikakvu odluku ili preduzeo ništa šta bi moglo da se protumači kao prepreka eventualnim koracima koje bi optuženi želeo da preduzme, ili kao ograničavanje njegovih ovlašćenja kao komandanta 2. OG, niti je takvo šta predviđeno u izveštaju admirala Jokića.

444. Veće konstatuje da dokazi pokazuju da je optuženi tokom sveg relevantnog vremena imao sva materijalna i pravna ovlašćenja da sam preduzme korake za sprovođenje istrage ili da preduzme disciplinske i druge mere protiv oficira 9. VPS koji su direktno učestvovali u protivpravnom artiljerijskom napadu na Stari grad 6. decembra 1991. ili ga nisu sprečili ili zaustavili. Uprkos tome, optuženi je odlučio da ne preduzme nikakve korake. Imajući u vidu da je jedan od elemenata teze odbrane taj da su admiral Jokić i njegov štab iz 9. VPS planirali, odobrili i nadgledali napad na

Dubrovnik 6. decembra 1991. i namerno od optuženog i 2. OG tajili informacije o napadu sve dok nije propao,¹²⁸² valja istaći i konstataciju Veća da optuženi ni u jednom trenutku nije pokrenuo nikakvu istragu o postupcima admirala Jokića ili njegovog štaba, niti protiv njih preduzeo ikakve disciplinske ili druge mere u vezi s događajima od 6. decembra 1991.

445. Iako to nije jedan od zaključaka Veća, ipak želimo da primetimo da, čak i da je tačno da je optuženi mislio da general Kadijević na neki način pokušava da podriva njegove moći i ovlašćenja da sprovede istragu i kazni snage pod svojom komandom zbog događaja od 6. decembra 1991, to u datim okolnostima ne bi bilo dovoljno da ga oslobodi odgovornosti kao komandanta 2. OG ili opravda to što nije pokrenuo odgovarajuću istragu i preduzeo odgovarajuće disciplinske mere. Po mišljenju Veća, optuženi je usled tih događaja morao aktivno da nastoji da pokrene istragu i preduzme disciplinske mere protiv osoba pod svojom komandom odgovornih za granatiranje Starog grada, i onih koji nisu preduzeli odgovarajuće mere da obezbede prekid granatiranja. Da je optuženi pokušao da to učini i potom ustanovio da ga general Kadijević sprečava ili ometa u tim naporima, bilo bi primereno da je nastavio s takvim naporima, protestima i zahtevima da se nešto preduzme.¹²⁸³ Naposljetku, u datim okolnostima, primerena mera bila bi ostavka na funkciju u JNA. Naravno, ništa od toga se nije dogodilo.

3. Zaključak

446. U svetlu zaključaka navedenih ranije u ovom odeljku, Veće se uverilo da je optuženi imao efektivnu kontrolu nad počiniocima protivpravnog granatiranja dubrovačkog Starog grada 6. decembra 1991. Optuženi je imao pravna ovlašćenja i materijalnu mogućnost da zaustavi to protivpravno granatiranje Starog grada i da kazni počinioce. Uz to, Veće se uverilo da je optuženi od otprilike 07:00 časova 6. decembra 1991. znao bar za očiglednu mogućnost da se njegova artiljerija ponaša na isti način kao ranije i izvršava krivična dela kao ona navedena u Optužnici. Uprkos tome što je znao, optuženi se nije postarao da dođe do pouzdanih informacija o tome da li JNA zaista granatira Dubrovnik, naročito Stari grad, i koji su razlozi za to. Nadalje, optuženi nije preduzeo neophodne i razumne mere kako bi obezbedio bar da se zaustavi protivpravno granatiranje Starog grada. Veće se uverilo i da optuženi ni u jednom trenutku nije pokrenuo nikakvu istragu o postupcima svojih podređenih odgovornih za granatiranje Starog grada, niti je protiv njih pokrenuo ikakve disciplinske ili druge mere zbog događaja od 6. decembra 1991. Dakle, Veće se uverilo da su zadovoljeni elementi potrebni da bi se utvrdilo da optuženi snosi odgovornost nadređenog prema članu 7(3) Statuta za protivpravno granatiranje Starog grada od strane JNA 6. decembra 1991. godine.

¹²⁸² Završni podnesak odbrane, par. 685-687.

¹²⁸³ Vidi gore, par. 374.

VIII. KUMULATIVNE OSUĐUJUĆE PRESUDE

A. Treba li da postoje kumulativne osuđujuće presude?

447. Pitanje kumulativnih osuđujućih presuda javlja se ukoliko se jedna ili više optužbi zasnivaju na kažnjivom ponašanju koje je u suštini isto. U ovom predmetu, artiljerijski napad JNA na Stari grad 6. decembra 1991. nalazi se u osnovi svih krivičnih dela za koja se optuženi tereti u Optužnici. Žalbeno veće je zaključilo da su kumulativne osuđujuće presude po različitim odredbama za isto kažnjivo ponašanje dopustive samo ako “svaka od dotičnih odredbi sadrži materijalno različit element koji druga ne sadrži”.¹²⁸⁴ Ako se tereti za dva krivična dela, a taj kriterijum nije zadovoljen, veće treba da izrekne osuđujuću presudu po užoj odredbi.¹²⁸⁵

448. Iz ranije navedenih razloga, Veće se uverilo da su za svih šest tačaka Optužnice zadovoljeni elementi potrebni da se ustanovi krivična odgovornost optuženog prema članu 7(3) Statuta, ali NE i članu 7(1).

449. Pitanje kumulativnosti najpre se pokreće u vezi s krivičnim delom ubistva (tačka 1), okrutnog postupanja (tačka 2) i napada na civile (tačka 3). U ovoj Presudi već je analizirana statutarna osnova i elementi svakog od navedenih krivičnih dela. Ako bi se strogo primenio gorenavedeni kriterijum Žalbenog veća, bilo bi moguće izreći kumulativne osuđujuće presude za ubistvo i za okrutno postupanje, budući da sadrže materijalno različite elemente (to jest, za ubistvo je potreban dokaz o smrti jedne ili više osoba, prouzrokovanoj činjenjem ili nečinjenjem optuženog, a za okrutno postupanje potrebno je da je delo prouzrokovalo duševnu ili telesnu patnju ili povredu ili da predstavlja ozbiljan napad na ljudsko dostojanstvo, prouzrokovano namernim činjenjem ili nečinjenjem optuženog). Međutim, pošto ubistvo i okrutno postupanje, uz elemente koje sadrži napad na civile, ne sadrže neki drugi element, i pošto krivično delo napada na civile sadrži dodatni element (to jest, napad) ono, teoretski, predstavlja užu odredbu.

450. U ovom predmetu osnovno kažnjivo ponašanje predstavlja artiljerijski napad na Stari grad, naseljen civilima. Tokom napada bilo je poginulih i ranjenih civila. Osnovno kažnjivo ponašanje počinitelaca direktno i sveobuhvatno je odraženo u tački 3. Krivično delo napada na civile podrazumevalo je napad usmeren protiv civilnog stanovništva, koji je za posledicu imao smrt i teške povrede, izvršeno s namerom da se civilno stanovništvo učini metom tog napada. Imajući u vidu te okolnosti, krivično delo ubistva u ovom predmetu ne uključuje dodatni materijalno različit element,

¹²⁸⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 412. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić*, par. 1032.

¹²⁸⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 413. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 218, za noviju definiciju kriterijuma Žalbenog veća.

kao ni krivično delo okrutnog postupanja čije je biće u potpunosti obuhvaćeno okolnostima u kojima je izvršen dati napad na civile.

451. Iz tih razloga, Veće je steklo utisak da u ovom slučaju prve tri tačke ne sadrže materijalno različit element. Kažnjivo ponašanje optuženog po pitanju prve tri tačke je u potpunosti i na najbolji način prikazano u tački 3, te će interesi pravde i svrha kažnjavanja biti u potpunosti zadovoljeni ukoliko se izrekne osuđujuća presuda samo po tački 3, a ne i po tački 1 i tački 2.

452. Pitanje kumulativnih osuđujućih presuda pokreće se i u vezi s preostalim krivičnim delima za koja se optuženi tereti u Optužnici. To su pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 4), protivpravni napadi na civilne objekte (tačka 5) i uništavanje ili hotimično nanošenje štete kulturnim objektima (tačka 6). Statutarna osnova i elementi svakog od ovih krivičnih dela izloženi su ranije u ovoj Presudi. Elementi svakog od ova tri krivična dela su takvi da su, teoretski, njihovi elementi “materijalno” različiti.

453. Krivično delo napada na civilne objekte iziskuje dokaz o napadu, koji ne iziskuje ni jedan element krivičnog dela pustošenja koje nije opravdano vojnom nuždom niti krivičnog dela uništavanja ili hotimičnog nanošenja štete kulturnim objektima. Krivično delo uništavanja ili hotimičnog nanošenja štete kulturnim objektima iziskuje dokaz o uništavanju ili hotimičnom nanošenju štete objektima kulturne ili duhovne baštine naroda, koji ne iziskuje ni jedan element krivičnog dela napada na civilne objekte ili krivičnog dela pustošenja koje nije opravdano vojnom nuždom. Krivično delo pustošenja koje nije opravdano vojnom nuždom iziskuje dokaz da je uništavanje ili nanošenje štete (a) bilo širokih razmera i da (b) nije bilo opravdano vojnom nuždom. Ukoliko jedno krivično delo nešto iziskuje, a drugo ne, to ih čini materijalno različitim.

454. Međutim, u ovom predmetu sva krivična dela se tiču oštećenja objekata tokom artiljerijskog napada JNA na Stari grad u Dubrovniku 6. decembra 1991. Ceo Stari grad čine civilni objekti i kulturni spomenici. On je pretrpeo oštećenja velikih razmera. Za napad nije bilo vojnog opravdanja. S obzirom na konkretne okolnosti, Veće je mišljenja da je suština kažnjivog ponašanja direktno i sveobuhvatno odražena u tački 6, kojom se tereti za uništavanje i hotimično nanošenje štete kulturnim objektima. Tačka 4 i tačka 5 u suštini ne sadrže dodatne materijalno različite elemente, ako se imaju u vidu konkretne okolnosti u kojima su ta krivična dela počinjena. Kažnjivo ponašanje optuženog po pitanju te tri tačke je u potpunosti i na najbolji način prikazano u tački 6, te će interesi pravde i svrha kažnjavanja biti u potpunosti zadovoljeni ukoliko se izrekne osuđujuća presuda samo po tački 6, a ne i po tački 4 i tački 5.

455. Iz tih razloga, u konkretnim okolnostima u kojima su ta krivična dela počinjena, Veće protiv optuženog izriče osuđujuće presude samo po tački 3, napadi na civile, i tački 6, uništavanje i hotimično nanošenje štete kulturnim objektima.

B. Uporedna odgovornost prema članu 7(1) i članu 7(3) Statuta

456. U ovom predmetu Tužilaštvo je dokazalo odgovornost optuženog samo na temelju odgovornosti nadređenog prema članu 7(3) Statuta. Nije dokazano da je optuženi naredio ili pomagao i podržavao činjenje krivičnih dela po članu 7(1) Statuta. Stoga se ne postavlja pitanje uporedne odgovornosti prema članu 7(3) i članu 7(1).

IX. ODMERAVANJE KAZNE

457. Tužilaštvo je predložilo da optuženi, ukoliko mu bude izrečena osuđujuća presuda po svim tačkama, bude osuđen na kaznu zatvora u trajanju od trinaest do petnaest godina.¹²⁸⁶

458. Izricanje kazne regulisano je članom 24 Statuta i pravilom 101 Pravilnika. Član 24(2) Statuta predviđa da Veće “uzme u obzir faktore kao što su težina krivičnog dela i lične prilike osuđenika”.¹²⁸⁷ Pravilo 101(B) iziskuje da se uzmu u obzir i otežavajuće i olakšavajuće okolnosti, kao i opšta praksa izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije,¹²⁸⁸ iako ovo poslednje nije obavezujuće po Veće.¹²⁸⁹ Žalbeno veće je kao primarni cilj odmeravanja kazne navelo retribuciju i odvraćanje.¹²⁹⁰ Svrha prvog je izricanje pravične i primerene kazne za neko konkretno krivično delo,¹²⁹¹ a drugog da se obezbedi da se optuženi i drugi odvrate od počinjenja sličnih zločina.¹²⁹²

A. Težina krivičnog dela

459. Težina krivičnog dela je faktor od daleko najvećeg značaja pri odmeravanju kazne.¹²⁹³ Kazna mora da odražava inherentnu težinu ukupnog kažnjivog ponašanja optuženog, pri čemu dužnu pažnju treba pridati konkretnim okolnostima predmeta, kao i obliku i stepenu učešća optuženog.¹²⁹⁴ S tim u vezi, Veće želi da istakne da se u praksi ovog Međunarodnog suda ratni zločini po svojoj prirodi ne smatraju manje teškima od zločina protiv čovečnosti.¹²⁹⁵

¹²⁸⁶ Završni podnesak Tužilaštva, par. 347.

¹²⁸⁷ Član 24 Statuta predviđa sledeće: “1. Krivične sankcije koje izriče pretresno veće ograničene su na kaznu zatvora. Prilikom određivanja kazne zatvora pretresno veće imaće u vidu opštu praksu izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije. 2. Prilikom izricanja kazni, pretresna veća uzimaju u obzir faktore kao što je težina krivičnog dela i lične prilike osuđenika. 3. Uz kaznu zatvora, pretresna veća mogu naložiti povrat eventualne imovine i imovinske koristi stečene kažnjivim ponašanjem, uključujući i sredstvima prisile, pravim vlasnicima.”

¹²⁸⁸ Pravilo 101 Pravilnika predviđa sledeće: “(A) Osoba proglašena krivom može biti osuđena na kaznu zatvora, uključujući i doživotnu kaznu zatvora. (B) Prilikom određivanja kazne pretresno veće uzima u obzir faktore spomenute u članu 24(2) Statuta, kao i faktore kao što su: (i) sve otežavajuće okolnosti; (ii) sve olakšavajuće okolnosti, uključujući i značajnu saradnju osuđenog s tužiocem prije ili poslije izricanja presude; (iii) opšta praksa izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije; (iv) koliko je osuđeni izdržao od bilo koje kazne koju je sud bilo koje države izrekao za isto delo, kao što je spomenuto u članu 10(3) Statuta. (C) Osuđenom će se uračunati eventualno vreme koje je proveo u pritvoru čekajući na predaju Međunarodnom sudu ili čekajući na suđenje ili žalbeni postupak.”

¹²⁸⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 260; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 682, gde se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 829.

¹²⁹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 806; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 185. Drugi, manje dominantni ciljevi, uključuju pravnu osvešćenost, javnu reprobaciju i rehabilitaciju. Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 678; Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 806. Ipak, “individualna krivica optuženog ograničava raspon kazne.” Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 899; Presudu o kazni u predmetu *Nikolić*, par. 123.

¹²⁹¹ Presuda o kazni u predmetu *Todorović*, par. 29; Presuda o kazni u predmetu *Nikolić*, par. 140.

¹²⁹² Presuda o kazni u predmetu *Todorović*, par. 30.

¹²⁹³ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 182; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 731; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 683.

¹²⁹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 249; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 683.

¹²⁹⁵ Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Tadić*, par. 69; Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 247.

460. U ovom predmetu, Tužilaštvo tvrdi da ozbiljnost zločina karakteriše to što su “civilni i civilni objekti izloženi vatri snaga 2. OG JNA bili nezaštićeni”¹²⁹⁶ i što je granatiranje za posledicu imalo “trajno fizičko, psihološko i emocionalno stradanje žrtava”,¹²⁹⁷ “oštećenja mnogobrojnih kuća velikih razmera”¹²⁹⁸ i oštećenja “brojnih verskih i obrazovnih ustanova i istorijskih spomenika”.¹²⁹⁹

461. Veće je utvrdilo da je optuženi kriv za zločine napada na civile (tačka 3) i uništavanje i hotimično nanošenje štete kulturnim objektima (tačka 6). Na osnovu dokaza je utvrđeno da su snage pod komandom optuženog 6. decembra 1991. smišljeno i protivpravno granatirale dubrovački Stari grad i tamošnje civilno stanovništvo, usled čega je bilo žrtava, od kojih su dve podlegle.¹³⁰⁰ Meta istog tog napada bili su civilni objekti, zbog čega su štetu velikih razmera pretrpeli i civilni i kulturni objekti. Kao što je već izloženo, Veće je zaključilo da su 6. decembra 1991. u Starom gradu 52 zgrade pretrpele štetu, od čega je šest potpuno uništeno. Među tim zgradama su samostani, crkve, džamija, sinagoga i palate.¹³⁰¹ Veće naročito želi da podseti da se ceo dubrovački Stari grad nalazi na spisku svetske kulturne baštine UNESCO.

462. Za ozbiljnost zločina značajan je i oblik učešća optuženog u činjenju zločina. S tim u vezi, Veće želi da istakne da je optuženi oslobođen optužbi za naređivanje, odnosno pomaganje i podržavanje protivpravnog granatiranja dubrovačkog Starog grada.¹³⁰² Na osnovu dokaza nije utvrđeno da je optuženi direktno naredio granatiranje Starog grada 6. decembra 1991. Utvrđeno je da je naredio zauzimanje jednog vojnog cilja, to jest Srđa. Iako su tokom te konkretne vojne operacije činjeni zločini, nije utvrđeno da je svrha naređenja optuženog bila da omogući protivpravno granatiranje Starog grada u Dubrovniku. Dokazi govore o tome da je to protivpravno granatiranje izvedeno na osnovu odobrenja drugih osoba, a ne optuženog.

463. Krivična odgovornost optuženog u ovom predmetu temelji se na zaključku Veća da je on kao komandant 2. OG, bio u mogućnosti da spreči protivpravno granatiranje Starog grada 6. decembra 1991, da zaustavi granatiranje dok je bilo u toku, te da pokrene istragu ili preduzme administrativne i disciplinske mere protiv oficira koji su direktno učestvovali u granatiranju ili ga nisu sprečili ili zaustavili, ali da nije preduzeo nijednu od mera koje su mu bile na raspolaganju.

464. Veće dalje ističe da se admiral Jokić potvrdno izjasnio o krivici po istim optužbama kojima se tereti i optuženi, te priznao svoju odgovornost za pomaganje i podržavanje protivpravnog granatiranja

¹²⁹⁶ Završni podnesak Tužilaštva, par. 329.

¹²⁹⁷ Završni podnesak Tužilaštva, par. 330.

¹²⁹⁸ Završni podnesak Tužilaštva, par. 332.

¹²⁹⁹ Završni podnesak Tužilaštva, par. 333.

¹³⁰⁰ Vidi gore, par. 214, 250, 259, 414.

¹³⁰¹ Vidi gore, par. 318.

¹³⁰² Vidi gore, par. 348, 356.

Starog grada (član 7(1) Statuta), kao i odgovornost koju snosi kao komandant 9. VPS (član 7(3) Statuta) zbog toga što takvo granatiranje nije sprečio ili kaznio njegove počiniocce. Na osnovu toga admiral Jokić je osuđen na sedam godina zatvora.¹³⁰³ Položaj optuženog kao komandanta na veoma visokom nivou unutar komandne strukture JNA, koji je direktno odgovarao Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu,¹³⁰⁴ nesumnjivo naglašava ozbiljnost toga što nije sprečio granatiranje i kaznio počiniocce, to jest, što nije primenio svoja ovlašćenja u skladu sa zakonima ratovanja. No, kad je reč o odmeravanju primerene kazne za ovog optuženog, Veće ima na umu i to da je admiral Jokić, direktno podređen optuženom, imao direktnu komandu i bio odgovoran za snage koje su učestvovala u protivpravnom granatiranju Starog grada. Iako je na osnovu dokaza jasno utvrđena odgovornost optuženog za to što nije reagovao kao nadređeni komandant tih snaga, takođe je tačno da on nije bio tako direktno odgovoran kao admiral Jokić. Uz to, optuženi je proglašen krivim samo prema članu 7(3) Statuta. Međutim, činjenica je da se admiral Jokić potvrdno izjasnio o krivici.

B. Otežavajuće i olakšavajuće okolnosti

465. Statut i Pravilnik ne daju iscrpnu definiciju otežavajućih i olakšavajućih faktora. U pravilu 101(B) se kao olakšavajuća okolnost navodi samo značajna saradnja optuženog s tužiocem. U sudskoj praksi postoje i dodatni faktori koje Veće može da uzme u obzir.¹³⁰⁵ Spisak tih faktora nije konačan. Veće mora da odvagane okolnosti svakog predmeta ponaosob kako bi utvrdilo otežavajuće i olakšavajuće okolnosti i ocenilo koliku im težinu valja pridati.¹³⁰⁶

466. Otežavajuće okolnosti moraju biti direktno povezane s činjenjem krivičnog dela¹³⁰⁷ i moraju se utvrditi van razumne sumnje.¹³⁰⁸ Ako optuženi upotrebi svoje pravo na ćutanje ili da odbije da svedoči, to ne predstavlja otežavajuću okolnost.¹³⁰⁹ Olakšavajuće okolnosti mogu se uzeti u obzir bez obzira na to da li su direktno povezane s navodnim krivičnim delom,¹³¹⁰ i valja ih utvrditi putem ocenjivanja verovatnoće.¹³¹¹

467. U ovom predmetu, Tužilaštvo tvrdi da relevantne olakšavajuće okolnosti uključuju “dobrovoljnu predaju optuženog, pridržavanje uslova privremenog puštanja na slobodu, pozitivan

¹³⁰³ Admiral Jokić je uložio žalbu na Presudu o kazni, tvrdeći da je Pretresno veće pogrešilo jer ga je proglasilo odgovornim za pomaganje i podržavanje na osnovu ponašanja za koje se ne tereti, to jest, na osnovu činjenja i nečinjenja pre 6. decembra 1991. Admiral Jokić tvrdi da presudu koja mu je izrečena treba preinačiti, s čim se Tužilaštvo složilo. Vidi predmet *Tužilac protiv Jokića*, Žalbeni podnesak u skladu s pravilom 111, predmet br. IT-42/1-A, 30. jun 2004; vidi i Završni podnesak Tužilaštva, par. 345.

¹³⁰⁴ Vidi dokazni predmet br. P204, str. 7 i 28.

¹³⁰⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 686 i 696.

¹³⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 777; 780; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 685.

¹³⁰⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 850; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 911.

¹³⁰⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 763; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 686.

¹³⁰⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 783; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 687.

¹³¹⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 920.

karakter bez prethodnog kažnjavanja; ponašanje u pritvoru; karakter nakon sukoba; starosnu dob i loše zdravlje.”¹³¹² Uz to, odbrana tvrdi da optuženi nije aktivno učestvovao u događajima¹³¹³ (mada se to mahom temelji na osporenoj činjeničnoj osnovi prema kojoj se ono što se desilo odigralo suprotno njegovim naređenjima i bez njegovog znanja) i da su broj žrtava i naneta šteta daleko manji nego u drugim predmetima na ovom Međunarodnom sudu.¹³¹⁴ Dalje olakšavajuće okolnosti na koje se pozvala odbrana uključuju žaljenje koje je optuženi izrazio dan posle napada,¹³¹⁵ dobrovoljnu predaju Međunarodnom sudu,¹³¹⁶ starosnu dob,¹³¹⁷ porodičnu situaciju,¹³¹⁸ pozitivan karakter¹³¹⁹ i loše zdravlje,¹³²⁰ naročito imajući u vidu da se očekuje slabljenje njegovih mentalnih sposobnosti.¹³²¹

468. Veće je prvo razmotrilo lične prilike optuženog. Gospođa Katica Strugar, supruga optuženog, i potpukovnik Renko svedočili su o pozitivnom karakteru optuženog i njegovom poštovanju prema ljudima kao pojedincima, bez obzira na nacionalnost. Potpukovnik Renko je za njega rekao da je čvrsta ličnost, ali da je human, da voli da pomogne čoveku i da poštuje pripadnike svih nacionalnih grupa,¹³²² a da je kao starešina visoko cenjen jer je znao saslušati svakog potčinjenog¹³²³ i vodio brigu o pojedinačnim vojnicima i oficirima.¹³²⁴ Veće je to svedočenje prihvatilo bez rezerve. Gospođa Strugar, koja je mešanog srpskog i hrvatskog porekla,¹³²⁵ izjavila je da različita nacionalna pripadnost nikad nije predstavljala prepreku njihovom zajedničkom životu.¹³²⁶ Svog muža je opisala kao dobrog muža i oca, koji se uvek trudio da porodicu održi na okupu, iako su zbog njegove službe u JNA bili primorani na česte selidbe.¹³²⁷

469. Po mišljenju Veća, lične i porodične prilike optuženog očitó nameću izvesno ublažavanje kazne koja bi inače bila primerena. Optuženi ima 71 godinu i lošeg je zdravlja; konkretno, pati od izvesnog stepena vaskularne demencije i depresije, a pati i od gubitka pamćenja. Supruga optuženog, kojom je oženjen 47 godina i s kojom ima dva sina,¹³²⁸ takođe je lošeg zdravlja. Konkretno, ona ima ozbiljnih problema s vidom, usled čega sve više zavisi od drugih. Ona više nije u stanju da živi

¹³¹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 697.

¹³¹² Završni podnesak Tužilaštva, par. 341.

¹³¹³ Završni podnesak odbrane, par. 545.

¹³¹⁴ Završni podnesak odbrane, par. 546.

¹³¹⁵ Završni podnesak odbrane, par. 547.

¹³¹⁶ Završni podnesak odbrane, par. 549.

¹³¹⁷ Završni podnesak odbrane, par. 548.

¹³¹⁸ Završni podnesak odbrane, par. 550.

¹³¹⁹ Završni podnesak odbrane, par. 551.

¹³²⁰ Završni podnesak odbrane, par. 552-562.

¹³²¹ Završni podnesak odbrane, par. 557.

¹³²² Potpukovnik Renko, T. 8018; Katica Strugar, T. 8035.

¹³²³ Potpukovnik Renko, T. 8020.

¹³²⁴ Potpukovnik Renko, T. 8022-8023.

¹³²⁵ Katica Strugar, T. 8035.

¹³²⁶ Katica Strugar, T. 8031.

¹³²⁷ Katica Strugar, T. 8032-8034.

¹³²⁸ Katica Strugar, T. 8033.

sama¹³²⁹ i pri hodanju joj je potrebna pratnja.¹³³⁰ Trenutno je primorana da veći deo vremena stanuje u Beogradu kod nekog od dvojice sinova,¹³³¹ koji su obojica nezaposleni.¹³³² U takvim okolnostima, Veće je mišljenja da bi odsustvo optuženog tokom izdržavanja kazne predstavljalo veliku poteškoću za njegovu suprugu, iako joj drugi ukazuju izvesnu pomoć. Veće je uvereno da će usled brige za dobrobit supruge vreme provedeno u pritvoru optuženom veoma teško pasti.

470. U vezi s tvrdnjom odbrane da je optuženi dan posle napada izrazio žaljenje, Veće želi da istakne da iskreno žaljenje može da predstavlja olakšavajuću okolnost, čak ako i nema nikakvog priznanja o učešću u zločinu.¹³³³ U ovom predmetu postoje dokazi da je optuženi u pismu upućenom ministru Rudolfu dan posle napada izrazio žaljenje.¹³³⁴ Međutim, u svetlu tadašnjih okolnosti, naročito pregovora s hrvatskim predstavnicima koji su bili u toku, uloge optuženog u napadu na Srđ i toga što nije pokrenuo istragu i kaznio počinioce zločina, Veće ne može to pismo prihvatiti kao izraz iskrenog kajanja.

471. Međutim, nakon što su strane u postupku iznele završne reči, optuženi je zatražio da pred Većem dâ izjavu. Konkretno, rekao je sledeće:

Žao mi je svake ljudske žrtve i patnje [...]. Žao mi je ljudi koji su stradali u Dubrovniku. Žao mi je takođe i mladih vojnika poginulih na Srđu kao i na drugim rejonima i položajima. Žao mi je što ništa nisam mogao da učinim da to stradanje sprečim.¹³³⁵

Veće prihvata da je ta izjava iskrena, mada po pitanju poslednje rečenice ima drugačiji stav od optuženog.

472. Dobrovoljna predaja nekog optuženog Međunarodnom sudu takođe je od značaja za ublažavanje kazne.¹³³⁶ U ovom predmetu Veće želi da istakne da se optuženi 4. oktobra 2001. dobrovoljno predao Međunarodnom sudu. Ono dalje ističe da se optuženi pridržavao uslova privremenog puštanja na slobodu, iako je njegovo pojavljivanje na početku suđenja odgođeno za približno nedelju dana, čini se zbog lošeg zdravlja. Uz to, Veće nema razloga da sumnja u argumente strana u postupku po pitanju dobrog ponašanja optuženog tokom pritvora u PJUN.

¹³²⁹ Katica Strugar, T. 8037, 8040-8041.

¹³³⁰ Katica Strugar, T. 8038.

¹³³¹ Katica Strugar, T. 8040-8041.

¹³³² Katica Strugar, T. 8041.

¹³³³ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 177.

¹³³⁴ Ministar Rudolf je izjavio da je 7. decembra 1991. primio pismo optuženog u plavoj koverti u kojem je optuženi izrazio svoje žaljenje zbog događaja od prethodnog dana, T. 5612-5613, 5615. Samo pismo nije uvršteno u dokazni materijal.

¹³³⁵ Izjava optuženog, T. 8808.

¹³³⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 696.

C. Opšta praksa na sudovima bivše Jugoslavije

473. Pri odmeravanju odgovarajuće kazne, Veće mora da uzme u obzir opštu praksu izricanja kazni na sudovima bivše Jugoslavije. Međutim, ono nije obavezano tom praksom¹³³⁷ i može da izrekne kaznu koja premašuje kazne propisane relevantnim zakonom bivše Jugoslavije.¹³³⁸ Veće najpre želi da istakne da su faktori koji su u bivšoj Jugoslaviji uzimani u obzir pri odmeravanju kazne propisani članom 41(1) Krivičnog zakona SFRJ, koji je stupio na snagu 1. jula 1977. godine.¹³³⁹

474. Po pitanju kazne koja bi optuženom bila izrečena na sudovima u bivšoj Jugoslaviji, Veće se poziva na član 142 ("Ratni zločin protiv civilnog stanovništva"),¹³⁴⁰ član 148 ("Upotreba nedozvoljenih sredstava borbe")¹³⁴¹ i član 151 ("Uništavanje kulturnih i istorijskih spomenika")¹³⁴² Krivičnog zakona SFRJ. Takođe su značajni i članovi 38(1) i 38(2) Krivičnog zakona SFRJ utoliko što se njima predviđa maksimalna kazna od 15 godina zatvora, uz uslov da za krivična dela za koja je propisana smrtna kazna, sud može izreći i kaznu zatvora od dvadeset godina. Imajući u vidu gorenavedeno, optuženi bi na sudovima bivše Jugoslavije za zločine protiv lica za koje je proglašen

¹³³⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 813 i 816; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 377; Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 116-117; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 681-682, gde se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 829: "Iako Pretresno vijeće nije obavezno da primijeni praksu odmjerenja kazne iz bivše Jugoslavije, u svakom slučaju je potrebno više od pukog nabiranja relevantnih odredbi iz krivičnog zakona bivše Jugoslavije. U slučaju da postoje neke razlike, valja se potruditi da se kazne koje će se izreći objasne uz osvrt na praksu odmjerenja kazne u bivšoj Jugoslaviji, posebno tamo gdje za neku posebnu praksu odmjerenja kazne nema nikakvih smjernica u međunarodnom pravu. Zbog činjenice da često postoje veoma važne razlike između nacionalnih krivičnih gonjenja i krivičnog gonjenja na ovoj sudskoj instanci, Pretresno vijeće napominje da priroda, opseg i razmjer krivičnih djela za koja se sudi pred ovim Međunarodnim sudom ne dopuštaju automatsku primjenu prakse odmjerenja kazni bivše Jugoslavije."

¹³³⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 816-817; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 681.

¹³³⁹ Član 41(1) Krivičnog zakona SFRJ glasi: "Sud će učiniocu krivičnog dela odmeriti kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to delo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća, a naročito: stepen krivične odgovornosti, pobude iz kojih je delo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život učinioca, njegove lične prilike i njegovo držanje posle učinjenog krivičnog dela, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca."

¹³⁴⁰ Član 142 Krivičnog zakona SFRJ predviđa sledeće: "(1) Ko kršeći pravila međunarodnog prava za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije naredi da se izvrši napad na civilno stanovništvo, naselje, pojedina civilna lica ili lica onesposobljena za borbu, koji je imao za posledicu smrt, tešku telesnu povredu ili teško narušavanje zdravlja ljudi; napad bez izbora cilja kojim se pogađa civilno stanovništvo; da se prema civilnom stanovništvu vrše ubistva, mučenja, nečovečna postupanja, [...] protivzakonito i samovoljno uništavanje ili prisvajanje u velikim razmerama imovine koje nije opravdano vojnim potrebama [...] kazniće se zatvorom najmanje pet godina ili smrtnom kaznom. (2) Kaznom iz stava 1 ovog člana kazniće se ko kršeći pravila međunarodnog prava za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije naredi: da se izvrši napad na objekte posebno zaštićene međunarodnim pravom [...]; da se bez izbora cilja pogađaju civilni objekti koji su pod posebnom zaštitom međunarodnog prava, nebranjena mesta i demilitarizovane zone [...]."

¹³⁴¹ Član 148 Krivičnog zakona SFRJ predviđa sledeće: "(1) Ko za vreme rata ili oružanog sukoba naredi da se upotrebe borbena sredstva ili način borbe koji su zabranjeni pravilima međunarodnog prava, ili ih sam upotrebi, kazniće se zatvorom najmanje jednu godinu. (2) Ako je usled dela iz stava 1 ovog člana poginulo više lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje pet godina ili smrtnom kaznom."

¹³⁴² Član 151 Krivičnog zakona SFRJ predviđa sledeće: "(1) Ko kršeći pravila međunarodnog prava za vreme rata ili oružanog sukoba uništava kulturne ili istorijske spomenike i građevine, ili ustanove namenjene nauci, umetnosti, vaspitanju ili humanitarnim ciljevima, kazniće se zatvorom najmanje jednu godinu. (2) Ako je radnjom iz stava 1. ovog člana uništen jasno prepoznatljiv objekt koji je kao kulturno i duhovno nasleđe naroda pod posebnom zaštitom međunarodnog prava, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje pet godina."

krivim podlegao kazni od 5 do 20 godina zatvora, a za zločine protiv imovine kazni od 1 do 15 godina zatvora.

475. Veće želi da istakne da te odredbe ne predviđaju neku konkretnu kaznu za starešinu koji nije delovao. Međutim, član 21 Propisa o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ,¹³⁴³ posmatran zajedno sa članom 24(1) Krivičnog zakona SFRJ,¹³⁴⁴ po svemu sudeći omogućavaju da se starešini za nepreduzimanje mera sprečavanja ili kažnjavanja nekog zločina izrekne kazna kao da je lično počinio taj zločin.

D. Uračunavanje vremena provedenog u pritvoru

476. Prema pravilu 101(C) Pravilnika, optuženi ima pravo da mu se prizna vreme provedeno u pritvoru dok je čekao suđenje i tokom suđenja, što iznosi 457 dana do dana kad je izrečena ova Presuda.

¹³⁴³ Dokazni predmet br. P189. Paragraf 21 glasi: "Vojni starešina odgovara kao saučesnik ili podstrekač ako je nepreduzimanjem mera protiv potčinjenih koji krše pravila ratnog prava doprineo da njemu potčinjene jedinice i pojedinci takva dela ponovljeno vrše."

¹³⁴⁴ Član 24(1) Krivičnog zakona SFRJ glasi: "Ko drugome sa umišljajem pomogne u izvršenju krivičnog dela kazniće se kao da ga je sam učinio, a može se i blaže kazniti."

X. DISPOZITIV

477. Iz gorenavedenih razloga, nakon što je razmotrilo sve dokaze i sve argumente strana u postupku, Veće donosi sledeću odluku:

478. Veće proglašava optuženog **krivim** prema članu 7(3) Statuta po sledeće dve tačke:

Tačka 3: napad na civile, kršenje zakona i običaja ratovanja prema članu 3 Statuta;

Tačka 6: uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namenjenim religiji, dobrotvornim svrhama i obrazovanju, umetnosti i nauci, istorijskim spomenicima i umetničkim i naučnim delima, kršenje zakona i običaja ratovanja, prema članu 3 Statuta.

479. Iako se Veće uverilo da su za sledeće četiri tačke utvrđeni elementi koje iziskuje član 7(3) Statuta, iz ranije navedenih razloga, Veće optuženog **ne** proglašava krivim po sledećim tačkama:

Tačka 1: ubistvo, kršenje zakona i običaja ratovanja, prema članu 3 Statuta;

Tačka 2: okrutno postupanje, kršenje zakona i običaja ratovanja, prema članu 3 Statuta;

Tačka 4: pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom, kršenje zakona i običaja ratovanja, prema članu 3 Statuta;

Tačka 5: protivpravni napadi na civilne objekte, kršenje zakona i običaja ratovanja, prema članu 3 Statuta.

480. Veće **oslobađa** optuženog optužbi prema članu 7(1) Statuta po svih šest tačaka Optužnice.

481. Veće ovim osuđuje optuženog na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od osam godina.

482. Optuženi je u pritvoru proveo 457 dana. U skladu s pravilom 101(C) Pravilnika, on ima pravo da mu se prizna vreme koje je dosad proveo u pritvoru.

483. Prema pravilu 103(C) Pravilnika, optuženi će ostati u pritvoru na Međunarodnom sudu dok se ne izvrše konačne pripreme za njegovo prebacivanje u zemlju u kojoj će izdržavati kaznu.

Sastavljeno na engleskom i francuskom, pri čemu je merodavan engleski tekst.

Dana 31. januara 2005.
U Hagu,
Holandija

/potpis na originalu/
Kevin Parker,
predsedavajući sudija

/potpis na originalu/
sudija Krister Thelin

/potpis na originalu/
sudija Christine Van Den Wyngaert

[pečat Međunarodnog suda]

PRILOG I: UNIŠTENE I OŠTEĆENE ZGRADE I OBJEKTI¹³⁴⁵

Broj	Broj u Prilogu Odluci na osnovu pravila 98bis	Broj u Prilogu II	Objekt
J 1	A 1/A 92 ¹³⁴⁶	31/439	Arsenal (gradske zidine) s bioskopom i kafeom ¹³⁴⁷
J 2	A 2	26/35/36 ¹³⁴⁸	Vrata od Pila i i tvrđava od Pila ¹³⁴⁹
J 3	A 3	43	Stradun ¹³⁵⁰
J 4	A 4	44-52 ¹³⁵¹	Kompleks franjevačkog samostana i crkva, sedište MKCK ¹³⁵²
J 5	A 5	53	Franjevački samostan - zvonik ¹³⁵³
J 6	A 6	54	Crkva svetog Spasa ¹³⁵⁴

¹³⁴⁵ Prilog I. A sadrži grafički prikaz uništenih i oštećenih zgrada i objekata.

¹³⁴⁶ Ova dva objekta su spojena u jednu stavku jer se oba odnose na delove Arsenala. Vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 19-21.

¹³⁴⁷ Slobodan Vuković, T. 5989-5990; dokazni predmet br. P61/39, par. 12, 16-17; dokazni predmet br. P145 (na 20:13, 20:26, 20:33-20:36).

¹³⁴⁸ Ovi objekti su spojeni u istu stavku jer se sva tri odnose na neki deo Pila, to jest, Vrata od Pila i tvrđavu od Pila. Veće smatra da te delove Pila nije potrebno zasebno tretirati, jer se u dokazima mahom ne pravi ta razlika.

¹³⁴⁹ Nikola Jović, T. 3033-3034; Slobodan Vuković, T. 5830; 5920; 5958-5959; dokazni predmet br. P61/39, par. 12; dokazni predmet br. P63/6, str. 37; dokazni predmet br. P66 (na 37.34-37.40); dokazni predmet br. P145 (na 14.58-15.03, 15.25); dokazni predmet br. P178.

¹³⁵⁰ Svedok A, T. 3705; Đelo Jusić, T. 3265; dokazni predmet br. P78 (na 16:43; 16:53); Nikola Jović, T. 3033; Ivan Mustać, T. 1475; ministar Rudolf, T. 5619; Slobodan Vuković, T. 5932-5933; 5826-5827; dokazni predmet br. P145 (na 00:58-01:04; 02:54); dokazni predmet br. P61/39, par. 2; dokazni predmet br. P164, str. 2; Lucijana Peko, T. 1967; Slavko Grubišić, T. 1039-1040.

¹³⁵¹ Ovi objekti su spojeni u istu stavku jer se svaki od njih odnosi samo na deo istog kompleksa. Veće smatra da nije potrebno zasebno navoditi te delove samostana, jer se u dokazima mahom ne pravi ta razlika.

¹³⁵² Slavko Grubišić, T. 1046; Đelo Jusić, T. 3076, 3080, 3100-3102; dokazni predmet br. P78 (na 33:50-40:10; 40:45-40:56; 41:54-42:58); Ivan Mustać, T. 1475; Nikola Jović, T. 3033; Lars Brolund, T. 879-880; Lucijana Peko, T. 1870-1872; T. 1940-1941; dokazni predmet br. P52; dokazni predmet br. P212; dokazni predmet br. P145 (na 05:14-06:15; 07:10-08:17; 09:07-09:11; 10:18-10:44; 16:36); dokazni predmet br. P61/39, par. 7; dokazni predmet br. P63/6, str. 16, 18 (fotografija br. 35, 01848522); dokazni predmet br. P164, str. 2; vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 23.

¹³⁵³ Đelo Jusić, T. 3090; i dokazni predmet br. P80, na T. 3122; dokazni predmet br. P78 (na 15:47-15:54; 16:18-16:23; 18:25-18:31; 37:55-38:00; 24:56-25:05); dokazni predmet br. P145 (na 16:53); Slobodan Vuković, T. 5962; dokazni predmet br. P52; dokazni predmet br. P212 (I-10); dokazni predmet br. P61/39, par. 9.

¹³⁵⁴ Lucijana Peko, T. 1904-08; dokazni predmet br. P52; dokazni predmet br. P212 (I-11); dokazni predmet br. P63/6, str. 13 (fotografija br. 3, 01848492).

Broj	Broj u Prilogu Odluci na osnovu pravila 98bis	Broj u Prilogu II	Objekt
J 7	A 7	57	Javna česma (Onofrijeva česma) ¹³⁵⁵
J 8	A 8	70	Kompleks samostana Sigurate ¹³⁵⁶
J 9	A 9 ¹³⁵⁷	241	Palača - Od Sigurate 2 ¹³⁵⁸ (stambeni, blok Placa - Antuninska ulica – Prijeko - Palmotićeva ulica 2) ¹³⁵⁹
J 10	A 10	244	Palača - Od Sigurate 1 (festivalaska palača) (poslovni, blok Placa - Od Sigurate-Prijeko - C. Medovića 1) ¹³⁶⁰
J 11	A 11 ¹³⁶¹	247	Palača - Od Puča 16 (stambeni, Od Puča 16) ¹³⁶²

¹³⁵⁵ Slavko Grubišić, T. 1046; Ivo Vlašica, T. 3326; Nikola Jović, T. 3033; Lars Brolund, T. 880; dokazni predmet br. P145 (na 04:59; 05:13); dokazni predmet br. P66 (na 35:58); Slobodan Vuković, T. 5940; Đelo Jusić, T. 3123; dokazni predmet br. P82; dokazni predmet br. P63/6, str. 13 (fotografija br. 54, 01848535); dokazni predmet br. P61/39, par. 6; vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 21; dokazni predmet br. C1/2, objekti A7 i A34.

¹³⁵⁶ Slavko Grubišić, T. 1045, 1051, 1097, 1104; dokazni predmet br. P30 ("9"); dokazni predmet br. D14 (oštećenje krova); dokazni predmet br. P164, str. 2; vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 17, 19; dokazni predmet br. C1/2, objekt A8.

¹³⁵⁷ Veće želi da istakne da je tužilaštvo u svom završnom podnesku navelo da se objekt A9 nalazi u Ulici od Puča 16 (par. 187 i fusnota 413), čime je napravljena zabuna između ovog objekta i objekta A11 (par. 185 i fusnota 408). Međutim, obe zgrade su pravilno obeležene na mapi priloženoj uz podnesak (Prilog IV). Veće smatra da je merodavna oznaka tužilaštva na mapi.

¹³⁵⁸ U slučaju kad je Veće u Prilogu navelo neku zgradu koja se u paragrafu 23 Optužnice pominje kao jedna od šest uništenih ili spaljenih zgrada, to je označeno *kurzivom*.

¹³⁵⁹ Ivan Mustać, T. 1474, 1479; Lucijana Peko, T. 1966; Đelo Jusić, T. 3088; Zineta Ogresta, T. 3472-3474, 3477-3480, 3482-3483; dokazni predmeti br. P87 i br. P88; Slobodan Vuković, T. 5825-5826, 5917, 5937-5939; oznake na dokaznom predmetu br. P39 ("B"), dokaznom predmetu br. P81 ("i"), dokaznom predmetu br. P89 ("X"); dokazni predmet br. P66 (na 35.52, 36.34, 36.44), dokazni predmet br. P78 (na 24.00-24.35); dokazni predmet br. P145 (na 03.27-03.42); dokazni predmet br. P63/9, str. 10-11; dokazni predmet br. P90.

¹³⁶⁰ Ivan Mustać, T. 1474; Slavko Grubišić, T. 1036-1037; Đelo Jusić, T. 3076, 3086; Nikola Jović, T. 2952; Ivo Grbić, T. 1375, 1377; Đorđe Ciganović, T. 2735; Zineta Ogresta, T. 3473, 3477-3480; dokazni predmeti br. P87 i br. P88; Slobodan Vuković, T. 5825-5826, 5913-5914; oznake na dokaznom predmetu br. P39 ("B"), dokazni predmet br. P75 ("G"), dokazni predmet br. P81 ("H"); dokazni predmet br. P66 (na 36.40), dokazni predmet br. P78 (na 23.36-24.03); dokazni predmet br. P145 (na 12.00-12.50); vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 17; dokazni predmet br. C1/2, objekt A10.

¹³⁶¹ Vidi gore fusnotu 1357.

¹³⁶² Ivo Grbić, T. 1360-69; 1377 (vidi i dokazne predmete br. P34 do br. P38); Lucijana Peko, T. 1966; Slavko Grubišić, T. 1040; Đelo Jusić, T. 3083-3084 (dokazni predmet br. P81 ("E")); T. 3091; dokazni predmet br. P78 (na 26:16-27:24); Ivan Mustać, T. 1474 (dokazni predmet br. P39 ("E")), T. 1481; Slobodan Vuković, T. 5832-33, 5864; 6107-08; dokazni predmet br. P145 (na 13:04-05; 13:12), T. 5949; dokazni predmet br. P178 ("11"); dokazni predmet br. P63/6 (fotografija br. 29, 01848516); vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 18; dokazni predmet br. C1/2, objekt A11.

Broj	Broj u Prilogu Odluci na osnovu pravila 98bis	Broj u Prilogu II	Objekt
J 12	A 13	293/319 ¹³⁶³	Držićeva poljana, katedrala ¹³⁶⁴
J 13	A 14	298	Crkva svetog Vlaha ¹³⁶⁵
J 14	A 18	303/304 ¹³⁶⁶	Stambeno-poslovni, Između Polača 10 ¹³⁶⁷
J 15	A 23	309	Poslovni, Između Polača 5 ¹³⁶⁸
J 16	A 28	314	Srpska pravoslavna crkva ¹³⁶⁹
J 17	A 31	317	Stambeno-poslovni, Između Polača ¹³⁷⁰
J 18	A 35	323	Stambeni, Gundulićeva Poljana 2 (Palača Katić) ¹³⁷¹
J 19	A 39	328	Džamija ¹³⁷²

¹³⁶³ Ova dva objekta su spojena jer se u Prilogu II za oba navodi "Držićeva poljana, katedrala".

¹³⁶⁴ Slavko Grubišić, T. 1043-44; Ivan Mustać, T. 1475, 1482; dokazni predmet br. P174 (X-1); Slobodan Vuković, T. 5830, 5889-90; dokazni predmet br. P66 (36:38), T. 5918; dokazni predmet br. P52, br. P212, br. P61/39, par. 19; dokazni predmet br. P63/6, str. 37.

¹³⁶⁵ Đelo Jusić, T. 3076; dokazni predmet br. P78 (na 15:56-16:03, 16:27-16:40, 18:11); Slavko Grubišić, T. 1044; Mato Vajalo, T. 2002; Ivan Mustać, T. 1475, 1482; dokazni predmet br. P66 (na 35:46), T. 5913; dokazni predmet br. P145 (na 00:21; 00:25; 00:38; 00:51-53; 00:56), T. 5931-5932; dokazni predmet br. P63/6, str. 13, 37; dokazni predmet br. P61/39, par. 1; dokazni predmet br. P164, str. 2; vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 20; dokazni predmet br. C1/2, objekt A14.

¹³⁶⁶ Objekti su spojeni u istu stavku jer se u Prilogu II za oba navodi "Između Polača 10".

¹³⁶⁷ Svedok A, T. 3625; dokazni predmet br. P95 i fotografija P96 ("A"); dokazni predmet br. P98, T. 3627-3628; 3634; 3637-3639; dokazni predmet br. P97; dokazni predmet br. P174 (IX-7); Slobodan Vuković, T. 6088-6089.

¹³⁶⁸ Dokazni predmet br. P174 (IX-15); Slobodan Vuković, T. 5881-5882; vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 20, 22; dokazni predmet br. C1/2, objekt A23.

¹³⁶⁹ Slavko Grubišić, T. 1043; Đelo Jusić, T. 3094, dokazni predmet br. P78 (na 29:25-29:39, 29:50); dokazni predmet br. P174 (IX-20); Slobodan Vuković, T. 6096-6097; dokazni predmet br. P63/6, fotografija br. 35, 01848522; kapetan Pepić, T. 7540.

¹³⁷⁰ Ivan Mustać, T. 1474, 1480, dokazni predmet br. P39 ("C"); dokazni predmet br. P174 (IX-24); dokazni predmet br. P145 (na 17:56-17:58), Slobodan Vuković, T. 5965-5966; vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 20; dokazni predmet br. C1/2, objekt A31.

¹³⁷¹ Dokazni predmet br. P52; dokazni predmet br. P212 (X-5); dokazni predmet br. P174; Slobodan Vuković, T. 5893-5896; vidi i dokazni predmet br. C1/2, objekt A35.

¹³⁷² Dokazni predmet br. P52; dokazni predmet br. P212 (X-10); dokazni predmet br. P174; Slobodan Vuković, T. 5890-5891, T. 6100-6102; vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 22.

Broj	Broj u Prilogu Odluci na osnovu pravila 98bis	Broj u Prilogu II	Objekt
J 20	A 57	346	Palača Sorkočević – Miha Pracata 6 (stambeno-poslovni, Miha Pracata 6) ¹³⁷³
J 21	A 59	348/295 ¹³⁷⁴	Palača - Od Puča 11 (stambeno-poslovni, Od Puča 11) ¹³⁷⁵
J 22	A 70	359	Stambeni, Od Domina 9 ¹³⁷⁶
J 23	A 74	363	Stambeni, Od Domina 1 ¹³⁷⁷
J 24	A 75	364	Crkva Domino ¹³⁷⁸
J 25	A 77	366	Stambeno-poslovni, Široka 5 ¹³⁷⁹
J 26	A 78	367	Palača Martinušić – Sv. Josipa 1 (stambeno-poslovni, Sv. Josipa 1) ¹³⁸⁰
J 27	A 79	368	Crkva sv. Josipa ¹³⁸¹

¹³⁷³ Lucijana Peko, T. 1966; Nikola Jović, T. 3030-3031, 2937, dokazni predmet br. P75 ("D"), T. 2960; Đelo Jusić, T. 3097; dokazni predmet br. P78 (na 32:09-32:36); Ivan Mustać, T. 1474; dokazni predmet br. P174 (XI-15); Slobodan Vuković, T. 5884-5886, 6102-6107, dokazni predmet br. P178 ("6"); dokazni predmet br. P63/6 (fotografije br. 32 i br. 33, 01848519 i 01848520); vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 22; dokazni predmet br. C1/2, objekt A57.

¹³⁷⁴ Ovi objekti su spojeni u jednu stavku jer se u Prilogu II za oba navodi "Od Puča 11".

¹³⁷⁵ Ivan Mustać, T. 1474-1475; Đelo Jusić, T. 3096; Nikola Jović, T. 2952, 2961; Ivo Grbić, T. 1376; Slobodan Vuković, T. 5949-5953, 6052-6053, 6110-6115; oznake na dokaznom predmetu br. P39 ("F"), dokazni predmet br. P75 ("E"); dokazni predmet br. P78 (na 29.54-31.10); dokaznom predmetu br. P145 (na 13.23-14.39); dokazni predmet br. P174 (XI-17); vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 22; dokazni predmet br. C1/2, objekt A59.

¹³⁷⁶ Dokazni predmet br. P174 (XI-29); Slobodan Vuković, T. 5896-5898.

¹³⁷⁷ Dokazni predmet br. P174 (XI-33); Slobodan Vuković, T. 5888-5889.

¹³⁷⁸ Slavko Grubišić, T. 1040-1041, dokazni predmet br. P30 ("4."); dokazni predmet br. P174 (XI-34); dokazni predmet br. P145 (12:56), Slobodan Vuković, T. 5947-5949; dokazni predmet br. P178 ("10").

¹³⁷⁹ Lucijana Peko, T. 1966; Slavko Grubišić, T. 1042-43; Ivo Grbić, T. 1376-77; Đelo Jusić, dokazni predmet br. P78 (27:35-28:31); dokazni predmet br. P81 ("K"), T. 3092-3093; dokazni predmet br. P174 (XI-36); Slobodan Vuković, T. 5869; dokazni predmet br. P63/6, str. 27.

¹³⁸⁰ Slavko Grubišić, T. 1042-1043; Ivo Grbić, T. 1376-1377; Ivan Mustać, T. 1481 ; dokazni predmet br. P39 ("G"); Đelo Jusić, T. 3093-3094, 3098; dokazni predmet br. P81 ("L"); dokazni predmet br. P78 (na 29:02-29:18); dokazni predmet br. P174 (XI-37); Slobodan Vuković, T. 5869, T. 5915-16; dokazni predmet br. P66 (na 36:15).

¹³⁸¹ Slavko Grubišić, T. 1041-1043, dokazni predmet br. P30 ("2"); Đelo Jusić, T. 3098-3099, dokazni predmet br. P78 (na 33:04-33:14); Ivo Vlašica, T. 3340; dokazni predmet br. P66 (na 36:50); Slobodan Vuković, T. 5918; dokazni predmet br. P174 (XI-38); dokazni predmet br. P178 ("5"); dokazni predmet br. P63/6 (fotografija br. 58, 01848538); dokazni predmet br. P61/39, par. 10; dokazni predmet br. P164, str. 2.

Broj	Broj u Prilogu Odluci na osnovu pravila 98bis	Broj u Prilogu II	Objekt
J 28	A 84	390	Crkva sv. Roka ¹³⁸²
J 29	A 91	429	Centar za muzičko obrazovanje "Luka Sorkočević" ¹³⁸³
J 30	A 94	442	Palača Sponza ¹³⁸⁴
J 31	A 95	444	Dominikanski samostan ¹³⁸⁵
J 32	A 96	446	Crkva Navještenja ¹³⁸⁶
J 33	B 1		Stara gradska luka ¹³⁸⁷
J 34	B 2		Kuća Grubišića (Celestina Medovića 4) ¹³⁸⁸
J 35	B 3		Sinagoga ¹³⁸⁹
J 36	B 4		Boškovićeve 1 ¹³⁹⁰
J 37	B 5		Boškovićeve 3 ¹³⁹¹
J 38	B 6		Kuća g. Srhoja (Od Sigurate 4 ili 5) ¹³⁹²

¹³⁸² Slavko Grubišić, T. 1045, dokazni predmet br. P30 ("3"); dokazni predmet br. P164, str. 2.

¹³⁸³ Đelo Jusić, T. 3107; dokazni predmet br. P78 (na 6:02; 7:25).

¹³⁸⁴ Ivan Mustać, T. 1472-1473; dokazni predmet br. P145 (na 00:08); Slobodan Vuković, T. 5930-5931; dokazni predmet br. P61/39, par. 14; dokazni predmet br. P164, str. 2.

¹³⁸⁵ Đelo Jusić, T. 3072-3074; dokazni predmet br. P78 (na 13:34-13:55); dokazni predmet br. P78 (na 14:17-14:25); dokazni predmet br. P145 (na 18:27; 18:52), Slobodan Vuković, T. 5984, 5986; dokazni predmet br. P178 ("7"); Colin Kaiser, T. 2463; dokazni predmet br. P63/6, str. 13 (fotografija br. 4, 01848493); str. 17, 20 (fotografija br. 13, 0184850), (03073350, str. 27, br. 4 b) (vidi i fotografiju br. 71, 01848548), (03073354, str. 31); dokazni predmet br. P61/39, par. 13.

¹³⁸⁶ Dokazni predmet br. P145 (na 19:30), Slobodan Vuković, T. 5988; dokazni predmet br. P61/39, par. 11.

¹³⁸⁷ Colin Kaiser, T. 2712; dokazni predmet br. P69.

¹³⁸⁸ Slavko Grubišić, T. 1022, 1038; označen brojem 1 u dokaznom predmetu br. P30, T. 1050.

¹³⁸⁹ Đelo Jusić, T. 3081-3082; dokazni predmet br. P63/6, str. 27, br. 19; str. 37.

¹³⁹⁰ Dokazni predmet br. P63/6, str. 21 i 27 (br. 18a).

¹³⁹¹ Dokazni predmet br. P63/6, str. 27 (br. 18b).

Broj	Broj u Prilogu Odluci na osnovu pravila 98bis	Broj u Prilogu II	Objekt
J 39	B 7		Prodavnica na uglu Straduna i Široke ¹³⁹³
J 40	B 8		Zgrada na uglu Straduna i Čubranovićeve (Insula 8, zgrada br. 13) ¹³⁹⁴
J 41	B 9		Stambena zgrada u Zlatarićevoj ¹³⁹⁵
J 42	B 10		Rodna kuća umetnika Ive Vojnovića (okrenuta ka Stradunu) ¹³⁹⁶
J 43	B 11		Zgrada na uglu Između Polača i Nikole Božidarevića ¹³⁹⁷
J 44	B 12		Između Polača 12 (IX-13) ¹³⁹⁸
J 45	B 13		Između Polača 14 (IX-14) ¹³⁹⁹
J 46	B 14		Restoran Jadran ¹⁴⁰⁰
J 47	B 15		Stambena zgrada u Ulici sv. Josipa (s prodavnicama u prizemlju) ¹⁴⁰¹

¹³⁹² Zineta Ogresta, T. 3471-3472, 3542, u dokaznom predmetu br. P89 označen sa A.

¹³⁹³ Slobodan Vuković, T. 5916-5917 (koji je rekao da se radi o knjižari); dokazni predmet br. P66 (na 36.19); dokazni predmet br. P78 (na 23.14-23.24); Colin Kaiser, T. 2451; dokazni predmet br. P64; vidi i dokazni predmet br. C1/2, objekt B7.

¹³⁹⁴ Slobodan Vuković, T. 5939-5940, 5954-5958, 5961-5962; dokazni predmet br. P145 (na 04.16, 15.08-15.20); označen brojem 15 na dokaznom predmetu br. P178.

¹³⁹⁵ Ivan Mustać, T. 1474-1475, 1481; označen slovom H na dokaznom predmetu br. P39.

¹³⁹⁶ Đelo Jusić, T. 3084-3085; dokazni predmet br. P78 (na 22.38-22.42, 22.48-23.00); označen slovom F na dokaznom predmetu br. P81; vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 20; dokazni predmet br. C1/2, objekt B10.

¹³⁹⁷ Slobodan Vuković, T. 5965; dokazni predmet br. P145 (na 17.36-17.40); vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 20; dokazni predmet br. C1/2, objekt B11.

¹³⁹⁸ Dokazni predmet br. P174 (IX-13); Slobodan Vuković, T. 5870-5873, T. 6091-6092.

¹³⁹⁹ Dokazni predmet br. P174 (IX-14); Slobodan Vuković, T. 5878-5881.

¹⁴⁰⁰ Poznat i pod imenom Klarisa/Samostan Klarisa; Slobodan Vuković, T. 5944-5946; dokazni predmet br. P61/39, par. 8; dokazni predmet br. P145 (na 11.20-11.51, 16.01-16.07); označen brojem 2 na dokaznom predmetu br. P178.

¹⁴⁰¹ Ivan Mustać, T. 1481; označen slovom I na dokaznom predmetu br. P39 (oznaka se zapravo nalazi na uglu ulica Od Puča i Đorđićeve, ali je svedok tokom svedočenja o toj lokaciji rekao sledeće: "To je ulica svetog Josipa, takozvana ulica svetog Josipa.", T. 1481).

Broj	Broj u Prilogu Odluci na osnovu pravila 98bis	Broj u Prilogu II	Objekt
J 48	B 16		Gradski zvonik ¹⁴⁰²
J 49	B 17		Miha Pracata 4 (IX-23) ¹⁴⁰³
J 50	B 18		Prodavnica Nikole Jovića (Miha Pracata 11) ¹⁴⁰⁴
J 51	B 19		Kuća Lucijane Peko ¹⁴⁰⁵
J 52	B 20		Severni delovi gradskih zidina/pešački prolazi ¹⁴⁰⁶

¹⁴⁰² Slavko Grubišić, T. 1046, T. 1116; dokazni predmet br. P61/39, par. 15; vidi i dokazni predmet br. C1/2, objekt B16.

¹⁴⁰³ Slobodan Vuković, T. 5883-5884; dokazni predmet br. P174 (XI-23); dokazni predmet br. P63/6, str. 27, br. 29.

¹⁴⁰⁴ Nikola Jović, T. 2926, 2954-2955, 3030-3032; označena slovom A na dokaznom predmetu br. P75.

¹⁴⁰⁵ Lucijana Peko, T. 1843-1844, 1914-1917; označena sa "X/A" na dokaznom predmetu br. P50, T. 1844, 1846.

¹⁴⁰⁶ Iskazi o raznim delovima gradskih zidina/pešačkih prolaza u severnom delu Starog grada razmatrani su zajedno, jer nije bilo moguće navesti tačnu lokaciju svakog dela gradskih zidina. Slobodan Vuković, T. 5963, 5988; dokazni predmet br. P61/39, par. 12; dokazni predmet br. P145 (na 17:10, 20:02).

PRILOG I.A: GRAFIČKI PRIKAZ UNIŠTENIH I OŠTEĆENIH ZGRADA I OBJEKATA

PRILOG II: GLOSAR

107 OAG	107. obalna artiljerijska grupa
2. OG	Druga operativna grupa
3/472. mtbr	Treći bataljon 472. motorizovane brigade
3/5. mtbr	Treći bataljon 5. motorizovane brigade
9. VPS	Deveti vojnopomorski sektor
B/H/S	bosanski/hrvatski/srpski jezik
Bosna i Hercegovina	Republika Bosna i Hercegovina
Dopunski protokol I	Dopunski protokol Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I), Ženeva, 8. jun 1977.
Dopunski protokol II	Dopunski protokol Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II), Ženeva, 8. juni 1977.
Druga presuda o kazni u predmetu <i>Erdemović</i>	<i>Tužilac protiv Dražena Erdemovića</i> , predmet br. IT-96-22-T <i>bis</i> , Presuda o kazni, 5. mart 1998.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Akayesu</i>	<i>Tužilac protiv Jeana-Paula Akayesu</i> , predmet br. ICTR-96-4-A, Presuda, 1. jun 2001.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Aleksovski</i>	<i>Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog</i> , predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Blaškić</i>	<i>Tužilac protiv Tihomira Blaškića</i> , predmet br. IT-95-14-A, Presuda, 29. jul 2004.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Čelebići</i>	<i>Tužilac protiv Zejnila Delalića i drugih</i> , predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Jelisić</i>	<i>Tužilac protiv Gorana Jelisića</i> , predmet br. IT-95-10-A, Presuda, 5. jul 2001.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Kordić</i>	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-A, Presuda, 17. decembar 2004.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Krstić</i>	<i>Tužilac protiv Radislava Krstića</i> , predmet br. IT-98-33-A, Presuda, 19. april 2004.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Kunarac</i>	<i>Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca i drugih</i> , predmet br. IT-96-23&23/1-A, Presuda, 12. jun

	2002.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Kupreškić</i>	<i>Tužilac protiv Zorana Kupreškića i drugih</i> , predmet br. IT-95-16-A, Presuda, 23. oktobar 2001.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Tadić</i>	<i>Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule</i> , predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. jul 1999.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Vasiljević</i>	<i>Tužilac protiv Mitra Vasiljevića</i> , predmet br. IT-98-32-A, Presuda, 25. februar 2004.
EZ	Evropska zajednica
Haška konvencija IV	Konvencija o zakonima i običajima ratovanja na kopnu, Hag, 18. oktobar 1907.
Haška konvencija IX	Konvencija o bombardovanju od strane pomorskih snaga u vreme rata, Hag, 18. oktobar 1907.
Haška konvencija iz 1954.	Konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, Hag, 14. maj 1954.
Haški pravilnik	Pravilnik o zakonima i običajima ratovanja na kopnu, dodatak Haškoj konvenciji IV od 18. oktobra 1907.
Hrvatska	Republika Hrvatska
JNA	Jugoslovenska narodna armija (vojska Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije)
Komentar KMP	Komentar Komisije za međunarodno pravo uz član 6 Nacrta kodeksa zločina protiv mira i bezbednosti čovečanstva, Izveštaj Komisije za međunarodno pravo o radu 48. sednice, UN doc. A/51/10
Komentar MKCK uz Dopunske protokole	Komentar uz Dopunske protokole od 8. juna 1977. Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949, Međunarodni komitet Crvenog krsta, Ženeva, 1987.
Krivični zakon SFRJ	Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1977. godine, s izmenama i dopunama od 28. juna 1990. (Amandman 38/90)
Međunarodni sud	Međunarodni sud za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše

	Jugoslavije od 1991. godine
MKCK	Međunarodni komitet Crvenog krsta
MKSR, ICTR	Međunarodni krivični sud za gonjenje lica odgovornih za genocid i druga teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji Ruande i građana Ruande odgovornih za genocid i druga teška kršenja počinjena na teritoriji susednih država od 1. januara 1994. do 31. decembra 1994.
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
Odbrana	branioci optuženog
Odluka na osnovu pravila 98 <i>bis</i>	<i>Tužilac protiv Pavla Strugara</i> , predmet br. IT-01-42-T, Odluka po predlogu odbrane na osnovu pravila 98 <i>bis</i> da se donese oslobađajuća presuda, 21. jun 2004.
Odluka na osnovu pravila 98 <i>bis</i> u predmetu <i>Hadžihasanović</i>	<i>Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i Amira Kubure</i> , predmet br. IT-01-47-T, Odluka po prijedlozima za donošenje oslobađajuće presude na osnovu pravila 98 <i>bis</i> Pravilnika, 27. septembar 2004.
Odluka o nadležnosti u predmetu <i>Tadić</i>	<i>Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule</i> , predmet br. IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi optuženog na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995.
Odluka Pretresnog veća o nadležnosti u predmetu <i>Strugar</i>	<i>Tužilac protiv Pavla Strugara, Miodraga Jokića i drugih</i> , predmet br. IT-01-42-PT, Odluka po preliminarnom prigovoru odbrane u kojem se osporava nadležnost, 7. jun 2002.
Odluka Žalbenog veća o nadležnosti u predmetu <i>Strugar</i>	<i>Tužilac protiv Pavla Strugara, Miodraga Jokića i drugih</i> , predmet br. IT-01-42-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi, 22. novembar 2002.
Optužnica	<i>Tužilac protiv Pavla Strugara</i> , predmet br. IT-01-42-PT, Treća izmenjena optužnica, 10. decembar 2003.
PMEZ	Posmatračka misija Evropske zajednice
Pravilnik	Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog suda
Predmet <i>Taoci</i>	Presuda Međunarodnog vojnog suda V u Nirnbergu, 19. februar 1948, <i>United States v. Wilhelm List et al.</i>

Presuda o kazni u predmetu <i>Banović</i>	<i>Tužilac protiv Predraga Banovića</i> , predmet br. IT-02-65/1-S, Presuda o kazni, 28. oktobar 2003.
Presuda o kazni u predmetu <i>Češić</i>	<i>Tužilac protiv Ranka Češića</i> , predmet br. IT-95-10/1, Presuda o kazni, 11. mart 2004.
Presuda o kazni u predmetu <i>Jokić</i>	<i>Tužilac protiv Miodraga Jokića</i> , predmet br. IT-01-42/1-S, Presuda o kazni, 18. mart 2004.
Presuda o kazni u predmetu <i>Nikolić</i>	<i>Tužilac protiv Dragana Nikolića</i> , predmet br. IT-94-2-S, Presuda o kazni, 18. decembar 2003.
Presuda o kazni u predmetu <i>Plavšić</i>	<i>Tužilac protiv Biljane Plavšić</i> , predmet br. IT-00-39 i 40/1-S, Presuda o kazni, 27. februar 2003.
Presuda o kazni u predmetu <i>Sikirica i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Duška Sikirice, Damira Došena i Dragana Kolundžije</i> , predmet br. 95-8-S, Presuda o kazni, 13. novembar 2001.
Presuda o kazni u predmetu <i>Simić</i>	<i>Tužilac protiv Blagoja Simića</i> , predmet br. IT-95-9/2-S, Presuda o kazni, 17. oktobar 2002.
Presuda u kazni u predmetu <i>Tadić</i>	<i>Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule</i> , predmet br. IT-94-1-A and IT-94-1-Abis, Presuda o žalbi na kaznu, 26. januar 2000.
Pretpretresni podnesak odbrane	<i>Tužilac protiv Pavla Strugara</i> , predmet br. IT-01-42-PT, Pretpretresni podnesak odbrane, 1. oktobar 2003.
Pretpretresni podnesak Tužilaštva	<i>Tužilac protiv Pavla Strugara</i> , predmet br. IT-01-42-PT, Pretpretresni podnesak Tužilaštva na osnovu pravila 65 <i>ter</i> (E) (i), 12. decembar 2003.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Akayesu</i>	<i>Tužilac protiv Jeana-Paula Akayesua</i> , predmet br. ICTR-96-4-T, Presuda, 2. septembar 1998.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Aleksovski</i>	<i>Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog</i> , predmet br. IT-95-14/1-T, Presuda, 25. jun 1999.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Blaškić</i>	<i>Tužilac protiv Tihomira Blaškića</i> , predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Brđanin</i>	<i>Tužilac protiv Radoslava Brđanina</i> , predmet br. IT-99-36-T, Presuda, 1. septembar 2004.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Čelebići</i>	<i>Tužilac protiv Zejnila Delalića i drugih</i> , predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Furundžija</i>	<i>Tužilac protiv Ante Furundžije</i> , predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998.

Prvostepena presuda u predmetu <i>Galić</i>	<i>Tužilac protiv Stanislava Galića</i> , predmet br. IT-98-29, Presuda, 5. decembar 2003.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Kordić</i>	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-T, Presuda, 26. februar 2001.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Krnojelac</i>	<i>Tužilac protiv Milorada Krnojelca</i> , predmet br. IT-97-25-T, Presuda, 15. mart 2002.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Kunarac</i>	<i>Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca i drugih</i> , predmet br. IT-96-23/1-T, Presuda, 22. februar 2001.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Kupreškić</i>	<i>Tužilac protiv Zorana Kupreškića i drugih</i> , predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Kvočka</i>	<i>Tužilac protiv Miroslava Kvočke i drugih</i> , predmet br. IT-98-30-T, Presuda, 2. novembar 2001.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Naletilić</i>	<i>Tužilac protiv Mladena Naletilića zvanog Tuta i Vinka Martinovića zvanog Štela</i> , predmet br. 98-34-T, Presuda, 31. mart 2003.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Simić</i>	<i>Tužilac protiv Blagoja Simića, Miroslava Tadića i Sime Zarića</i> , predmet br. IT-95-9, Presuda, 17. oktobar 2003.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Stakić</i>	<i>Tužilac protiv Milomira Stakića</i> , predmet br. IT-97-24-T, Presuda, 31. jul 2003.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Tadić</i>	<i>Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule</i> , predmet br. IT-94-1, Presuda, 14. jul 1997.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Vasiljević</i>	<i>Tužilac protiv Mitra Vasiljevića</i> , predmet br. IT-98-32-T, Presuda, 29. novembar 2002.
Rečnik <i>Collins</i>	Collins Dictionary and Thesaurus, Harper Collins Publishers, glavni urednik W. T. McLeod, 1994.
SBUN	Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
Slovenija	Republika Slovenija
Statut	Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju usvojen Rezolucijom br. 827 Saveta bezbednosti

T.	Transkript pretresa u ovom predmetu. Sve stranice transkripta na koje se upućuje u ovoj presudi navedene su prema nezvaničnoj, nekorigovanoj verziji transkripta. Između te i konačne verzije transkripta za javnost mogu se, dakle, javiti manje nepodudarnosti u brojevima stranica
TO	Teritorijalna odbrana
tužilaštvo	Tužilaštvo, optužba
UN	Ujedinjene nacije
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
UNPROFOR	Zaštitne snage Ujedinjenih nacija
Veće	Pretresno veće II Međunarodnog suda
VPO	vojnopomorska oblast
Zajednički član 3	Član 3 Ženevskih konvencija I - IV
Završni podnesak odbrane	<i>Tužilac protiv Pavla Strugara</i> , predmet br. IT-01-42-T, Podnesak odbrane: završni podnesak, 3. septembar 2004.
Završni podnesak Tužilaštva	<i>Tužilac protiv Pavla Strugara</i> , predmet br. IT-01-42-T, Završni podnesak Tužilaštva, 30. avgust 2004.
Ženevska konvencija I	Ženevska konvencija I za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika oružanih snaga u ratu od 12. avgusta 1949.
Ženevska konvencija II	Ženevska konvencija II za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomnika oružanih snaga na moru od 12. avgusta 1949.
Ženevska konvencija III	Ženevska konvencija III o postupanju s ratnim zarobljenicima od 12. avgusta 1949.
Ženevska konvencija IV	Ženevska konvencija IV o zaštiti civilnih lica u vreme rata od 12. avgusta 1949.
Ženevske konvencije	Ženevske konvencije I - IV od 12. avgusta 1949.
Ženevski sporazum	Ženevski sporazum, 23. novembar 1991, UN Doc. S/23239, Prilog
ZNG	Zbor narodne garde Hrvatske

PRILOG III: MAPE I FOTOGRAFIJE

- Prilog III.A: Mapa Hrvatske na kojoj se vidi granica sa Srbijom i Crnom Gorom i Bosnom i Hercegovinom (dokazni predmet br. P9)
- Prilog III.B: Mapa šireg područja Dubrovnika (dokazni predmet br. P10)
- Prilog III.C: Vazdušni snimak dubrovačkog Starog grada (dokazni predmet br. P17)
- Prilog III.D: Fotografija dubrovačkog Starog grada snimljena sa Srđa (dokazni predmet br. C1/2)
- Prilog III.E: Fotografija dubrovačkog Starog grada snimljena sa Žarkovice (dokazni predmet br. C1/2)
- Prilog III.F: Plan dubrovačkog Starog grada s imenima ulica (dokazni predmet br. C1/5)

PRILOG IV: ISTORIJAT POSTUPKA

A. Pretpretresni postupak

1. Optužnica i prvo stupanje pred sud

484. Optuženi je prvobitno optužen zajedno s Miodragom Jokićem, Milanom Zecom i Vladimirom Kovačevićem. Ta optužnica, koju je 27. februara 2001. potvrdila sudija Patricia Wald, teretila je svu četvoricu optuženih po petnaest tačaka za kršenja zakona i običaja ratovanja, kažnjiva prema članu 3 Statuta i po jednoj tački za teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949, kažnjive prema članu 2 Statuta. Navedeni period tokom kojeg je došlo do dela i propusta koji čine osnov te optužnice jeste od 1. oktobra 1991. do 31. decembra 1991. godine.

485. Optuženi se dobrovoljno predao Međunarodnom sudu 4. oktobra 2001. i prebačen je u PJUN 21. oktobra 2001. Na prvom stupanju pred sud 25. oktobra 2001, pred sudijom Rodriguesom, izjavio je da nije kriv ni po jednoj od tačaka Optužnice.

2. Istorijat optužnica

486. Dana 18. januara 2002. godine odbrana je podnela preliminarni prigovor na osnovu pravila 72, u kojem je iznela tvrdnje (i) da Sud nema stvarnu nadležnost po pitanju optužbi za napade na civile i protivpravne napade na civilne objekte i (ii) da postoje nedostaci u formi Optužnice. Pretresno veće se bavilo svakim od tih pitanja ponaosob. Dana 7. juna 2002. Veće je odbilo prigovor kojim se osporava stvarna nadležnost.¹⁴⁰⁷ Žalbeno veće je potvrdilo tu odluku 22. novembra 2002. godine.¹⁴⁰⁸ Dana 28. juna 2002. Veće je delimično odobrilo prigovor na navodne nedostatke u formi Optužnice i naložilo tužilaštvu da izmeni prvobitnu Optužnicu.¹⁴⁰⁹

487. Dana 18. jula 2002. tužilaštvo je tražilo povlačenje Optužnice protiv Milana Zeca, bez prejudiciranja budućih postupaka. Pretresno veće I je to odobrilo 26. jula 2002. godine.¹⁴¹⁰ Tužilaštvo je istog dana podnelo zahtev za izmenu optužnice i izmenjenu optužnicu.¹⁴¹¹ Dana 30. avgusta 2002. odbrana se usprotivila zahtevu tužilaštva i podnela drugi preliminarni prigovor u kojem navodi da postoje nedostaci u formi optužnice.¹⁴¹² Odlukom od 17. marta 2003. godine Pretresno veće je odobrilo zahtev tužilaštva za izmenu optužnice i istovremeno naložilo tužilaštvu da izmeni predloženu

¹⁴⁰⁷ Odluka po preliminarnom prigovoru odbrane u kojem se osporava nadležnost, 7. jun 2002.

¹⁴⁰⁸ Odluka po interlokutornoj žalbi, 22. novembar 2002.

¹⁴⁰⁹ Odluka po preliminarnom prigovoru odbrane u vezi sa formom optužnice, 28. jun 2002.

¹⁴¹⁰ Nalog kojim se, bez prejudiciranja budućih postupaka, dozvoljava povlačenje optužbi protiv Milana Zeca, 26 jul 2002.

¹⁴¹¹ Tužiočeva izmenjena optužnica i molba da se dozvoli njena izmena, 26. jul 2002.

optužnicu.¹⁴¹³ Nova optužnica (Izmenjena optužnica), u kojoj se optuženi po petnaest tačaka teretio za kršenje zakona i običaja ratovanja prema članu 3 Statuta, podneta je 31. marta 2003. godine. Pretresno veće je 28. maja 2003. odbilo treći prigovor odbrane u vezi s navodnim nedostacima u formi optužnice.¹⁴¹⁴

488. Dana 27. avgusta 2003. tužilaštvo je podnelo zahtev za dozvolu da izmeni Drugu izmenjenu optužnicu tako što će, između ostalog, vremenski okvir na koji se odnose optužbe ograničiti na događaje koji su se odigrali između 6. i 31. decembra 1991. Pretresno veće je dalo dozvolu za izmene svojim dvema uzastopnim odlukama, od 18. septembra 2003. i 13. oktobra 2003. Druga izmenjena optužnica, u kojoj se optuženi po šest tačaka tereti za kršenje zakona i običaja ratovanja prema članu 3 Statuta, podneta je 17. oktobra 2003. godine.

489. Dana 10. decembra 2003, nakon što se Miodrag Jokić potvrdno izjasnio o krivici i nakon razdvajanja postupka protiv Vladimira Kovačevića, tužilaštvo je podnelo Treću izmenjenu optužnicu, na osnovu koje je doneta ova Presuda.

3. Razdvajanje postupaka i izjašnjavanje o krivici

490. Dana 27. avgusta 2003. Miodrag Jokić se po šest tačaka potvrdno izjasnio o krivici za kršenje zakona i običaja ratovanja, kako je navedeno u Drugoj izmenjenoj optužnici. Dana 17. septembra 2003. Pretresno veće I razdvojilo je postupak protiv Miodraga Jokića.¹⁴¹⁵ Nakon što je Vladimir Kovačević 25. septembra 2003. uhapšen i potom prebačen u PJUN, tužilaštvo je 18. novembra 2003. podnelo zahtev za razdvajanje postupka koji se vodi protiv optuženog. Pretresno veće I je taj zahtev odobrilo 26. novembra 2003. Istom odlukom, Pretresno veće je zakazalo početak suđenja za 9. decembar 2003. i poništilo nalog o privremenom puštanju optuženog na slobodu.¹⁴¹⁶ Zahtev odbrane za odobrenje za ulaganje žalbe na odluku Pretresnog veća odbijen je 12. decembra 2003. godine.¹⁴¹⁷

¹⁴¹² Odgovor odbrane na Zahtev tužilaštva za dozvolu za izmenu Optužnice, 30. avgust 2002; Drugi preliminarni prigovor odbrane, 30. avgust 2002.

¹⁴¹³ Odluka o izmenjenoj optužnici koju podnosi tužilac, po molbi da se dozvole izmene, 17. mart 2003.

¹⁴¹⁴ Odluka po trećem preliminarnom prigovoru odbrane, 28. maj 2003.

¹⁴¹⁵ Nalog za razdvajanje postupaka, 17. septembar 2003.

¹⁴¹⁶ Odluka po zahtevu tužioca za odvojeno suđenje i Nalog o zakazivanju pretpretresne konferencije i početka suđenja Pavlu Strugaru, 26. novembar 2003.

¹⁴¹⁷ Odluka po zahtevu odbrane za davanje potvrde radi ulaganja žalbe na odluku Pretresnog veća od 26. novembra 2003. o zahtevu tužioca za odvojeno suđenje i Nalog o zakazivanju pretpretresne konferencije i početka suđenja Pavlu Strugaru, 12. decembar 2003.

4. Nalog za privremeno puštanje na slobodu

491. Dana 22. novembra 2001. odbrana je podnela zahtev za privremeno puštanje optuženog na slobodu na osnovu njegovih ozbiljnih zdravstvenih problema. Pretresno veće I je odobrilo taj zahtev 30. novembra 2001. godine¹⁴¹⁸

5. Početak suđenja i poništavanje naloga za privremeno puštanje optuženog na slobodu

492. Tužilaštvo je 27. avgusta 2003. podnelo svoj pretpretresni podnesak. Odbrana je podnela pretpretresni podnesak 1. oktobra 2003. godine.

493. U očekivanju početka suđenja optuženom, prvobitno zakazanog za 9. oktobar 2003, Pretresno veće I je sa 6. oktobrom 2003. suspendovalo privremeno puštanje na slobodu optuženog.¹⁴¹⁹ Suđenje je odgođeno 1. oktobra 2003. nakon hapšenja Vladimira Kovačevića 25. septembra 2003.¹⁴²⁰ Posledica toga bio je dalji boravak optuženog na slobodi.¹⁴²¹

494. Dana 26. novembra 2003. Pretresno veće I odvojilo je postupak protiv optuženog i zakazalo početak suđenja za 9. decembar 2003.¹⁴²² Istom odlukom, Veće je ukinulo nalog o privremenom puštanju optuženog na slobodu.

495. Dana 28. novembra 2003. odbrana je tražila da se iz zdravstvenih razloga odloži početak suđenja i odobri dalji privremeni boravak optuženog na slobodi. Dana 2. decembra Veće je potvrdilo svoj nalog od 27. novembra i optuženom dalo dodatna 24 časa da postupi po nalogu kojim se ukida privremeno puštanje na slobodu.¹⁴²³

496. Pošto optuženi 9. decembra 2003. nije bio u sedištu Međunarodnog suda, Pretresno veće je odložilo početak suđenja do daljeg naloga.¹⁴²⁴

497. Optuženi je prebačen u pritvorsku jedinicu Ujedinjenih nacija 12. decembra 2003. Pretresno veće je 15. decembra 2003. zakazalo pretpretresnu konferenciju za 15. decembar, a početak suđenja za

¹⁴¹⁸ Nalog o privremenom puštanju na slobodu optuženog Pavla Strugara, 30. novembar 2001.

¹⁴¹⁹ Nalog za povratak u Pritvorsku jedinicu Ujedinjenih Nacija, 24. septembar 2003.

¹⁴²⁰ Nalog kojim se odgađa početak suđenja, 1 oktobar 2003.

¹⁴²¹ Nalog o daljem privremenom boravku na slobodi, 1. oktobar 2003.

¹⁴²² Odluka po zahtevu tužioca za odvojeno suđenje i Nalog o zakazivanju pretpretresne konferencije i početka suđenja Pavlu Strugaru, 26. novembar 2003.

¹⁴²³ Odluka i Nalog u vezi sa zahtevom optuženog Pavla Strugara za odgodu postupka, 2. decembar 2003.

¹⁴²⁴ Daljnji nalog kojim se odlaže pretpretresna konferencija i početak suđenja Pavlu Strugaru, 9. decembar 2003.

16. decembar 2003.¹⁴²⁵ Pretpretresna konferencija, kojom je predsedavao sudija Orie, održana je 15. decembra 2003.

6. Sastav Pretresnog veća

498. Dana 22. oktobra 2001. predsednik Međunarodnog suda dodelio je predmet Pretresnom veću I, u sledećem sastavu: sudija Almiro Rodrigues, sudija Fuad Riad i sudija Liu Daqun. Dana 3. decembra 2001, nalogom Pretresnog veća I, sudija Alphons Orie imenovan je za pretpretresnog sudiju u ovom predmetu.¹⁴²⁶

499. Dana 15. decembra 2003. predsednik Međunarodnog suda dodelio je predmet Pretresnom veću II, u čijem su sastavu bili sudija Kevin Parker (predsedavajući), sudija Krister Thelin i sudija Christine Van Den Wyngaert.¹⁴²⁷

B. Pretresni postupak

1. Pregled

500. Izvođenje dokaza tužilaštva počelo je 16. decembra 2003. i završilo se 18. maja 2004. Odbrana je započela izvođenje svojih dokaza 28. juna 2004. i završila ga 22. jula 2004. Veće je zasedalo u 100 dana pretresa. Tužilaštvo je pozvalo ukupno 29 svedoka *viva voce*, od kojih su tri bila veštaci, a dve izjave svedoka uvršćene su u dokazni spis na osnovu pravila 92bis(C). U dokazni spis su uvršćena 292 dokazna predmeta tužilaštva. Odbrana je pozvala 19 svedoka *viva voce*, od kojih su dva bila veštaci. Ukupno je u spis uvršćeno 119 dokaznih predmeta odbrane. Tužilaštvo je podnelo završni podnesak 31. avgusta 2004, a odbrana 3. septembra 2004. Završne reči su saslušane 8. i 9. septembra 2004.

2. Pitanja vezana za svedoke

501. Donete su dve odluke o zaštitnim merama na osnovu pravila 75. Prvom, donetom 16. januara 2002, odobren je zahtev tužilaštva za određivanje mera zaštite nejavnog materijala obelodanjenog optuženom i timu njegove odbrane.¹⁴²⁸ Drugom je odobren zahtev tužilaštva da se svedočenje jednog svedoka sasluša na zatvorenoj sednici.¹⁴²⁹ Dodatne zaštitne mere za svedoke određene su usmenim putem.

¹⁴²⁵ Nalog o rasporedu za pretpretresnu konferenciju i početak suđenja Pavlu Strugaru i Odluka po zahtevu Pavla Strugara za odgodu postupka, 15. decembar 2003.

¹⁴²⁶ Nalog za imenovanje pretpretresnog sudije, 3. decembar 2001.

¹⁴²⁷ Nalog o imenovanju sudije u predmetu pred Pretresnim većem, 15. decembar 2003.

¹⁴²⁸ Nalog po zahtevima optužbe za određivanje zaštitnih mera, 16. januar 2002.

¹⁴²⁹ Nalog o određivanju zaštitnih mera, 6. april 2004 (poverljivo).

502. Veće se u tri navrata bavilo pitanjem svedočenja svedoka putem video-konferencijske veze. Dana 20. januara 2004. Veće je delimično odobrilo zahtev tužilaštva za prihvatanje svedočenja dvanaest svedoka putem video-konferencijske veze na osnovu pravila 71bis.¹⁴³⁰ Dana 16. aprila 2004, na zahtev tužilaštva, Veće je donelo odluku kojom se jednom svedoku odobrava da svedoči putem video-konferencijske veze iz federalnog objekta u Tucsonu, Arizona, Sjedinjene Američke Države.¹⁴³¹ Naposljetku, 6. jula 2004. Veće je odobrilo zahtev odbrane da potpukovnik Jovanović svedoči putem video-konferencijske veze.¹⁴³²

503. Iako su na zahtev odbrane dvema osobama izdati sudski nalozi *subpoena*, odbrana je kasnije odlučila da njihovo svedočenje nije potrebno.

3. Pitanja dokaza

504. Dana 30. septembra 2003. tužilaštvo je podnelo zahtev za prihvatanje izjava svedoka umesto svedočenja *viva voce* prema pravilu 92bis, kao i izjave dva preminula svedoka na osnovu pravila 92bis(C).¹⁴³³ Veće je odobrilo zahtev u vezi s izjavama svedoka podnetim na osnovu pravila 92bis(C), a u vezi s ostalim izjavama ga je odbilo.¹⁴³⁴

505. Dana 16. decembra 2003. odbrana je usmenim putem podnela prigovor na delove uvodne reči tužilaštva koji se odnose na dokaze o slučajevima granatiranja, koje su, kako se navodi, podređeni optuženog vršili tokom perioda koji prethodi periodu navedenom u Trećoj izmenjenoj optužnici.¹⁴³⁵ Iako je odbacilo prigovor odbrane, Veće je ograničilo prihvatljivost dokaza o ranijim slučajevima granatiranja tako da se mogu prihvatiti samo oni koji govore o stanju svesti optuženog u vezi s delima za koja se tereti u Optužnici.¹⁴³⁶

506. Veće je donelo četiri odluke o uvrštavanju u spis izveštaja veštaka na osnovu pravila 94bis. U odluci od 12. decembra 2003. Veće je odbacilo prigovore odbrane na stručnost dr Johna Allcocka kao veštaka, i prihvatilo njegov izveštaj veštaka.¹⁴³⁷ Nakon što je odbrana podnela odgovore na podnošenje izveštaja veštaka general-majora Milovana Zorca i potpukovnika Jože Pojea od strane tužilaštva, Veće

¹⁴³⁰ Odluka po predlogu optužbe da se prihvati davanje iskaza putem video-konferencijske veze, 20. januar 2004.

¹⁴³¹ Odluka po zahtevu optužbe da se odobri svedočenje putem video-konferencijske veze, 16. april 2004.

¹⁴³² Odluka po zahtevu odbrane da se odobri svedočenje putem video-konferencijske veze, 6. jul 2004.

¹⁴³³ Zahtev tužilaštva za prihvatanje izjava na osnovu pravila 92bis Pravilnika o postupku i dokazima, 30. septembar 2003. (poverljivo).

¹⁴³⁴ Odluka po zahtevu optužbe za prihvatanje pismenih izjava svedoka u skladu sa pravilom 92bis, 22. januar 2004. (poverljivo).

¹⁴³⁵ Odbrana je potom po tom pitanju podnela pismeni podnesak. Vidi Podnesak odbrane o prigovoru na uvodnu reč optužbe, 12. januar 2004.

¹⁴³⁶ Odluka po prigovoru odbrane na uvodnu reč optužbe u vezi sa prihvatljivošću dokaza, 22. januar 2002.

¹⁴³⁷ Odluka po prigovoru odbrane na uvrštavanje u spis izveštaja veštaka na osnovu pravila 94bis, 12. decembar 2003.

je odbilo prigovore odbrane i oba izveštaja veštaka uvrstilo u dokazni spis.¹⁴³⁸ Veće je 22. jula 2002. uvrstilo u spis izveštaj veštaka odbrane Janka Viličića tokom svedočenja tog svedoka. Naposljetku, Veće je 9. septembra 2004. prihvatilo izveštaj veštaka dr Miodraga Šoća donevši odluku o prihvatljivosti tog i drugih dokaza.¹⁴³⁹

507. Obe strane u postupku su nakon izvođenja svojih dokaza podnele zahteve za uvrštavanje u spis dokumentarnih dokaza. Veće je delimično odobrilo zahtev tužilaštva.¹⁴⁴⁰ Druga odluka se odnosila na zahtev odbrane od 22. jula 2004.¹⁴⁴¹ i na podnesak odbrane od 26. jula 2004,¹⁴⁴² i Veće je njom delimično odobrilo oba podneska.¹⁴⁴³ Treća odluka se odnosila na zahtev odbrane od 6. avgusta 2004. da se izvesni dokumenti uvrste u spis kao dokazi odbrane kao odgovor na pobijanje u skladu s pravilom 85(A)(iv).¹⁴⁴⁴ Veće je uvrstilo u spis jedan od četiri dokumenta koje je predložila odbrana.¹⁴⁴⁵

4. Pristup dokumentima

508. Odbrana je tokom suđenja podnela zahtev kojim je tražila da Veće izda nalog Vladi Republike Hrvatske da dostavi izvesne dokumente u skladu s pravilom 54 i pravilom 54bis.¹⁴⁴⁶ Veće je bilo mišljenja da su zatraženi dokumenti relevantni za ovaj predmet i zaključilo da je odbrana preduzela razumne mere da do njih dođe.¹⁴⁴⁷ Zakazan je pretres, na kojem je predstavnik Vlade Republike Hrvatske pristao da odbrani obelodani zatražene dokumente.¹⁴⁴⁸

509. Dana 22. marta 2004. odbrana je podnela zahtev da joj se odobri pristup poverljivom sporazumu o potvrdnom izjašnjavanju o krivici admirala Jokića, nekadašnjeg saoptuženog u ovom predmetu, prpratnoj činjeničnoj osnovi i svim relevantnim dodacima, kao i transkriptima delova rasprave o odmeravanju kazne vođenim na zatvorenoj sednici.¹⁴⁴⁹ Veće je taj podnesak prosledilo na

¹⁴³⁸ Odluka o podnescima odbrane kojima se protivi uvrštavanju u spis izveštaja veštaka na osnovu pravila 94 bis, 1. april 2004.

¹⁴³⁹ Druga odluka o prihvatljivosti određenih dokumenata, 9. septembar 2004.

¹⁴⁴⁰ Odluka o prihvatljivosti određenih dokumenata, 26. maj 2004.

¹⁴⁴¹ Zahtev odbrane za uvrštavanje u spis predloženih dokaznih predmeta odbrane, 22. jul 2004.

¹⁴⁴² Podnesak odbrane kojim se traži uvrštavanje u spis vanrednih, zapisnički evidentiranih dokaznih predmeta, označenih radi identifikacije, 26. jul 2004.

¹⁴⁴³ Druga odluka o prihvatljivosti određenih dokumenata, 9. septembar 2004.

¹⁴⁴⁴ Podnesak odbrane na osnovu pravila 85(A)(iv), 6. avgust 2004 (u daljem tekstu: Podnesak odbrane).

¹⁴⁴⁵ Treća odluka o prihvatljivosti određenih dokumenata, 10. septembar 2004.

¹⁴⁴⁶ Zahtev odbrane da Pretresno veće izda nalog u skladu s pravilom 54 i pravilom 54bis i poverljivi Dodatak, 2. april 2004.

¹⁴⁴⁷ Nalog kojim se zakazuje rasprava na osnovu pravila 54bis, 7. april 2004.

¹⁴⁴⁸ Nalog kojim se zakazuje rasprava na osnovu pravila 54bis, 7. april 2004.

¹⁴⁴⁹ Zahtev odbrane za pristup Sporazumu o izjašnjavanju o krivici i priloženoj Činjeničnoj osnovi, sklopljenom između admirala Miodraga Jokića i tužilaštva, 19. mart 2004.

rešavanje Pretresnom veću I, koje je donelo Presudu o kazni u predmetu *Jokić*.¹⁴⁵⁰ Pretresno veće I je 23. marta 2004. odbrani odobrilo zatraženi pristup.¹⁴⁵¹

5. Zdravstveno stanje optuženog

510. Pitanje sposobnosti optuženog da prisustvuje suđenju prvi put je pokrenula odbrana, tokom pretpretresne konferencije održane 15. decembra 2003. Odbrana je sutradan podnela zahtev za lekarski pregled optuženog. Nakon što je proučilo pismeni izveštaj sastavljen na zahtev Veća i medicinsku dokumentaciju koju je podnela odbrana, Veće je zaključilo da nema razloga da se naloži dalji pregled, ali je odbrani ostavilo mogućnost da se, po potrebi, dalje bavi tim pitanjem.¹⁴⁵² Dana 12. februara 2004. odbrana je podnela poverljivi zahtev za obustavu postupka, pozivajući se na mišljenje profesora Lečić-Toševski i raniju istoriju bolesti optuženog. Dana 17. februara 2004. Veće je, na zahtev tužilaštva, izdalo poverljivi nalog da se optuženi podvrgne pregledu magnetnom rezonancom.¹⁴⁵³ Dana 22. marta 2004. tužilaštvo je podnelo lekarski izveštaj o stanju optuženog koji su sastavili dr B. Blum, dr V. Folnegović-Šmalc i dr D. Matthews. Dana 1. aprila 2004. Veće je izdalo nalog da se obema stranama u postupku dâ ograničena mogućnost da obave unakrsno ispitivanje o lekarskim izveštajima na koje se pozvala suprotna strana. Dana 28. i 29. aprila 2004. saslušano je svedočenje profesora Lečić-Toševski, dr Bluma i dr Matthews. Potom su podneti pismeni podnesci, koji su 6. maja praćeni kratkom usmenom argumentacijom.

511. Odluka po ovom pitanju doneta je 26. maja 2004.¹⁴⁵⁴ Veće je konstatovalo da je optuženi sposoban da odgovara pred sudom i zahtev odbrane je odbijen. Zahtev odbrane za odobrenje za ulaganje žalbe odbijen je 17. juna 2004.¹⁴⁵⁵

6. Odluka na osnovu pravila 98bis

512. Nakon završetka izvođenja dokaza tužilaštva, odbrana je podnela zahtev da se na osnovu pravila 98bis donese oslobađajuća presuda po svim tačkama Treće izmenjene optužnice. Veće je konstatovalo da nema dovoljno dokaza na osnovu kojih bi razuman presuditelj o činjenicama doneo osuđujuću presudu po optužbama iz tačke 2, gde se navodi da je Nikola Jović bio podvrgnut okrutnom

¹⁴⁵⁰ Odluka po zahtevu odbrane za pristup sporazumu o izjašnjavanju o krivici Miodraga Jokića i relevantnim dokumentima, 23. mart 2004.

¹⁴⁵¹ Odluka po zahtevu Pavla Strugara za izmenu zaštitnih mera, 23. mart 2004.

¹⁴⁵² Odluka po zahtevu odbrane za lekarski pregled optuženog na osnovu pravila 74bis Pravilnika, 19. decembar 2003.

¹⁴⁵³ Odluka za pregled optuženog magnetnom rezonancom, 17. februar 2004. (poverljivo).

¹⁴⁵⁴ Odluka po zahtevu odbrane za obustavu postupka, 26. maj 2004.

¹⁴⁵⁵ Odluka po zahtevu odbrane za izdavanje potvrde, 17. jun 2004.

postupanju, ili po navodima o šteti nanetoj objektima navedenim u Prilogu II Optužnici, a koji nisu navedeni u Dodatku odluci. Zahtev odbrane je odbijen po svim drugim pitanjima.¹⁴⁵⁶

7. Odlazak na lice mesta

513. Dana 26. jula 2004. tužilaštvo je podnelo predlog da Veće poseti Dubrovnik i navelo lokacije na koje bi Veće trebalo da ode.¹⁴⁵⁷ Odbrana je 3. avgusta 2004. odgovorila podneskom u kojem je prigovorila po pitanju nekih od predloženih lokacija i podnela sopstveni spisak lokacija.¹⁴⁵⁸ Veće je od 1. do 4. septembra 2004. bilo u Dubrovniku, Hrvatska, i obišlo razne lokacije relevantne za ovaj predmet. Strane u postupku su putovale zajedno s Većem i stalno imale priliku da iznesu svoja zapažanja. Potom su komentari i zapažanja Veća i strana u postupku uvršćeni u dokazni spis, zajedno s evidencijom posećenih lokacija, video-snimkom raznih aktivnosti tokom posete i dvema mapama.¹⁴⁵⁹

¹⁴⁵⁶ Odluka po predlogu odbrane na osnovu pravila 98 *bis* da se donese oslobadajuća presuda, 21. jun 2004.

¹⁴⁵⁷ Predlog tužilaštva da Pretresno veće ode na lice mesta u Dubrovnik, 26. jul 2004 (delimično poverljivo).

¹⁴⁵⁸ Odgovor odbrane na delimično poverljivi predlog tužilaštva da Pretresno veće ode na lice mesta u Dubrovnik, 3. avgust 2004.

¹⁴⁵⁹ Odluka o uvršćenju dokaza u spis, 11. oktobar 2004.